

ПРОЗОРИ
УНІВЕРСИТЕТИ

Навчально-методичний комплекс дисципліни

«Антикорупція та доброчесність»

ВСТУП

Короткий зміст дисципліни	6
---------------------------------	---

Модуль 1

ТЕМА 1.

Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення	22
Семінарське заняття	41

ТЕМА 2.

(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини	46
---	----

ТЕМА 3.

Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею	58
--	----

ТЕМА 4.

Побутова корупція: рукою подати	70
---------------------------------------	----

ТЕМА 5.

Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні?	86
---	----

тема 6

Сучасний вимір доброчесності	98
------------------------------------	----

Модуль 2

ТЕМА 7.

Корупція та держава	112
Семінарське заняття	127

ТЕМА 8.

Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією?	132
Семінарське заняття	142

ТЕМА 9.

Четверта влада: як медіа долучаються до боротьби з корупцією?	146
Семінарське заняття	163

ТЕМА 10.

Доброчесний бізнес: міф чи реальність	170
Семінарське заняття	184

Модуль 3

ТЕМА 11.

Доброчесність в освіті	190
------------------------------	-----

ТЕМА 12.

Чужого не цурайтесь, але цитуйте: плагіат та академічна культура	207
--	-----

ТЕМА 13.

Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище	243
Матеріали для оцінювання роботи студентів	264
Додаткові матеріали	286
Структура дисципліни 9 на 9	287
Список використаної літератури та джерел	295

ВСТУП

Основна мета засвоєння курсу

сформувати розуміння поняття доброчесності та доброчесних стратегій поведінки, а також посприяти засвоєнню студентами практичних навичок, які допоможуть уникати корупції в повсякденному житті та діяти доброчесно в складних, неоднозначних життєвих ситуаціях.

Завдання дисципліни

- ознайомити студентів з історичними витоками, сутністю понять «корупція» й «доброчесність» та їх місцем в українському суспільстві;
- надати студентам цілісну систему знань про історію, сутність та складові корупції; сформувати розуміння важливості громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції;
- сформувати вміння знаходити та критично аналізувати інформацію;
- сформувати розуміння важливості медіа в запобіганні та протидії корупції;
- сформувати в студентів готовність долучатися до створення й забезпечення доброчесного освітнього середовища та навчити використовувати на практиці основні інструменти залучення молоді до розбудови доброчесного суспільства

Основні знання та вміння, яких набуває студент після опанування цієї дисципліни

Основні знання

- поняття доброчесності й підходи до його визначення;
- основні теорії походження корупції, її причини та наслідки;
- вплив корупції на різні сфери життя;
- роль громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції;
- значення відповідальності ЗМІ та етичних аспектів створення, надання й споживання медіа;
- важливість дотримання академічної культури;
- права, обов'язки й можливості студентів та інше.

Основні вміння:

- аналізувати проблеми, пов'язані з доброчесністю й корупцією в суспільному контексті, а також створювати та оцінювати шляхи їх вирішення;
- передбачати, виявляти та аналізувати проблеми, що стосуються доброчесності у власному житті;
- визнавати важливість доброчесності в розв'язанні проблем, із якими студенти зіткнуться в майбутньому;
- оцінювати (аналізувати) економічне обґрунтування важливості доброчесності в суспільстві (як із погляду створення довготермінової цінності, так і з погляду захисту цінності);
- використовувати на практиці основні інструменти участі молоді в розбудові доброчесного суспільства та інше.

Короткий зміст ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1

Тема 1

Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення (4 год)

Зміст заняття

Лекція починається з одного з найвідоміших прикладів корупції, кейса Вільяма Джефферсона (США).

Перша частина лекції присвячена визначенню терміна корупція, його головним складовим та його розумінню на різних етапах історії. На початку лекції студентам запропонований мініінтерактив – дати своє визначення корупції, потім наведено декілька визначень корупції від різних міжнародних організацій та згідно із законодавством України. Далі розкрито основні складові поняття «корупція»: універсальність, зловживання довіреною владою та отримання вигоди. Відтак висвітлено приклади корупції та її розуміння на різних етапах історії, від давніх до нових часів.

Друга частина лекції повністю присвячена формам і видам корупції. Також запропоновано найвідоміших випадки корупції.

У третій частині висвітлено поширеність корупції в Україні та світі. Студенти ознайомлюються з основними індексами вимірювання корупції, такими як Індекс сприйняття корупції від Transparency International та Система оцінки ефективності державного управління від Світового банку.

Наприкінці лекції студентам запропоновано пройти онлайн тест на платформі «Кахут», щоб перевірити себе та закріпити здобуту інформацію.

Додатковий семінар

Семінарське заняття передбачає три види активностей, які можна обирати або комбінувати між собою:

1. Обговорення запропонованих питань щодо дефініції корупції, трансформації цього поняття крізь віки, видів і форм корупції, її поширеності в Україні та світі.

2. Презентація результатів «креативної сесії» завдання, яке студенти отримали на лекції) – уявити себе в одній із розглянутих історичних епох та описати, який вигляд у той час має корупція, як вона впливає на їхнє життя).

3. Інтерактив «Викривачі нашої ери» (студенти поділяються на групи, кожна з яких отримує певну історичну епоху.

Завдання – описати які саме обставини могли заважати боротися з корупцією в той час, як вона могла проявлятися тощо).

4. Гра «Алікор».

Учасники отримують електронні картки з термінами, пов'язаними з темою доброчесності. Ці поняття треба буде пояснити, не вживаючи спільнокореневих слів. Терміни для карток: Корупція; Зловживання; Велика корупція; Політична корупція; Побутова корупція; Адміністративна корупція; Хабарництво; Непотизм.

5. Інтерактивна вправа «Доброчесність стосується кожного».

Студенти розподіляються на менші робочі групи, кожна з яких працює з окремою корупційною ситуацією, напрацьовуючи план дій для вирішення ситуації та перелік рекомендації для уникнення подібних кейсів.

Тема 2

(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини (2 год)

Зміст заняття

Лекція починається з кейсу корупції в Європарламенті як прикладу того, що корупція може проявляти себе будь-де.

У першій частині лекції розкрито суть основних теорій походження корупції. Серед запропонованих – теорія «принципала-агента», теорія колективної дії, інституційна теорія, мережева теорія та теорія «раціонального злочину».

Друга частина лекції присвячена основним причинам, через які люди можуть вдаватися до корупційних дій. Окремо розглянуто причини існування корупції в Україні.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення отриманої інформації (зокрема, організовані імпровізовані дебати на основі різних теорій походження корупції).

Додатковий семінар

Додаткове семінарське заняття про вирішення етичних дилем

Тема 3

Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею (2 год)

Лекція починається з кейсу Тунісу як прикладу того, наскільки корупція може заважати розвитку економіки й обмежувати доступ людей до певних товарів та послуг.

У першій частині лекції розглянуто наслідки корупції: розкрита проблема «снігової кулі», висвітлено негативний вплив корупції на сталий розвиток країн та пояснено негативні економічні, політичні та соціальні наслідки.

Друга частина присвячена світовому досвіду боротьби з корупцією. Спочатку висвітлено те, як саме світ почав боротьбу з корупцією, а потім запропоновано успішні кейси різних країн.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення здобутої інформації.

Тема 4

Побутова корупція: рукою подати (2 год)

Лекція розпочинається з кейсу про поширення побутової корупції в африканських країнах, унаслідок чого зросла кількість смертей від раку, демонструючи, що побутова корупція може бути смертельною та стосуватися кожного.

Лекція передбачає теоретичну частину, у межах якої студенти ознайомляться з поняттям побутової корупції, причинами її виникнення та поширення, основними підходами до її зменшення на державному рівні.

У межах практичної частини студенти засвоять алгоритми дій у різних найбільш поширених випадках побутової корупції через інтерактивну групову роботу, а також проаналізують останні соціологічні дослідження щодо поширеності побутової корупції.

Тема 5

Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні? (2 год)

Лекція починається з демонстрації того, як створення антикорупційних органів впливає на ситуацію з корупцією та політикою в країні загалом на прикладі досвіду Хорватії.

У першій частині лекції запропоновано загальний погляд на антикорупційні органи: обґрунтовано мету їх створення; студентам запропоновано ознайомитися з основними міжнародними стандартами; окреслено основні напрямки роботи антикорупційних органів.

У другій частині лекції студентам пояснено головні передумови для створення системи антикорупційних органів в Україні, потім запропоновано ознайомитися з роботою різних антикорупційних та долучених до антикорупції органів у сфері превенції, розслідування та притягнення до відповідальності за корупцію.

У кінці лекції студентам запропоновано проробити інтерактивні вправи для того, щоб перевірити та закріпити отримані знання.

Тема 6

Сучасний вимір доброчесності (2 год)

Лекція починається з прикладу доброчесної поведінки – кейсу тенісиста Енді Роддіка.

Перша частина лекції присвячена теоретичним засадам доброчесності. У ній розкрито суть поняття «доброчесність» та запропоновано різні підходи до його визначення – з точки зору самоінтеграції, ідентичності, самоконструювання, відстоювання чогось або моральної мети.

У другій частині лекції розглянуто вплив і прояви доброчесності в суспільстві та державі. Продемонстровано зв'язок між доброчесністю й корупцією та вплив доброчесності на ефективність боротьби з корупцією. Зокрема розглянуто доброчесність посадових осіб та доброчесність громадян.

Третя частина лекції присвячена проявам та розвитку доброчесності в Україні. Зокрема продемонстровано, як доброчесність регламентована українським законодавством та що вже зроблено для розвитку доброчесності в Україні.

У кінці лекції студентам запропоновано додаткові матеріали для індивідуального опрацювання – чек-лист для формування особистої доброчесності й моделювання її в інших, а також мінітест на доброчесність.

Модуль 2

Тема 7

Корупція та держава (4 год)

Лекція починається з того, що студентам демонструють негативний вплив корупції на права людини на прикладі Китаю.

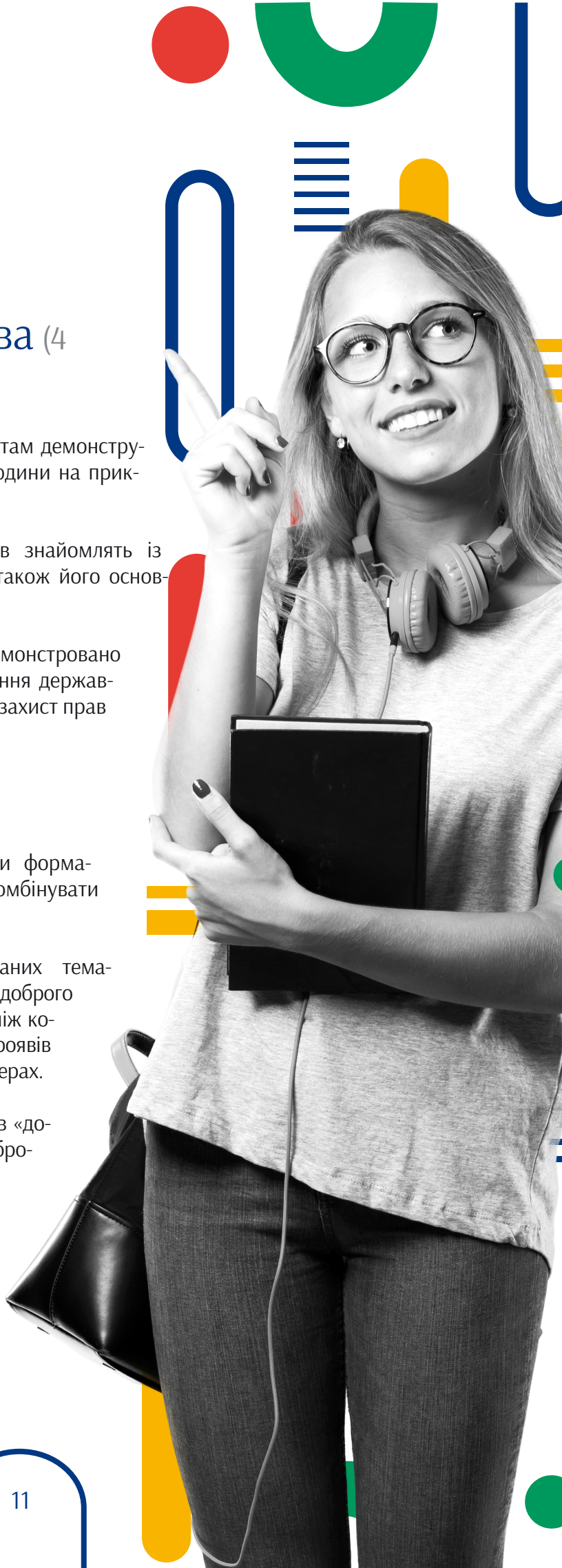
У першій частині лекції студентів знайомлять із поняттям та суттю доброго врядування, а також його основними принципами.

У другій частині лекції буде продемонстровано вплив рівня корупції на сфери функціонування державної влади: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток.

Додатковий семінар

Семінарське заняття передбачає три формати активностей, які можна обирати або комбінувати між собою.

- **Дискусійне обговорення** запропонованих тематичних питань щодо дефініції поняття «доброго врядування» та його принципів, зв'язку між корупцією й демократією в Україні та світі, проявів та впливу корупції в різних державних сферах.
- **Інтерактивне обговорення** 12 принципів «доброго врядування» та його зв'язку з доброчесністю у форматі «Світового кафе».
- **Ряд інтерактивних вправ:**
 - а. **«Я – законотворець»** (студенти уявляють себе представниками Ради Європи й розробляють принципи для Європейської стратегії інновацій)

та доброго врядування на місцевому рівні з погляду забезпечення низького рівня корупції.

- b. **«Аналітик»** (студентам пропонують провести аналіз Індексу сприйняття корупції від Transparency International та Freedom House і знайти додаткові приклади країн, які з послабленням демократичності інститутів влади отримали підвищення рівня корупції).
- c. **«Як? Що? Чому?»** (студентів ділять на три команди та дають такі завдання:
 - d. **Першій команді** – скласти перелік тез, як саме корупція може підірвати здатність урядів забезпечувати права людини своїм громадянам. Другій команді – скласти перелік негативних результатів від корупції у сфері захисту прав людини. Третій команді – скласти перелік превентивних заходів для уникнення корупції у сфері прав людини).
 - e. **«Елементи доброго врядування»** (завдання для студентів – встановити відповідність між принципами Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні та їхньою метою.

Наприклад, верховенство права – для забезпечення справедливості, неупередженості та передбачуваності).

Тема 8

Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією? (4 год)

Лекція починається з демонстрації успішного кейсу впливу громадськості на політичну ситуацію на прикладі руху «Відставка зараз» у Гватемалі.

У першій частині лекції висвітлено роль громадськості в боротьбі з корупцією. Спочатку запропоновано загальне розуміння громадського суспільства, а потім розкрито, як саме воно може впливати на антикорупційну політику, брати в ній участь, а також як це закріплено в міжнародних документах та українських законах.

У другій частині лекції висвітлено погляди громадян на їхнє залучення до боротьби з корупцією (на прикладі уявлень громадян в Україні) і відповідно наведено умови, за яких громадяни будуть долучатися до цього

процесу. Також описано основні виклики для громадського активізму.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для того, щоб перевірити себе та закріпити матеріал.

Додатковий семінар

Семінарське заняття передбачає три формати активностей, які можна обирати або комбінувати між собою.

- Дискусійне обговорення запропонованих тематичних питань щодо ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупцією, викликів та нормативно-правової бази для участі громадськості.
- Інтерактивні вправи «Доброчесність в асоціаціях» (у межах якої студенти мають підбирати доброчесні асоціації до недоброчесних феноменів), «Інструментарій доброчесності» (групова вправа для напрацювання плану дій із використанням доброчесних стратегій поведінки у непростих життєвих ситуаціях), «True or False» на антикорупційну тематику.

Тема 9

Четверта влада: як медіа долучаються до боротьби з корупцією? (4 год)

Лекція починається з того, що студентам розповідають реальний приклад словацького журналіста Яна Куцяка та впливу журналістських розслідувань на боротьбу з корупцією. Далі студентам пропонують ознайомитися з визначенням медіа.

У першій частині лекції висвітлюють роль медіа в процесі боротьби з корупцією. Увага зосереджена на функціях ЗМІ (роль «сторожового пса», залучення громадськості до боротьби з корупцією та сприяння розбудові доброчесності), журналістських розслідуваннях та необхідних умовах для належного функціонування медіа.

Друга частина лекції присвячена доброчесності медіа та загрозам для неї. Продемонстровані негативні наслідки впливу влади на медіа, відмінність медіа від соціальних мереж та корупційні зони ризику медіа.

Третя частина лекції присвячена некорупційним проявам недоброчесності – маніпуляціям і фейкам. Студентам пропонують ознайомитися з визначеннями цих понять та інструментами для їх розпізнавання.

Заключною частиною лекції є інтерактив – тест на платформі «Кахут», під час проходження якого студенти зможуть перевірити та закріпити здобуті знання.

Тема 10

Доброчесний бізнес: міф чи реальність

(4 год)

Лекція передбачає ознайомлення студентів із проблемою корупції в приватному бізнес-середовищі. Чому компанії вдаються до недоброчесних стратегій та які наслідки це приносить як компаніям, так і суспільству загалом у довгострокових та короткострокових перспективах?

Заняття складається з лекції, що покриває теоретичний матеріал, а також інтерактивних групових вправ на закріплення здобутих знань.

Додатковий семінар

Семінарське заняття передбачає дві активності:

- обговорення питань, пов'язаних із механізмами запобігання корупції в бізнес-середовищі на основі попередньо прочитаної літератури.
- Групова робота над напрацюванням власної комплаєнс системи для бізнесу, який оберуть студенти за наданою інструкцією.

Модуль 3

Тема 11

Доброчесність в освіті (2 год)

Лекція починається з того, що студентам демонструють важливість доброчесності на прикладі промови засновника Амазону, Джо Безоса.

У першій частині лекції розкрито сутність поняття доброчесності у вищій освіті та описано, як ЗВО впливають на виховання цінностей доброчесності в студентів.

Друга частина лекції присвячена шляхам розбудови доброчесності у вищій освіті. Пояснено, як перетворити вищу освіту на доброчесне й безпечне місце для її учасників та як просувати цінності доброчесності через освіту. Також увага приділена тому, як українське законодавство регулює питання доброчесності в освіті.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення здобутої інформації.

Тема 12

Чужого не цурайтесь, але цитуйте (4 год)

Лекція починається з опису кейсу міністра оборони Німеччини, у чийй роботі знайшли плагіат, як прикладу негативних наслідків плагіату.

Перша частина лекції присвячена поняттям плагіату та академічного плагіату, зокрема визначенням, видам та джерелам.

У другій частині висвітлено причини вдавання до плагіату та негативні наслідки цього рішення.

Третя частина складається з порад для студентів, як уникати плагіату, як правильно робити парафраз та використовувати цитати у своїх роботах.

Наприкінці лекції студентам запропоновано виконати тестові завдання, аби перевірити себе та закріпити здобуту інформацію.

Додатковий семінар

Передбачено три варіанти проведення практичного заняття:

Обговорення питань щодо академічної доброчесності на основі самостійно опрацьованої літератури.

Воркшоп «5 кроків до написання першого аналітичного документа» (ознайомлення з поняттям та різними жанрами аналітичних документів, їх структурою, правилами й порадами для написання якісних текстів). Виконання практичних завдань на закріплення засвоєних знань. 3 вправи на вибір або поєднання: аналіз зразків різних аналітичних документів (якісних та не дуже), редагування зразків відповідно до правил та порад, написання власних коротких аналітичних записок.

Інтерактивні вправи (розв'язання ситуативних завдань).

Тема 12

Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище (2 год)

Лекція складається з трьох тематичних блоків. У її межах студенти детальніше ознайомляться зі своїми права та обов'язками; дізнаються про історію, функції та можливості студентського самоврядування; отримають інформацію про інструменти фактичного впливу на якість вищої освіти.

Під час практичної інтерактивної частини заняття студенти засвоять алгоритми захисту власних прав у найбільш типових та поширених випадках їх порушення.

Рекомендації щодо тематики та організації навчального матеріалу представлено таким чином, аби його було легко адаптувати до різної кількості передбачених навчальним планом годин та до різного типу студентських аудиторій.

Навчально-методичний комплекс дисципліни складається з таких частин:

- Навчальна програма дисципліни.
- Тексти лекцій, додаткові матеріали для використання на семінарських заняттях та інструктивно-методичні матеріали для їх проведення.
- Мультимедійні матеріали для використання на заняттях та самостійного опрацювання студентами.
- Контрольні завдання для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу.
- Методичні матеріали студентам для самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт (проєктів).

Лекція є основною формою роботи в межах дисципліни. Запропоновані лекції передбачають засвоєння теоретичного матеріалу, а також його закріплення в різноманітних індивідуальних та групових інтерактивних вправах і завданнях. Рекомендована тематика та методи проведення занять укладені таким чином, аби заохотити студентів до засвоєння матеріалів курсу, допомогти їм детальніше розібратися в процесах запобігання корупції та боротьби з нею, власних правах і добросовісних сценаріях поведінки, заохотити до обговорення цікавих та актуальних питань із теми. Завдання, запропоновані для обговорення на семінарських заняттях, не є буквальною повторенням інформації, отриманої на лекціях та потребують креативного підходу до їх виконання.

Варіативність викладення матеріалу

Оскільки на курс можна відвести різну кількість академічних годин, матеріал може бути прочитаний повністю або ж «ущільнений». Перелік тем, запропонованих у змістовному плані, може варіюватися, зокрема через очікування, рівень знань та зацікавленість студентів.

Усі інтерактивні вправи, запропоновані до розгляду на лекційному або семінарському заняттях, можуть бути замінені іншими на розсуд викладача, як і окремі кейси або література для аналізу. Зазначені вправи містять детальні інструкції для їх проведення в аудиторії.

Викладачам та викладачкам рекомендовано дотримуватися цих інструкцій, але вони можуть вносити зміни, щоб краще задовольняти потреби конкретної студентської групи.

Однією з основних цілей у межах цього предмету є залучення студентів до глибокої рефлексії над матеріалом. Курс не перевантажений теоретичним матеріалом для вивчення, натомість містить чимало вправ, які дозволяють студентам самостійно поміркувати над важливими питаннями та зробити власні висновки в процесі комунікації, розв'язання проблем, аналізу обговорення. Питання корупції та доброчесності часто не є простими та однозначними, тому курс побудований так, щоб студенти могли побачити ці феномени в різноманітних сферах життя, на реальних прикладах, із різних точок зору.

Дисципліна є доволі гнучкою та може слугувати своєрідним «конструктором», який легко адаптувати для груп студентів різних спеціальностей та під різну кількість виділених годин. Нижче – орієнтовні структури дисципліни в розрахунку на 90 годин (3 кредити ЄКТС) та 60 годин (2 кредити ЄКТС).

СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

(90 годин, 3 кредити ЄКТС)

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Разом годин/кредитів	З них			Форма контролю знань
			Лекції	Практ. заняття	Самост. робота	
1.	Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення		2	2	6	РЗ
2.	(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини		2	0	2	РЗ
3.	Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею		2	0	2	РЗ
4.	Побутова корупція: рукою подати		2	0	2	РЗ
5.	Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні?		2	0	2	РЗ
6.	Сучасний вимір доброчесності		2	0	2	РЗ М (т/е)
7.	Корупція та держава		2	2	6	РЗ
8.	Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією?		2	2	6	РЗ
9.	Четверта влада: як медіа долучаються до боротьби з корупцією?		2	2	6	РЗ
10.	Доброчесний бізнес: міф чи реальність		2	2	6	РЗ М (т/е)

11.	Доброчесність в освіті		2	0	2	РЗ
12.	Чужого не цурайтесь, але цитуйте: плагіат та академічна культура		2	2	6	РЗ
13.	Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище		2	0	4	РЗ
	РАЗОМ	90/3	26	12	52	М (т/е)

Підсумковий контроль – т/е/у/п

Умовні позначення: «**РЗ**» – робота на заняттях; «**Т**» – тематичне оцінювання; «**М**» – модульне оцінювання; «**П**» – підсумкове оцінювання; «**т**» – тестування; «**е**» – есей; «**у**» – усний формат; «**п**» – проєктна робота.

Якщо на дисципліну виділена менша кількість кредитів, її структура може бути змінена. Наприклад, один із варіантів:

СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

(60 годин, 2 кредити ЄКТС)

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Разом годин/кредитів	З них			Форма контролю знань
			Лекції	Практ. заняття	Самост. робота	
1.	Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення		2	0	0	РЗ
2.	(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини		2	0	2	РЗ
3.	Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею		2	0	2	РЗ
4.	Побутова корупція: рукою подати		2	0	2	РЗ
5.	Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні?		2	0	2	РЗ
6.	Сучасний вимір доброчесності		2	0	2	РЗ М (т/е)
7.	Корупція та держава		2	2	4	РЗ
8.	Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією?		2	2	4	РЗ
9.	Четверта влада: як ЗМІ долучаються до боротьби з корупцією?		2	2	4	РЗ
10.	Доброчесний бізнес: міф чи реальність		2	2	4	РЗ М (т/е)
11.	Доброчесність в освіті		2	0	2	РЗ
12.	Чужого не цурайтесь, але цитуйте: плагіат та академічна культура		2	0	0	РЗ
13.	Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище		0	0	0	РЗ М (т/е)
	РАЗОМ	60/2	24	8	28	

Підсумковий контроль – т/е/у/п

Скорочення годин, відведених на викладання дисципліни, може відбуватися за рахунок скорочення чи ущільнення окремих тем, зокрема є варіант скомпонувати тему 11 – «Доброчесність в освіті» з темою 12 – «Чужого не зурайтеся, Плагіат та академічна культура», також ущільненими можуть бути теми першого модулю: тема 2 – «(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини», тема 3 – «Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею».

МОДУЛЬ 1.

Перший модуль є вступним та ознайомчим. Він складається з 6 тем, які охоплюють історію феномену корупції, її причини та наслідки, прояви побутової корупції, логіку системи боротьби з корупцією та поняття доброчесності. Кожна тема містить як лекційний матеріал, так і інтерактивні вправи.

Вступна тема також передбачає додаткове заняття у форматі семінару.

У додатках до цих методичних рекомендацій знаходяться варіанти різних форматів модульного оцінювання знань студентів.

ТЕМА 1.

Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення

МЕТА ЛЕКЦІЇ

З'ясувати суть поняття «корупція» та його головні складові. Розкрити явище корупції на різних етапах історії. Ознайомити студентів із формами й видами корупції. Висвітлити поширеність корупції в Україні та світі.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- розуміють суть поняття «корупція» та його головні складові
- мають уявлення про розвиток корупції на різних етапах історії
- знають основні види й форми корупції
- розуміють, як вони можуть дізнатися про поточний стан корупції у світі

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- розрізняють корупцію за видами й формами
- наводять приклади корупції

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- визначають для себе

Анотація

Лекція починається з одного з найвідоміших прикладів корупції, кейса Вільяма Джефферсона (США).

Перша частина лекції присвячена визначенню терміна «корупція», головним складовим та його розумінню на різних етапах історії. На початку студентам запропоновано мініінтерактив – дати своє визначення корупції, потім наведено декілька визначень корупції від різних міжнародних організацій та згідно із законодавством України. Далі розкрито основні складові поняття «корупція»: універсальність, зловживання довіреною владою й отримання вигоди. Відтак висвітлено приклади корупції та її розуміння на різних етапах історії, від давніх до нових часів.

Друга частина лекції повністю присвячена формам і видам корупції. Також запропоно найвідоміші випадки корупції.

У третій частині висвітлено поширеність корупції в Україні та світі. Студенти ознайомлюються з основними індексами вимірювання корупції, такими як Індекс сприйняття корупції від Transparency International та Система оцінки ефективності державного управління від Світового банку.

Наприкінці лекції студентам запропоновано пройти онлайн-тест на платформі «Кахут», щоб перевірити себе та закріпити здобуту інформацію.

Структура лекції

- I. Корупція: суть та походження
 - II. Види та форми корупції
 - III. Поширеність корупції
- Інтерактивні матеріали

Кожну лекцію, передбачену в цих методичних рекомендаціях, пропонуємо розпочати з короткої історії-вступу, яка ілюструє тему заняття. Опісля можна спільно зі студентами обговорити випадок: чому так сталося, які наслідки це мало, як можна було запобігти ситуації. Кожна лекція посібника починається з такої пропонованої історії, проте за бажання викладач/ка може навести іншу або ж обрати інший формат для старту.

У 2005 році ФБР отримало достовірну інформацію про те, що чинний на той момент член Конгресу США нібито використовує своє службове становище для вимагання хабарів від американських компаній, зацікавлених у веденні бізнесу в Африці, і розпочало розслідування. Через 4 роки, у 2009, конгресмена засудили до 13 років ув'язнення з конфіскацією незаконно зароблених грошей – понад 478 тисяч доларів США.

Цим конгресменом був Вільям Джефферсон, який з 2000 по 2005 роки домагався сотень мільйонів доларів від компаній, успіх яких залежав від схвалення певних урядових установ США та Західної Африки. В обмін на гроші або акції Джефферсон мав лобювати інтереси компаній на державному рівні. У підсумку він привласнив понад 478 000 доларів, але розтратив значно більше державних ресурсів США для досягнення своїх незаконних цілей.

Під час розслідування ФБР виявило щонайменше 11 різних схем хабарництва, у яких Джефферсон очолював офіційні ділові делегації до Африки, листувався з американськими та іноземними урядовцями, а також використовував деяких своїх співробітників – без їх відома – для просування бізнесу хабародавців. Під час обшуку в його квартирі частину незаконних грошей знайшли в морозильній камері.

Описана ситуація – один із найгучніших корупційних скандалів в історії США, приклад великої корупції. Про те, що таке корупція та якою вона буває, ми детальніше поговоримо під час цього курсу та цієї лекції зокрема.

I. Корупція: суть та походження

ІНТЕРАКТИВ

Запропонуйте кожному студенту дати власне (інтуїтивне та асоціативне) визначення корупції, зафіксуйте ці відповіді. Не потрібно виправляти студентів, якщо їхні відповіді доволі далекі від визначення. Важливо занотувати кожен асоціацію, аби потім проаналізувати найтиповіші.

Визначення корупції

Ми часто чуємо про корупцію – по телевізору та в YouTube, на роботі й у компанії друзів, від родичів та навіть випадкових перехожих. Можливо, ви навіть стикалися з нею безпосередньо у своєму житті. Кожен із нас інтуїтивно розуміє, що таке корупція. Можливо, хтось поки що навіть вважає, що за певних обставин вона є цілком прийнятною... Або, навпаки, хтось різко засуджує корумпованих можновладців, переконаний, що корупція шкідлива й має власне бачення боротьби з нею. Хоча корупція є однією з топтем українського суспільного дискурсу, єдності в розумінні корупції та її сприйнятті серед громадян немає. Розпочнемо з дуже простого, але водночас складного питання: що таке корупція?

З латинської мови слово «*corruptio*» перекладається як *розлад, руйнування, роз'єднання, що достатньо добре характеризує уявлення про наслідки корупції*. Формулювання самого ж визначення корупції може відрізнитися залежно від конкретної організації чи країни, але суть залишається приблизно однаковою.

Ось декілька визначень:

(можна запропонувати студентам їх зафіксувати):

Трансперенсі Інтернешнл:

«Корупція – це зловживання довіреною владою для приватної вигоди».

Світовий банк:

«Корупція – це зловживання публічною посадою для особистої вигоди».

Закон України «Про запобігання корупції»:

«Корупція – використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей».

Ключові елементи корупції

Наявність цих елементів допомагає нам визначити явище корупції. До них належать:

Універсальність

Корупція може траплятися не лише в державних інституціях, а й у бізнесі, засобах масової інформації, громадських та неурядових організаціях. Однак найчастіше корупцію пов'язують саме з державою. Частково це можна пояснити масштабом ресурсу, яким розпоряджається державний апарат, частково тим, що він перебуває під пильним контролем громадськості.

Також варто пам'ятати, що корупція не є проблемою тільки певної частини країн – вона може проявити себе будь-де. Відмінність полягає в тому, що деякі країни знають, як долати її та реагувати на різні прояви, а суспільство там не толерує корупції; в інших країнах навпаки – держава може ігнорувати проблему корупції або навіть сприяти їй, а суспільство толерантно ставиться до корупційних практик. Тому ми бачимо приклади корупції як у демократичних, економічно розвинутих країнах, так і в авторитарних бідних країнах. Проте якщо в першому випадку новина про корупцію – скандал та нонсенс, то в другому її можуть сприйняти як звичайну, цілком очікувану практику.

Зловживання довіреною владою

Це означає, що особа використовує отримані повноваження не в інтересах держави, організації чи суспільства, а в особистих цілях.

Отримання вигоди

Тобто коли сторона або сторони отримують майнову або немайнову вигоду. Що це означає? Людина отримує приватну вигоду в ситуації, де цього не має бути.

Історичні витоки корупції

Запропонуйте студентам поміркувати, як трансформувалася корупція протягом людської історії. Чи є вона сучасним феноменом або ж існувала здавна? Чи була вона раніше такою ж поширеною, як і сьогодні?

Корупція не є новітнім явищем. Сприйняття корумпованої людини як морально зіпсованої або такої, що шкодить своєю поведінкою всьому суспільству, супроводжує людські відносини від початку їх документації.

Здавна корупцію розглядали як соціальне зло, якого потрібно уникати, позбавлятися, а також протидіяти йому. Які трансформації пройшло це поняття крізь віки?

Давні часи

Застереження проти хабарництва, яке «осліплює зрячих та викривляє слова справедливих», згадано ще в Старому Завіті. Притчі Соломона говорять, що цар, який керується справедливістю й правосуддям, зміцнює державу. Натомість ласий до подарунків і хабарів цар навпаки її руйнує та спустошує.

Ще в давні часи люди міркували над інструментами обмеження такої поведінки. Наприклад, закони Хаммурапі (1800 р. до н.е.) передбачали покарання корумпованих суддів задля збереження ефективного судочинства. Подібні норми були й в інших частинах світу (наприклад, Артхашастра в древній Індії або Коран на Близькому Сході).

Геродот описав ілюстративну історію, яка трапилась у стародавній Персії в VI ст. до н.е. Тоді царський суддя Сізамн був підкуплений та виніс несправедливий вирок. Цар Камбіс наказав стратити недоброчесного суддю, а з його шкіри зробити ремені та обтягнути нею суддівське крісло. На посаду страченого цар призначив його сина Отана й наказав йому пам'ятати, на якому кріслі він сидить, коли судить. У 1498 році нідерландський живописець Гарард Давид напише картину «Здирання шкіри з продажного судді», яка буде розміщена в залі міської ради Брюгге, де проводили судові засідання.

Стародавня Греція

У Стародавній Греції корупцію розуміли як негативне явище, що руйнує політику, найвищу форму співжиття людей у полісі. Аристотель згадував корупцію як фактор, що може призвести до виродження держави, і наголошував на необхідності громадянського контролю за діями можновладців.

Водночас корупційні випадки траплялися там часто, і, що цікаво, навіть у сфері спорту, яку стародавні греки дуже шанували. Греція є батьківщиною Олімпійських ігор, переможці яких ставали поважними постатями. Як зазначено в книзі Девіда Голдблатта «Ігри: всесвітня історія Олімпійських ігор», багато спортсменів були професіоналами, які змагалися за призи та статус, що часто гарантували їм високі державні посади. Тому траплялися випадки підкупів, наприклад, Павсаній писав, що в 388 році до н.е. боксер Евпол підкупив своїх трьох суперників. Тоді покарали всіх чотирьох учасників. Приблизно в 322 році до н.е. п'ятиборець на ім'я Каліпп запропонував своїм конкурентам гроші за поразку в змаганні. Неймовірно, але за словами філософа Філострата, тренери часто позичали спортсменам гроші під високі відсотки з єдиною метою підкупу.

Крім того, деякі олімпійські спортсмени були підкуплені, щоб змагатися за інші міста-держави. Після своєї олімпійської перемоги бігун Сотад із Криту «продався», аби змагатися за місто-суперника Ефес. Після цього рідне місто його вигнало. Коли факти корупції виявляли, винні спортсмени мали сплатити штрафи – як ті, хто пропонував хабар, так і ті, хто брав гроші. Але результат конкурсу залишився незмінним. Спортсмена, який переміг, проголошували переможцем, навіть якщо він був корумпованим.

В Олімпії існував особливий ряд статуй, який називався Занес. Це були статуї Зевса, споруджені на штрафи, сплачені корумпованими спортсменами. Розміщені біля входу на стадіон, вони служили попередженням для спортсменів. Також статуї сприймали як мирну жертву Зевсу, оскільки атлети порушили олімпійську клятву богу, якому були присвячені Ігри.

Стародавній Рим

У Стародавньому Римі вперше з'явився термін «корупція». Термін походить від лат. «corruptio», що в юридичній термінології означає видачу судового документа в обмін на компенсацію, а в ширшому розумінні – неприємну дію, систему, що занепадає та погіршується. З часом він став усе більш наближеним до сучасного значення й охоплював широкий перелік зловживань можновладців: купівлю посад, підкуп суддів, хабарництво.

Римська республіка страждала від корупції, і такі люди, як Цицерон, що прагнули відродження республіки, присвятили себе справі виявлення та притягнення до

суду за крайні прояви корупції, особливо у провінціях. Ці зусилля були запізними. Суспільна мораль республіки вже була занадто корумпованою, а межі в той час – далеко перейдено. Корупція стала такою поширеною, що загальноприйнятими стандартами поведінки стали корупційні дії, а не сувора мораль предків.

Саме корупція стала тим фактором, який призвів до занепаду Римської імперії. Її тривале масштабування спричинило збільшення грошей і доходів, відповідно зростає корупція та хабарництво, завдяки яким чиновники отримували доступ до влади й цих грошей. Багаті люди купували голоси громадян та обдаровували своїх друзів. Хабарництво зростало до таких розмірів, що громадяни перестали довіряти Сенату. Безліч людей повернули в рабство після завоювань Римської імперії. Захоплення рабів створило приплив дешевої робочої сили, завдало шкоди нижчим класам і порушило систему землеробства. Багато місцевих фермерів не витримували конкуренції з багатими господарствами, які використовували рабську працю, і з часом втратили свою землю. Коли завойовницькі дії Риму занепали, зменшилися й джерела доходів. Це створило величезний стрес для економіки. Чиновники почали оподатковувати своїх громадян, посилюючи невдоволення. Злочинність у Римі вийшла з-під контролю, і люди боялися за свою безпеку. Багаті наймали власні приватні армії для захисту. Ці армії часто вбивали людей і крали їхні землі. Таким чином, Римську імперію поступово охопив політичний безлад, який зруйнував її велич, не в останню чергу завдяки поширенню хабарництва та корупції.

Середні віки

Особлива модель політичної корупції, а отже, і політики виникла в Європі на початку одинадцятого століття. У ній середньовічний християнський акцент на важливості моральних цінностей поєднувався з класичним акцентом на цінності розуму. Це поєднання породило переконання, що природний розум забезпечив принципи, згідно з якими має жити людина. Якщо була невідповідність визначеним принципам, життя вважали зіпсованим. Так поняття «корупція» отримало більш релігійне трактування, яке пов'язувало з гріховною природою людини. Терміном «*corruptibilitas*» позначали схильність до руйнування, тлінності і гріховності людини.

Окрім цього, у період Середньовіччя світська та церковна влада в Європі були дуже тісно пов'язані: Папа залежав від волі світських правителів у реалізації церковної політики і, щоб полегшити цей процес, Церква все більше й більше долучалася до світського уряду, зближуючись із панівною коаліцією. У цьому контексті саме залученість релігії до політики почали сприймати як корупцію, оскільки дві сфери розглядалися як такі, що мають бути відмінними, а не спорідненими.

Найпоширенішою формою корупції в ті часи стала симонія – купівля та продаж церковних посад за гроші. Вона відповідає сучасним визначенням корупції, оскільки передбачає передання коштів чи послуг в обмін на певний результат. Але тоді симонію розглядали так через втручання світської влади у сферу інтересів Церкви.

До кінця Середньовіччя корупція в католицькій церкві стала дуже серйозною проблемою. Представники духовенства мали бути добре освіченими, але безліч парафіяльних

священників були неписьменними та майже не вміли відправляти звичайні богослужіння. Багато священників і монахинь, незважаючи на присягу цнотливості, вступали в статеві стосунки. Декілька пап, зокрема Інокентій VIII і Олександр VI, мали дітей. Численні єпископи та абати використовували свої посади, щоб вести розкішне життя, живучи більше як принци, ніж як скромні слуги Бога. Навіть кардинали (церковні чиновники високого рівня) Риму жили в розкішних палацах і носили інкрустовані дорогоцінними каменями золоті мантії.

Церква розробила кілька корупційних методів, щоб дозволяти собі цей екстравагантний спосіб життя.

Християнська традиція вчила, що паломництво до місць реліквій (об'єктів, якими користувалися важливі релігійні діячі) і святих місць було прийнятним способом покаяння (відшкодування) своїх гріхів. У пізньому Середньовіччі деякі священнослужителі скористалися цією традицією та стягували плату з охочих побачити святі мощі. Наприклад, Фрідріх I, князь у північній Німеччині, зберігав колекцію з понад 17 000 реліквій, серед яких нібито була частина палаючого куща Мойсея, 33 фрагменти хреста Ісуса та трохи соломи з ясел Ісуса. Гроші, зібрані від паломництв до цих святинь, пішли на будівництво собору, замку та університету в королівстві Фрідріха. Симонія, продаж церковних посад тому, хто запропонує найвищу ціну, незалежно від релігійного походження чи освіти покупця, була ще однією практикою заробляти гроші для Церкви.

Найбільш прибутковою та суперечливою з корупційних практик, які використовували для збору грошей на Церкву, був продаж індульгенцій. Спочатку індульгенція складалася з грамоти, виданої Папою особі, чії гріхи були прощені. Свідоцтво розробляли для того, щоб скасувати частину або все покарання, яке людина понесла після смерті за свої гріхи. Однак з часом особа, яка шукала індульгенції, могла купити те, що нагадувало типовий лист, від будь-якої кількості офіційних осіб Церкви. Інші корумповані церковники представили ідею про те, що індульгенції можна придбати для членів сім'ї, які вже померли та чиє спасіння (звільнення від кари за гріх) може бути під сумнівом. Хоча це ніколи не було офіційно заявлено Церквою, багато членів духовенства вчили, що спасіння можна досягти просто через купівлю достатньої кількості індульгенцій.

Відродження

В епоху Відродження Ніколо Макіавеллі в роботі «Державець» порівнював корупцію з хворобою. За його словами, спочатку хворобу важко розпізнати, проте легко вилікувати. З плином часу хвороба загострюється – тоді її легко розпізнати, проте важко вилікувати. Так само й із корупцією в державі: перші її прояви мудрий правитель може подолати легко, але, якщо з часом корупція встигне проникнути в усі сфери життя, жодні ліки не допоможуть. Таким чином, Ніколо Макіавеллі першим розглянув питання ступеня розповсюдженості корупції та її впливу на соціально-політичну систему.

З найбільш ілюстративних прикладів корупції той час була олігархічна родина Медічі, представники якої з XV по XVIII століття неодноразово ставали правителями Флоренції. Серед представників Медічі є четверо пап римських: Лев X, Пій IV, Климент VII, Лев XI та декілька членів королівських сімей Франції. Сім'я Медічі була торговцями вовною та банкірами, керувала містом Флоренцією протягом усього Відродження. Вони мали великий

вплив на зростання італійського Відродження завдяки заступництву мистецтв та гуманізму. Медічі були однією з найбагатших сімейних династій, які коли-небудь жили, і, мабуть, найвпливовішими покровителями мистецтва в історії. Водночас свого впливу вони досягли зокрема корупційним шляхом, підкуповуючи митців. Та кож відомою є історія Папи Лева X, який походив зі знаменитої італійської династії Медічі, сина Лоренцо Медічі, що правив у Флоренції. Лев любив витратити гроші, і щоб отримати їх, він або позичав, використовуючи активи Ватикану для забезпечення позик, або вимагав їх у тих, хто, як він знав, був сприйнятливим до шантажу, або продавав індульгенцію. У Католицькій Церкві індульгенції розглядалися й розглядаються як засіб скорочення часу, необхідного для розплати за гріхи життя. Продаж Левом індульгенцій для фінансування своїх величезних витрат – яскравий приклад тогочасної корупції. Він жив мирським життям, для підтримки якого використовував посаду папства, за рахунок Церкви, яку він ледь не призвів до банкрутства.

Епоха Відродження славиться розквітом мистецтва. Не дивно, що саме в цей час зв'язок корупції та мистецтва проявлявся часто. У Німеччині в середині XVI століття чиновником міської адміністрації Аугсбурга (Німеччина) працював Пауль Гектор Майр, великий фанат фехтування. Його засмучувало, що поширення вогнепальної зброї знищує середньовічне європейське мистецтво рукопашного бою. Тому Майр зібрав усі доступні йому посібники з фехтування та узагальнив їх у двотомній праці «Opus Amplissimum de Arte Athletica». Там показані різні прийоми поєдинків. Стаття про кожний прийом проілюстрована. Для цього Пауль Гектор найняв художника та двох натурників. Проект виявився надзвичайно дорогим і розтягнувся на 4 роки. Щоб фінансувати видання, автор брав гроші з міської скарбниці. 1579 року розкрадання розкрили й Майра повісили, а книга дожила до наших днів.

Новий час

Особливо важливим у контексті історії формування поняття «корупції» є Новий час, коли у Європі почали виникати централізовані держави зі складним бюрократичним апаратом і правовими системами. Саме тоді формується розуміння корупції як зловживання державними службовцями своїми повноваженнями для особистого збагачення. Зокрема, Шарль Луї Монтеск'є, розглядаючи методи боротьби з корупцією, робить акцент на необхідності обмеження владних повноважень та реалізації принципу поділу влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову – які будуть взаємно стримувати й контролювати одна одну.

Поява тоталітарних диктатур, таких як Радянський Союз і Гітлерівська Німеччина, також супроводжувалася глибоким вкоріненням корупції в державі та суспільстві. Наочним доказом поширеності

корупції за тоталітарних диктатур є нині доступні документи фашистського та націонал-соціалістичного режимів. Про схожі речі свідчать і повідомлення з Радянського Союзу. Для ілюстрації наведемо слова гітлерівського фельдмаршала Германа Гьорінга: «Я бачив жахливі речі. Водії гауляйтерів збагачуються, мають по пів мільйона. Панове це знають? Це правда? (Згода) Це неможливі речі. Я діятиму безжально, без жодних вагань». Це – нарада 12 листопада 1938 року, де корупцію розглядають як щось поширене й загальновідоме. Троцький повідомляє про неї на доказ свого переконання в суцільній бюрократизованості Радянського Союзу. Такі факти можна наводити без кінця. Як бачимо, корупція як явище має довгу історію. У різні історичні періоди воно набувало дещо різних конотацій. Поступово розуміння корумпованості стало менше асоціюватися з етичними питаннями й аморальністю людської природи, натомість його розглядали в контексті відносин між державною та приватною сферами.

II. Види та форми корупції

Види корупції

Запропонуйте студентам поміркувати про види корупції. Чи є вона однорідним явищем або ж може проявлятися по-різному?

Уявіть депутата, який отримує хабар від бізнесмена за підтримку якогось законопроекту. А також студента, який приходить до викладачки з пляшкою дорогого шампанського та проханням поставити залік. У якому випадку ми бачимо корупцію, а в якому – ні? Насправді обидві ситуації є корупційними правопорушеннями, проте різними. Якою буває корупція? Як і у випадку з визначенням корупції, немає єдиної класифікації її видів, типів та форм. Серед найбільш поширених видів корупції виокремлюють такі:

Велика корупція (англ. – *grand corruption*)

Це корупція в особливо великих розмірах, яка приносить вигоду невеликій групі людей за рахунок багатьох інших, завдаючи значної шкоди суспільству. Є характерною для вищих і середніх ешелонів влади та великого бізнесу. Ідеться про складні корупційні схеми, створення корупційних мереж, що можуть включати десятки, а то й сотні фігурантів.

Прикладом такого виду корупції можна назвати хабар Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) та Спеціальній антикорупційній прокуратурі (САП) у розмірі 6 млн доларів. У червні 2020 року НАБУ та САП викрили трьох осіб, один із яких був чинним на той момент посадовцем ГУ ДПС у м. Києві, на спробі підкупу керівництва антикорупційних органів – їм запропонували закрити кримінальне провадження за підозрою колишнього топпосадовця (власника Burisma Holdings, ексміністра екології Миколи Злочевського).

Політична корупція (англ. – *political corruption*)

В Україні політичну корупцію часто відносять до великої, бо в багатьох випадках вони взаємопов'язані.

Ресурсний центр U4 зазначає, що, класифікуючи корупцію як «політичну», мають на увазі як фігурантів корупційних дій (а саме осіб, що займають найвищі ешелони влади), так і мету корупційної поведінки, а саме утримати владу.

Політична корупція – це маніпулювання процедурами, державними політиками, інституціями, розподілом ресурсів з боку осіб, які приймають рішення, для особистої вигоди (накопичення багатства, підтримка влади та впливу).

Прикладом політичної корупції можна назвати кейс Альберта Фухіморі – експрезидента Перу. З 1990 року він десять років обіймав посаду президента держави. Після перемоги на чергових виборах у 2000 році в пресі з'явилася інформація про підкуп, фальсифікації та інші порушення під час кампанії. У 2009-му Фухіморі отримав 25 років ув'язнення.

Побутова корупція (англ. – *petty corruption*)

Виникає у відносинах між пересічними громадянами та публічними службовцями.

Побутова корупція може бути як єдиним способом отримання послуги (наприклад, у ситуації, коли публічний службовець відмовляється щось зробити без «подяки»), так й інструментом спрощення чи прискорення процедури або вирішення якогось питання.

Яскравими прикладами є купівля медичних довідок, «плата на місці» через перевищення швидкості руху транспортного засобу, хабарі за складання заліків та іспитів у закладах освіти, «подяки» лікарям, без яких неможливо отримати медичну допомогу, та плата за отримання інших базових послуг.

Адміністративна корупція (англ. – *administrative corruption*) її розглядають самостійно або як частину побутової корупції.

Зазвичай виникає між державою та бізнесом і стосується отримання дозволів, ліцензій, погоджень тощо.

Одним із добре відомих прикладів такого виду корупції є випадок, коли уряд Індії підписав угоду про постачання електроенергії з компанією Enrons Dabhol Power Corporation (DBC), що виробляла електроенергію за ціною в сім разів вищою, ніж інші постачальники.

Це сталося, незважаючи на попередження Світового банку про те, що проєкт є надто дорогим. Пізніше з'явилася інформація, що місцевих політиків підкупили.

Інші підходи до класифікації корупції:

- **за сферами діяльності:** політична, економічна, побутова;
- **за гілками влади:** у законодавчій, у виконавчій, у судовій сферах;
- **за частотою виникнення:** ситуативна, системна.

Форми корупції

Корупцію можна поділити не лише за видами, але й за формами. Ось деякі з них:

Хабарництво – надання грошей, подарунків або іншої матеріальної вигоди особі, щоб спонукати її зробити певні дії або, навпаки, не робити таких дій, із використанням наданої їй влади.

Злочином вважають як отримання хабаря такою посадовою особою, так і його надання. Часто хабарі використовують або вимагають для того, щоб прискорити, згладити або більш прихильно провести процедури. Прикладом є плата працівнику відповідної установи за прискорення виготовлення закордонного паспорта.

Непотизм – перевага в наданні грошових коштів або іншого майна, пільг, послуг, нематеріальних активів наближеним особам, родичам чи друзям.

Наприклад, ректор зараховує свого племінника до закладу вищої освіти без конкурсу.

Зловживання впливом – зловживання повноваженнями, становищем та інші посадові злочини, що вчиняють для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб.

Наприклад, помічник судді обіцяє посприяти у винесенні суддею рішення на користь місцевого мешканця щодо повернення йому автомобіля, вилученого працівниками митниці за порушення митних правил.

Конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання повноважень.

Сам собою конфлікт інтересів не є корупцією, про що ми детальніше поговоримо в наступних лекціях. Корупцією може вважатися дія в стані реального конфлікту інтересів, коли, наприклад, особа сама собі випишує премію.

Приклади

→ Отримання подарунків

Прикладом порушення обмежень щодо прийняття подарунків є справа, що стосується одного із суддів Верховного Суду України. Його звинуватили у корупції через отримання вигідної оренди квартири в Києві від жінки, яка не є його близькою особою. Суддя орендував квартиру площею 133 кв. м за 1000 грн на місяць, тоді як реальна вартість оренди мала би становити значно більше. Вважається, що це було зроблено для того, щоб уникнути встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і таким чином порушити антикорупційне законодавство.

Протягом судового розгляду суддя та його захист намагалися спростувати звинувачення, стверджуючи, що існував окремий договір про оренду квартири за ціною 1100 доларів США на місяць і що зазначена сума в 1000 грн стосувалась лише паркомісця. Однак суд визнав ці аргументи непереконливими та недостатньо обґрунтованими, зазначивши відсутність належних і допустимих доказів щодо дійсності сплати орендної плати в розмірі 1100 доларів США.

Суд вирішив, що суддя, використовуючи своє службове становище, дійсно отримав невинуватого вигоду у формі оренди квартири за значно заниженою ціною, що порушує антикорупційне законодавство.

→ Конфлікт інтересів

Приклад 1.

Прикладом конфлікту інтересів є справа народного депутата України. Він використав свої повноваження, щоб звернутися до Генерального прокурора з проханням надати інформацію про стан досудового розслідування у кримінальній справі, що стосувалася його самого та компанії, якою він керував. Це діяння було визнано порушенням закону про запобігання корупції, який забороняє дії у стані реального конфлікту інтересів.

Народний депутат і його захисник спробували оспорити звинувачення, аргументуючи тим, що депутат не мав на меті використовувати свій статус для особистої вигоди, а лише хотів перевірити інформацію, яка стосувалася його безпосередньо. Вони також стверджували, що справу необхідно закрити через відсутність складу правопорушення та через вплив строків для притягнення до відповідальності.

Суд вирішив, що дії народного депутата справді становили конфлікт інтересів, оскільки він використав свої службові повноваження для вирішення особистих питань, що є порушенням закону. В результаті народного депутата визнано винним у вчиненні адміні-

стративного правопорушення і йому було призначено штраф.

Приклад 2.

Цікавим прикладом конфлікту інтересів є справа судді Добропільського міськрайонного суду Донецької області. Суддя розглядала кримінальну справу проти особи, з якою мала дружні стосунки. Це створювало потенційний конфлікт інтересів, оскільки вона могла бути схильна приймати рішення на користь свого знайомого.

У ході розгляду суддя визнала невинуватою обвинувачену особу в справі, яку сама ж розглядала. Згодом вона заявила про самовідвід в іншій справі, пов'язаній з тією ж особою, але вже після того, як ухвалила рішення у попередній справі.

Суд встановив, що суддя порушила антикорупційне законодавство, вчинивши дії в умовах реального конфлікту інтересів, і призначив їй штраф.

→ Інша оплачувана діяльність

Ще одним прикладом конфлікту інтересів є справа керівника апарату Любашівського районного суду Одеської області. Він, будучи в родинних зв'язках із кур'єром та судовим розпорядником суду, укладав із ними договори на виконання робіт, а також брав участь в оцінюванні їхньої службової діяльності та преміюванні, що створило конфлікт інтересів.

Суд встановив, що керівник апарату не повідомив про наявність у нього конфлікту інтересів у встановленому порядку та приймав рішення, які могли бути упередженими через особисті та сімейні зв'язки з іншими працівниками суду. Оскільки дії керівника порушували вимоги антикорупційного законодавства, його визнали винним у вчиненні адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, і призначили штраф.

В результаті цього керівнику апарату було накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу за вчинення дій в умовах реального конфлікту інтересів та неповідомлення про наявність такого конфлікту. Також з нього було стягнуто судовий збір.

Найгучніші випадки корупції

Запропоновано розглянути кілька гучних корупційних кейсів, які трапилися в різних країнах, аби продемонструвати масштаб та шкоду корупції, а також неможливість уникнути її викриття.

Фіфа: У 2015-2016 роках в організації вибухнув корупційний скандал: виявилось, що понад 10 членів виконкому ФІФА продавали свої голоси в найважливіших рішеннях, як-от вибори країни-господарки Чемпіонатів світу, отримували кошти за продаж прав на телетрансляції «правильним» компаніям, закривали очі на допінг.

Найбільший сплеск корупції спостерігали у ФІФА в період з 1998 до 2015 роки, коли керівником ще був швейцарець Йозеф Блаттер. Його звинуватили у зловживанні посадовими повноваженнями, незаконному привласненні коштів та усунули від футболу на 8 років.

Сіменс: У 2008 році були викриті подробиці співробітництва Siemens та уряду Греції на чолі з прем'єр-міністром Костасом Сімітісом у період підготовки до Літніх Олімпійських ігор 2004 в Афінах.

Компанія здійснювала підкуп чиновників для того, щоб безперешкодно отримувати державні контракти на виконання робіт, пов'язаних із переведенням телефонної мережі ОТЕ на цифровий формат, створення систем комунікації для грецької армії, а також забезпечення систем спостереження для Олімпійських ігор 2004 року. Загальна сума хабарів сягала 100 млн євро.

Панамські папери: «Панамські папери» оприлюднили на початку квітня 2016 року журналісти із 76 країн світу. Розслідування спиралися на витік документів із панамської фірми Mossack Fonseca (компанія, яка реєструвала офшорні компанії).

Після опрацювання документів стало відомо про приховані в офшорах статки 12 нинішніх та колишніх лідерів країн, 128 інших чільних посадовців та цілої низки відомих особистостей (наприклад, Ліонеля Мессі).

Межигір'я: Межигір'я стало символом корупції в Україні. З 1935 до 2007 року Межигір'я було державною урядовою резиденцією, поки його не вивели в приватну власність у 2007-му як обмін з підставною приватною компанією. Водночас держава віддала майна, за підрахунками слідства, на 540 млн гривень. А отримала за це лише 100-річну

будівлю колишньої лікарні. Земля в Межигір'ї залишалася державною. Але її передали в оренду на 49 років за сміхотворною ціною в 4 гривні за сотку на місяць – у тисячі разів дешевше від реальної вартості.

Поле для гольфу, страусина ферма, приватний зоопарк і повнорозмірна копія Іспанського Галеона – це лише деякі з визначних пам'яток Межигір'я, багатомільйонної садиби колишнього президента України Віктора Януковича площею 137 гектарів. Нині Межигір'я стало туристичною атракцією – справжнім музеєм корупції.

Rīgas Satiksme: У 2019 році через корупційний скандал з посади мера Риги було звільнено Ніла Ушакова. Його звинуватили в причетності до корупційної справи, пов'язаної з транспортною компанією Rīgas Satiksme. За даними антикорупційних органів Латвії, компанія давала хабарі місцевим чиновникам у розмірі 13-20 млн євро за право поставляти до Риги громадський транспорт.

Андрей Бабиш: У червні 2019 року в Чехії на протести вийшли близько 200 тисяч людей із вимогою відставки прем'єр-міністра Андрея Бабиша. Приводом стала кримінальна справа проти нього за підозрою в шахрайстві з фондами Європейського союзу. Стверджується, що сімейна фірма Бабиша отримала субсидії в розмірі 2 млн доларів США від ЄС з порушенням закону. Єврокомісія також звинуватила прем'єра Чехії в конфлікті інтересів під час отримання дотацій для його холдингу Agrofert.

Інтерактивна вправа на засвоєння знань

Запропонуйте студентам розставити корупційні ситуації у відповідність до їх видів. Це можна зробити у офлайн форматі на дошці, за допомогою стікерів чи роздрукованого тексту або онлайн за допомогою інтернет-інструментів, наприклад дошки [Miro](#), [Jam Board](#), [Padlet](#) тощо.

- Хабар Національному антикорупційному бюро та Спеціальній антикорупційній прокуратурі у розмірі 6 млн доларів – Велика корупція;
- Підробка документів та здійснення махінацій на митниці, що завдало збитків державі на суму 65 млн гривень – Велика корупція;
- Підкупи та фальсифікація під час виборів – Політична корупція;
- Негласна витрата публічних коштів на потреби правлячої партії – Політична корупція;
- Відмивання грошей державою через бізнес – Адміністративна корупція
- Купівля медичних довідок – Побутова корупція
- Хабарі за складання заліків та іспитів у закладах освіти – Побутова корупція

III. Поширеність корупції

Поширеність корупції в Україні та світі

Запитайте студентів, як вони думають, наскільки поширеною є корупція в Україні в порівнянні із ситуацією в світі?

Феномен корупції є дечим інтернаціональним: причини виникнення та поширення корупційних практик, а також згубні наслідки є спільними для дуже різних держав у різні часи. Якою ж є корупція сьогодні в українському та глобальному вимірах? Наскільки поширеною та згубною є корупція, а також чи ефективно ми з нею боремося?

Для того щоб розуміти успішність антикорупційних заходів, необхідно періодично вимірювати рівень корупції. Виникає логічне запитання «як це робити?», адже вона рідко відбувається відкрито: навряд чи корупціонери будуть детально розповідати про вчинені злочини та суми хабарів. Через природу корупції її вимірювання є особливо складним завданням, адже часто прояви не лежать на поверхні, а до їх дослідження потрібно підходити комплексно.

Так, низка організацій розробила системи вимірювання, які дають змогу за певними критеріями визначати стан речей. Оцінюючи рівень корупції, традиційно користуються Індексом сприйняття корупції, який із 1995 року розраховує міжнародна антикорупційна неурядова організація Transparency International.

Ключовим показником Індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) наче, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить про те, що корупції майже немає житті суспільства.

У 2022 році Україна отримала **33 бали** зі 100 можливих. Це на 1 бал більше, ніж було у 2021 році, а також дорівнює показнику України у 2020 році. Набрані Україною 33 бали у 2022 році – це найвищий показник нашої країни з часу запуску оновленої методології CPI. Таким чином, за останні 10 років показник України зріс на 8 балів. Зростання України на один пункт в цьому році – це зміна в межах похибки, тому варто розглядати результати за кілька років. І наша країна демонструє позитивну динаміку, навіть попри військову агресію РФ. Отже, ми бачимо, що прогрес України у боротьбі з корупцією – це сталий процес, який продовжується навіть у найскладніший період існування держави.

Так само 33 бали у 2022 році мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал нас випереджають Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне – всі вони мають по 34 бали. А на бал менше, ніж Україна, – Домініканська Республіка, Кенія та Нігер.

Щодо місця в рейтингу, то нині (2021 рік) Україна посідає 116 місце зі 180 країн, де проводять дослідження.

Перші місця в рейтингу незмінно займають Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапур, Швеція і Швейцарія. У кінці списку опинилися країни, де вже тривалий час нестабільна політична ситуація, а уряди тільки частково контролюють територію країни: Сомалі, Південний Судан і Сирія.

Індекс сприйняття корупції від Transparency International є чи не найбільш відомим дослідженням у цій темі. Водночас важливо згадати про Систему оцінки ефективності державного управління, що включає в себе Індекс верховенства права, який розробив і використовує Світовий банк. Цей Індекс відображає забезпечення законності в країні. Він враховує стан урядових повноважень, рівень корупції, відкритість уряду, забезпечення порядку й безпеки, цивільного та кримінального правосуддя. У 2021 році Україна посіла 74-ту позицію серед 139 країн світу, піднявшись на 5 позицій за рік.

Лідерами рейтингу знову стали Данія, Норвегія та Фінляндія. На останніх місцях рейтингу опинилися Демократична Республіка Конго, Камбоджа й Венесуела.

Важливо зазначити, що перші місця в різноманітних індексах оцінки корумпованості країн не означають, що в цих країнах зовсім немає корупції. На жаль, корупція – настільки поширене явище, що може проявлятися всюди. Різниця полягає в тому, що частина країн та їхніх суспільств не толерують корупції, мають інструменти й інститути для боротьби з нею та застосовують їх, а частина – ні.

Так, наприклад, у 2019 році Transparency International опублікувала добірку найбільших корупційних кейсів останніх років – «25 корупційних скандалів, що шокували світ». Цікавою є географічна різноманітність прикладів – це й Німеччина, і Туреччина, і Чехія, і багатьох інших країн.

Інтерактивні матеріали

Інтерактив

Запропонуйте студентам завершити заняття веселим інтерактивом – пройти гру за мотивами сюжетів фільмів та серіалів, які вони вже могли бачити раніше, проте не ідентифікували там прояви корупції.

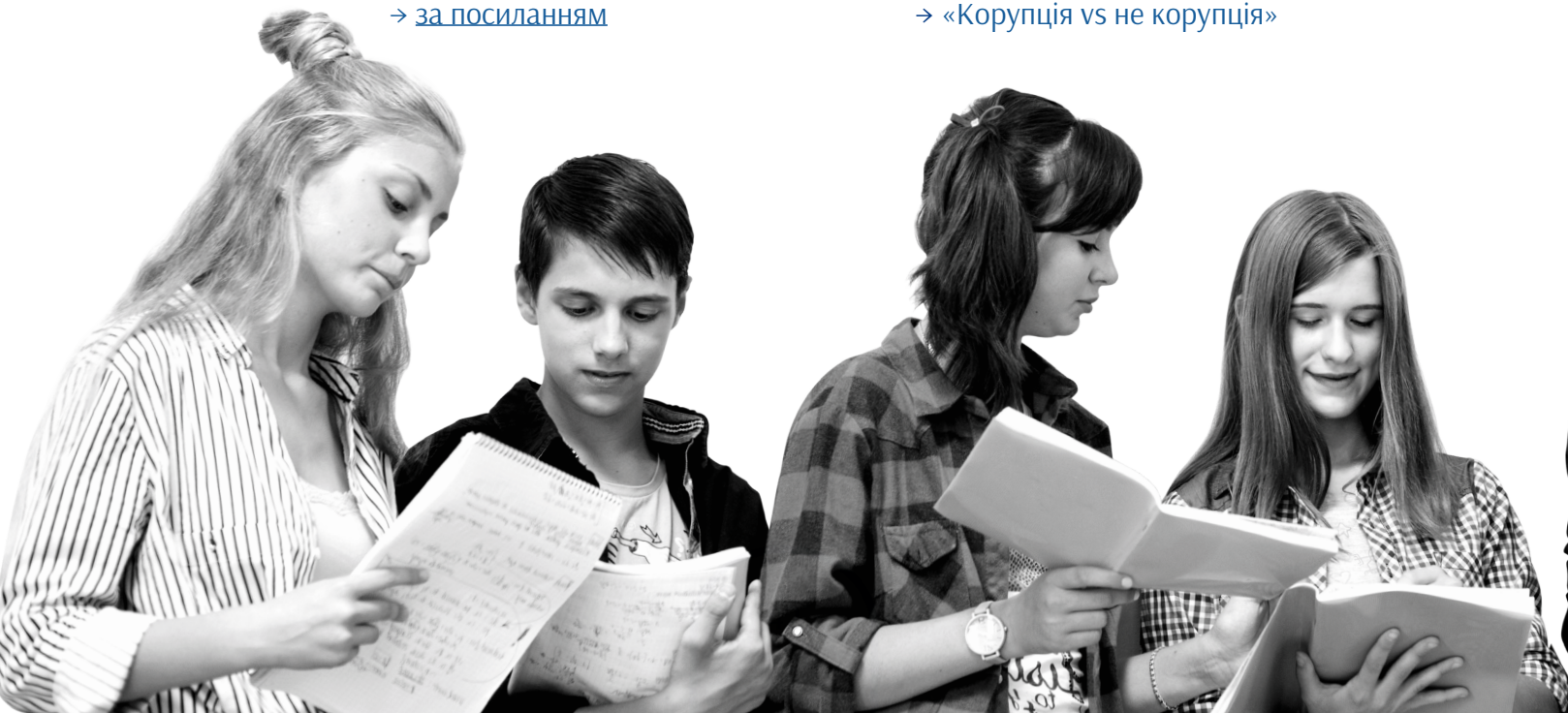
- Додатково – якщо ви не мали попереднього досвіду використання платформи

КАНООТ – відео-інструкція
→ [за посиланням](#)

КАНООТ
→ «Корупція vs не корупція»

Семінарське заняття

«Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення»

Семінарське заняття має закріпити знання, здобуті під час лекції, проте не дублювати її, а також передбачати більш активну залученість студентів. Сам семінар можна провести в декількох форматах – нижче запропоновані варіанти. За бажання їх можна комбінувати чи модифікувати.

Варіант 1.

Семінар у форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

- Корупція: визначення та складові
- Корупція впродовж історії
- Види та форми корупції
- Поширеність корупції в Україні та світі

Варіант 2.

Семінар у форматі презентації «креативної сесії»

Під час семінару студенти презентують (5-10 хв) результати «креативної сесії» – завдання, яке вони отримують після лекції та мають завчасно виконати вдома.

Індивідуальне завдання для студентів

Студенти індивідуально мають обрати одну з розглянутих на лекції історичних епох, уявити себе людиною, що жила в ній та написати свій щоденник (декілька записів, які охоплюють певний період часу – від тижня до року) про корупцію в обраній епосі: навести приклади того, як вона проявляється, впливає безпосередньо на їхнє життя, що думають про це.

Під час семінару студенти презентують свої «щоденники» (у вигляді презентації, відеоряду тощо).

*У цьому завданні важливе розуміння студентами явища корупції, проте вони не мають боятися проявити креатив. Для написання такого щоденника потрібно використати уяву та скомбінувати її з фактичною інформацією про корупцію в певну історичну епоху. Наприклад, можна уявити себе священником у Середньовіччі чи звичайним громадянином в епоху Відродження та показати, як корупція могла проявлятися в житті цих людей.

Варіант 3. Семінар у форматі інтерактиву

Безпосередньо на семінарі студентам пропонують виконати інтерактивні завдання для перевірки їхніх знань та закріплення матеріалу.

Завдання 1. «Викривачі нашої ери»

Важливим аспектом дослідження будь-якої теми є занурення в її минуле та дослідження джерел. Студентів розділяють на групи по 5-7 чоловік. Кожна команда переноситься в певну епоху: Стародавня Греція, Стародавній Рим, Середні віки, Відродження та Новий час. Спираючись на опрацьовану інформацію під час лекції, студенти мають проявити уяву та дати відповіді на запропоновані запитання.

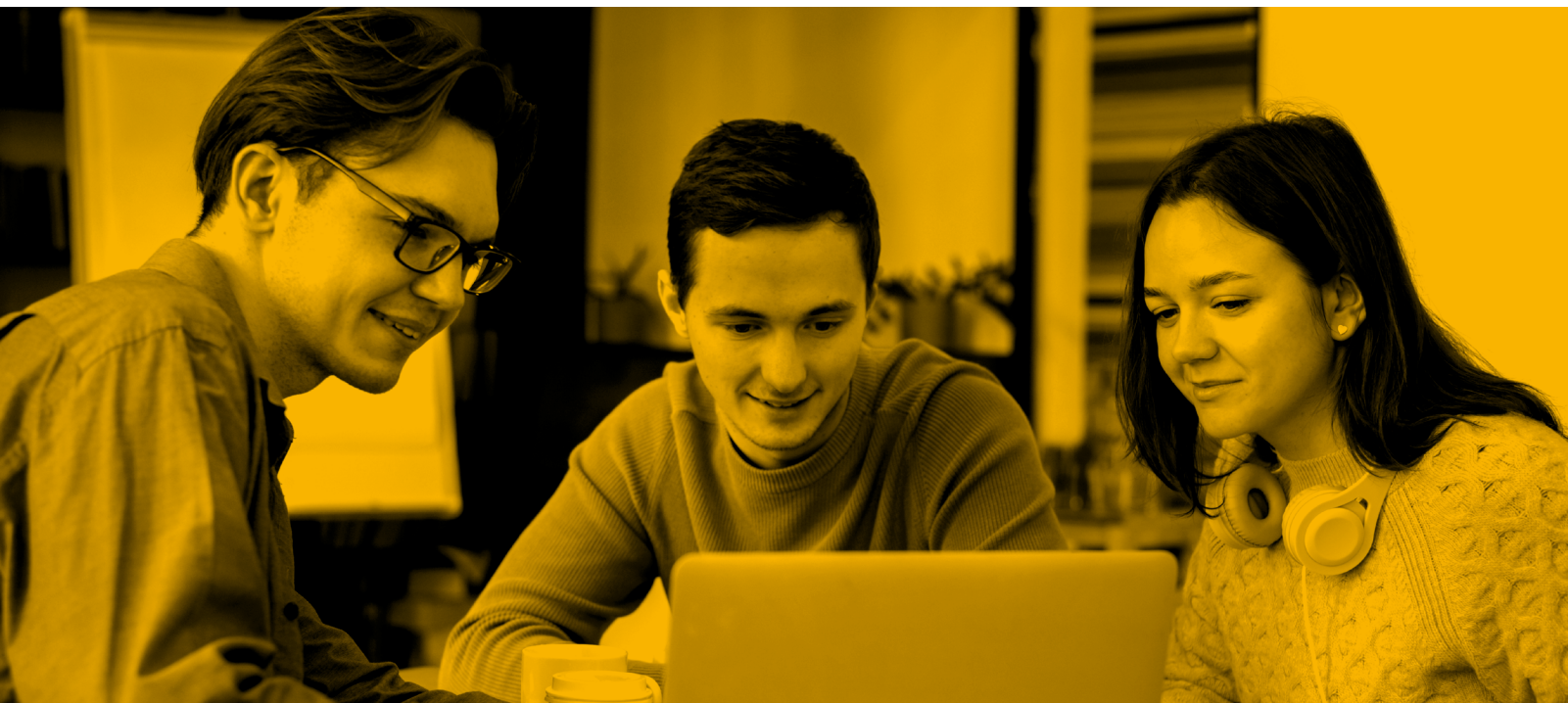
Час роботи в команді: 45 хв.

ВАЖЛИВО: обов'язково треба звертати увагу на умови та факти щодо обраної епохи.

Питання:

1. Які обставини могли заважати боротися з корупцією у вашу епоху?
2. Як могла проявлятися корупція у вашу епоху?
3. Яка визначальна подія, пов'язана з корупцією, відбулася у вашу епоху?

Студенти презентують свої відповіді. Кожна команда має 5 хв.

Завдання 2. Гра «АліКор»

Антикорупційний аналог гри «Аліас». Учасники отримують електронні картки з термінами, пов'язаними з темою доброчесності. Ці поняття треба буде пояснити, не вживаючи спільнокоренових слів. Кожен, хто вгадує термін, стає на місце людини, яка пояснює. Гра продовжується, доки всі картки не будуть відгадані. Завдання допоможе засвоїти новий матеріал та повторити попередній.

Терміни для карток:

1. Корупція;
2. Зловживання;
3. Велика корупція;
4. Політична корупція;
5. Побутова корупція;
6. Адміністративна корупція;
7. Хабарництво;
8. Непотизм.

Завдання 3. «Доброчесність стосується кожного»

Студентів розділяють на групи. Кожна команда отримує ситуативне завдання. Завдання студентів:

- Скласти план дій для вирішення обраної ситуації;
- Скласти перелік рекомендацій для уникнення схожих ситуацій.

Більшість корупційних ситуацій розглядають на глобальному рівні, тому під час виконання варто взяти до уваги діяльність міжнародних установ боротьби з корупцією.

Ситуації для розгляду:

FIFA

Фіфа: У 2015-2016 роках в організації вибухнув корупційний скандал – виявилось, що понад 10 членів виконкому ФІФА продавали свої голоси в надважливих рішеннях, як-от вибори країни-господарки Чемпіонатів світу, отримували кошти за продаж прав на телетрансляції «правильним» компаніям, закривали очі на допінг.

SIEMENS

Сіменс: Компанія здійснювала підкуп чиновників для того, щоб безперешкодно отримувати державні контракти на виконання робіт, пов'язаних із переведенням телефонної мережі ОТЕ на цифровий формат, створення систем комунікації для грецької армії, а також забезпечення систем спостереження для Олімпійських ігор 2004 року. Загальна сума хабарів сягала 100 млн. євро.

Межигір'я: З 1935 до 2007 року Межигір'я було державною урядовою резиденцією, поки його не вивели в приватну власність у 2007-му як обмін з підставною приватною компанією. Водночас держава віддала майна, за підрахунками слідства, на 540 мільйонів гривень. А отримала за це лише 100-річну будівлю колишньої лікарні. Земля в Межигір'ї залишалася державною. Але її передали в оренду на 49 років за сміхотворною ціною в 4 гривні за сотку на місяць – у тисячі разів дешевше від реальної вартості.

Rīgas satiksme

Rīgas Satiskme: У 2019 році через корупційний скандал із посади мера Риги звільнили Ніла Ушакова. Його звинуватили в причетності до корупційної справи, пов'язаної з транспортною компанією Rīgas Satiskme. За даними антикорупційних органів Латвії, компанія давала хабарі місцевим чиновникам в розмірі €13-20 млн за право поставляти до Риги громадський транспорт.

Андрей Бабиш: У червні 2019 року в Чехії на протести вийшли близько 200 тисяч людей з вимогою відставки прем'єр-міністра Андрея Бабиша. Приводом стала кримінальна справа проти нього за підозрою в шахрайстві з фондами Європейського союзу. Стверджують, що сімейна фірма Бабиша отримала субсидії в розмірі \$2 млн від ЄС з порушенням закону.

Основна література до семінару

- Каленіченко, Л., & Слинко, Д. (2022). Поняття, ознаки і види корупції. Право і безпека – Law and Safety, № 1(84). Отримано з [→ посилання](#)
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). What Is Corruption and Why Should We Care? Module of the UNODC Module Series on Anti-Corruption. Отримано з [→ посилання](#)

Додаткова література

- Гришук, М. (2020). Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правові аспекти. Актуальні проблеми правознавства, 2(22). Отримано з [→ посилання](#)
- Офіс доброчесності НАЗК. Поняття корупції. Отримано з [→ посилання](#)
- Михайленко, Д. Г. (2009). Тенденції щодо визначення поняття корупції та її співвідношення з хабарництвом. Отримано з [→ посилання](#)
- Encyclopaedia Britannica. Corruption. Отримано з [→ посилання](#)
- Investopedia. Corruption: Its Meaning, Type, and Real-World Example. Отримано з [→ посилання](#)
- The Conversation. . From our ancestors to modern leaders, all do it: the story of corruption. Отримано з [→ посилання](#)
- Transparency International. What is Corruption. Отримано з [→ посилання](#)
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). What Is Corruption and Why Should We Care? Module of the UNODC Module Series on Anti-Corruption. Отримано з [→ посилання](#)

ТЕМА 2. (Не)виправдання: чому виникає ко- рупція? Причини.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Розкрити суть основних теорій походження корупції: теорії «Принципал-Агент», теорії колективної дії, інституційної теорії, мережевої теорії та теорії «раціонального злочину». Окреслити основні причини, чому люди можуть вдаватися до корупційних дій, і причини корупції в Україні

Результати лекції:

Студенти

- знаннєвий компонент
- розуміють суть теорій походження корупції
- розуміють причини корупції загалом і в Україні зокрема

діяльнісний компонент

- можуть пояснити корупцію в межах різних теорій
- розрізняють вимушену корупцію та корупцію жадібності
- можуть пояснити причини корупції загалом і в Україні зокрема

ціннісний компонент

- сприймають корупцію як загрозу для всіх країн

Анотація

Лекція починається з кейсу корупції в Європарламенті як прикладу того, що корупція може проявляти себе будь-де.

У першій частині лекції розкрито суть основних теорій походження корупції. Серед запропонованих – теорія «Принципал-Агент», теорія колективної дії, інституційна теорія, мережева теорія та теорія «раціонального злочину».

Друга частина лекції присвячена основним причинам, через які люди можуть вдаватися до корупційних дій. Окремо розглянуто причини існування корупції в Україні.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення здобутої інформації.

Структура лекції

- I. Теорії походження корупції
 - II. Причини долучення до корупції
- Список практичних матеріалів

Ми звикли сприймати корупцію виключно як проблему бідних, економічно не розвинутих країн, але насправді вона може проявляти себе будь-де. Так, гучний корупційний скандал стався в «серці» Євросоюзу – Брюсселі (Бельгія).

Бельгійська поліція 9 грудня 2022 року затримала грецьку віцепрезидентку Європарламенту Єву Кайлі, а також п'ятьох інших осіб. Прокуратура звинуватила їх у корупції, відмиванні грошей, створенні злочинного угруповання, а також спробі чинення впливу з-за кордону. Кайлі висунули підозру в незаконному лобіюванні інтересів Катару, оскільки на одному із засідань вона голосувала за полегшення візового режиму з Катаром, попри те, що взагалі не мала права голосу з цього питання.

Прокуратура Бельгії заявила: «Підозрюється, що третім сторонам, які займають політичні та/або стратегічні посади в Європейському парламенті, платили великі суми грошей або пропонували значні подарунки, щоб вплинути на рішення парламенту».

Під час 16 обшуків у Брюсселі конфіскували зокрема 600 тисяч євро готівкою, а в квартирі віцепрезидентки слідчі знайшли сумки з грошима.

Єву Кайлі відсторонили від виконання обов'язків у Європарламенті, призупинили її членство у фракції та виключили з партії.

Цей приклад демонструє, що корупція – більш поширене та небезпечне явище, ніж ми звикли думати. Незважаючи на боротьбу у вигляді прийняття антикорупційних реформ та створення продуманої антикорупційної системи, вона все одно може проявляти себе в різних місцях та формах.

I. Теорії походження корупції

Запропонуйте студентам подумати над причинами корупції та висловити кілька гіпотез.

Корупція схожа на вірус. Після появи перших випадків корупції зупинити її поширення складно. Ця хвороба існує тисячоліттями, і людство має доволі низький імунітет до неї. Чим обумовлене таке стрімке поширення та настільки складне її лікування? Саме в цій частині курсу знайдемо відповіді, розглянувши причини виникнення й існування феномену корупції. Це складне явище лише нещодавно почали вивчати комплексно, а не як частину якоїсь однієї дисципліни. У науковій спільноті є декілька теорій, що намагаються пояснити корупцію та її природу:

Теорія «Принципал-Агент»

Цю теорію в 1976 році сформулювали американські економісти Майкл Дженсен та Вільям Меклінг. В основі – взаємодія між тим, хто делегує завдання (науковці використовують поняття «Принципал»), та безпосереднім виконавцем («Агент»). Зазвичай той, хто делегує завдання, займає вище місце в ієрархії, проте володіє меншою кількістю інформації, ніж виконавець. Останній же може використовувати цю інформацію як для виконання завдання, так і задля власних інтересів. Ця теорія передбачає, що іноді державні службовці, які мають захищати інтереси громадськості, використовують наявні ресурси не за призначенням, а для власної вигоди, зловживаючи відсутністю контролю. Таким чином виникає корупція: Агент зраджує інтересам Принципала заради власних. У класичному розумінні Принципали – це правителі, а бюрократи/чиновники/виконавці – це Агенти. У другій моделі правителі позиціонуються як Агенти, а громадяни – як Принципали. Важливо зазначити, що, застосовуючи підхід «Принципал-Агент», – незалежно від того, як описана модель їхніх відносин, – аналітики вважають, що проблема корупції виникає виключно на стороні Агента. У межах цього підходу проблема «Принципал-Агент» ґрунтується на двох положеннях: по-перше, Принципал та Агент мають різні інтереси; по-друге, Агент має більше інформації, ніж Принципал (інформаційна асиметрія).

Унаслідок інформаційної асиметрії Принципал не має можливості досконало відстежувати дії Агента, а тому Агент має певну свободу дій, якою може скористатися у власних приватних інтересах. Ці положення становлять «фундаментальні складові корупції» та в результаті дають відому формулу:

«Корупція = Монополія + свобода дій – підзвітність», що означає: «Незаконна діяльність процвітає, коли агенти мають монопольну владу над клієнтами, коли агенти мають широку свободу дій та коли підзвітність агентів перед суб'єктом є слабкою».

Унаслідок корупція руйнує потенціал зростання чи інші аспекти економіки та суспільства. Шкідливі ефекти від неї значно перевищують соціально позитивні результати. Клітгард також виявляє політичні витрати корупції, зокрема ті, що зумовлені нерівністю, коли ресурси перерозподілені багатим і впливовим та політикою (корупція спричиняється до масової недовіри, здатної дестабілізувати політичний режим). Єдиним покаранням для корумпованих посадовців є втрата ними посади. Щоб повноваження карати непорядних Агентів справді діяли, виробники політики повинні прокалібрувати покарання відповідно до шкідливих впливів.

Теорія колективної дії

Не заперечує всіх ідей, запропонованих теорією «Принципала-Агента». Вона визнає користь ефективних режимів моніторингу та покарання як засобів для боротьби з корупцією, проте ставить під сумнів ідею того, що в суспільствах обов'язково є група людей, які хочуть діяти як «Принципали» та забезпечувати ці режими моніторингу та покарання.

Теорія колективної дії дає альтернативне пояснення, чому системна корупція часто зберігається всупереч антикорупційним реформам і є настільки живучою в деяких країнах, попри їхні спроби боротися з нею. Ця теорія розглядає системну корупцію як колективну проблему, оскільки люди раціоналізують власну поведінку й обирають тактику дій на основі уявлення, що інші будуть робити в подібній ситуації. Доки корумпована поведінка є очікуваною, слід чекати, що *абсолютно всі* будуть діяти саме так. Тобто, якщо громадяни впевнені, що за можливості інші будуть долучатися до корупційних практик (наприклад,

брати чи давати хабарі) й отримувати від цього короткострокові вигоди, вони діятимуть аналогічно, адже не захочуть бути «лузерами». Простіше головну ідею цієї теорії можна описати фразою: «Ну, якщо всі навколо здаються корумпованими, то чому мені не бути корумпованим?».

Важливо зазначити, що так відбувається, навіть якщо більшість учасників не толерує корупції та морально засуджує корупційні практики, а також усвідомлює, що суспільство зазнає довгострокових втрат від цього. Тобто люди розуміють, що масово поширена корупція – це погано, але теж йдуть на недоброчесні дії, бо вважають, що «немає сенсу бути єдиною чесною людиною в корумпованій системі».

Інституційна чи організаційна культура корупції призводить до нормалізації корупційних практик як на суспільному, так і на індивідуальному рівні, а також до безкарності за порушення або ігнорування антикорупційних правил. У ситуації, коли корупційна поведінка є очікуваною, ніхто не візьме на себе ролі борця, адже не хоче «програти» в цій грі.

Для боротьби з корупцією за таких обставин необхідні колективні та скоординовані підходи. Найбільш дієвими прихильниками цього підходу вважають заходи, які допоможуть зрозуміти, що «в місті нові правила» та переконати людей, що їхні співгромадяни будуть діяти в доброчесний спосіб. Відповідно, людина може чинити так само доброчесно, не програвши водночас.

Інституційна теорія

Інституційна теорія використовує для пояснення корупції в державному секторі такі аспекти, як верховенство права, роботу державних структур, чітко визначені антикорупційні норми, незалежні антикорупційні установи. Якщо вони є й злагоджено працюють, у корупції значно менше шансів. Згідно з інституційною моделлю корупція займає ніші органів влади, які працюють неефективно. Непрозора робота органів влади, складна адміністративна система – це сприятливе поле для зловживань. Якщо людина знає, наприклад, що через бюрократичну тяганину довідку доведеться чекати від кількох днів до кількох тижнів, вона охоче дасть хабар за пришвидшення процесу. Корупцію на інституційному рівні можна зменшити, посиливши самі інституції, їх прозорість та підзвітність.

Таким чином, центром уваги інституційного підходу є соціальний світ. Ця теорія звертає увагу на структуру чи контекст, умови, у яких здійснюються політичні практики й процеси. «Структура» передбачає з часом упорядкований характер соціальних і політичних відносин, той факт, що поведінка має тенденцію набувати впорядкованого характеру. Прикладами структур є закони, правила, регулювання (формальні й неформальні) та норми, угоди й спільні цінності, а також покарання, примус, управління, урядування тощо. За цим визначенням інститути є системами правил, що структурують порядок дій, які може обирати група акторів.

Інститут – це сукупність формальних та неформальних правил і норм, які «впорядковують відносини між людьми та різними елементами державної політики й економіки» через обмеження та заохочення певної поведінки. Інститути впливають на індивідуальну поведінку кількома способами. Вони сприяють політичному, соціальному та економічному

обміну між незалежними суб'єктами шляхом мінімізації трансакційних витрат. Втілюючи «правила гри», інституції водночас визначають та обмежують вибір акторів, видозмінюють їхні стратегії. Річ у тім, що інституції зобов'язані діяти згідно з певними нормами та правилами й карати за поведінку, яка їм не відповідає. Вони фундаментально видозмінюють поведінку людей. Деякі вчені навіть стверджують, що інституційні норми диктують особисту поведінку. Це означає, що більшість із нас тривалий час дотримується визначених суспільством правил, навіть якщо вони не зовсім відповідають нашим власним інтересам.

Інституційна корупція приносить вигоду агенту через **політичний процес**, тож дохід безпосередньо залежить від статусу політика або посади державного службовця, а не приватної особи. Інституційна корупція вирізняється природою вигоди для державного службовця, надання послуг приватним громадянам і схильністю до дії, а не намірів. Сюди входить така поведінка, як хабарництво, непотизм; незаконне заволодіння суспільними ресурсами для використання їх у приватних цілях. Тоді втрати від інституційної корупції визначаються шкодою, завданою цілям демократичного процесу, – інституційній структурі політичної культури.

Мережева теорія

Вона розглядає безпосередньо політичну корупцію, яка не тільки здатна відповідати партикулярним (приватним) інтересам, а й завдяки їм процвітає. Партикуляризм – спосіб соціальної організації, для якої характерним є систематичний розподіл суспільних благ не на загальних, єдиних для всіх підставах, що віддзеркалює згубний розподіл влади в таких суспільствах. У такому випадку ми натрапляємо на колективістські або ієрархічні суспільства, ґрунтовані на організаційному режимі. У них рівне поводження залежить від статусу чи становища в суспільстві, а люди навіть не очікують від держави однакового ставлення; вони розраховують на те, яке надають усім особам того самого статусу.

Статус найкраще можна пояснити в термінах розподілу влади, оскільки він відображає відстань індивіда до груп чи мереж, які мають владу. Інакше кажучи, що ближчий індивід до джерела влади – чи то харизматичного лідера, чи то певної привілейованої групи, – то краще його чи її положення на статусній драбині, а отже, більшою є впливовість. Індивіди, які мають такі привілеї, є пов'язаними зі статусними групами і мають кращий доступ до суспільних благ. У партикулярних суспільствах панує культура привілеїв, що робить неоднакове поводження прийнятою нормою в них. Індивідууми борються за належність до привілейованих груп, а не за зміну правил гри. **Хабарі часто** є засобом обійти нерівність; для багатьох людей із нижчим статусом хабар посадовцю може бути єдиним способом забезпечити собі справедливе поводження.

Яскравий приклад такого пояснення корупції дає неопатримоніальний підхід, у центрі уваги якого – особисті відносини як підґрунтя політичної системи (клієнтелістські мережі). Він вказує на розмитість меж між публічною та приватною сферами. Особливі форми мережі: клієнтелізм, покровительство, патримоніалізм.

Корупція відбувається завжди, коли особа використовує для досягнення своїх особистих цілей владу, повноваження чи інформацію, які їй надають для обстоювання інтересів інших, на шкоду цим інтересам. Держава розглядають як «просто фасад, що маскує реальність глибоко персоналізованих політичних відносин, клієнтелізму і політичної корупції». Зловживання

довірою під час ухвалення конкретного рішення на особисту користь і на користь своєї мережі – характерна риса цієї теорії. За такого становища демократія ризикує бути дискредитованою назавжди, тож зростає ймовірність виникнення «захоплених держав». Головним призом у змаганні за владу є держава та всі її ресурси: той, хто захопить державу, захопить усе.

Існує відмінність між державою, у якій за хабарі надають податкові пільги, і державою, де посадовці є також і найбільшими бізнесменами, які поступово перетворюють державні активи на приватну власність. Тому важливо відстежувати мережу влади та привілеї, щоб визначити, наскільки через них розподіляють суспільні блага та наскільки вони щільні, закриті й потужні. Ієрархічні відносини між патроном і клієнтом вказують на те, що клієнтизм передбачає не тільки взаємовигідний обмін на основі довіри, а те, що він може передбачати примус у разі порушення довіри. Отже, для розуміння проблеми важливо розглядати **корупцію** в контексті зловживання суспільною довірою.

Теорія «раціонального злочину»

Теорію «раціонального злочину» запропонував професор економіки та соціології Чиказького університету Гері Беккер. Вона належить до категорії класичних. У 1992 році Беккер отримав Нобелівську премію «за поширення сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки і взаємодії, включаючи неринкову поведінку».

Зокрема, він наводить теорію «раціонального злочину», яка побудована на аналізі переваг і можливих втрат від скоєння злочину державним службовцем чи виборною посадовою особою.

На думку Беккера, окремі люди наважуються на скоєння злочину, бо це дає можливість отримати більші фінансові та інші переваги порівняно з легальною діяльністю. Водночас вони враховують ймовірність викриття, арешту та судового вироку, а також суворість покарання. Відповідно до теорії «раціонального злочину» злочинцями стають ті люди, яким властива підвищена схильність до ризику. На перший погляд, досить складно виявити взаємозв'язок між ризиком, який в основному є економічним терміном, та злочинною поведінкою людини. Дослідник вважає, що будь-яка службова особа, якій випадає нагода чи можливість вступити в корупційні зв'язки, завжди аналізує та оцінює потенційні (мінімально виправдані) прибутки від корупційних дій щодо очікуваних (максимально виправданих) втрат від таких дій у разі розкриття злочину та притягнення до відповідальності.

На основі вищезазначеного Беккер робить висновок, що рівень корумпованості (злочинності) чиновників залежить від оцінки співвідношення пов'язаних із нею вигод і втрат (як майнових, так і немайнових). А визначають його різницею прибутків від легальної й нелегальної діяльності, ймовірністю розкриття та засудження, ступеня тяжкості покарання тощо. Він запропонував формулу очікуваних втрат від участі в корупційних діях посадової особи:

очікувані втрати = моральний тягар + очікуване покарання, де очікуване покарання = (ймовірність викриття) x (ймовірність обвинувального вироку у разі викриття) ´ покарання.

Тож прийняття службовою особою рішення щодо вчинення корупційного діяння можна розглядати як добре обмірковане звичайне інвестиційне рішення в умовах ризику й невизначеності. Варто зазначити, що потенційні переваги від корупційної дії змінюються залежно від обсягів ресурсів, якими може розпоряджатися конкретна службова особа держави, а також від сукупності питань, якими ця особа відає, або безпосередньо уповноважена їх вирішувати.

Беккер робить висновок про те, що стримувальним чинником для злочинності є зовсім не збільшення тяжкості покарання, а підвищення ймовірності викриття злочинця. Наприклад, Роуз-Аккерман стверджувала, що покарання за корупцію мають бути позитивною функцією від розмірів хабара для урядового чиновника й від розмірів вигоди, отриманої завдяки хабарям, для корумпованого клієнта. Отже, щоб залякування було дієвим, покарання не повинні бути однаковими для всіх злочинних діянь однакового типу – вони мають варіюватися відповідно до отриманого призу (Роберт Клітгард, 2021, с. 120).

Отже, **корупція** – це зважене службовою особою рішення щодо вчинення корупційного діяння.

Які фактори можуть запобігати корупції, на думку Беккера?

- Морально-етичний тягар і суспільний осуд корупційної поведінки.
- Очікування, страх викриття, притягнення до відповідальності й понесення покарання за скоєне.

II. Причини долучення до корупції

Загальні причини корупції

Теорії, розглянуті вище, по-різному розуміють причини корупції та беруть до уваги різні сфери, де вона може проявлятися. Вони описують природу корупції, проте мало говорять нам про те, чому люди обирають корупційні сценарії поведінки в кожному окремому випадку. Тобто чому за наявності різних сценаріїв хтось обирає корупційний, запускаючи процес поширення вірусу? Традиційно виокремлюються 4 основні блоки причин, які можуть підштовхнути індивіда до корупційного правопорушення:

- наявність можливості
- невисокі шанси бути спійманим
- недостатня мотивація
- загальна культура

Окрім цього, дослідниця Моніка Баур пише, що для кращого розуміння мотивів людей долучатися до корупції ми маємо розрізнати вимушену корупцію та корупцію жадібності.

Вимушена корупція

та, до якої людина долучається, бо потребує справедливого ставлення до себе. У таких випадках корупційна дія є єдиним можливим способом отримати необхідні послуги або уникнути зловживань.

Корупція жадібності

та, у результаті якої можна отримати особливі незаконні переваги.

Відмінність проста:

у першому випадку хабар – єдиний спосіб отримати певну послугу, як-от лікування або освіти, у другому – він є способом здешевити послуги. Важливо зазначити, що різниця між вимушеною корупцією та корупцією жадібності на фундаментальному рівні не пов'язана з тим, чи є корисним для індивіда долучення до корупції.

Припускають, що вимушена корупція буде підштовхувати людей до того, щоб повідомляти про неї та протидіяти їй, особливо якщо інші діятимуть так само й про це буде відомо. А корупція жадібності, навпаки, зменшує ймовірність того, що громадяни, які беруть участь у ній, будуть умотивовані повідомляти про неї.

Отже, причини корупції можуть носити як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, вони можуть лежати в економічних, політичних, правових, соціально-культурних,

моральних і навіть у психологічних площинах. А також мати суспільний або індивідуальний характер.

Причини існування корупції в Україні

Причини, зазначені вище, часто згадують західні експерти, які осмислюють тему в глобальному контексті.

А чи такими ж вони є в Україні? Причини сучасної української корупції корінням сягають радянських часів, коли мали місце:

- непомірне розростання бюрократичного апарату чиновників,
- значна поширеність дозвільних процедур у державному управлінні,
- економічна залежність влади від приватного капіталу,
- низький рівень заробітної плати державних службовців,
- відсутність дієвого контролю суспільства за діяльністю органів державної влади,
- соціально-економічна криза в державі тощо.

Зазначене корелюється і з результатами соціологічного дослідження «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення», проведеного програмою сприяння громадської активності «Долучайся!» (USAID/ENGAGE) у 2021 році. Респондентів запитували про першопричини корупції в Україні. Серед найбільш поширених відповідей були:

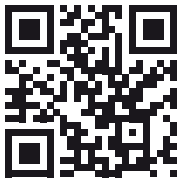

Як бачимо, причини корупції можуть бути різними і зазвичай вони комплексні. У випадку України спостерігаємо накладання ще радянського досвіду на вже сучасні обставини.

Список практичних завдань

Вправа №1

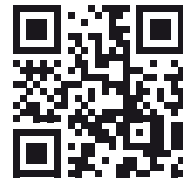
Запропонуйте студентам зіставити ознаку з теорією природи корупції. Як і в попередній темі, це можна зробити у офлайн форматі на дошці або за допомогою стікерів чи роздрукованого тексту, або онлайн за допомогою інтернет-інструментів, наприклад дошки [Miro](#), [Jam Board](#), [Padlet](#) тощо.

Miro

Jamboard

Padlet

- Важливим є фактор інформаційної асиметрії (Теорія «Принципала-Агента»).
- Теорія пояснює поширеність корупції твердженням: «Немає сенсу бути єдиною чесною людиною в корумпованій системі» (Теорія колективної дії).
- Досліджує поведінку, що має тенденцію набувати впорядкованого характеру (Інституційна теорія).
- Клієнтизм, покровительство, патримоніалізм – форми корупції, які пояснює ця теорія (Мережева теорія).
- Теорія побудована на аналізі переваг і можливих втрат від скоєння злочин (Теорія раціонального злочину).

Вправа №2

Імпровізовані дебати. Студенти діляться на 4 групи, кожна з них випадковим чином отримує певну теорію природи корупції та з позиції цієї теорії дебатує на питання:

- Чи можливо викоринити корупцію як феномен повністю?
- Які запобіжники від корупції потрібно передбачити?

Наприклад,

Команда 1 отримує теорію «Приципала-Агента» та з позиції цієї теорії має аргументовано відповісти на питання про те, чи можна викоринити корупцію повністю.

Команда 2 відповідає на це ж питання, проте з позиції інституційної теорії.

Команда 3 шукає запобіжники від корупції з позиції мережевої теорії, а Команда 4 – спираючись на інституційну. Студенти мають отримати певний час (до 20 хвилин) на підготовку своєї відповіді-презентації.

Студенти-слухачі та викладач повинні оцінити аргументованість виступів та визначити переможців.

ТЕМА 3.

Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Розкрити суть проблеми «снігової кулі». Висвітлити негативний вплив корупції на сталий розвиток країн. Пояснити наслідки корупції, зокрема економічні, політичні та соціальні. Описати світовий досвід боротьби з корупцією, охоплюючи початок процесу та успішні кейси різних країн.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- розуміють суть проблеми «снігової кулі»
- розуміють негативний вплив корупції на сталий розвиток країн
- розуміють негативні наслідки корупції, зокрема економічні, політичні та соціальні
- мають уявлення про світовий досвід боротьби з корупцією

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- розкривають суть проблеми «снігової кулі»
- пояснюють негативні наслідки корупції та її вплив на розвиток країн
- наводять приклади успішних кейсів боротьби з корупцією

ціннісний компонент

- усвідомлюють негативний вплив корупції на сталий розвиток та її негативні наслідки в різних сферах

Анотація

Лекція починається з кейсу Тунісу як прикладу того, наскільки корупція може заважати розвитку економіки й обмежувати доступ людей до певних товарів та послуг.

У першій частині лекції розглядають наслідки корупції: розкрита проблема «снігової кулі», висвітлений негативний вплив корупції на сталий розвиток країн та пояснені негативні економічні, політичні та соціальні наслідки.

Друга частина присвячена світовому досвіду боротьби з корупцією. Спочатку висвітлено те, як саме світ почав боротьбу з корупцією, а потім запропоновано успішні кейси різних країн.

У кінці лекції студентам запропоновано виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення інформації.

Структура лекції

- I. Наслідки корупції
 - II. Світовий досвід боротьби з корупцією
- Список практичних завдань

Навряд чи ви задумувалися, як корупція здатна завадити купити бургер в ресторані відомої мережі фаст-фуду, одяг у магазині бренду, який працює у всьому світі, або новий телефон відомої марки. Корупція може прямо впливати на економічні вигоди для бізнесу або на вашу особисту спроможність купувати щось, але окрім цього, здатна перекрити доступ до товарів різних іноземних мереж, бо вони просто не матимуть шансу відкрити бізнес у вашій країні.

Так, наприклад, жителі Тунісу не можуть купити БігМак меню в МакДональдсі, адже влада країни заборонила мережі зайти на свій ринок. Причиною є те, що права на франшизу МакДональдс отримала туніська компанія, яка не мала зв'язків з родиною Президента.

Річ у тім, що Президент Тунісу з 1987 по 2011 рік прийняв низку законів, які зобов'язали іноземні компанії отримувати спеціальний дозвіл, аби мати змогу вести бізнес у країні. Таке рішення негативно вплинуло на економіку та добробут Тунісу, але надало особисті переваги Президенту та його родині. Як? Сімейні підприємства позбавилися конкурентів у вигляді іноземного бізнесу та монополізували різноманітні галузі (нерухомість,

телекомунікації та транспорт). Таким чином родина Президента змогла заробити 13 мільярдів доларів США.

Описана ситуація – приклад того, як посадові особи можуть використовувати свої повноваження для отримання власної вигоди, тобто приклад корупції та її наслідків. У цьому випадку Президент зловживав повноваженнями на свій розсуд, бо мав таку можливість, а наслідками цього насправді є не тільки відсутність МакДональдсу або шалене збагачення посадових осіб, а й послаблення економіки, демократії та інституцій загалом.

І. Наслідки корупції

Говорячи про вплив та наслідки корупційних практик, маємо на мить залишити моральну оцінку цього феномена й подивитися на чіткі, об'єктивні факти та цифри.

З якими фактичними наслідками може зіштовхнутися як окремих індивід, так і суспільство в цілому?

Запропонуйте студентам побрейнштормити над наслідками корупції. Які наслідки є наймасштабнішими за своєю згубною силою? Чи можуть вони бути позитивними як для індивіда, так і для суспільства? Якщо так, варто навести приклад.

Проблема «снігової кулі»

Значне поширення корупції призводить до ситуації, коли громадяни повинні платити хабарі за послуги, на які мають законне право. Люди, що спочатку не бажають давати хабарі, не знаходять іншого виходу, крім як взяти участь у корупційній грі. Зрештою, корупція легко виходить з-під контролю, а кількість залучених осіб стрімко зростає.

Це означає, що одиничний корупційний вчинок може мати великий вплив. Навіть через здавалося б дрібний прояв побутової корупції індивід сприятиме усталенню практики до тієї міри, що вирішити питання некорупційним шляхом буде дуже складно.

Як зазначено в Конвенції ООН проти корупції, корупційні практики шкодять суспільству в цілому, зокрема його сталому розвитку:

Подолання бідності.

Корупція зменшує кількість допомоги, яка доходить до бідних. Також бідні втрачають більший відсоток свого доходу через хабарництво та вимагання, ніж інші групи.

Подолання голоду.

Корупція перешкоджає інвестиціям та розвитку інфраструктури, вона визискує багатства країни, що призводить до голоду та недоїдання.

Міцне здоров'я.

У більш корумпованих країнах лікарням не вистачає необхідних ліків через розкрадання чи угоди про закупівлю за завищеною ціною; доступ до ліжок або медичної допомоги ґрунтується на готовності платити, навіть у країнах, у яких нібито безкоштовна медична допомога.

Якісна освіта.

Корумпована адміністрація стягує незаконні «благодійні внески» або плату за доступ до «безкоштовної» державної освіти. Кошти розкрадаються, тому навіть відданим справі вчителям не вистачає необхідних ресурсів та матеріалів. А учням – сприятливого освітнього середовища.

Гендерна рівність.

Жінки непропорційно часто стають жертвами сексуального вимагання. У деяких країнах гендерні стосунки виключають жінок із корумпованих мереж (і, отже, із ресурсів, що пропонують ці мережі).

Чиста вода та належні санітарні умови.

Фірми підкуплюють інспекторів, щоб дозволити їм незаконно скидати хімічні речовини у воду, а не безпечно їх утилізувати. Фірми та ферми підкуповують або лобіюють законодавців, аби вони написали закони, що не заважають забрудненню. Організовані злочинні угруповання іноді «виграють» контракти на санітарну обробку.

Відновлювальна енергія.

Нафтові та вугільні лобі беруть участь у хабарництві або обміні послугами для боротьби з програмами, спрямованими на поширення альтернативної енергії.

Гідна праця та економічне зростання.

У багатих ресурсами країнах розкрадання перетворює їх на заможні країни з бідними громадянами, оскільки там не докладають жодних зусиль для створення робочих місць.

Популістська політика утримує корупціонерів при владі, а транснаціональні фірми користуються доступом до ресурсів з незначним забезпеченням гідною роботою місцевих працівників.

Інновації та інфраструктура.

Корупція (відкати або конфлікт інтересів) змушує уряд субсидувати не ті галузі, які реально цього потребують, та братися за непотрібні інфраструктурні проєкти, а не ті, які сприяли б підвищенню продуктивності й ефективності.

Зменшення нерівності.

Між корупцією та нерівністю існує замкнене коло: менш рівні суспільства є більш корумпованими, а більша корупція викликає більшу нерівність.

Сталий розвиток міст і спільнот.

Хабарництво нафтової та вугільної промисловості підриває програми з просування екологічно чистої енергії для забезпечення потреб міст та спільнот. Також корупція у містобудівній сфері робить міський простір неінклюзивним та небезпечним.

Відповідальне споживання.

Корупція спотворює ринкові сили, тому виробляють і споживають неправильні види та кількості товарів і послуг. У деяких випадках корупція гарантує монополії, де конкуренція могла б сприяти більш відповідальному виробництву.

Боротьба зі зміною клімату.

Корупція дозволяє фірмам і окремим особам забруднювати довкілля понад законодавчо встановленими межами, а також експлуатувати ресурси (наприклад, деревину та шахти) всупереч межах цілей сталого розвитку.

Збереження морських екосистем.

Корупція сприяє надмірному вилову риби, руйнуванню середовища проживання та скиду хімічних речовин чи інших матеріалів у море.

Збереження екосистем суші.

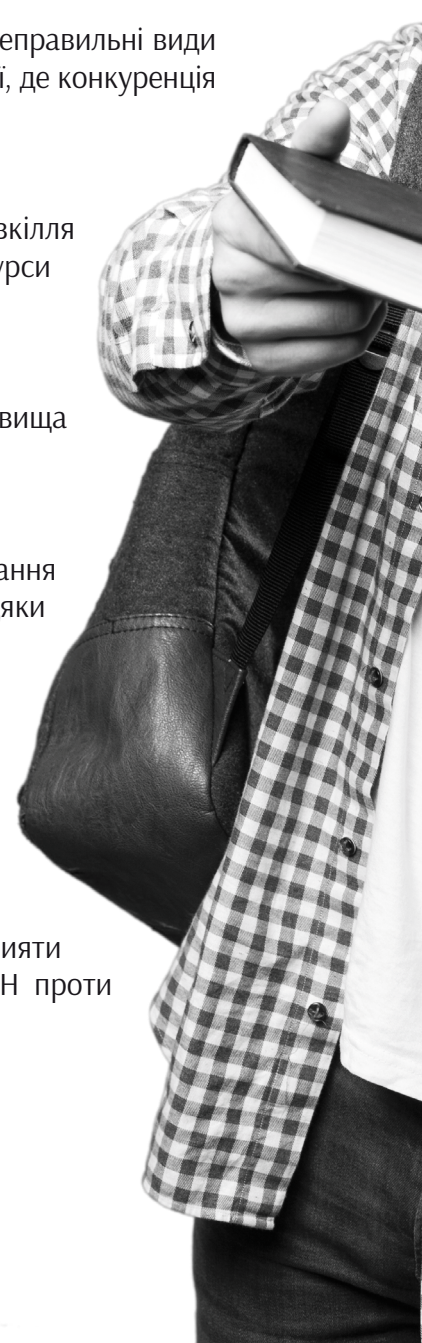
Незаконна вирубка знищує середовище проживання. Незаконне скидання хімічних речовин завдає шкоди екосистемам. Усе це стає можливим завдяки корупційним лобі окремих зацікавлених груп.

Мир та справедливість.

Корупція підриває системи правосуддя та легітимність влади; це сприяє поширенню організованої злочинності та тероризму, а відтак залишає безкарними порушення прав людини залишатися.

Партнерство заради стійкого розвитку.

Країни повинні працювати разом, щоб боротися з корупцією, сприяти доброчесності та належному управлінню, як зазначено в Конвенції ООН проти корупції.

Негативні наслідки також можна згрупувати за основними сферами життя:

Економічні наслідки

- Розширення тіньової економіки.
- Зменшення надходжень до бюджету.
- Дискредитація ідеї справедливої ринкової економіки.
- Неефективне використання бюджетних коштів та інше.

Політичні наслідки

- Підрив авторитету держави як усередині країни, так і в міждержавних відносинах.
- Порушення принципів формування та функціонування владних інститутів.
- Відчуження влади від народу.
- Дестабілізація політичної ситуації.
- Підпорядкування державної влади приватним і корпоративним інтересам та інше.

Соціальні наслідки

- Поглиблення нерівності та соціальної несправедливості.
- Викривлення суспільного порядку.
- Підваження базових моральних цінностей.
- Руїнація довіри в суспільстві та інше.

Корупція завдає шкоди всім сферам суспільного життя й отруює спільноту як єдиний організм. Водночас іноді ми можемо бачити конкретні наслідки недоброчесних дій, які є особливо згубними.

Наприклад, у 2015 році у Непалі стався землетрус, який приніс масові руйнування. Таких згубних наслідків і знищення значної частини столиці держави можна було уникнути, якби забудовники міста дотримувалися будівельних норм, а не ухилялися від них через отримані корупційним шляхом дозволи.

Окремо важливо зазначити, яку шкоду корупція може нанести базовим сферам життя держави, зокрема її безпеці та обороні, не говорячи вже про імідж на зовнішньополітичній арені. Корупція здатна отруїти ізсередини спроможності держави в ключових сферах, зокрема національній безпеці. Як бачимо, наслідки корупції можуть бути різними: вона ставить під загрозу політичну систему, соціальну справедливість, суспільні цінності, а також іноді людське життя.

II. Світовий досвід боротьби з корупцією

Як світ розпочав боротьбу з корупцією?

Із другої половини XX століття корупцію перестають сприймати як невід'ємну частину функціонування бізнесу або держави. У середині 1990-х років абсолютна більшість країн у світі визнала, що корупція є глобальною проблемою. Відтоді у сфері її запобігання активно працюють регіональні та глобальні міжурядові організації. Проводять перші дослідження, покликані пояснити природу та причини, створюють спеціалізовані органи для боротьби з корупцією на національному рівні, запроваджують різноманітні інструменти підвищення прозорості та підзвітності. Сприйняття корупції як глобальної, а не локальної проблеми допомогло скоординувати зусилля для боротьби проти неї на міжнародній арені. Така координація передбачає два основні напрями:

- прийняття міжнародних актів, які визначають засади запобігання та протидії корупції загалом або в конкретних сферах;
- створення окремих організацій та мереж, покликаних моніторити прогрес боротьби з корупцією на рівні країн.

Результатом діяльності за першим напрямом стало прийняття цілого комплексу міжнародних обов'язкових актів та актів рекомендаційного характеру Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Європейським Союзом та Організацією американських держав.

Початком розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері боротьби з корупцією можна вважати 15 грудня 1975 року. Саме тоді прийняли резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3514(XXX), яка закликає уряди всіх країн на національному рівні вжити необхідних заходів для запобігання та протидії корупції. Ідеться про кроки, які кожна з країн вважає доцільними для себе, зокрема й законодавчі.

Перші міжнародні акти у сфері протидії корупції Україна підписала та ратифікувала в 1999 році. Це була Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією – ключовий міжнародно-правовий документ Ради Європи, що визначає обов'язкові для країн-членів підстави криміналізації корупційних дій, перелік їх, види та обсяги міжнародної правової допомоги, заходи з міжнародного контролю.

А також Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією. Її мета – запровадження ефективних засобів «правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, для надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за заподіяну шкоду».

Найбільшим досягненням у сфері антикорупції на сьогодні є ухвалення 2003 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй **Конвенції ООН проти корупції**. Її підписала 181 країна, саме тому нині це єдиний універсальний юридично обов'язковий міжнародний документ у сфері протидії корупції. Так, країни-підписанти Конвенції взяли на себе зобов'язання реалізувати перелічені в ній заходи для ефективного запобігання та протидії корупції. Наразі документ не підписали лише 11 країн членів ООН, серед яких Північна Корея, Монако, Андорра, Сомалі та Суринам. Україна Конвенцію підписала, у 2006-му ратифікувала, а офіційною датою набрання чинності є 2010 рік.

Відповідно до статті 5 Конвенції ООН проти корупції кожна держава-учасниця розробляє та здійснює ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства, відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості та відповідальності.

Конвенція фактично втілює кращі практики з протидії корупції, які довели свою результативність у різних країнах. До речі, вони відображені в її переліку заходів.

Основні заходи щодо запобігання корупції включають:

- **Формування скоординованої політики** – встановлення й заохочення ефективних практик для запобігання та протидії корупції, які періодично переглядають.
- **Створення органу або органів із запобігання корупції**, які формують та імплементують антикорупційну політику.
- **Формування добросовісної публічної служби** – включає прозорі конкурси, достатнє фінансове забезпечення, фокусування на таких критеріях, як бездоганність роботи, справедливість і здібності.
- **Етичні стандарти поведінки на державній службі** – заохочення непідкупності, чесності та відповідальності серед держслужбовців, створення визначених стандартів поведінки.
- **Прозорі державні закупівлі й управління фінансами** – публічне поширення інформації про закупівельні процедури, зрозумілі та прозорі критерії участі й відбору, ефективні механізми контролю.

- **Державна звітність**, що дає змогу суспільству отримувати інформацію про механізм прийняття рішень у державі, спрощення адміністративних процедур, публікацію інформації про корупційні ризики в держсекторі.
- **Незалежність судових органів та органів прокуратури**, що передбачає забезпечення незалежності, зміцнення чесності та непідкупності, запобігання корупції всередині органів.
- **Доброчесність приватного сектору**, що виражається у співпраці бізнесу та правоохоронних органів, розробці стандартів доброчесності для бізнесу, запобіганні конфлікту інтересів у випадку колишніх держслужбовців, які приходять у бізнес.
- **Участь суспільства** – посилення прозорості та залучення громадян у процес прийняття рішень, доступ до інформації, формування атмосфери несприйняття корупції, повага, заохочення та захист свободи пошуку й поширення інформації про корупцію.
- **Запобігання відмиванню коштів** – регулювання та моніторинг банків і небанківських фінансових установ, аби запобігти відмиванню коштів у всіх формах.

Конвенція ООН проти корупції закріплює основи для універсальної системи протидії та попередження корупції. Ефективність реалізації положень документа залежить від рівня його імплементації й дотримання на національному рівні.

Успішні приклади боротьби з корупцією

1. Естонія (74/100 балів у рейтингу сприйняття корупції, 13 місце зі 180, 2021 р.)

Естонія є однією з найменш корумпованих країн Європи, попри радянське минуле з поширеним явищем корупції. Із 1991 року уряд активно впроваджує доброчесність шляхом створення моделі електронної держави.

Така модель включає в себе:

- мережу інтернет-документації, яка заміняє паперові підтвердження;
- онлайн-реєстрацію юридичної особи;
- онлайн-голосування на парламентських виборах.

Важливим кроком до запобігання корупції в країні стало впровадження кримінальної відповідальності за одержання хабаря: корупціонер потрапляє за ґрати до 5 років, а посередники отримують штраф на велику суму. Мінімальна заробітна плата поліцейських стала дорівнювати середній зарплатні країни. Впровадження моделі електронної держави дозволило мінімізувати взаємодію громадян із чиновниками.

2. Грузія (55/100 балів в Індексі сприйняття корупції, 45 місце зі 180, 2021 р.)

До 2003 року Грузія була однією з найбільш корумпованих країн на пострадянському просторі. Після приходу до влади Міхеїла Саакашвілі відбулося оголошення політики нульової толерантності до корупції. У 2004 р. показовим фактом стало звільнення понад 15 тис. поліцейських із МВС, які отримали підозру в корупційній діяльності. Натомість зарплатня поліцейських підвищили майже в 10 разів. Уряд значно спростив процедуру арешту корупціонерів-високопосадовців і впровадив конфіскацію незаконної власності. Як і в Естонії, було введено систему електронного документообігу. Крім того, існує практика прихованих камер, яка дає змогу отримати фактичні докази корупційної діяльності. Ба більше, деякі дії, які раніше вважали корупційними та протизаконними, стали легалізованими: нині швидке створення документів можна зробити за додаткову плату в державний бюджет. У 2021 році Грузія отримала 55 балів та зайняла 45 місце в Індексі сприйняття корупції.

3. Гонконг (76/100 балів в Індексі сприйняття корупції, 12 місце зі 180, 2021 р.)

Колоніальне минуле залишило майже повністю корумповану державну владу. Створення Незалежної комісії з боротьби з корупцією започаткувало нове гасло в діяльності чиновників: «доведи, що твоє майно придбане не за хабарі». Комісія може здійснювати перевірку в будь-якій

установі та в будь-який час. Цікаво, що першим заарештованим високопосадовцем був начальник поліції. Крім того, уряд подбав про інформованість населення й надав свободу медіа щодо публікації та розслідувань корупційних махінацій. Важливо, що людина, від якої вимагають дати хабар, не несе відповідальності за цю дію. Винним є лише корупціонер. Завдяки цьому жертви корупції можуть спокійно звертатися в служби допомоги та долучатися до викриття корупціонерів.

4. Фінляндія (88/100 балів в Індексі сприйняття корупції, 1 місце зі 180, 2021 р.)

Фінляндію часто називають країною, яка ніколи не чула про корупцію, бо фактично фінське законодавство не містить поняття «корупція». Однак термін «хабарництво» все ж існує, а за саме хабарництво карають позбавленням волі до 4 років або значним штрафом. Цікаво, що фіни не мають секрету щодо впровадження доброчесності, головним інструментом боротьби з корупцією є відсутність її здійснення. Фінські чиновники не дарма славляться високою матеріальною та соціальною забезпеченістю, що нейтралізує спокусу до корупційної діяльності. Усі органи влади є повністю відкритими для населення. Громадяни Фінляндії без проблем можуть знайти протоколи та рішення всіх засідань, що гарантує інформованість населення та відсутність недовіри. Як результат, Фінляндія має 88 балів згідно зі СРІ та ділить перше місце в рейтингу з Данією та Новою Зеландією.

5. Сінгапур (85/100 балів в Індексі сприйняття корупції, 4 місце зі 180, 2021 р.)

«Почніть з того, щоб кинути за ґрати трьох своїх друзів. Ви точно знаєте за що, і вони знають» – одна з найпопулярніших цитат прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Куан Ю щодо того, як подолати корупцію. Антикорупційний шлях Сінгапуру почався з побудови ефективної нормативно-правової бази запобігання корупції, яка містить чіткі формування щодо покарання та виключає двозначні закони. Судова система є самостійною та незалежною у своїх діях, а судді мають надзвичайно високу зарплатню (800 000 тис. дол. за рік). Уряд також збільшив виплати чиновників, яка становить майже в 6 разів більше середньої зарплатні. До законодавства Сінгапуру впроваджено покарання «за накопичення багатства», що спонукає чиновників до доброчесних дій, адже кожні півроку їхні декларації перевіряє прем'єр. У результаті Сінгапур має 85 балів та займає 4 місце згідно з Індексом сприйняття корупції.

Список практичних завдань для лекції

Завдання №1

Студенти діляться на групи по 3-5 учасників. Кожна з них випадковим чином отримує одну з вище перерахованих Цілей Сталого Розвитку. Завдання для студентів – сформулювати в групі й презентувати основні корупційні ризики в сфері та основні методи запобігання.

Наприклад, описати, як корупція впливає на ціль «Міцне здоров'я»: які основні ризики для цієї сфери несе корупція, якими є наслідки збільшення корупції, як цьому можна запобігти (різними методами та інструментами).

Завдання №2 (на основі попереднього)

Студенти поділяються на групи по 3-5 учасників, кожна з яких випадковим чином отримує по 1 з вищеперерахованих заходів. Завдання: скласти перелік необхідних кроків для України. Наприклад, які саме інструменти участі суспільства потрібно забезпечити, або навіщо та яка державна звітність є потрібною.

Завдання №3

Уявімо, що відбувається Всесвітня конференція, приурочена до Дня боротьби з корупцією. Студентів ділять на 5 команд. Кожна отримує країну, яка має успішні практики боротьби з корупцією. Представників країн запросили виступити з промовою на конференції.

Кожна команда складає інформаційний виступ із практичними кейсами, мотивацією та історією успіху впровадження доброчесності у своїй країні.

ТЕМА 4.

Побутова корупція: рукою подати

Мета лекції

Продемонструвати студентам важливість проблеми побутової корупції, згубність якої часто недооцінюють порівняно з великою або політичною корупцією; показати, як побутова корупція може проявлятися у різноманітних життєвих ситуаціях.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

- знаннєвий компонент
- знати поняття побутової корупції та її відмінності від інших видів.
- діяльнісний компонент
- уміти ідентифікувати прояви побутової корупції в різних сферах життя;
- знати, як чинити в ситуаціях побутової корупції.
- ціннісний компонент
- розділяти та поширювати цінність нульової толерантності до корупції, зокрема побутової та дрібної.

Анотація

Лекція передбачає теоретичну частину, у межах якої студенти ознайомляться з поняттям побутової корупції, причинами її виникнення

та поширення, основними підходами до її зменшення на державному рівні. Під час практичної частини студенти засвоять алгоритми дій у найбільш поширених випадках побутової корупції.

Структура лекції

- I. Корупція потреби та жадібності.
- II. Що таке побутова корупція? Корупція в повсякденному житті.
- III. Методи та інструменти боротьби з побутовою корупцією.

Дослідження «Corruption in health-care systems and its effect on cancer care in Africa» показало, що в бідних африканських країнах (наприклад, Кенії, Ефіопії чи Бурунді) кількість зареєстрованих випадків захворювання на рак є значно меншою, ніж їх фактична кількість. Цей факт пов'язують із тим, що сфера охорони здоров'я в цих країнах є корумпованою, що впливає зокрема й на якість та сам факт надання медичної допомоги онкохворим людям.

Корупція у сфері медицини проявляється по різному й на різних рівнях, але один з її проявів – корумповані послуги у сфері охорони здоров'я, тобто вимагання від пацієнтів незаконних платежів з боку лікарень та їхнього персоналу. Таким чином, корумповані послуги у сфері охорони здоров'я можуть лякати бідну частину населення та спонукати її до використання альтернативних методів лікування, таких як фітотерапія або чаклунство замість звернення до лікарень. Корупція може також спричиняти затримки у зверненні людей по медичну допомогу, унаслідок пацієнтам ставлять діагноз лише на пізній стадії захворювання. Коли пацієнти нарешті потрапляють до лікарні, хвороба часто вже не піддається лікуванню.

Оскільки пацієнти з низькими доходами менш спроможні давати хабарі або дозволити собі приватні медичні послуги, їх доступ до лікування раку обмежений: багато сімей із низькими доходами одразу ж після встановлення діагнозу відправляються додому, не отримуючи жодної допомоги при онкологічних захворюваннях. Інші сім'ї починають лікування, але високі витрати, додаткові хабарі та обмежений доступ до наявних пожертвувачів змушують їх припинити лікування передчасно.

Часто таку форму корупції, як побутова, громадяни не розглядають як щось серйозне, а деякі корупційні практики можуть бути настільки звичними, що вже не видаються чимось неправильним. Часто це пов'язано з тим, що збитки від участі в побутовій корупції здаються не такими значними, як від великої корупції чи адміністративної. Проте наведений приклад гарно ілюструє те, як розповсюджена, вкорінена у сферу послуг побутова корупція може впливати на людей в глобальному сенсі, інколи ставлячи під загрозу їхнє життя.

Питання до аудиторії: «З чим (ким?) у вас асоціюється корупція?» (підсумовування та аналіз відповідей – як часто студенти згадують побутові прояви корупції, або ж вони зосереджуються на найбільш відомих і гучних випадках великої корупції?).

Статистика дає чимало матеріалу для роздумів. Протягом 5 останніх років корупція лишається в топі ключових проблем на думку громадян за результатами соціологічних досліджень. Водночас більшість людей ніколи не стикалася з корупцією у власному житті (дослідження говорить, що у 2021 році 78,1% громадян не стикалися з випадками корупції).

Найбільше турбує людей політична корупція, тоді як прояви побутової вони сприймають нормально. Хоча ставлення до побутової корупції поступово починає змінюватись неофіційних послуг або подарунка за певних обставин може бути виправданим, якщо це необхідно для розв'язання важливої проблеми. Водночас є повільна позитивна тенденція на збільшення кількості людей, які не виправдовують побутової корупції, адже ще у 2015 році частка таких громадян складала 37,4%.

Цікавим є те, що аж 67% громадян вважають, що найсильніше прагнуть подолання корупції прості громадяни, проте лише 8,5% вважають, що саме вони мають бути відповідальні за подолання корупції в Україні. Позитивною є тенденція до оцінки власних сил у процесі боротьби з корупцією: якщо у 2018 році 34,8% громадян уважали, що громадянськість не може впливати на зменшення корупції, то у 2021 році цей показник складав лише 17,5%.

Водночас маємо проблему з тим, що різні види та прояви корупції сприймають по-різному з точки зору їх шкоди. Дослідниця Моніка Баур у роботі «Потреба чи жадібність? Умови для колективної дії проти корупції» говорить про два різні види корупції – «корупцію жадібності» та «корупції потреби». «Громадяни схильні мобілізуватися, долучатися до боротьби та діяти проти корупції, якщо корупція потрібна для отримання доступу до державних послуг, або для того, щоб уникнути зловживань з боку поліції, або якщо корупція необхідна для отримання державного замовлення навіть із найбільш конкурентними умовами – на противагу тому випадку, коли корупція надає особливі незаконні переваги, як-от отримання послуг за меншою ціною або виграв у тендері без найкращих конкурентних умов. Коротко кажучи, зіткнення з вимушеною корупцією може викликати у людей бажання застосовувати санкції, тоді як корупція жадібності, навпаки, веде до приховування і самоусунення, що дає змогу інститутам, у яких панує продажність, продовжувати діяти безперешкодно».

Отже, переконання в тому, що корупція є важливою проблемою, а громадяни мають грати важливу роль у боротьбі з нею, залежить від того, що ця корупція потенційно приносить громадянину в короткостроковій перспективі. І якщо ми маємо справу з «корупцією жадібності» (наприклад, повсякденними проявами корупції для обходу законних справедливих практик), то громадяни можуть бути менш схильні такі прояви засуджувати. «Корупція жадібності може ставати більш «неподатливою» та зберігатися навіть у суспільствах, що мають вільні і чесні вибори та добре розвинуті інститути підзвітності», тобто, хоча вона менш помітна, викоринити її складніше. У цьому найбільша проблема побутової корупції.

У чому відмінність між «великою корупцією» та «побутовою корупцією»?

Якщо велика корупція завжди відбувається на вищих щаблях влади, передбачає значні вигоди для залучених у неї посадових осіб та значні втрати для держави загалом, то побутова корупція є протилежним феноменом. Це повсякденна корупція, дрібна за своїми обсягами, проте вона може траплятися в різних сферах. Побутова корупція перебуває на перетині діяльності державних або комунальних установ і громадян. Вона часто пов'язана зі спробами громадян отримати доступ до базових суспільних благ або послуг. Наприклад, купівля водійського посвідчення, хабар за отримання медичної довідки чи влаштування дитини до дитячого садочка поза чергою.

На відміну від великої корупції, яка впливає на громадянина опосередковано, дрібна побутова корупція безпосередньо впливає на окремих осіб, особливо на найбільш вразливих. Хоча такі епізоди можуть передбачати малі або символічні суми, вони все одно є більш відчутними для громадян, ніж ті великі корупційні кейси, які стають об'єктами уваги ЗМІ. А також вони є більш поширеними.

Не настільки дрібна: наслідки побутової корупції

Дрібна корупція стосується щоденного зловживання владою державними службовцями низького та середнього рівня під час їхньої взаємодії зі звичайними громадянами, які часто намагаються отримати доступ до основних товарів чи послуг у таких місцях, як лікарні, школи, відділи поліції та інші установи. Найдорожче побутова корупція обходить окремих домогосподарств, особливо бідним. Згідно з деякими оцінками, включно з Барометром глобальної корупції (GCB) Transparency International, дрібна корупція може вплинути на кожну четверту людину в усьому світі, тобто майже на два мільярди людей.

Корупція у сфері охорони здоров'я тим більше згубна, що може мати наслідки для життя та смерті громадян, особливо бідних та соціально незахищених. Дослідження 2015 року, проведене корупція є причиною, чому пацієнти відкладають свій перший візит до постачальників медичних послуг, що має руйнівні наслідки з точки зору своєчасності діагностики раку.

Також дрібне хабарництво згубно впливає на економічне зростання та діяльність бізнесу. Є думка, що в короткостроковій перспективі корупція «змашує колеса» економіки й пришвидшує процеси, але в довгостроковій – вона обходить компаніям дуже дорого з точки зору закону та репутації, підриваючи зростання й продуктивність фірм. Докази з Африки свідчать про те, що загальна вартість дрібного хабарництва може коштувати компаніям суму, еквівалентну 2,5-4,5 відсотки їхніх продажів. Це може становити до 20% витрат на робочу силу для середніх виробничих компаній і більше, ніж витрати на зв'язок (телефон, факс, інтернет) і транспорт (за винятком палива).

Також побутова корупція підриває якість регуляторної системи та ефективність державного апарату, оскільки стимулює корумпованих бюрократів створювати додаткові правила, обмеження та тяганину для збільшення можливості вимагати хабарі від громадян і компаній. Дрібне хабарництво створює порочне замкнене коло, в якому корумповані бюрократи не матимуть стимулів боротися з бюрократичною тяганиною та бюрократичною неефективністю, що дає їм можливість отримувати корупційну вигоду. Тож корупційні практики, найімовірніше, лише стимулюватимуть корумпованих чиновників надалі створювати штучні перешкоди замість того, щоб зменшувати надмірну бюрократичну тяганину й неефективність.

Оскільки ця корупція виникає в ситуаціях, коли громадяни взаємодіють із чиновниками, вона підриває довіру суспільства до державних інституцій, що негативно впливає на демократичні процеси та верховенство права. Значення довіри не можна недооцінювати: вона є основою соціального капіталу та джерелом соціальної солідарності. Рівень довіри в суспільстві впливає на ефективність роботи різних інституцій. Френсіс Фукуяма у праці «Довіра» пише, що довіра – це товар, який має реальну економічну та практичну цінність. Довіра, як цей «товар», підвищує ефективність системи в цілому, дає змогу членам спільноти виробляти більше благ або чогось іншого, що спільнота вважає для себе цінністю. В. Валле, спираючись на роботу Ф. Фукуями, пише про те, що рівень довіри в суспільстві визначає економічний добробут країн та конкурентоздатність їхніх економік. Інституції, що існують у суспільстві з високим рівнем довіри, будуть більш ефективними, адже такі суспільства здатні організовувати роботу різних компаній у більш гнучкому режимі та делегувати більше відповідальності на низові рівні, а не обмежувати свободу членів суспільства бюрократичними правилами. У підсумку члени суспільства з високим рівнем довіри мають більшу мотивацію робити свою роботу якісніше, бо вони не перетворюються на «гвинтики бюрократичної машини». Б. Ротштейн зазначає, що люди, які проживають у суспільстві з високим рівнем довіри, більш позитивно оцінюють демократичні інституції в державі, беруть участь у політичному житті, взаємодіють із громадськими організаціями, толерантніше ставляться до людей, які відрізняються від них, та більш позитивно розглядають свої життєві перспективи.

Також, оскільки побутову корупцію часто використовують для ухилення від податків, це завдає шкоди й самій податковій системі, яка недоотримує надходжень і втрачає довіру громадян.

Основні види побутової корупції та що робити в таких випадках?

Наступну вправу пропонуємо провести у форматі групової роботи: роздати групам декілька кейсів та попросити студентів спільно підготувати свій план дій у цій ситуації. Вони мають самостійно поміркувати, як би вчинили, та презентувати свій виступ одногрупникам. (У стовпчику «Що робити?» наведені підказки-алгоритми для викладача/ки).

Кейс:	Що робити?
<p>Ви живете в районі, де дуже багато дітей, проте мало дитячих садочків. Вам конче потрібно, щоб трирічний син потрапив до садочка, але черга з малюків дуже велика. Коли приходите записуватись, вам пропонують зробити «благодійний внесок», аби прискорити чергу й отримати 100% гарантію, що для вашої дитини місце точно знайдеться.</p>	<p>У цьому випадку варто написати скаргу до місцевого управління освіти або звернутися до правоохоронних органів (наприклад, поліції), а також надати історію розголосу та, можливо, об'єднатися з іншими батьками, які потрапили в подібну ситуацію.</p> <p>Записати дитину в державний садочок можна одразу після отримання свідоцтва про її народження. Багато батьків це роблять у перші місяці життя малечі, збільшуючи шанси потрапити саме в той садок, який вони захочуть.</p>
<p>Ви хочете отримати водійські права. Зробити це самостійно й безкоштовно не виходить, бо у вас просять хабар за «допомогу» зі складанням іспиту. А після відмови платити спеціально «валять» на тестах.</p>	<p>Якщо у вас вимагають хабар, щоб без проблем скласти іспит на права, можна надати цій ситуації громадський розголос, а також сміливо звертатися до поліції. Якщо розумієте, що «завалюють» на іспитах, бо ви не заплатили, подавайте скаргу до Територіального сервісного центру МВС, де проходить іспит, а також відразу звертайтеся до правоохоронних органів. Водночас потрібно задокументувати факт вимагання хабаря. Це можна зробити за допомогою диктофону чи прихованої камери. Але зауважте: щоб аудіо- або відеозапис визнали доказом, спочатку потрібно повідомити правоохоронцям, що ви збираєтеся фіксувати вимагання коштів.</p>

Під вашим будинком є парк, де із сім'єю любите гуляти на вихідних. Одного разу ви приходите й бачите паркан та початок будівельних робіт.

Насамперед потрібно дослідити, яким рішенням було дозволено це будівництво: чи точно незаконним воно є. Якщо так, зверніться до органу місцевого самоврядування. Там варто дізнатися, чи проводили громадські слухання щодо забудови цієї ділянки. Якщо територія була рекреаційною чи навіть заповідною, то місцева влада має враховувати позицію громади щодо забудови ділянки. До того ж, якщо ви помічаєте незаконну вирубку лісу, звертайтеся до Державної екологічної інспекції України. Цей орган проведе перевірку законності руйнування зеленої зони.

Ви маєте власний бізнес і ведете його цілком доброчесно та законно. Проте в один із днів приходять правоохоронці та просять хабар, щоб «не заважати вашій діяльності».

У таких ситуаціях варто звертатися до Державного бюро розслідувань. Саме воно займається корупційними злочинами, які скоїли правоохоронці. До цієї установи також можете звернутися, коли поліціянти вимагають у вас хабар.

Ви активно готуетесь до сесії. Староста пише в чат групи, що викладач просить скинутися йому «на пляшку хорошого коньяку». У такому разі всій групі він поставить автомати. Індивідуально приймати іспит задарма відмовляється. Більшість ваших однокласників ця угода влаштує, але є ті, хто хоче скласти іспити чесно.

Ви можете повідомити про корупцію антикорупційного уповноваженого свого університету або звернутися до поліції. Також важливо надати ситуації широкого розголосу та скоординуватися з іншими студентами.

Підходи до боротьби з побутовою корупцією

Як показує дослідження «Successful approaches to tackle petty corruption», для вирішення цієї проблеми не можна легко підібрати універсальний та простий ключ. Потрібна комбінація факторів: ефективне антикорупційне законодавство, яке регулює й побутові прояви корупції, довіра громадян до влади, достатній рівень обізнаності про можливі доброчесні сценарії поведінки тощо. Що має бути частиною процесу подолання побутової корупції?

Реорганізація процесу:

має на меті зменшити кількість державних вимог і сприяти дотриманню через перепроєктування, усунення зайвих кроків, використання технологій. Це може включати гармонізацію законів, правил і процедур, спрощення вимог до документації.

Єдине вікно:

забезпечує простішу, швидшу та прозорішу взаємодію громадян і держави. «Єдине вікно» об'єднує низку державних послуг, зокрема реєстрацію бізнесу, післяреєстраційні процедури в податкових органах, видачу документів, ліцензій та дозволів.

Обмін даними та стандартизація:

від бізнесу часто вимагають подавати ту саму документацію до різних державних установ у різних форматах. Обмін даними та стандартизація форматів між цими агентствами значною мірою зменшує адміністративне навантаження на компанії.

Електронний уряд:

цифровізація державних послуг може сприяти боротьбі з корупцією шляхом зменшення свободи дій державних службовців, підвищення прозорості та спрощення бюрократичних процесів. Оскільки дрібна корупція зазвичай виникає в особистих ситуаціях, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) здатні зменшити можливості для хабарництва, обмежуючи пряму взаємодію між користувачами й постачальниками послуг.

Залучення зацікавлених сторін:

гарантує, що реформи, спрямовані на зменшення бюрократичних процедур і спрощення бюрократичних процесів, вирішують правильні питання. До прикладу – громадські консультації, як у Великій Британії, де громадяни можуть вносити пропозиції щодо зменшення бюрократії та спрощення правил на спеціальному вебсайті. У Мексиці громадян запрошують повідомити про «найнекориснішу процедуру» та отримати винагороду за засудження найабсурднішого бюрократичного процесу або за пропозицію найкращого рішення щодо скорочення бюрократичної тяганини.

Нові технології та інноваційні інструменти:

існує широкий консенсус щодо того, що ІКТ можуть сприяти боротьбі з корупцією. Такі інструменти, як цифрові державні послуги, краудсорсингові платформи, портали прозорості, відкриті дані тощо, мають великий потенціал для підтримки боротьби з корупцією, бо сприяють громадському контролю, прозорості, підзвітності, адвокації та участі громадян, а також тіснішій взаємодії між урядом і громадянами.

Антикорупційна просвіта та навчання:

статистика демонструє, що часто громадяни практикують побутову корупцію через брак знань як про прояви корупції, так і про законні альтернативні способи вирішення своїх проблем.

Інтерактив

Наведіть студентам кілька кейсів та запропонуйте спільно поміркувати над тим, чи ховається в цьому випадку корупція, або ні.

1. «Чиновник підвіз у вихідний день на службовій автівці своїх друзів на вечірку»

Підказка для викладача: це корупція (тут ми бачимо конфлікт інтересів – використання службового майна для задоволення власних приватних потреб, не пов'язаних з виконанням посадових обов'язків)

2. «Пацієнт подякував після завершення вдалого лікування лікарю, подарувавши букет квітів з власного саду»

Підказка для викладача: це не корупція (якщо лікар не займає керівну посаду, не є членом будь-яких комісій, а гроші або винагорода (в будь-якій формі), надані йому не за використання свого становища чи посади в лікарні, а за здійснення професійної діяльності (за успішну операцію або потрібну консультацію), тобто пацієнт оцінює працю лікаря йі добровільно дякує йому за лікування, це не є корупцією).

3. «Громадянина відмовилися лікувати, оскільки він не «вніс обов'язковий благодійний внесок»

Підказка для викладача: це корупція (використання службовими особами, що працюють у сфері охорони здоров'я, наданих їм службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, що є незаконним та тягне кримінальну відповідальність).

4. «Родичка мера виграла конкурс і стала директоркою школи»

Підказка для викладача: це не корупція (адже родичка стала директоркою за результатом відкритої процедури конкурсу на посаду).

Інтерактив

Запропонуйте студентам до розгляду результати останнього дослідження «Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність» та спільно обговоріть основні тенденції:

- Чи вважає громадськість та представники бізнесу повсякденну побутову корупцію великою проблемою?
- Наскільки часто громадяни стикаються з корупційними практиками в школах, лікарнях?

ТЕМА 5.

Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні?

Мета лекції

Описати студентам загальну концепцію антикорупційних органів: мету їх створення, міжнародні стандарти та напрями роботи. Ознайомити студентів із системою антикорупційних органів в Україні: висвітлити передумови їх створення, описати діяльність основних органів у сфері превенції, розслідування та притягнення до відповідальності. Висвітлити успіхи української антикорупційної системи.

Результати лекції

СТУДЕНТИ

знаннєвий компонент

- розуміють мету створення антикорупційних органів
- ознайомлені з міжнародними стандартами щодо антикорупційних органів
- мають уявлення про головні напрями роботи антикорупційних органів
- розуміють передумови створення антикорупційних органів в Україні
- ознайомлені із системою антикорупційних органів України

діяльнісний компонент

- можуть пояснити суть діяльності антикорупційних органів та їхній вплив
- розрізняють антикорупційні органи в Україні за напрямами їхньої діяльності

ціннісний компонент

- розуміють необхідність наявності в державі незалежних та професійних антикорупційних органів, що здійснюють діяльність у сфері превенції корупції, її розслідування та притягнення до відповідальності за неї.

Анотація

У 2020 році хорватський суд засудив колишнього прем'єр-міністра країни, Іво Сандера, до 8 років ув'язнення у справі «Fimi Media», що стала символом партійної та державної корупції в Хорватії. Під час перебування на посаді (2003-2009) Сандер займався переведенням державних грошей через рекламне агентство з метою отримання особистої вигоди та на користь своєї колишньої партії.

У липні 2009 року, після шести років перебування на посаді, Сандер приголомшив хорватів, раптово і без пояснень подавши у відставку посеред свого терміну (але невдовзі після того, як інтерес ЗМІ до його прихованих статків різко зріс). Наступного року хорватське Управління з протидії корупції та організованій злочинності оголосило про звинувачення у справі, яка зрештою стосувалася Сандера та кількох його соратників і була пов'язана з продажем державної власності.

Засудження Сандера – «перлина» в списку розслідувань Управління з протидії корупції та організованій злочинності, спеціального бюро при прокуратурі Хорватії, яке спеціалізується на розслідуваннях, пов'язаних із корупцією та організованою злочинністю. Рішення створити спеціалізований антикорупційний орган прийняли у 2001 році. Воно мало на меті вирішити проблему корупції в Хорватії та підготувати країну до вступу в ЄС.

Культура корупції в тій чи іншій формі завжди існувала в Хорватії, але її коріння ніколи не було глибоким. Корупція справді стала способом життя під час війни за незалежність проти сербів 1991-1995 років. ЄС запровадив суворе ембарго на постачання зброї до колишньої Югославії, і Хорватія звернулася до торговців чорному ринку, щоб забезпечити постачання зброї. Замість того, щоб карати тих, хто збагатився на війні, тодішній президент вирішив нагородити спекулянтів – разом із іншими своїми вірними прихильниками – державними активами.

Після смерті президента у 1999 році до влади прийшла нова партія. Новий уряд вніс зміни до конституції, щоб створити більш типову європейську парламентську демократію, і переорієнтував зовнішню політику на членство в ЄС і НАТО. Резолюція 2002 року визначила вступ до ЄС як національну стратегічну мету. У 2003 році Хорватія офіційно подала заявку на членство в ЄС. Ефективна діяльність Управління забезпечила довіру до хорватських правоохоронних органів і допомогла забезпечити вступ держави до Європейського Союзу у 2013 році.

Приклад хорватського Управління з протидії корупції та організованій злочинності демонструє те, яку важливу роль відіграє впровадження та подальша діяльність антикорупційних органів у державі.

Структура лекції

- I. Загальний погляд на антикорупційні органи
 - II. Система антикорупційних органів в Україні
- Інтерактивні матеріали

I. Загальний погляд на антикорупційні органи

Мета створення системи антикорупційних органів

Викладач може запропонувати студентам подумати над питанням, навіщо потрібні антикорупційні органи і чим вони займаються («Що ви знаєте про антикорупційні органи?», «Яка мета створення антикорупційних органів?»)

Створення окремих антикорупційних органів з принципово іншими правилами відбору кадрів, контролю діяльності та забезпечення роботи має на меті вирішити проблему, яку просто можна описати як «злочинець не буде ловити себе сам». Тобто в державах із високим рівнем корупції державний апарат сильно корумпований та не працює належним чином. Унаслідок, державні органи, які мають боротися з корупцією, самі з нею пов'язані.

Тому, коли в державах на додачу до чинних органів створюють нову антикорупційну інституцію або цілу низку таких інституцій, то очікують, що вона/вони:

- не буде заплямована/і корупцією або політичним втручанням;
- вирішить/ать проблему координації розрізнених зусиль із боротьби проти корупції за допомогою вертикальної інтеграції;
- зможе/уть централізувати всю необхідну інформацію про корупцію й очолити антикорупційні зусилля.

Тож можна зробити висновок, що основний очікуваний результат від створення спеціалізованої антикорупційної інституції полягає в загальному покращенні виконання функцій з боротьби проти корупції.

Міжнародні стандарти

Після того, як у 90х роках корупцію визнали глобальною проблемою, над її вирішенням почали працювати різноманітні регіональні та глобальні міжурядові організації. У результаті в наступні роки прийняли цілий комплекс міжнародних обов'язкових актів (договорів, конвенцій) та актів рекомендаційного характеру (рекомендацій, резолюцій, інструкцій і декларацій).

Міжнародні юридичні інструменти відрізняються за сферою застосування, юридичним статусом, членством, механізмами реалізації та моніторингу. Проте всі вони мають на меті одне – встановити загальні стандарти боротьби проти корупції на національному рівні шляхом її криміналізації, забезпечення виконання антикорупційних законів, а також діяльності із запобігання корупції. Крім того, міжнародні юридичні інструменти спрямовані на знаходження і поширення успішних прикладів боротьби проти корупції та сприяння зміцненню співпраці між державами.

Отже, існує ціла низка міжнародних документів, які закріплюють стандарти щодо боротьби з корупцією: Конвенція ООН проти корупції, Двадцять керівних принципів боротьби проти корупції, Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу проти корупції, Конвенція Африканського Союзу щодо запобігання і боротьби проти корупції, Протокол проти корупції Південно-Африканського Союзу з розвитку, Міжамериканська Конвенція проти корупції тощо. Ці та інші документи відрізняються з точки зору сфери застосування, а також за змістом та цілями, але вони включають чіткі вимоги, які зобов'язують країни забезпечувати інституційну спеціалізацію у сфері боротьби проти корупції.

Таким чином, держави зобов'язані забезпечити наявність:

- спеціалізованих органів із запобігання корупції;
- спеціалізованих органів або осіб, на яких покладено обов'язки з боротьби проти корупції за допомогою правоохоронних заходів.

Важливо зазначити, що для повноцінного запровадження системи запобігання та протидії корупції на всіх рівнях залучені не лише спеціалізовані антикорупційні органи, а й інші державні органи.

У чому ж відмінність між діяльністю антикорупційних та інших державних органів, коли йдеться про корупцію? Відповідь проста: відмінність у спеціалізації.

Так, антикорупційні органи безпосередньо займаються формуванням та моніторингом антикорупційної політики, розслідуванням і розглядом корупційних справ, які стосуються високопосадовців та великих сум коштів.

Для такої діяльності необхідна профільна експертиза та ресурси, яких не завжди вистачає органам, що спеціалізуються на багатьох різних напрямках. Саме тому частину заходів можуть здійснювати залучені органи. Це допомагає проводити антикорупційну діяльність на території всієї країни.

Запитайте студентів, як, на їх думку, антикорупційні органи можуть боротися з корупцією? Які для цього в них є функції?

Напрями роботи антикорупційних органів

Антикорупційна політика, аналітика, моніторинг та координація. Цей напрям передбачає вивчення корупції як явища, а також оцінку ефективності антикорупційних заходів. Також сюди належать вироблення й координування національної політики у сфері антикорупції, координація її виконання та моніторинг.

Запобігання корупції в структурах влади. У фокусі – формування високих етичних стандартів у діяльності публічних органів. Це можливо завдяки встановленню правил поведінки, заохоченню їх виконання, а також застосуванню дисциплінарної відповідальності за недотримання. Сюди можна віднести попередження конфлікту інтересів, перевірку та забезпечення доступу громадськості до відомостей у деклараціях посадових осіб.

Розслідування та кримінальне переслідування.

Цей напрям передбачає ефективне застосування антикорупційного законодавства на всіх стадіях кримінального процесу. А це нагляд за міжвідомчою співпрацею й обміном інформацією щодо конкретних справ і поза ними. Сюди також належить виконання функцій центральної установи для взаємної правової допомоги й розгляду запитів про екстрадицію. Також у межах цього напрямку може відбуватися збирання та аналіз статистичних даних у справах про корупцію.

Освіта та просвіта.

По-перше, це створення освітніх програм для населення, освітніх установ для державних службовців; по-друге, це організація кампаній з інформування громадськості, по-третє, робота із засобами масової інформації, неурядовими організаціями, бізнес-спільнотою та населенням загалом. Часто важливість цього напрямку недооцінюють. Проте ефективна протидія корупції неможлива без зниження толерантності до неї серед населення.

Різні країни або фокусуються на деяких напрямках, або одночасно працюють над усіма чотирма. Важливо створити систему, в якій буде можливе ефективне *запобігання корупції*, її *розслідування* та *притягнення до відповідальності*. Функції можуть бути розподілені між декількома органами або зосереджені в діяльності одного. Це залежить від конкретної правової системи в країні та фактичних обставин.

Принципи діяльності антикорупційних органів

Перед початком обговорення викладач може запропонувати студентам по-дискутувати, що робить діяльність антикорупційного органу ефективною

Аби антикорупційний орган був ефективним, його діяльність має будуватися за таких принципами:

Незалежність. Вона передбачає прозору процедуру відбору керівництва, недопущення впливу, аполітичність. Під впливом мають ся на увазі спроби тиску на орган через зміну законодавства, публічні атаки, необґрунтовані відмови або затягування процесу надання інформації, реалізації спільних заходів тощо з боку інших органів, скорочення фінансування органу.

Професійність. Вона передбачає, що в органі працюють висококваліфіковані та добросчесні кадри, які мають достатні теоретичні й практичні знання, щоб виконувати свою роботу ефективно та вчасно.

Забезпеченість ресурсами. Під ресурсами варто розуміти кошти, технічне забезпечення, доступ до баз даних та реєстрів тощо. Їх має бути достатньо, щоб залучати кращих фахівців, підвищувати їхню кваліфікацію, а також створювати найновіші технічні рішення для швидкої та ефективної роботи.

II. Система антикорупційних органів в Україні

Передумови створення системи антикорупційних органів в Україні

Перед початком обговорення викладач може запропонувати студентам подискутувати на тему того, коли в українському суспільстві гостро постав запит на створення антикорупційних органів

Революція Гідності 2014 року вплинула на велику кількість сфер в Україні. Одна з них – антикорупційна. Проблема корупції й так не була новою для України, але у 2014 році, після втечі експрезидента Віктора Януковича, ситуація стала критичною. По-перше, згідно з Індексом сприйняття корупції від Transparency International Україна посідала 142 зі 175 місць у світі за станом корупції й мала 26 балів зі 100. По-друге, українське суспільство, отримавши доступ до Межигір'я, нарешті побачило наскільки масштабною була ця проблема. Так в Україні з'явився новий запит – на боротьбу з корупцією.

Відповіддю на це стало, окрім всього, створення низки антикорупційних органів, до яких увійшли:

**НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО
З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЇ**

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), створення якого передбачав прийнятий у 2014 році Закон України «Про запобігання корупції»;

**НАЦІОНАЛЬНЕ
АНТИКОРУПЦІЙНЕ
БЮРО УКРАЇНИ**

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), що було створено в результаті прийняття у 2014 році Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»;

Національна рада з питань антикорупційної політики, створена указом Президента України в 2014 році;

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), що є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора, була утворена наказом Генерального прокурора у 2015 році;

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), утворене у 2015 році в результаті прийняття Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»;

Вищий антикорупційний суд (ВАКС), утворений у 2019 році в результаті прийняття Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».

Окрім цього, в Україні є й інші органи, які можуть долучатися до боротьби з корупцією і та вже перелічені органи детальніше розглянемо далі в лекції.

Превенція корупції

Основний орган, відповідальний за превенцію корупції, – **Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)**

Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику (Закон України «Про запобігання корупції»).

Діяльність НАЗК можна поділити на три сфери:

Антикорупційна політика

- розроблення проєкту державної антикорупційної програми з виконання
- антикорупційної стратегії та координація її виконання
- розроблення проєктів нормативно-правових актів
- міжнародна діяльність
- координації виконання міжнародних зобов'язань держави у сфері формування та реалізації антикорупційної політики
- забезпечення аналітичної та функціональної підтримки МЗС у забезпеченні санкційної політики визначення осіб, що сприяють війні, серед іноземних суб'єктів
- забезпечення аналітичної підтримки щодо пошуку активів підсанкційних осіб за кордоном
- забезпечення доброчесності
- запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та інших обмежень
- пошук колаборантів як осіб, що діють в умовах конфлікту інтересів
- моніторинг способу життя
- антикорупційна експертиза проєктів НПА

- координація антикорупційних уповноважених
- просвітництво у сфері запобігання корупції та формування нульової толерантності до корупції
- погодження антикорупційних програм
- допомога з питань застосування актів антикорупційного законодавства
- координація та допомога викривачам корупції
- фінансовий контроль за статками посадовців та кандидатів на посади
- контроль за використанням коштів платників податків політичними партіям

Окрім НАЗК, до органів, що займаються превенцією корупції, можна віднести:

Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції

Наразі НАЗК не має територіальних відділів, але активно працює на місцях. Це відбувається завдяки координації роботи уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції. Головна мета їхньої діяльності – організація та здійснення заходів із запобігання та виявлення корупції у кожній публічній сфері життя країни.

Хоча це не окремі органи, проте є важливою складовою антикорупційної системи. Вони утворюються (визначаються) в органах державної влади та публічної служби загалом. Уповноважені підрозділи можуть діяти як профільні структурні підрозділи або окремі визначені особи – залежить від розмірів органу та конкретних завдань.

Уповноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції консультують працівників органів із питань повідомлення про корупцію, заповнення декларацій, а також здійснюють заходи для виявлення конфлікту інтересів і його подальшого врегулювання керівниками органів.

Окремо варто згадати про **осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми юридичної особи**. Вони також не є працівниками НАЗК – їх призначають в юридичних особах (наприклад, на державних підприємствах), які зобов'язані затверджувати та реалізовувати антикорупційні програми.

Головними завданнями таких осіб є підготовка, забезпечення реалізації та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання, протидії та виявлення корупції в юридичній особі. Крім того, вони аналізують корупційні ризики в них.

Національна рада з питань антикорупційної політики

Національна рада з питань антикорупційної політики – консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Основними завданнями Нацради є:

- підготовка пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії для Президента;
- здійснення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії та відповідних заходів;
- підготовка пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між тими, хто працює у сфері запобігання і протидії корупції, та подання їх Президенту;
- сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці та розвитку (OECD) та інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання та протидії корупції, а також підвищення ефективності міжнародного співробітництва України в цій сфері;
- сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання та протидії корупції.

Верховна Рада України

Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган державної влади України. Саме Верховна Рада визначає засади антикорупційної політики та ухвалює Антикору́пційну стратегію, проводить парламентські слухання щодо корупції, а також затверджує та оприлюднює щорічну національну доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Комітет Верховної Ради України з питань антикорупційної політики відповідає за підготовку антикорупційних законопроектів та здійснює антикорупційну експертизу законопроектів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів України

Наступним є Кабінет Міністрів України. Це колегіальний орган, що є найвищим у системі виконавчої влади України.

Він затверджує Державну програму з виконання Антикору́пційної стратегії а схвалює Стратегію комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції.

Міністерство юстиції України

Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади.

У контексті антикорупційного законодавства Мін'юст проводить антикорупційну експертизу проєктів нормативно-правових актів, розроблених органами виконавчої влади й внесених на розгляд Кабінету Міністрів України, та чинних нормативно-правових актів; він також проводить антикорупційну експертизу нормативно-правових актів під час їхньої державної реєстрації.

Жомова яма Іллі Киви

У 2020 році на ютуб-каналі “БІГУС інфо” вийшов випуск програми “Наші гроші”, присвячений колишньому народному депутату, Іллі Киви. Окрім іншого, у випуску йшлося про жомову яму – ділянку території, яку Кива здавав за 100 000 грн на місяць і на якій заробив 1 200 000 грн за рік, згідно з його декларацією. Насправді ця територія була занедбаною ділянкою землі, яку навряд чи хтось використовував взагалі, тому було дивно, що хтось був би готовий дійсно платити за неї.

Завдяки роботі журналістів на цю справу звернули увагу НАЗК та САП, а потім справу розглядав Вищий антикорупційний суд. САП вимагала визнання необґрунтованими активів Киви у вигляді грошових коштів на суму 1 242 236 грн та їх стягнення в дохід держави.

Протягом судового розгляду було з'ясовано, що Кива з 2007 року володів нерухомим майном, яке пізніше відчужилося з його володіння через судові рішення, яке пізніше було скасовано апеляційним судом. Відповідно до доказів, поданих прокуратурою, кошти, отримані Кивою від оренди нерухомості, та комісійні доходи вважалися необґрунтованими активами, оскільки він не міг володіти нерухомістю, з якою асоціюються ці кошти.

Під час судового розгляду адвокат Іллі Киви надав аргументи про законність набуття майна та вказував на складнощі в документації, пов'язані з правом власності на нерухомість. Водночас прокуратура наполягала на стягненні коштів у дохід держави як необґрунтовані активи.

Суд, вивчивши всі докази і аргументи сторін, вирішив задовольнити позовні вимоги прокуратури повністю, визнавши активи необґрунтованими та стягнувши їх в дохід держави. Таке рішення базувалося на детальному аналізі наданих доказів і юридичному визначенні необґрунтованих активів згідно із законодавством України.

Цей випадок став першим в історії України випадком цивільної конфіскації необґрунтованих активів. Процес цивільної конфіскації є частиною зусиль України по боротьбі з корупцією, який дає змогу швидко конфіскувати необґрунтовані активи нечесних посадовців на користь держави

Тепер розберемося, як взаємодіють усі ці органи під час формування та реалізації антикорупційної політики?

НАЗК, формуючи антикорупційну політику держави, розробляє Антикорупційну стратегію й потім вносить її проєкт на розгляд Кабінету Міністрів України як суб'єкту законодавчої ініціативи країни.

Кабінет Міністрів України після розгляду цього проєкту на засіданні вносить Антикорупційну стратегію до Верховної Ради України.

Коли Верховна Рада України ухвалює Антикорупційну стратегію, вона стає Законом і обов'язковою для виконання всіма органами влади на місцевому та національному рівнях. Це робить заходи із запобігання корупції системними, скоординованими та ефективними.

Наступний крок – розробка НАЗК проєкту Державної програми з виконання Антикорупційної стратегії, яка передбачає конкретні заходи та строки їх виконання для державних органів.

Кабінет Міністрів України на засіданні приймає цю програму.

Виконання Державної програми є завданням усіх органів влади. Своєю чергою НАЗК здійснює моніторинг та координує цей процес. Також Національне агентство може взаємодіяти з Кабінетом Міністрів України, щоб позитивно впливати на реалізацію Державної програми.

Розслідування корупції

Головними органами,
що займаються розслідуванням корупції, є:

Національне антикорупційне бюро України

Це державний правоохоронний орган, завданням якого є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

Підслідність Національного антикорупційного бюро України визначається залежно від характеру корупційного злочину, розміру завданої шкоди та суб'єкта злочину (високопосадовці або окремі службові особи).

НАБУ має право розслідувати злочини, якщо є хоча б одна з таких умов:

- злочин вчинено топпосадовцями;
- розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, якщо злочин вчинено публічним службовцем;
- підкуп службової особи або вплив на прийняття нею рішення, вчинений щодо службової особи іноземної держави або топпосадовців.

Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування корупційних злочинів, а також суміжних злочинів, зокрема таких, як протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації; відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; та видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура

Спеціалізована антикорупційна прокуратура створена як самостійний структурний підрозділ Офісу Генерального прокурора (раніше – Генеральної прокуратури України).

Прокурори САП здійснюють процесуальне керівництво, нагляд за досудовим розслідуванням та оперативно-розшуковою діяльністю НАБУ, а також підтримують державне обвинувачення у Вищому антикорупційному суді у провадженнях, які належать до підслідності НАБУ.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – АРМА).

Його утворення як центрального органу виконавчої влади передбачено Законом України від 2015 року та постановою Кабінету Міністрів України від 2016 року.

До повноважень АРМА належать формування та реалізація державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, одержаних від корупційних правопорушень, які ожують бути арештовані, а також здійснення управління такими активами (допоки вони під арештом).

АРМА не здійснює досудового розслідування корупційних злочинів. Водночас його діяльність є важливою для ефективного розслідування таких кримінальних проваджень.

Залученими до розслідування органами є:

Державне бюро розслідувань

У контексті антикорупційного законодавства ДБР здійснює досудове розслідування окремих корупційних злочинів, які не належать до компетенції НАБУ та Нацполіції (здебільшого вони вчинені правоохоронцями та організованими групами).

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України ДБР проводить досудове розслідування корупційних злочинів, учинених:

- працівником правоохоронного органу, що обіймає посаду, яка є нижчою за посаду вищого начальницького складу;
- прокурором, який обіймає посаду заступника керівника підрозділу обласної прокуратури та нижче;
- службовими особами НАБУ, крім випадків, визначених Кримінальним процесуальним кодексом;
- керівником або іншими прокурорами САП.

Національна поліція

До повноважень Національної поліції належить здійснення досудового розслідування злочинів, зокрема корупційних, які не належать до компетенції НАБУ та ДБР. Також Нацполіція складає адміністративні протоколи про вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, стосовно осіб, які не є високопосадовцями.

Слідчі Нацполіції здійснюють досудове розслідування корупційних злочинів у решті випадків, а саме коли такі злочини не належать до підслідності жодного іншого правоохоронного органу.

Наприклад, корупційні злочини, вчинені службовими особами органів виконавчої влади, які не є правоохоронцями, якщо сума збитків менша за 500 прожиткових мінімумів для працездатної особи.

Служба безпеки України

Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Він проводить оперативно-розшукову діяльність, зокрема й у корупційних злочинах.

Служба безпеки України може здійснювати розслідування в справах про зловживання владою або службовим становищем, якщо цей злочин:

- встановлено під час розслідування злочинів щодо порушення державної таємниці;

- вчинений особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування злочинів щодо порушення державної таємниці та не підпадає під підслідність НАБУ.

Органи прокуратури (прокуратура)

Прокуратура відповідно до Закону України «Про прокуратуру» здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримує обвинувачення в судах у справах Нацполіції, ДБР і СБУ.

Жомова яма Іллі Киви

У червні 2023 року Спеціалізована антикорупційна прокуратура подала позов до Вищого антикорупційного суду. Позов стосувався однієї тодішньої керівниці відділу Львівської митниці. Під час антикорупційних перевірок було виявлено, що її мати стала власницею квартири вартістю 1 862 336 грн, яку, як підозрювали, насправді придбала сама посадовиця. При цьому в ході аналізу майнового стану та доходів було з'ясовано, що грошові кошти необхідні для набуття цих активів, не могли бути набуті за рахунок законних доходів.

Це не вперше, коли жінка намагалась приховати реальні джерела доходу та уникнути антикорупційного та податкового контролю. Раніше вона вже купила собі дві квартири та автомобіль подібним чином, тобто спочатку майно оформлювалось на її матір, а потім оформлювалось дарування або передача майна в її користування.

Представники САП були занепокоєні, що без заходів забезпечення позову може бути ускладнено або неможливо виконання рішення суду, якщо позов буде задоволено. Особливо це стосується ризику, що особа може передати власність на квартиру іншій особі, у тому числі шляхом дарування, що ускладнить або унеможливить виконання рішення суду про стягнення майна в дохід держави як необґрунтованого активу.

ВАКС вирішив задовольнити заяву про забезпечення позову та накласти арешт на квартиру

Притягнення до відповідальності

Спеціалізованим антикорупційним органом є **Вищий антикорупційний суд**.

Вищий антикорупційний суд (ВАКС)

Під час створення спеціалізованих антикорупційних органів, які запобігають корупції та розслідують її, було зрозуміло, що необхідно також створити спеціалізований суд.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» надав 12 місяців на утворення суду, і цей строк закінчувався 14 червня 2019 року.

Таким чином, у червні 2018 року було прийнято спеціальний Закон «Про Вищий антикорупційний суд», за яким ВАКС мав розпочати роботу лише після призначення щонайменше 35 суддів, зокрема 10 суддів Апеляційної палати. ВАКС розпочав свою роботу через рік після прийняття Закону, якраз у 2019-му.

ВАКС є вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Він здійснює розгляд проваджень про корупційні злочини, які розслідувало НАБУ, а також судовий контроль за діяльністю НАБУ через слідчих суддів.

ВАКС ухвалює рішення як суд першої та апеляційної інстанцій. Він також здійснює апеляційний перегляд проваджень про корупційні злочини, ухвалені іншими судами до створення ВАКС.

Залученими є загальні місцеві суди, окружні адміністративні суди, загальні та адміністративні апеляційні суди, Верховний Суд

Загальні місцеві суди розглядають справи за адміністративними протоколами, складеними НАЗК та Нацполіцією; кримінальні провадження про корупційні злочини, які розслідували Національна поліція, ДБР, СБУ; справи про притягнення до цивільно-правової відповідальності.

Окружні адміністративні суди розглядають справи щодо визнання незаконними нормативно-правових актів, рішень, виданих із порушенням вимог антикорупційного законодавства.

Загальні та адміністративні апеляційні суди здійснюють перегляд рішень місцевих судів у кримінальних і цивільних справах та в межах адміністративного судочинства відповідно.

Верховний Суд здійснює перегляд рішень апеляційних загальних та адміністративних судів, а також переглядає рішення ВАКС.

Машина депутата

У 2023 році САП звернулася до ВАКС з проханням конфіскувати 2,2 мільйона гривень у депутата Криворізької районної ради. Історія стосувалася автомобіля Mercedes-Benz S 450 4MATIC 2021 року випуску, який депутат та його дружина собі придбали. Вартість машини становила 3,6 мільйона гривень і САП аргументувала свій позов тим, що депутат не міг купити собі машину з легальних джерел доходів.

Згідно з підрахунками депутат та його дружина разом заробили набагато менше, ніж коштує цей шикарний автомобіль. До того ж з огляду на їхні декларації вони не мали достатньо грошей для такої покупки.

Подружжя намагалося довести, що всі кошти на автомобіль були отримані чесно. Вони навели докази про позику, яку взяла жінка, і про кредит, який взяв чоловік, аргументуючи, що всі кошти були легальними і нічого кримінального тут немає.

Згідно зі статтею 291 Цивільного процесуального кодексу України, якщо суд на підставі всіх доказів не може підтвердити, що автомобіль чи необхідні для його купівлі кошти були отримані законно, такі активи визнаються необґрунтованими і мають бути віддані державі.

Так сталося і в цьому випадку, але з нюансом. Оскільки депутат частково сплатив за автомобіль із законних джерел, але суд встановив, що частина коштів на купівлю все ж була необґрунтована, йому було наказано сплатити державі частину вартості авто, а саме 54,17% його вартості, тобто понад 1,9 мільйона гривень.

Особливість цієї справи в тому, що, оскільки автомобіль як актив не може бути розділений на частини без втрати його функціональності, виникає ситуація, коли потрібно виплатити частину його вартості, замість того щоб повертати сам актив.

Депутат вирішив оскаржити рішення у Верховному Суді. Суд вирішив це клопотання задовольнити.

Вже було розпочато виконавче провадження і накладено арешт на кошти та майно депутата, але, оскільки він оскаржував ці дії, то з метою запобігання можливій шкоді його правам та інтересам, Верховний Суд вирішив зупинити виконання цих судових рішень до завершення перегляду справи в касаційному порядку.

Таке рішення було прийняте з огляду на надані депутатом обґрунтування та докази необхідності призупинення дії рішень. Верховний Суд зазначив, що такий крок необхідний для забезпечення балансу інтересів сторін та запобігання порушенню прав осіб, задіяних у справі, якщо судові рішення будуть скасовані.

Успіхи української антикорупційної системи

Незважаючи на те, що антикорупційна реформа в Україні розпочалася відносно нещодавно, у нас вже є маленькі перемоги та великі успіхи.

Якщо подивитися Індекс сприйняття корупції (ІСК), то у 2021 році ми мали один з найкращих показників за останні роки. Тоді ситуацію з корупцією в Україні оцінювали в 32 бали зі 100. Найгірша ситуація була у 2010-2013 роках (23-26 балів), у 2014 році, коли постала гостра потреба в боротьбі з корупцією, – 26. Окрім інших факторів, великий вплив на це мало створення системи спеціалізованих антикорупційних органів.

Поява антикорупційних органів забезпечила й появу нових ефективних інструментів для боротьби з корупцією. Один із них – система електронного декларування та запуск Єдиного реєстру декларацій (ЄДР), онлайн-системи, що дає змогу держслужбовцям вносити, перевіряти та оприлюднювати майнові декларації. З одного боку, електронна система оптимізує процес перевірки декларацій, з іншого – через те, що вона доступна всім, це забезпечує прозорість системи і дає змогу залучити громадянське суспільство до моніторингу та перевірки.

Ми дійсно можемо пишатися цим інструментом: ЄДР є найбільшим реєстром у світі та має унікальний модуль для перевірки.

У 2021 році в Києві пройшла конференція «Сім років антикорупційної реформи», у якій взяли участь представники антикорупційних органів України та іноземні партнери, аби обговорити головні досягнення нашої країни в боротьбі з корупцією. Важливо те, що іноземні партнери також відмічають дієвість різних антикорупційних інструментів в Україні:

Керівник Антикору́пційної ініціативи ЄС Аллан Паг Крістенсен серед основних досягнень створеної в Україні антикорупційної системи назвав систему електронного декларування та публічних закупівель.

Посол Європейського Союзу в Україні Матті Маасікас зазначив: *«У боротьбі з корупцією немає ніяких бар'єрів. З моменту Революції Гідності Україна зробила значний прорив у боротьбі з корупцією. Результати уже є відчутними. Важливо їх утримати. Європейський Союз надаватиме у цьому підтримку».*

Тимчасова повірена у справах США в Україні Крістіна Квін зауважила, що попри численні виклики Україна досягла значного поступу: *«Нова антикорупційна архітектура змінила Україну. Велике значення має система електронного декларування, адже кожен може побачити статки посадовців».*

Посол Швейцарії в Україні Клод Вільд відзначив прогресивність українського антикорупційного законодавства, зокрема щодо повернення активів.

Звісно, розбудова антикорупційної системи, зокрема робота антикорупційних органів, є відносно новою практикою для України, а тому не такою досконалою та повноцінною. Окрім цього, процес покращення такої практики, вдосконалення чинних антикорупційних інструментів та впровадження нових сповільнюється через різні обставини – внутрішні (інколи це відсутність політичної та громадської волі або неефективна діяльність інституцій) та зовнішні (наприклад, російська агресія на сході та повномасштабна війна).

Попри це результати роботи, виконаної з 2014 року, є помітними. Перед Україною все ще багато завдань та викликів, і нам, державі та суспільству, ще треба старанно працювати над ними. Але головне, що робота не стоїть на місці, а проблеми не ігноруються – просто потрібен час, зацікавленість громадян та допомога партнерів.

Інтерактивна вправа №1. Напрями роботи антикорупційних органів

Студенти діляться на 4 групи, кожна команду отримує певний напрям роботи антикорупційних органів:

- 1) Антикорупційна політика, аналітика, моніторинг та координація.
- 2) Запобігання корупції в структурах влади.
- 3) Розслідування та кримінальне переслідування.
- 4) Освіта та просвіта.

Завдання для кожної команди:

знайти успішний практичний кейс реалізації обраного напрямку роботи, чому він вдався, чому є важливим.

Наприклад:

4) Освіта та просвіта – впровадження курсу з основ доброчесності та антикорупції для студентів-першокурсників усіх ЗВО країни.

Учасники презентують успішні кейси перед іншими студентами. Обговорення або деталізація прикладів вітається.

Запропонувати студентам знайти пункт, який не належить до повноважень певного антикорупційного органу.

Національне агентство з питань запобігання корупції

- 1) погодження антикорупційних програм
- 2) притягнення до відповідальності за корупцію (ні, цим займається судова влада: Вищий антикорупційний суд або інші залучені суди)
- 3) фінансовий контроль за статками посадовців та кандидатів на посади

Національна рада з питань антикорупційної політики

- 1) просвітництво у сфері запобігання корупції та формування нульової толерантності до корупції (ні, НАЗК)
- 2) підготовка пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії для Президента
- 3) сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання та протидії корупції

Які злочини має право розслідувати Національне антикорупційне бюро України?

- 1) вчинені прокурором, який обіймає посаду заступника керівника підрозділу обласної прокуратури та нижче (ні, ДержБюро розслідувань)
- 2) підкуп службової особи або вплив на прийняття нею рішення, вчинений щодо службової особи іноземної держави або топпосадовців.
- 3) злочин, вчинений топпосадовцями

Розслідування яких справ може здійснювати Служба безпеки України?

- 1) встановлених під час розслідування злочинів щодо порушення державної таємниці;
- 2) вчинених особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування злочинів щодо порушення державної таємниці, та не підпадають під підслідність НАБУ
- 3) вчинені службовими особами НАБУ, крім випадків, визначених Кримінальним процесуальним кодексом (ні, ДержБюро)

ТЕМА 6.

Сучасний вимір доброчесності

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Розкрити суть поняття «доброчесність» та підходи до її визначення. Висвітлити зв'язок між соціально-політичними умовами та доброчесністю в суспільстві. Висвітлити зв'язок між доброчесністю й корупцією та пояснити, як доброчесність впливає на ефективність боротьби з корупцією, на прикладі доброчесності посадових осіб та окремо доброчесності громадян. З'ясувати, як доброчесність регламентується українським законодавством та що вже зроблено для розвитку доброчесності в Україні.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- розуміють суть поняття доброчесності в межах різних підходів до її визначення.
- розуміють зв'язок між соціально-політичними умовами та доброчесністю
- розуміють, як доброчесність впливає на корупцію та боротьбу з нею
- знають, як доброчесність регламентована законодавством України
- мають уявлення про розвиток доброчесності в Україні

діяльнісний компонент

- пояснюють поняття доброчесності
- пояснюють вплив доброчесності на державу та суспільство, зокрема в антикорупційній сфері
- розрізняють підходи до визначення доброчесності з точки зору самоінтеграції, ідентичності, самоконструювання, відстоювання чогось або моральної мети

ціннісний компонент

- усвідомлюють позитивний вплив доброчесності на державу та суспільство
- обирають доброчесні сценарії поведінки

Анотація

Лекція починається з прикладу доброчесної поведінки – кейсу тенісиста Енді Роддіка.

Перша частина лекції присвячена теоретичним засадам доброчесності. Під час неї розкривають суть поняття «доброчесність» та пропонують різні підходи до її визначення – з точки зору самоінтеграції, ідентичності, самоконструювання, відстоювання чогось або моральної мети.

У другій частині лекції розглядають вплив і прояви доброчесності в суспільстві та державі. Демонструють зв'язок між доброчесністю та корупцією, вплив доброчесності на ефективність боротьби з корупцією. Зокрема, розглядають доброчесність посадових осіб та громадян.

Третя частина лекції присвячена проявам та розвитку доброчесності в Україні. Зокрема, демонструють, як доброчесність регламентується українським законодавством та що вже зроблено для розвитку доброчесності в Україні.

У кінці лекції студентам пропонують додаткові матеріали для індивідуального опрацювання – чек-лист для формування особистої доброчесності та моделювання її в інших і мінітест на доброчесність.

Структура лекції

- I. Теоретичні засади доброчесності
 - II. Доброчесність, суспільство й держава
 - III. Доброчесність та Україна
- Додаткові матеріали

У травні 2005 року Енді Роддік, один із найкращих професійних тенісистів світу, програв матч..., який перед цим виграв. Роддік грав проти іспанця Фернандо Вердаско в 1/8 фіналу тенісного турніру Italia Masters у Римі.

Він домінував у матчі, коли сталося щось незвичайне. Роддік не зміг відбити подачу суперника, але помічник судді відкликав подачу та присудив Роддіку очко, що стало його перемогою в матчі.

Під оплески натовпу Вердаско, суперник Роддіка, підбіг до сітки, щоб потиснути руку Роддіку та привітати його з перемогою. Однак Роддік знав дещо, чого не знав суддя, його помічник, радісна публіка та сам Вердаско. Подача не була в ауті – м'яч був близько до лінії, проте не перетнув її.

Роддік міг залишити цю інформацію при собі та прийняти перемогу. Дійсно, у тенісі не чекають закликів до честі. Натомість він повідомив судді, що м'яч був у грі, і запропонував показати йому позначку на глині, куди влучив м'яч, щоб підтвердити свою правоту. Суддя змінив рішення та присудив очко Вердаско.

Отримавши другий шанс, Вердаско максимально використав його. Він повернувся, щоб виграти гру, сет і матч, що гарантувало йому неймовірну перемогу.

Потім спортивний журналіст Френк ДеФорд написав, що чесність Роддіка коштувала йому принаймні «десятки тисяч доларів». Очевидно, чесність була для спортсмена важливішою за перемогу чи гроші. Того дня Енді Роддік програв тенісний матч, але виграв щось набагато важливіше, і в процесі показав чудовий приклад спортивної майстерності для всіх конкурентів.

Ця історія є чудовим прикладом того, як люди ставлять свої моральні переконання вище, ніж особисту вигоду.

I. Теоретичні засади доброчесності

Поняття доброчесності

Слово «доброчесність» походить від латинського «*integritas*», що означає розсудливість, цілісність і завершеність. А у переносному значенні – чистоту, правильність та невинність.

В англійській мові зберігся корінь цього слова («*integer*» – цілий). Англійське «*integrity*» означає стан цілісності, об'єднання, а також якість чесної людини, яка має сильні моральні принципи. Так, наприклад, деякі науковці визначають доброчесність, як «цілісність» або «повноту» в плані послідовності та узгодженості принципів і цінностей. Проте не існує єдиного визначення доброчесності. і можемо розглядати її як набір певних цінностей (відповідальність, непідкупність, чесність), так і як ставлення людини до моральних норм, готовність їх дотримуватися й рефлексувати. От ще декілька прикладів того, як можна визначати доброчесність:

Великий тлумачний словник: «Доброчесність – висока моральна чистота, чесність. А «доброчесним» є той, хто живе чесно, дотримується всіх правил моралі».

Сучасний словник з етики: «Доброчесність – позитивна моральна якість, яка зумовлена свідомістю й волею людини та є стійкою характеристикою її способу життя та вчинків. Під доброчесністю розуміється також готовність і здатність особистості свідомо, неухильно орієнтуватись у своїх діях та поведінці на принципи добра й справедливості».

Організація економічного співробітництва: «Доброчесність – послідовне узгодження та вірність загальноприйнятим етичним цінностям, принципам та нормам для обстоювання та визначення пріоритетності суспільних перед приватними інтересами в державному секторі».

Офіс доброчесності НАЗК пропонує використовувати таке визначення: «Доброчесність – чинити правильно, навіть коли ніхто не бачить».

Попри те, що загально визначити доброчесність можна парою речень, це дуже велика та об'ємна тема, дискусії з якої можуть тривати довго. Не дивно, адже доброчесність зачіпає фактично всі сфери життя.

Погляди на поняття доброчесності та її види

Стенфордська філософська енциклопедія розглядає доброчесність з різних сторін:

Доброчесність як самоінтеграція. З точки зору самоінтеграції, доброчесність – це питання інтеграції різних частин своєї особистості в гармонійне, неушкоджене ціле. При такому погляді доброчесність – це насамперед питання збереження власного Я не доторканим та незіпсованим. Самоінтеграційний підхід пропонує особистості ставитися формально до самої себе. Прикладом формального ставлення до себе є сила волі.

Доброчесність як ідентичність. З погляду ідентичності доброчесність стосується способу, у який люди беруть на себе зобов'язання щодо речей, із якими вони глибоко ідентифікують себе (інакше кажучи, вчинення дій у такий спосіб, що відображає їхнє уявлення про те, хто вони є). Зобов'язання в цьому випадку – дуже широкий термін, який включає в себе наміри особи, її обіцянки, переконання, виправдання довіри та очікувань.

Доброчесність як самоконструювання. З точки зору самоконструювання, жити доброчесно – це не просто мати послідовний життєвий план і реалізувати його. Це значить діяти так, щоб бути раціонально схваленим як самим собою, так і майбутнім Я.

Доброчесність як відстоювання чогось. Доброчесність у контексті «обстоювання будь-чого» долучає до визначення соціальний аспект. Так, доброчесність – це насамперед соціальна чеснота, яка визначається ставленням людини до інших. Соціальний характер доброчесності є питанням поваги людини до її власних найкращих суджень. Доброчесні люди не просто діють відповідно до своїх переконань, вони відстоюють щось – свої найкращі судження в спільноті людей.

Доброчесність як моральна мета. Такий погляд накладає моральні обмеження на ті зобов'язання, яким доброчесна людина повинна залишатися вірною.

Ми не можемо виділяти конкретні види доброчесності, бо все залежить від сфери життя, у межах якої її розглядаємо. Людина може бути доброчесною в цілому або діяти чи, навпаки, не діяти доброчесно в певній сфері. Так, наприклад, той, хто є доброчесним в академічному середовищі, може бути зовсім не доброчесним у стосунках з іншими.

II. Доброчесність, суспільство й держава

Зв'язок між соціально-політичними умовами та доброчесністю в суспільстві Звісно, рішення діяти доброчесно в тих чи інших випадках людина приймає самостійно. Побудову доброчесного середовища варто починати із себе. Проте ми живемо в суспільстві, а отже, соціальні (наприклад, сім'я, бізнес, релігія) та політичні (наприклад, політичний режим) структури й процеси, що відбуваються в ньому, впливають і на особисту доброчесність.

Це може відбуватися шляхом заохочення або, навпаки, блокування інструментів, необхідних для розбудови доброчесного середовища. Оскільки доброчесність є центральною чеснотою, то державні інститути, зокрема й форми правління та економічні механізми, повинні бути побудовані таким чином, щоб сприяти їй. Якщо ж суспільство заважає намаганням людей діяти відповідно до своїх зобов'язань, цінностей та бажань, то така структура є ворожою до доброчесності. Це призводить до погіршення добробуту та появи в суспільстві стану відчуженості. Так, наприклад, демократичні режими сприяють розвитку доброчесності, адже вона є одним з їхніх ключових принципів, а отже, люди в таких суспільствах більш вільні, а сама структура суспільства прозора.

Водночас важливо зазначити, що авторитарні та тоталітарні режими можуть використовувати цінність доброчесності як певний «фасад» для своїх режимів. Тобто вони можуть створювати інституції, які начебто покликані виховувати доброчесних громадян (наприклад, піонери), але їхньою головною метою буде підтримка пропаганди, але аж ніяк не моральних цінностей. Річ у тім, що авторитарні країни бачать у реальній доброчесності загрозу для свого існування, усіляко з нею борються чи вкладають в поняття зовсім іншу суть. Це призводить до того, що можливості громадян стають обмеженими, а суспільні процеси – незрозумілими.

Зв'язок між доброчесністю та корупцією. Як доброчесність впливає на ефективність боротьби з корупцією.

Доброчесність та боротьба з корупцією тісно пов'язані. Відсутність корупції є одним із важливих елементів доброчесного середовища, так само як доброчесність робить боротьбу з корупцією ефективною. Оскільки корупція завжди зачіпає не просто громадян, а й посадових осіб, то, коли ми розглядаємо доброчесність у контексті корупції, маємо говорити не тільки про формування доброчесності на рівні всіх громадян, а й окремо розглядати інституційну доброчесність посадових осіб.

Доброчесність посадових осіб

Корупція виникає тоді, коли посадова особа вирішує діяти всупереч меті та обов'язкам довіреної їй посади для досягнення особистої або колективної вигоди, тобто тоді, коли

особа вирішує діяти недоброчесно. У цьому випадку доброчесність є тим, що пов'язує особисту та інституційну мету й місію. Наявність у людини особистої доброчесності є передумовою для того, щоб вона діяла етично, а також щоб всі особи, що працюють в установі, могли підтримувати спільну мету.

Сучасний підхід до боротьби з корупцією спрямований на створення етичних інституцій, здатних працювати доброчесно, керуючись покладеною на них місією. Працівники таких установ мають бути відданими місії та достатньо компетентними. Інституції повинні мати внутрішню стійкість (тобто налагоджені механізми роботи, внутрішню підзвітність тощо) або зовнішній контроль (тобто бути підзвітними насамперед громадянам), щоб протистояти корупційним спокусам, коли вони виникають.

Організація економічного співробітництва (ОЕСР) в довіднику з публічної доброчесності визначає різні інструменти для забезпечення доброчесності серед посадових осіб. Одним із них є стандарти. Наявність чітких стандартів допомагає зрозуміти, що саме визнається як «правильне». Високі стандарти, викладені в нормативно-правовій базі, роз'яснюють, яка поведінка очікувана від публічних службовців, і створюють основу для урядів, щоб забезпечити етичну поведінку. Встановлення стандартів поведінки, які можна вивчити, засвоїти та забезпечити їх дотримання, може сприяти створенню спільного розуміння в уряді та серед громадян.

Встановлення високих стандартів доброчесної поведінки може відбуватися шляхом:

- виходу за межі мінімальних вимог, надання пріоритету суспільним інтересам, дотримання цінностей публічної служби, відкритої культури, яка полегшує й винагороджує організаційне навчання та заохочує належне врядування;
- включення стандартів доброчесності до правової системи та організаційної політики (наприклад, кодексів поведінки або етичних кодексів) з метою роз'яснення очікувань та слугування основою для дисциплінарних, адміністративних, цивільних та/або кримінальних розслідувань і санкцій, залежно від обставин;
- встановлення чітких і пропорційних процедур, які допоможуть запобігти порушенням стандартів доброчесності та врегулювати фактичні або потенційні конфлікти інтересів;
- інформування про цінності й стандарти публічного сектору всередині організацій публічного сектору та зовні приватного сектору, громадянського суспільства та окремих осіб, а також прохання до партнерів поважати ці цінності та стандарти у взаємодії з публічними посадовими особами.

Окрім цього, ОЕСР дослідила, як заохочувати людей діяти доброчесно. Дуже коротко ідею можна описати так: треба зробити хороший вибір легким вибором. Ніби логічно та просто, але як цього досягти? Отже, ОЕСР дає декілька порад:

Мотивація діяти чесно

Дослідження показують, що коли справа доходить до етичного вибору, це постійна битва розуму між власним інтересом і мораллю, яка ніколи не вирішується раз і назавжди. Наш хитрий мозок не любить конфліктувати щодо рішень та докладе всіх зусиль, щоб уникнути будь-якої невизначеності чи дискомфорту під час їх прийняття. Що можна зробити? Чесність – це питання самоповаги. **Співробітникам державного сектора слід регулярно нагадувати про довіру до них та очікувану чесність.** Пріоритетність зобов'язань може допомогти їм відмовитися від спокуси згорнути кут, збагатити друга чи обдурити систему.

Подібним чином у їхній повсякденній роботі невеликі моральні нагадування можуть схилити чашу терезів на користь чесності, що полегшить перемогу в цій битві за розум. Непомітне повідомлення, таке як «дякую за чесність», передане в потрібний момент, може ефективно спонукати до більш етичного вибору.

Індивідуальна відповідальність

Проблема полягає в тому, що почуття провини різко зменшується, коли його поділяють. Залучення інших до корупційної схеми може навіть бути хорошою тактикою, щоб купити їхнє мовчання; це тонко розподіляє відповідальність на плечі багатьох і зменшує індивідуальну. Коли ми не відчуваємо особистої відповідальності, то схильні нічого з цим не робити, повністю ігноруючи свою совість. Людям часто важко думати та діяти незалежно в групах, що може завадити бачити корупційні дії та запобігати їм. Ми рідко ставимо під сумнів поведінку, поширену серед однолітків. І навіть якщо помітимо неетичну поведінку в безпосередньому оточенні, чи повідомимо про неї?

Говорячи про державних посадовців, ми повинні переконатися, що **політика передбачає індивідуальну відповідальність.** У державі мають бути передбачені такі процедури, які надають можливість повідомляти про неналежну поведінку інших. В Україні, наприклад, діє інститут викривачів.

Об'єктивність

Ми всі чутливі до понад 200 когнітивних упереджень, які впливають на наше етичне судження. Ці упередження можуть призвести до того, що етичні аспекти рішення зникнуть з поля зору і люди будуть відштовхуватися тільки від власних інтересів. Простіше кажучи, несвідомо ми бачимо лише те, що очікуємо побачити.

Держава й суспільство мають спонукати осіб, які приймають рішення, бути об'єктивними та захищати їх від ледь помітних конфліктів інтересів.

Їх слід навчити знати та виявляти упереджену поведінку.

Доброчесність громадян

Публічна доброчесність – це питання не лише публічного сектору: окремі особи, громадянське суспільство та компанії формують взаємодію в суспільстві, і їхні дії можуть шкодити

або сприяти доброчесності у своїх громадах. Загальносуспільний підхід стверджує, що, оскільки ці суб'єкти взаємодіють з державними службовцями, відіграють вирішальну роль у формуванні суспільного порядку денного та впливають на державні рішення, вони також несуть відповідальність за сприяння публічній доброчесності. На найпростішому рівні вибір окремих осіб має вплив. Бачачи ціну корупції, вони можуть ігнорувати її та ставати жертвами або ж визнавати порушення та активно сприяти зміцненню публічної доброчесності.

У Рекомендації ОЕСР з питань публічної доброчесності зазначено, що її учасники повинні «сприяти розвитку загальносуспільної культури публічної доброчесності, співпрацюючи з приватним сектором, громадянським суспільством та окремими особами, зокрема, шляхом:

- визнання в системі публічної доброчесності ролі приватного сектору, громадянського суспільства та окремих осіб у додержанні цінностей публічної доброчесності у їх взаємодії з публічним сектором. Яким чином? Заохочуючи приватний сектор, громадянське суспільство та окремих осіб підтримувати ці цінності як спільну відповідальність;
- залучення відповідних зацікавлених сторін до розробки, регулярного оновлення та імплементації системи публічної доброчесності;
- підвищення обізнаності в суспільстві про переваги публічної доброчесності та зменшення толерантності до порушень стандартів публічної доброчесності, а також проведення, за необхідності, кампаній із просування громадянської освіти з питань публічної доброчесності серед окремих осіб і в школах зокрема;
- залучення приватного сектора та громадянського суспільства до обговорення додаткових переваг публічної доброчесності, які виникають завдяки підтримці доброчесності в бізнесі та некомерційній діяльності, обміну досвідом, отриманим з передових практик, та його розвитку.

Етика як складова доброчесності

Говорячи про доброчесність, ми стикаємося з проблемою розуміння того, що таке “чинити правильно”. Що таке “правильно” кожен розуміє, відштовхуючись від внутрішніх відчуттів та контексту, в якому знаходиться: власних моральних цінностей та, наприклад, законів держави, правил поведінки в певній організації або етичних кодексів.

Моральні цінності, тобто наші переконання про те, що є правильним, а що ні, відіграють важливу роль в процесі прийняття рішень, проте ми не завжди можемо приймати рішення в рамках всіх наших переконань.

Моральні дилеми – це ситуації, в яких необхідно зробити складний вибір між двома або більше діями, кожна з яких може бути морально виправданою сама по собі, але суперечить одна одній. Вони підштовхують нас до меж наших моральних та етичних рамок, змушуючи оцінювати наші принципи та результати наших дій. Для вирішення цих дилем різні етичні теорії пропонують різні підходи.

Розглянемо основні з них: деонтологію, утилітаризм, етику чеснот Аристотеля та лібертаріанство, зосередившись на принципах, якими вони керуються, ролі наслідків та їхніх поглядах на чесноти.

Деонтологія

Принцип оцінки: деонтологія, найбільш пов'язана з ім'ям Іммануїла Канта, оцінює дії на основі дотримання обов'язку або правил, а не наслідків цих дій. Категоричний імператив Канта наказує дії, які можуть бути універсально застосовані, і поважає людей як самоціль, а не засіб для досягнення мети.

Роль наслідків: у деонтологічній етиці наслідки дії здебільшого не мають значення для її моральної оцінки. Важливим є те, чи сама дія відповідає моральній нормі або обов'язку.

Погляд на чесноти: чеснота важлива настільки, наскільки вона узгоджується з обов'язком. Доброчесна людина – це та, яка діє з поваги до морального закону.

Утилітаризм

Принцип оцінки: утилітаризм, започаткований такими філософами, як Джеремі Бентам і Джон Стюарт Мілль, оцінює дії на основі їх результатів, зокрема кількості щастя або користі, яку вони приносять. Правильна дія – це та, яка максимізує загальне щастя.

Роль наслідків: наслідки займають центральне місце в утилітаризмі. Моральна цінність дії оцінюється виключно за її результатом. Цей фокус на результатах часто призводить до моральних дилем, коли дії, які максимізують щастя, конфліктують з індивідуальними правами чи обов'язками.

Погляд на чесноти: чеснота розглядається з точки зору її внеску в щастя. Доброчесними

є ті дії, які сприяють найбільшому благу.

Етика чеснот Аристотеля

Принцип оцінки: етика чеснот Аристотеля зосереджена на характері людини і чеснотах, які складають добрий характер. На відміну від деонтології чи утилітаризму вона зосереджується на бутті, а не на діях – на тому, що означає бути доброчесною людиною, жити правильним життям відповідно до розуму.

Роль наслідків: хоча наслідки не є основним предметом уваги, вони не ігноруються повністю. Аристотель визнає, що доброчесне життя також спрямоване на досягнення евдаймонії, або процвітання, що включає в себе роздуми про наслідки своїх дій.

Погляд на чесноту: чеснота – це золота середина між двома крайнощами – надлишком і нестачею. Йдеться про розвиток рис характеру, які ведуть до добре прожитого життя, балансування між відвагою і нерозсудливістю, або, наприклад, між щедрістю і скупістю.

Лібертаріанство

Принцип оцінки: лібертаріанство наголошує на індивідуальній свободі та автономії. Він виступає за мінімальне втручання держави в життя людей і надає пріоритет правам на свободу і власність. Моральна оцінка дій ґрунтується на тому, чи поважають вони свободу і права інших.

Роль наслідків: хоча лібертаріанців цікавлять наслідки, особливо з точки зору збереження індивідуальних свобод і прав власності, вони в першу чергу керуються принципом непримусу і добровільності об'єднання.

Погляд на чесноту: чеснота в лібертаріанській етиці тісно пов'язана з повагою до індивідуальних прав і переслідуванням власних інтересів у спосіб, що не порушує права інших.

III. Доброчесність та Україна

Як доброчесність регламентується українським законодавством?

В українському законодавстві використовують різні терміни й похідні від поняття доброчесності. Йдеться зокрема про такі: «критерій доброчесності», «академічна доброчесність», «перевірка доброчесності», «декларація доброчесності», «розбудова доброчесності» та інші. Ось як поняття доброчесності формувалося в українському правовому полі:

- *до 2000х років.* В українських нормативно-правових актах можна було зустріти тільки вираз «академічна доброчесність». 23 жовтня 2000 року Головне управління державної служби видало наказ, яким затвердило Загальні правила поведінки державного службовця, де доброчесність згадувалася як одна з обов'язкових умов для державних службовців. Однак жодних додаткових деталей щодо терміна в документі не було.
- *2006 рік.* Президент України своїм Указом затвердив Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». Це був перший документ, у якому згадано перелік заходів для підвищення рівня доброчесності держслужбовців та суддів і контролю влади з боку громадянського суспільства. Проте надалі без чітких формулювань.
- *2011 рік.* У законі «Про державну службу» одним із принципів держслужби названо доброчесність.
- *2015 рік.* У Законі України «Про державну службу» з'явилося визначення доброчесності – спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень.
- *2016 рік.* Доброчесність стала обов'язковою умовою для роботи суддею. Парламентарі внесли відповідні зміни до Конституції України й того ж дня ухвалили закон, який зобов'язував суддів щорічно до 1 лютого подавати декларацію доброчесності.

Що вже зроблено?

НАЗК та Офіс доброчесності зокрема активно працюють над розвитком доброчесності не тільки серед публічних осіб, а й на рівні всього суспільства. Переважно робота триває за такими напрямками:

- Функціонує Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (Реєстр декларацій), завдяки якому

кожен громадянин може ознайомитися з інформацією про майно, доходи та видатки декларантів і членів їхніх сімей, пов'язані з ними компанії тощо. Це хороший інструмент для забезпечення підзвітності публічних службовців.

- Запровадження ефективної системи запобігання й врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі є ще одним важливим антикорупційним превентивним заходом. Він допомагає підвищувати прозорість діяльності держави та зменшує можливості для зловживання в державному секторі. Офіс навчає публічних службовців вчасно розпізнати конфлікт інтересів, врегулювати його та пояснює, якою є відповідальність за порушення вимог законодавства у цій сфері.
- В Україні також запрацював інститут викривачів. Він передбачає заохочення та формування культури повідомлення про корупцію через гарантії дотримання прав викривачів та створення механізмів на всіх рівнях для повідомлення про корупцію. Це заохочує добросовісну поведінку серед осіб та мотивує людей не бути байдужими, коли вони бачать порушення.
- Крім того, Офіс працює над втіленням просвітницьких проєктів та відкритий до співпраці з представниками громадськості, аби спонукати до переосмислення та зміни поведінки для формування «нульової» толерантності до корупції в суспільстві.
- Окрім цього, в українських компаніях, навчальних закладах тощо передбачені кодекси етичної поведінки, які визначають основні принципи та моральні норми, якими мають керуватися робітники або, наприклад, студенти. Деякі етичні кодекси, наприклад кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, регламентовані законодавчо.

Додаткові матеріали для індивідуального опрацювання

Чек-лист для формування особистої добросовісності та моделювання її в інших

Виконуйте свої обіцянки

Дотримуйтеся обіцянок, які даєте людям. Якщо ви порушили обіцянку, краще перепросіть та постарайтеся запобігти такій ситуації в майбутньому.

Зустрічайтеся з людьми

Це впливає на ваше професійне та особисте життя (підтримання гарних стосунків з людьми, підтримання фізичної форми, присутність у родині тощо).

Перш ніж взяти на себе зобов'язання

«Зупиніться і тверезо подумайте, чи впевнені ви на 100 відсотків, що зможете досягти успіху. Ви повинні бути безпристрасними в цій оцінці», – радить Тоні Сімонс, автор книги «The Integrity Dividend: Leading by the Power of Your Word».

Звикайте казати «ні»

Ніхто не може сказати «так» на все й довести все до кінця.

Проаналізуйте, як ви реагуєте в критичних ситуаціях

А також – як ви берете на себе довгострокові зобов'язання (наприклад, відвідуєте заходи, завершуєте проєкти тощо). Застосуйте саморефлексію для самоусвідомлення, підбиття підсумків і вдосконалення. Ви також можете використовувати цей поведінковий критерій для визначення того, чи діють інші доброчесно.

Відшліфуйте свої комунікативні навички

Перечитайте електронний лист або звіт перед тим, як відправити його; сплануйте, що ви будете говорити під час усних презентацій та телефонних дзвінків. Попросіть когось вчитати письмові повідомлення і вказати на двозначності, перш ніж їх поширюватимете. Адже нечітке формулювання думок під час спілкування може призвести до невиконання обіцянок

Подумайте про те, які звички та навички вам потрібно розвинути, щоб підвищити свою доброчесність

Можливо, вам варто відмовитися від певних дій (наприклад, імпульсивних висловлювань або підсолоджування своїх відповідей). Можливо, потрібно вдосконалити інші навички – розвивати особисту сміливість (оскільки страх утримує вас від доброчесних дій) або навчитися визнавати помилки

Уникайте людей, яким бракує доброчесності

Постарайтеся зменшити комунікацію з людьми, які діють недоброчесно: не ведіть з ними справ та не виправдовуйте їх. Таким чином не нормалізуєте для себе недоброчесність та не будете асоціюватися з недоброчесними людьми.

Мінітест на доброчесність

Якщо не знаєте, чи буде ваш вчинок доброчесним, то подивіться на ці питання та дайте відповіді на них

1. Чи готовий я говорити те, що думаю?
2. Чи готовий я ризикнути помилитися?
3. Чи хочу я, щоб так чинив мій друг або хтось інший, кого люблю? Якщо ні, то чому я це роблю?
4. Чи робить мене така поведінка кращою людиною?
5. Чи подаю я приклад?
6. Чи я беру на себе 100% відповідальності за свій вчинок?

Додатковий семінар до теми 6

Цей семінар не передбачений в програмі курсу, тому не є обов'язковим для проведення. Проте, ми радимо провести його, якщо у Вас є таке можливість, адже він надасть студентам практичні навички вирішення етичних дилем.

Вправа “Вирішення етичних дилем”

Антикорупційний аналог гри «Аліас». Учасники отримують електронні картки з термінами, пов'язаними з темою доброчесності. Ці поняття треба буде пояснити, не вживаючи спільнокореневих слів. Кожен, хто вгадує термін, стає на місце людини, яка пояснює. Гра продовжується, доки всі картки не будуть відгадані. Завдання допоможе засвоїти новий матеріал та повторити попередній.

Підготовка

- Перед початком проведення вправи ознайомте студентів з етичними теоріями, які вони будуть використовувати: деонтологія, утилітаризм, етика чеснот Аристотеля і лібертаріанство.
- Об'єднайте студентів у групи.

Проведення вправи

- Кожна група отримує декілька етичних дилем та чек-листи для аналізу дилеми через призму однієї з теорій на вибір.
- Кожна група має обрати одну етичну дилему та чек-лист для аналізу цієї дилеми з точки зору одного з напрямів етики. Під час виконання завдання група має обговорити дилему згідно з чек-листом та прийти до спільного рішення дилеми.
- Після цього групи презентують своє рішення
- Після того як кожна група обрала рішення тієї чи іншої дилеми, вона має обрати або нову дилему та вирішити її за допомогою старого чек-листа, або обрати новий чек-лист, залишивши попередню дилему.
- Після прийняття рішення кожна група презентує результати та висновки
- Після виконання вправи виділіть час для обговорення в аудиторії.

Додаток 1. Приклади етичних дилем для розв'язання

Дилема 1.

Уявіть, що ви знайшли забуту usb-флешку в одному з комп'ютерів університетської бібліотеки. Ваша цікавість взяла гору над вами, та ви вирішили подивитися, що на цій флешці. На ваше здивування флешка містить питання фінального іспиту з одного з предметів вашого курсу, що має відбутися наступного тижня. Тепер ви зіткнулись з дилемою: що робити з цією інформацією?

Ви можете забрати флешку собі та нікому не розповідати про цю знахідку. З одного боку, це дасть змогу вам підготуватися до іспиту та забезпечити собі високий бал. Але з іншого боку, це щонайменше порушує правила академічної доброчесності та нечесно по відношенню до інших студентів курсу. Також ви переживаєте, що хтось може дізнатися, що ви забрали флешку собі.

Ви можете поділитися інформацією з одногрупниками, тоді це дасть змогу всім скористатися нею для підготовки до іспиту. Це може бути чесно по відношенню до інших студентів, але все ще порушує правила академічної доброчесності, а також створює ризик, що хтось зі студентів розкаже викладачу правду.

Ви можете звернутися до викладача та повернути флешку. Цей варіант є найбільш етично обґрунтованим і чесним, але тоді ви не забезпечите собі гарну оцінку за іспит.

Дилема 2.

Ви – аспірант, якого попросили рецензувати наукову роботу для авторитетного академічного журналу. Отримавши статтю, ви з подивом виявляєте, що її автором є ваш близький друг з вашого факультету. Стаття присвячена новаторському дослідженню у вашій галузі, яке може значно просунути кар'єру вашого друга. Однак, уважно переглянувши статтю, ви помічаєте кілька суттєвих проблем: деякі дані, схоже, сфальсифіковані і не відповідають дійсності. Тепер ви стоїте перед дилемою: як ви повинні продовжити рецензування, знаючи, що ваше рішення може сильно вплинути на кар'єру вашого друга і вашу наукову галузь? У вас є декілька можливих варіантів рішення.

Ви можете завершити процес рецензування чесно, вказавши на недоліки та етичні проблеми в роботі. Це збереже доброчесність процесу рецензування та академічної галузі, але ви ризикуєте зіпсувати стосунки з вашим другом і потенційно зашкодити його кар'єрі.

Ви можете подати позитивну рецензію, щоб допомогти кар'єрі вашого друга. Цей варіант ставить під загрозу доброчесність процесу, сприяє поширенню неякісних досліджень та може зашкодити вашій репутації.

Ви можете повідомити журнал, що не можете завершити рецензування через конфлікт інтересів, не уточнюючи природу конфлікту. Цей варіант дає можливість вам уникнути особистої упередженості в процесі рецензування і зберегти ваші етичні стандарти, але він не вирішує потенційних проблем в науковій роботі, залишаючи відповідальність за це іншому рецензенту.

Дилема 3.

Ви працюєте менеджером в одній компанії і вам треба прийняти рішення про підвищення когось з вашої команди. Є дві основні кандидатки: Марія та Діна. Марія працює в компанії довше, на неї можна покластися, вона дуже надійна і постійно досягає поставлених цілей. Однак їй бракує інноваційного бачення, якого вимагає ця роль. З іншого боку, Діна відносно нещодавно долучилася до команди, але вона має свіжі ідеї та динамічний підхід, які принесли значну користь відділу, хоча вона іноді пропускає дедлайни і поки не є

такою надійною, як Марія.

Ваше рішення ускладнюється ще й тим, що підвищення Діни може деморалізувати інших членів команди, які цінують старшинство і послідовність, а також вплинути на мотивацію Марії залишатися в команді. І навпаки, вибір Марії може сповільнити просування команди до більш інноваційних та агресивних цілей, поставлених компанією на наступний рік. Ви цінуєте як гармонію в команді, так і прагнення вийти за рамки, щоб досягти амбітних цілей. Зараз ви стоїте перед дилемою: кого з кандидаток підвищити, щоб збалансувати інновації з надійністю?

Ви можете вирішити підвищити Марію, оцінивши її надійність і стабільну роботу. Таке рішення є винагородою за лояльність і довгу роботу в компанії, потенційно підтримуючи командний дух серед членів команди, які працюють довше. Також це збереже мотивацію Марії і далі працювати у вашій команді і не сильно вплине на мотивацію Діни, оскільки вона новенька.

Вибір Діни може внести новий динамізм у вашу команду, що відповідатиме стратегічному курсу компанії на інновації. Це рішення, хоч і ризиковане, але сигналізує команді, що свіжі ідеї та внесок у розвиток компанії високо цінуються, навіть якщо це може порушити існуючу командну динаміку. Проте це може вплинути на мотивацію Марії та змусити її відчувати знецінення її роботи та досвіду, також це рішення може негативно сприйнятися серед інших людей, які давно працюють в команді.

Дилема 4.

Ви – викладач університету, який щойно закінчив оцінювати випускні іспити з курсу. Один з ваших студентів, який має потенціал та добре навчався протягом семестру, погано написав фінальний іспит через особисті проблеми, про які він розповів вам заздалегідь. Ця оцінка за іспит серйозно впливає на загальну оцінку за курс, що ставить під загрозу навчання студента на бюджеті, що вимагає підтримання певного середнього бала. Це може змусити студента кинути навчання через фінансові труднощі. Перед вами постала моральна дилема: чи варто виправити оцінку студента, щоб відобразити його загальну успішність і потенціал, знаючи про особисті труднощі, з якими він зіткнувся, чи варто дотримуватися стандартів академічної доброчесності, виставляючи його реальну оцінку, яка відображає його результати на іспиті?

Ви можете вирішити виправити оцінку студента на кращу, враховуючи його старання протягом курсу, а також його особисті труднощі. Цим рішенням ви зможете показати своє співчуття та розуміння, а також воно допоможе зберегти бюджетне місце студента. Однак воно ставить під загрозу академічну доброчесність і справедливість по відношенню до інших студентів, які також могли зіткнутися з особистими проблемами.

Ви можете поставити реальну оцінку, що є справедливим по відношенню до інших та академічно доброчесним рішенням. Однак ви можете відчувати провину перед студентом та відповідальність за труднощі, з якими він зіткнеться через це.

Додаток 2. Чек-листи

Чек-лист 1. Утилітаризм

- Оцініть короткострокові та довгострокові позитивні та негативні результати для всіх залучених в цю дилему людей.
- Визначте, скільки людей постраждає від кожної потенційної дії і в якій мірі.
- Проранжуйте дії на основі того, які з них принесуть найбільшу чисту вигоду (або найменшу шкоду) найбільшій кількості людей.
- Переконайтеся, що дія не приносить непропорційної користі або шкоди жодній конкретній групі, якщо це не виправдано принципом корисності.
- Подумайте над тим, чиє щастя є пріоритетним під час прийняття рішення.
- Подумайте, чи є такі випадки, коли етичні принципи мають переважати над прагненням щастя.

Чек-лист 2. Деонтологія

- Перерахуйте всі моральні обов'язки і права, що стосуються ситуації. Сюди входять обов'язки по відношенню до себе, інших і будь-які застосовні універсальні права.
- З переліку визначте обов'язки, які є абсолютними – ті, які ніколи не можна ставити під сумнів або порушувати.
- Подумайте, чи може кожне з рішень бути універсальним. Чи буде прийнятним для всіх, хто опинився в подібній ситуації, вчинити так само?
- Врахуйте наміри того чи іншого рішення, не фокусуючись на наслідках.
- Переконайтеся, що ваше рішення поважає автономію та гідність усіх залучених осіб. Це означає, що ви повинні ставитися до людей як до самоцілей, а не як до засобів для досягнення мети.
- Перевірте, чи існують правові або професійні стандарти, які застосовуються до цієї ситуації.

Чек-лист 3. Етика чеснот Аристотеля

- Подумайте, які чесноти мають відношення до ситуації (наприклад, чесність, мужність, справедливість, поміркованість).
- Оцініть, наскільки ваші потенційні дії відповідають вашому характеру і намірам жити добродішним життям.
- Оцініть, як кожне рішення може вплинути на розвиток чеснот кожної особи, залученої до цієї ситуації.
- Подумайте, чи ваше рішення сприятиме загальному благу.
- Подумайте про довгострокові наслідки вашого рішення для вашого характеру і вашої здатності жити добродішно.

Чек-лист 4. Лібертаріанство

- Визначте, які права людини є центральними в цій дилемі.
- Визначте, чи є права людини (наприклад, життя, свобода, власність) під загрозою або

- можуть бути порушені потенційними рішеннями.
- Переконайтеся, що всі дії та угоди є добровільними та узгодженими, без примусу чи обману.
- Оцініть, наскільки ваше рішення відповідає принципу особистої відповідальності за дії та їхні наслідки.
- Надаючи пріоритет правам і свободам, розгляньте варіант, який мінімізує шкоду для залучених осіб.

Приклад вирішення дилеми за допомогою різних підходів

Для прикладу розберемо дилему №1 за допомогою різних чек-листів. Проте зазначимо, що цей приклад не є єдиним варіантом вирішення етичної дилеми. Студенти можуть вирішувати їх по-іншому, виходячи з власних цінностей, поглядів та переконань. Головне – розуміння студентами того, на що звертати увагу в ситуації етичної дилеми.

Чек-лист: Утилітаризм

1. Оцініть короткострокові та довгострокові позитивні та негативні результати для всіх залучених в цю дилему людей.
 - Забрати флешку собі:
 - Короткострокові позитивні наслідки: високий бал на іспиті.
 - Короткострокові негативні наслідки: порушення академічної доброчесності, стрес від потенційного викриття.
 - Довгострокові позитивні наслідки: немає, особливо якщо порушення виявлять.
 - Довгострокові негативні наслідки: можлива втрата репутації та довіри, погане засвоєння матеріалу через відсутність підготовки до іспиту, що може відобразитися на знаннях в майбутньому.
 - Поділитися інформацією з одногрупниками:
 - Короткострокові позитивні наслідки: усі студенти отримують можливість краще підготуватися до іспиту.
 - Короткострокові негативні наслідки: колективне порушення академічної доброчесності.
 - Довгострокові позитивні наслідки: налагодження стосунків з одногрупниками, потенційне налагодження командної взаємодії.
 - Довгострокові негативні наслідки: ризик викриття, наслідки для всіх учасників, погане засвоєння матеріалу через відсутність підготовки до іспиту, що може відобразитися на знаннях в майбутньому.

2. Визначте, скільки людей постраждає від кожної потенційної дії і в якій мірі:
 - Забрати флешку собі – негативний вплив на вас особисто та інших студентів.
 - Поділитися інформацією – негативний вплив на всіх студентів та на репутацію університету.
3. Проранжуйте дії на основі того, які з них принесуть найбільшу чисту вигоду (або найменшу шкоду) найбільшій кількості людей:
 - Повернути флешку викладачу.
 - Забрати флешку собі.
 - Поділитися інформацією з одногрупниками.
4. Переконайтеся, що дія не приносить непропорційної користі або шкоди жодній конкретній групі, якщо це не виправдано принципом корисності:
 - Повернення флешки викладачу допомагає зберегти академічну доброчесність і рівні умови для всіх студентів.
5. Подумайте над тим, чиє щастя є пріоритетним під час прийняття рішення:
 - Пріоритет має бути на загальному добробуті всіх студентів й утриманні високих академічних стандартів.
6. Подумайте, чи є такі випадки, коли етичні принципи мають переважати над прагненням щастя:
 - У цьому випадку, етичний принцип академічної доброчесності має бути пріоритетнішим за короткострокове «щастя» або вигоду від отримання високого бала за допомогою нечесних засобів.

Отже, найкраще діяти в інтересах загального блага, що в цьому випадку означає повернення флешки викладачу.

Чек-лист: Деонтологія

1. Перерахуйте всі моральні обов'язки і права, що стосуються ситуації:
 - Обов'язок студентів дотримуватися академічної доброчесності.
 - Обов'язок бути чесним перед собою та іншими.
 - Право кожного студента на рівні умови при складанні іспитів.
 - Обов'язок поважати приватність та власність інших (оскільки флешка належить іншій людині).
2. З переліку визначте обов'язки, які є абсолютними:
 - Академічна доброчесність є абсолютним обов'язком в освітньому контексті.
 - Чесність є фундаментальним моральним обов'язком, який підтримує довіру і справедливість у суспільстві.
 - Повага до приватності та власності інших є абсолютним обов'язком, що захищає особистісні та матеріальні права індивідів.
3. Подумайте, чи може кожне з рішень бути універсальним:
 - Якщо кожна особа, що знайде такі важливі дані, вирішить використати їх на власну користь або розповсюдити серед інших, це призведе до загального зниження академічних стандартів та ерозії довіри в освітньому середовищі. Такі дії не можуть бути універсальними.
4. Врахуйте наміри того чи іншого рішення, не фокусуючись на наслідках:
 - Намір зберегти інформацію для особистої вигоди або поділитися нею з одногрупниками є неетичним, оскільки базується на бажанні вигоди за рахунок порушення основних моральних принципів.
5. Переконайтеся, що ваше рішення поважає автономію та гідність усіх залучених осіб:
 - Використання знайденої інформації, власником якої ви не є, або її розповсюдження серед інших порушує автономію і гідність людини, якій ця інформація належить. Окрім цього, на флешці може бути інша інформація, яка може бути особистою.
6. Перевірте, чи існують правові або професійні стандарти, які застосовуються до цієї ситуації:
 - Правила університету забороняють порушувати правила академічної доброчесності.

За деонтологічним підходом, найбільш етично правильним рішенням буде повернути флешку викладачу, оскільки це відповідає моральним обов'язкам і правам, не порушує абсолютних обов'язків і не залежить від потенційних наслідків для особистої вигоди.

Чек-лист: етика чеснот Аристотеля

1. Які чесноти мають відношення до ситуації:
 - Чесність, яка полягає в тому, щоб не використовувати отриману інформацію недобросовісно.
 - Справедливість, яка полягає в тому, щоб забезпечити рівні умови для всіх студентів на іспиті.
 - Поміркованість, яка полягає в тому, щоб утриматися від спокуси використати знайдену інформацію для власної вигоди.
 - Відповідальність, яка полягає в тому, щоб задуматися про вплив своїх дій на інших і довгострокові наслідки для себе та інших.
2. Оцініть, наскільки ваші потенційні дії відповідають вашому характеру і намірам жити добродішним життям:
 - Зберегти інформацію для себе або поділитися нею з іншими – порушення чесноти чесності та справедливості.
3. Оцініть, як кожне рішення може вплинути на розвиток чеснот кожної особи, залученої до цієї ситуації:
 - Використання інформації для власної вигоди нормалізує недобродішність та несправедливість у собі та може заохочувати інших наслідувати ваш приклад.
 - Поділитися інформацією – також виховання недобродішності та несправедливості, зниження стандартів добродішності серед студентського середовища.
4. Подумайте, чи ваше рішення сприятиме загальному благу:
 - Найкращий спосіб сприяти загальному благу – повернути флешку викладачу, що забезпечить збереження чесноти і справедливості.
5. Подумайте про довгострокові наслідки вашого рішення для вашого характеру і вашої здатності жити добродішно:
 - Повернення флешки є дією, яка виховує чесноту і демонструє відповідальність, справедливість та чесність.
 - Збереження чи розповсюдження інформації може призвести до нормалізації корисливості та несправедливості у власній поведінці та проявленні цих рис у майбутньому.

За етикою чеснот Аристотеля найбільш добродішним рішенням у цій ситуації буде повернення флешки викладачу, що даватиме змогу виховувати і підтримувати власні чесноти та сприяти загальному благу.

Чек-лист: лібертаріанство

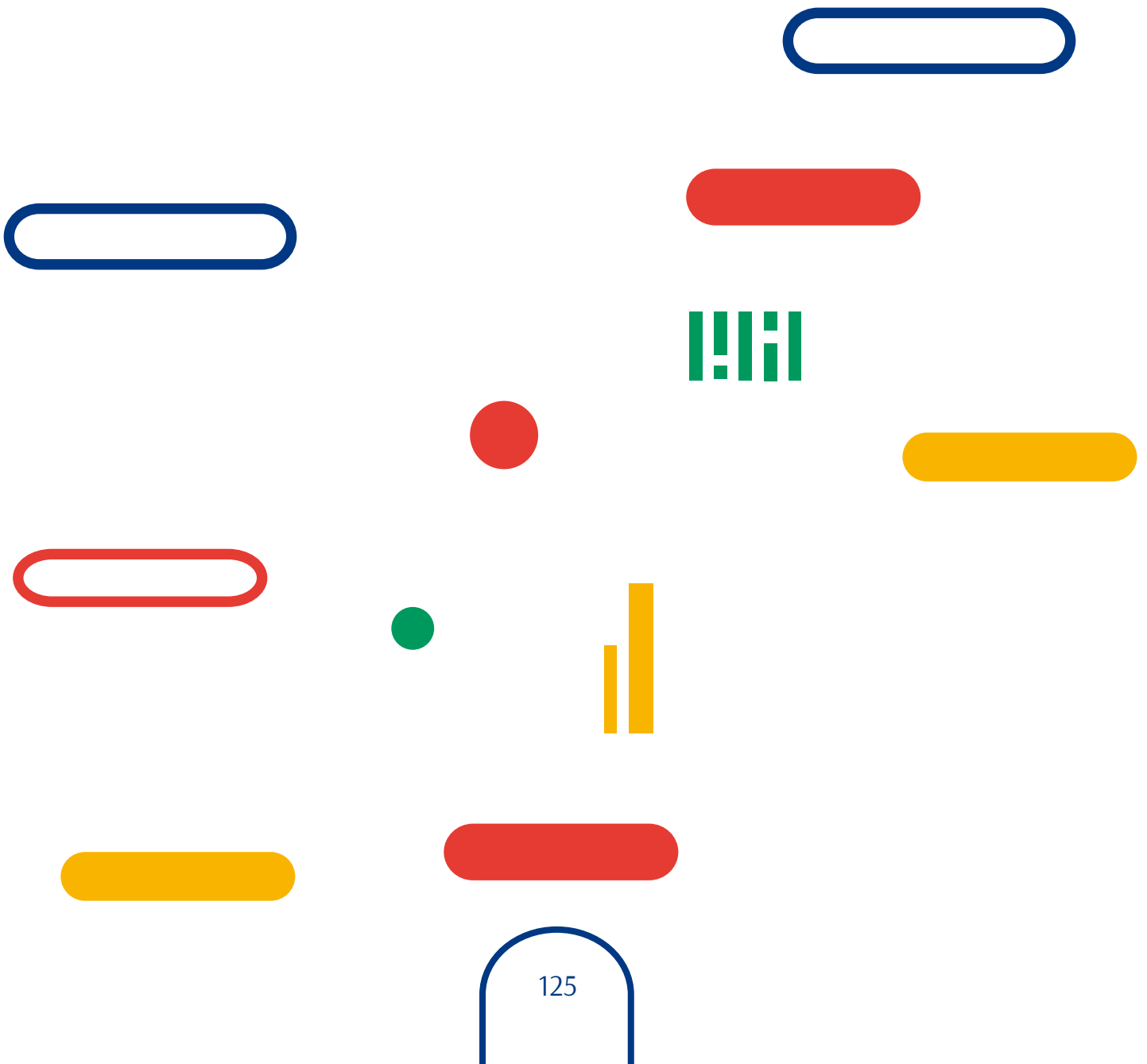
1. Визначення центральних прав людини в цій дилемі:
 - Свобода дії, яка полягає у праві робити індивідуальний вибір.
 - Власність, яка полягає у праві на володіння знайденим об'єктом (в цьому випадку, USB-флешкою).
 - Чесність як невід'ємна частина взаємних відносин, де кожен повинен бути чесним у своїх діях.
2. Визначення, чи під загрозою або можуть бути порушені права людини:
 - Використання інформації з флешки може порушити чесність, оскільки це несанкціонований доступ до інформації, який може вважатися неправомірним використанням інтелектуальної власності.
 - Розповсюдження інформації також може порушити ці ж правила.
3. Переконавання, що всі дії та угоди є добровільними та узгодженими, без примусу чи обману:
 - Лібертаріанський підхід має відстоювати вибір, що заснований на повній інформованості всіх учасників. У випадку з інформацією на флешці використання її без згоди автора або власника є формою обману.
4. Оцінка відповідності рішення принципу особистої відповідальності за дії та їхні наслідки:
 - Будь-яке рішення використовувати або розповсюджувати інформацію містить особисту відповідальність за потенційні наслідки, такі як дисциплінарні або академічні
5. Надання пріоритету правам і свободам, розглядаючи варіант, який мінімізує шкоду для залучених осіб:
 - Найбезпечнішим і відповідальним варіантом буде повернення флешки керівництву університета без її використання або розповсюдження. Це дія, яка забезпечує повагу до чесності та власності, мінімізуючи шкоду для інших учасників процесу.

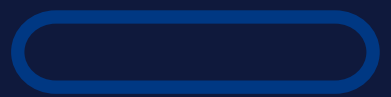
Згідно з лібертаріанським підходом найкращим рішенням буде повернення флешки, оскільки це дія, яка не порушує права інших і забезпечує особисту відповідальність.

Основна література до семінару

- Арістотель. Нікомахова етика.
- Nozick R. (1974). Anarchy, State, and Utopia.
- Кант І. (1788). Критика практичного розуму.
- Bentham J. (1789). An Introduction to the Principles of Morals and Legislation.

МОДУЛЬ 2.

Якщо перший модуль окреслював основні питання та проблеми, пов'язані з феноменами корупції та доброчесності, то другий пропонує студентам і студенткам зануритися в їх прикладні аспекти: дослідити, як саме корупція проявляється в публічному секторі та державному управлінні; яку роль у боротьбі з нею відіграє громадськість та засоби масової інформації, а також як корупція проявляється в приватному бізнес-середовищі.

ТЕМА 7.

Корупція та держава

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Ознайомити студентів і студенток із поняттям доброго врядування та його основними принципами. Продемонструвати вплив рівня корупції на сфери функціонування державної влади: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток і національну безпеку (зокрема оборонний сектор та політичні процеси).

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- розуміють суть поняття «добре врядування»
- знають перелік 12 принципів доброго врядування та їхню суть
- мають уявлення про вплив корупції на сфери функціонування державної влади: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток.

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- можуть дати визначення поняття «добре врядування» та пояснити суть його принципів

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- усвідомлюють важливість забезпечення принципів доброго врядування в державній діяльності
- усвідомлюють негативний вплив корупції на сфери функціонування державної влади: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток.

Анотація

Лекція починається з того, що студентам демонструють негативний вплив корупції на права людини на прикладі Китаю.

У першій частині лекції студентів знайомлять із поняттям та суттю доброго врядування, а також його основними принципами.

У другій частині лекції демонструють вплив рівня корупції на сфери функціонування державної влади: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток та національну безпеку (зокрема оборонний сектор та політичні процеси).

У третій частині лекції висвітлюють аргументи на користь того, що інтернет є ефективним інструментом для боротьби з корупцією. Студентам пропонують провести дискусію та обговорити цю тезу.

Структура лекції

- I. Принципи доброго врядування
- II. Корупція у сферах функціонування державної влади
- III. Перспективи боротьби з корупцією в епоху цифровізації

У 2015 році внаслідок пожежі та подальших вибухів на портовому складі в китайському місті Тяньцзін загинуло 139 осіб і понад 700 постраждали. За даними міністерства громадської безпеки КНР, на складі зберігалось близько 3 тисячі тонн небезпечних хімічних речовин.

За результатами судового розслідування було винесено умовний смертний вирок керівнику логістичної компанії Ruihai International Logistics Юй Сюевею. Суд постановив, що голова компанії платив хабарі, щоб отримати дозвіл на незаконне зберігання понад 49 000 тонн ціаніду натрію та інших високотоксичних хімікатів на складі компанії в портовій зоні міста в період з 2013 по 2015 роки.

Цей приклад показує, як адміністративна корупція, метою якої було отримання державного ліцензування, може зачіпати права людей. Зокрема право на життя.

Корупція не існує у вакуумі. Вона паразитує на інститутах державного управління. Корупційні дії є наслідком їх неефективності, але також стають перепорою для покращення та реформування. Таким чином, у державах із високим рівнем корупції ми втрапляємо у пастку, коли для викорінення цього явища потрібне добре та ефективно врядування, але воно є неможливим в умовах корупції й непрозорості.

Паром Севоль як приклад адміністративної корупції

У 2014 році в Південній Кореї затонув пасажирський пором Севоль. Він перевозив 476 осіб, більша частина яких – старшокласники, що були на канікулах та пливли до острова Чеджу на відпочинок. Трагедія забрала життя 304 людей, а ще 9 вважаються зниклими.

Потоплення спричинили різні фактори, наприклад несправність порому та некомпетентність членів екіпажу, але джерелом багатьох з них стала саме адміністративна корупція.

У Південній Кореї є розмовний термін – гванфіа, який походить від корейського слова “гван” (чиновники) та англійського слова “мафія”. Термін використовується для опису мафіозної змови між державними чиновниками та певними секторами бізнесу, коли представники регуляторних органів пов’язані з тими самими секторами, які вони мають регулювати. Це сприяє слабкому дотриманню правил безпеки і наданню пріоритету галузевим інтересам над громадською безпекою.

Проблема «Гванфіа» не була новою для Південної Кореї, але катастрофа привернула увагу громадян до неї, оскільки змова між державними чиновниками і приватними підприємствами відіграла очевидну роль у трагедії. Наприклад, уряд Південної Кореї уклав договір з Корейською асоціацією судноплавства (Наewoon) щодо управління суднами в рамках безпекових норм. Проте трагедія з поромом Севоль виявила, що Наewoon не забезпечувала адекватного контролю за дотриманням вантажопідйомності суден і точності реєстрації кількості пасажирів, що погіршило наслідки аварії та зусилля з порятунку. Найбільше занепокоює недостатня кількість перевірок з боку держави щодо якості роботи Наewoon. Ця ситуація, на перший погляд, може здатися лише виразом глибокої некомпетентності, але детальніший аналіз вказує на серйозну змову між чиновниками та Наewoon. Розслідування, проведене Корейською телерадіомовною службою (KBS) 23 травня, виявило, що серед 20

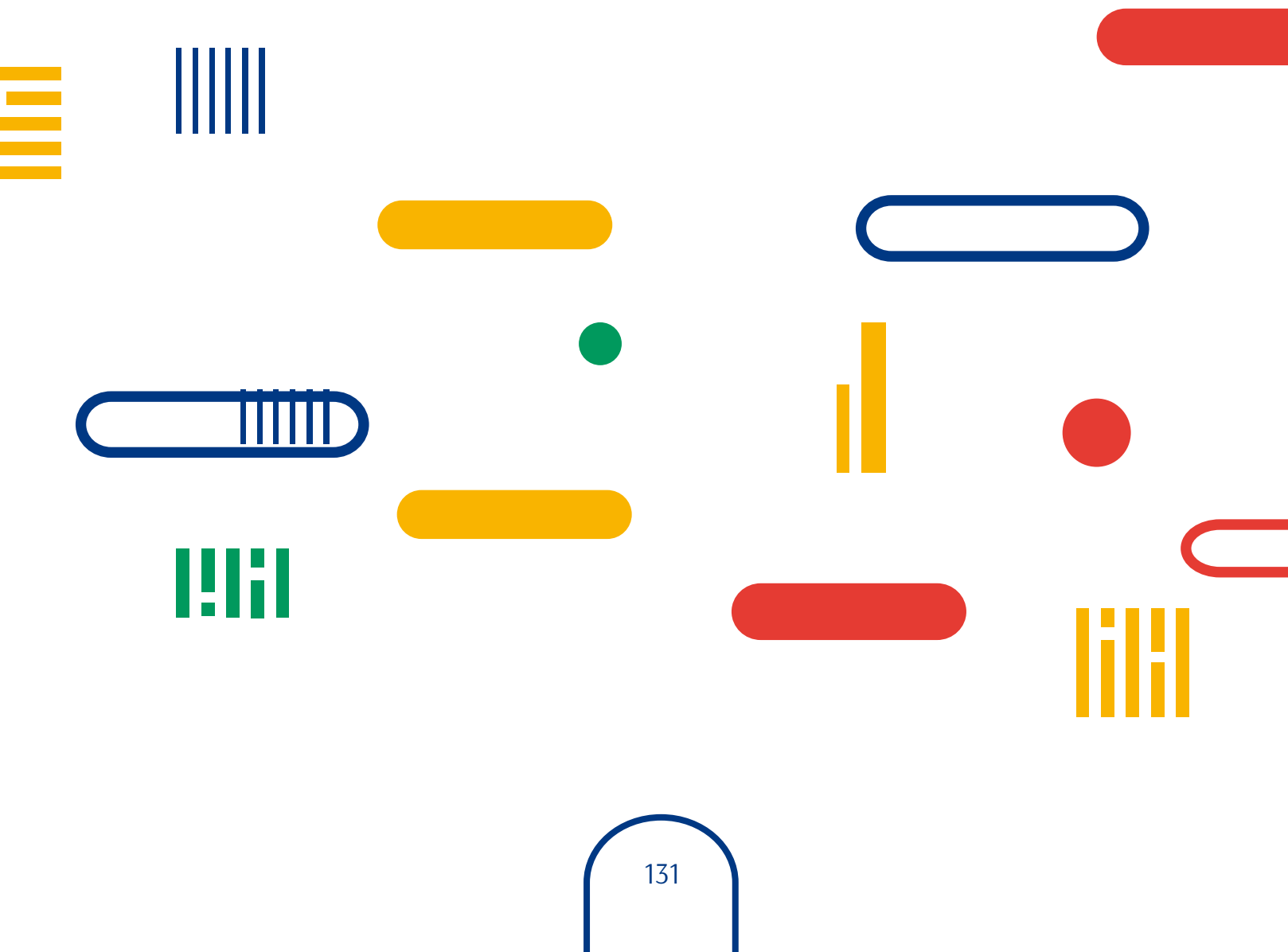
керівників Naewoon, 10 мали високі посади в урядових установах, включно з Міністерством океанів і рибальства. Аналогічна ситуація стосується і Корейського реєстру судноплавства, що дав дозвіл на переобладнання Sewol для збільшення кількості кают, що, зрештою, збільшило ризик перекидання судна.

I. Принципи доброго врядування

Що таке добре врядування?

Перед початком обговорення викладач може запропонувати студентам дати власне визначення терміну «добре врядування». Якими мають бути складові або критерії «доброго врядування»?

У 2007 році Рада Європи затвердила Європейську стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні. Зараз ця новітня концепція та модель публічного управління стала парадигмою, яка забезпечує результати від впровадження цінностей і стандартів демократії, прав людини та верховенства права.

Ця концепція має 12 принципів:

- **Чесне проведення виборів, представництво та участь** – аби всі громадяни справді мали право голосу та можливість брати участь у процесах прийняття рішень і формування політик.
- **Зворотний зв'язок** – щоб органи влади реалізовували законні очікування та потреби громадян.
- **Ефективність та результативність** щоб досягати цілей за найбільш оптимального використання ресурсів.
- **Відкритість і прозорість** – для забезпечення публічного доступу до інформації та сприяння розумінню того, як реалізують публічну діяльність.
- **Верховенство права** – для забезпечення справедливості, неупередженості та передбачуваності.
- **Етична поведінка** – щоб публічні інтереси переважали над приватними.
- **Компетентність і спроможність** – аби виборні представники та державні службовці могли добре виконувати свої обов'язки.
- **Інноваційність та відкритість до змін** – для забезпечення отримання переваг від нових рішень та кращих практик.
- **Сталий розвиток та стратегічна орієнтація** – для врахування інтересів майбутніх поколінь.
- **Раціональне управління фінансами** – щоб ресурси держави й громад використовували розсудливо та продуктивно.
- **Права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість** – аби всі люди були захищеними та мали повагу, щоб жоден не був дискримінований, виключений чи ігнорований.
- **Підзвітність** – аби виборні особи та державні службовці несли відповідальність за свою діяльність.

Приклад

Ла-Дефанс – діловий квартал у передмісті Парижа та найбільший діловий центр Європи. У 2009 році він став відомим не тільки через велику кількість світових та французьких компаній, які мають там офіси, а й через скандал, пов'язаний із Жаном Саркозі, сином тодішнього президента.

Жан Саркозі став кандидатом на посаду керівника Інституту розвитку регіону Ла-Дефанс, що управляє його річним бюджетом, сумою понад 1 мільярд євро. На той момент Жану було 23 роки і він навчався на другому курсі права, очевидно, ще не маючи достатньої кількості знань та досвіду. Його кандидатуру швидко розкритикували громадянами, а петиція про її зняття набрала 10 тисяч підписів за день. Поєднання того, що Жан Саркозі – син президента з необхідною підтримкою батька, та того, що він зовсім не має відповідних кваліфікацій, викликало обурення. Газета «Таймс» назвала це «дивовижним актом кумівства з боку Ніколя Саркозі», а французька газета «Ле Монд» спробу виграти посаду – «вчинком монарха», маючи на увазі бажання Жана отримати престижну керівну посаду за рахунок статусу, а не навичок.

Тиск громадськості та ЗМІ змусив Жана відмовитися від посади. «Я б не хотів, щоб будь-яка перемога була затьмарена підозрою. Я не погоджуся, щоб мене підозрювали у фаворитизмі», – сказав він.

Тож саме небайдужість громадськості та ЗМІ не дозволила порушити принципи доброго врядування.

Викладач може провести коротку дискусію між студентами:, чи можливе добре врядування, якщо відсутній один або декілька принципів із наведеної концепції. Очікувано, що студенти дійдуть висновку, що кожен елемент є надзвичайно важливим, а його відсутність може зруйнувати цілісну систему.

Ці принципи та їх запровадження в повсякденні управлінські та політичні практики забезпечує соціально-економічний поступ, підвищує довіру громадян до владних інституцій, робить місцеві й державні політики більш якісними, орієнтованими на потреби громадян.

Проте добре врядування не може поєднуватися з високим рівнем корупції.

А вона завдає шкоди всім без винятку принципам доброго врядування. Адже чи можливе раціональне використання ресурсів, неупередженість у прийнятті рішень владними особами, відповідальність та підзвітність в умовах поширеного непотизму, хабарництва, підкупів, відкатів, відмивання коштів?

II. Корупція у сферах функціонування державної влади

Коментар викладача/ки: Як ви гадаєте, чи можлива корупція в, здавалося б, далеких від неї сферах: захисті прав людини, розвитку демократії або охороні здоров'я?

Далі ми розглянемо декілька сфер функціонування державної влади у вимірі їхнього співвідношення з рівнем корупції: демократизацію, забезпечення та захист прав людини, економічний розвиток держави.

Корупція та демократія

У світі не існує держав, які можна назвати «чистими» демократіями. Так само ц не існує держав, на 100% вільних від корупції. Проте, як правило, ці показники корелюють між собою. Уже згаданий нами Індекс сприйняття корупції від Transparency International показує, що країни з більш високим рівнем корупції також мають слабкі демократичні інститути та політичні права. Ілюстративний приклад – Угорщина та Туреччина, які, падаючи в рейтингах демократичності та політичних прав протягом останніх 10 років, паралельно знижують свої позиції в Індексі сприйняття корупції. З 2012 року Туреччина втратила в ньому 11 балів (з 49 до 38), а Угорщина – 12 балів (з 55 до 43).

Аналогічне падіння ми спостерігаємо в рейтингу від Freedom House: з 2012 року Туреччина втратила 19 балів (з 88 до 69), а Угорщина – 31 бал (з 63 до 32). Він вимірює стан політичних прав та громадянських свобод у країні. Отже, ці рейтинги відображають погіршення правопорядку й стану демократичних інституцій, а також швидке звуження простору для громадянського суспільства та незалежних медіа в країнах, що корелює з підвищенням рівня корупції.

Така кореляція пояснюється тим, що інструменти, які забезпечують існування та розвиток демократії, часто використовують і для боротьби з корупцією, забезпечення її низького рівня. Демократичне врядування передбачає прозорі процеси в державі, незалежність різних гілок влади та ефективні інституції. Боротьба з корупцією грає важливу роль у забезпеченні цього. Наочний приклад – використання різних принципів демократії в антикорупційних конвенціях та резолюціях.

Так, у Резолюції Ради Європи про Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією є пункти, які також відповідають принципам демократії:

- підвищення в суспільстві рівня етичної поведінки;
- незалежність органів, що відповідають за запобігання, розслідування, переслідування та винесення судових рішень, пов'язаних з корупційними правопорушеннями;

- забезпечення прозорості; аудити діяльності державних органів;
- забезпечення свободи ЗМІ;
- наявність законів, які передбачають боротьбу з корупцією;
- міжнародне співробітництво.

У Конвенції ООН проти корупції прикладами таких принципів є:

- публічна підзвітність, яка передбачає прийняття процедур або правил, які дозволяють населенню отримувати інформацію про публічних осіб, організації та їх функціонування;
- незалежність судової влади та правоохоронних органів;
- забезпечення участі громадянського суспільства, що передбачає доступ громадськості до інформації;
- міжнародна співпраця.

Коментар викладача/ки: Поміркуймо, як змінювався Індекс сприйняття корупції залежно від політичного режиму в Україні (тобто потрібно порівняти устрій при Януковичу та більш демократичні погляди його наступників). Відповіді ще раз доведуть, що зниження демократії породжує корупцію, та розігрують аудиторію перед засвоєнням інформації.

Як із цієї кореляцією в Україні?

Останні 10 років зовсім не були стабільними для України. Індекс демократії за версією Freedom House то підвищувався, то знижувався, лишаючись у розділі класифікації «країни з перехідним або гібридним режимом». Адже попри успіхи в демократичному управлінні державою та посилення участі громадськості, Україна мала справу з численними серйозними викликами після Революції Гідності, з війною, структурними реформами, боротьбою з коронавірусом та іншими проблемами.

Загалом із 2012 року ми здобули 1 додатковий бал у рейтингу Freedom House (з 60 до 61 балу) та 6 балів у Індексі сприйняття корупції (з 26 до 32, цей показник ми детальніше розглядали в одній із попередніх тем).

Не будучи ні єдиною, ні головною причиною, корупція в країнах, що розвиваються, може призводити до втрати спроможності уряду здійснювати владу, завдавати шкоду

незалежній та ефективній діяльності демократичних інститутів. З іншого боку, політичні системи, яким бракує демократичних формул поділу влади, стримувань і протипаг, підзвітних і прозорих інститутів та процедур демократичного урядування, які базуються на 12 принципах, перелічених вище, є особливо сприйнятливими до корупції. Таким чином, зміцнення демократичних інститутів, боротьба з корупцією, запобігання їй мають бути паралельними та пов'язаними процесами.

Корупція та права людини

Кореляція щодо демократії та рівня корупції підводить нас до теми прав людини. Це не абстрактна концепція, і їх дотримання є критично важливим для боротьби з корупцією. Забезпечення основоположних прав – свободи слова та вираження поглядів для громадянського суспільства та ЗМІ, свободи зібрань та доступу до правосуддя, підзвітності влади – є одним із ключів побудови добрососудного суспільства.

Коментар викладача/ки: Як корупція у сфері захисту прав людини може впливати на розвиток цілої країни? Якими є її наслідки в цій сфері?

Країни, які систематично порушують громадянські свободи, здебільшого мають нижчі бали в Індексі сприйняття корупції.

Корупція підриває здатність урядів забезпечувати права людини своїм громадянам. Це впливає на надання державних послуг, здійснення правосуддя та гарантування безпеки.

Дані, зібрані Frontline Defenders, свідчать, що з 331 випадку вбивства правозахисників у 25 країнах за 2020 році 98% смертей припали на 23 країни з високим рівнем корупції в державному секторі або на ті, де показник Індексу сприйняття корупції нижче ніж 45.

Ба більше, щонайменше 20 з усіх випадків були зареєстровані як убивства правозахисників, які займалися питаннями боротьби з корупцією.

Як корупція може вплинути на ваші права безпосередньо?

Викладач/ка може запропонувати 2-3 людям навести приклади з особистого життя, коли корупція вплинула на їхні права безпосередньо.

Корупція має прямий вплив на забезпечення та захист прав людини, здебільшого з двох причин.

З одного боку, **корупція позбавляє суспільство важливих ресурсів**, які можна використати для основних потреб, таких як охорона здоров'я, освіта, інфраструктура чи безпека.

З іншого боку, **корупція завдає шкідливих наслідків для функціонування державних інституцій**, і, зокрема, для здійснення правосуддя. Вона знижує довіру громадськості до правосуддя та послаблює спроможність судових систем гарантувати захист прав людини, а також впливає на завдання та обов'язки суддів, прокурорів, адвокатів та інших юристів. Корупція також залишає відбиток на інших правах людини:

Право на життя

Корупція у сферах ліцензій та закупівель може призвести до несправної інфраструктури, що загрожує життю громадян.

Право на їжу

Корупція в розподілі гуманітарної допомоги може позбавляти доступу до задоволення основних потреб, таких як вода чи їжа.

Право на власність

Процеси реєстрації власності чи реституції можуть бути дискримінаційними й свавільними через непотизм або хабарництво.

Право на освіту

Корупція в закупівельних процедурах може позбавляти дітей належного освітнього середовища. Ще один варіант – коли доступ до світи або оцінки є предметами хабарів. У таких випадках є перешкода всім аспектам права на доступну та якісну освіту.

Право на працю

Непотизм, кумівство або хабарі можуть перешкоджати найму на роботу або просуванню по службі.

Право на здоров'я

Корупція може позбавити цього права, коли ліки перенаправляють або підробляють, вимагають хабарі в обмін на медичні послуги, закупівля ліків та медичного обладнання є шахрайською або персонал розкрадає ресурси системи охорони здоров'я.

Загалом корупція потенційно може прямо або опосередковано зашкодити реалізації будь-якого права людини. Також вона перешкоджає економічному зростанню та ефективному управлінню доходами, що зменшує спроможність держави фінансувати програми й установи, необхідні для виконання її зобов'язань із забезпечення та захисту цих прав.

Інтерактив

Викладач/ка може запропонувати подумати над ситуацією:

Уявіть, що ви працюєте в приватній фірмі, де роботодавець наполягає на видаванні заробітної плати в конвертах, а не на картку. Він стверджує, що це значно пришвидшить процес та полегшить оформлення документації. А ще додає, що в разі відмови ви не будете отримувати жодних премій, бо він відмовляється проводити їх через картку.

Ви погодитесь з роботодавцем? Чи є ця ситуація комфортною для вас? Чому так або ні? Які дивіденди отримає роботодавець від «зарплатні в конвертах»? А яку шкоду отримає від цього країна?

Корупція та економіка

Як ми зазначали в одній з попередніх тем, корупція має чимало наслідків для економічної сфери. Зокрема, це розширення тіньової економіки; зменшення надходжень до бюджету; неефективне використання бюджетних коштів та інше. Проте як корупція впливає на економічне зростання?

Американський професор Деніел Трайсман виявив закономірність, що мінімальний рівень корумпованості є в демократичних країнах з вільною пресою, де відкрита економіка, розвинута торгівля, велика частка жінок в уряді.

Натомість країни, які залежать від експорту палива, сировини, в яких складна регулятивна та законодавча системи, економіка яких характеризується «інфляційною нестабільністю», мають дуже високий рівень корупції.

Важливо розуміти, що від корупції втрачають усі – і фінансово-промислові групи, і звичайні громадяни. Офіс простих рішень та результатів підрахував, що станом на 2021 рік бюджет ЩОРОКУ втрачає понад **37 мільярдів доларів** унаслідок корупції.

Збитки **від зарплат у конвертах** щороку становлять 6 млрд доларів. Згідно з дослідженням Центру економічних досліджень, 23% українців отримують зарплату неофіційно, ще 30% – «сіру» зарплату, тобто частково в конвертах і частково «в білу».

На офшорах Україна втрачає 6 млрд доларів щороку, згідно з дослідженням Інституту соціально-економічної трансформації та Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна», які зійшлись у підрахунках таких втрат бюджету.

Корупція в держзакупівлях – 3 млрд доларів. Всього держзакупівель в Україні проводиться приблизно на 19 млрд доларів. За інформацією Transparency International, близько 20% закупівель в країнах, що розвиваються, мають корупційну складову. 20% від 19 млрд доларів – приблизно 3 млрд доларів.

Тіньова оренда землі – 500 млн доларів. Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту 3131Д, у якій члени Парламенту досліджували ринок, втрати бюджетів усіх рівнів від недоотримання податків та інших платежів у цій сфері становлять від 6 до 22 млрд гривень.

За результатами опитування підприємців, проведеного Світовим банком в Україні у 2019 році, 74% суб'єктів господарювання вважають корупцію найбільшою перешкодою (17%) або значним обмеженням (56%) для бізнес-середовища в Україні.

Усе це демонструє руйнівний вплив корупції на економіку, наслідки якої опосередковано відчуває на собі кожен без винятку громадянин України, можливо, того не усвідомлюючи.

Корупція в різних її проявах отруює державний апарат, робить публічне управління неефективним та завдає шкоди громадянам як прямо, так і опосередковано.

Часто ми не бачимо наслідків корупції явно й можемо навіть не здогадуватися про її обсяги. Антикорупційна інфраструктура України, яку розглянемо в одному з наступних модулів, працює над тим, щоб кожен корупціонер був притягнутий до відповідальності. Водночас боротьба з корупцією має відбуватися разом із запобіганням – унеможливленням корупційних практик у довгостроковій перспективі та формуванням доброчесного суспільства.

Коментар викладача/ки:

Подумайте: яка ваша роль як студентів у забезпеченні стабільної економічної ситуації в країні? Чи можуть бути якісь корупційні ризики в цій системі? (Подумати про отримання стипендій, оплату навчання за контрактом, обіди в їдальні тощо.)

Корупція та національна безпека

Національна безпека є дуже важливою темою для України. Корупцію не всі сприймають як реальну загрозу в цьому розрізі, але вона справді може сприяти зовнішньому ворогу та ставати зброєю в його руках. Корупція здатна впливати на національну безпеку в різних аспектах та з різних сторін:

Оборонний сектор

Якщо корупція є поширеним явищем у державі й зачіпає всі складові суспільства, включно з владою, то це з великою вірогідністю відобразиться й на оборонному секторі. Підвищена секретність захищає сектор оборони країни від суворого контролю і водночас робить його непрозорим. Широкий загал не завжди має інформацію про внутрішні процеси в обороні країни, як, наприклад, закупівлях, і через це оборонний сектор є «благодатним ґрунтом для корупції».

До того ж корупція підриває ефективність та дієвість збройних сил. З одного боку, це має вплив на їхні технічні можливості: відсутність або низька якість зброї, військової техніки чи навіть якісної військової підготовки. З іншого боку, корупція підриває моральний дух військовослужбовців. Вони бачать скорочення бюджету, оскільки менше ресурсів виділяють групі, яку вважають корумпованою. Від цього корупція зростає, бо групи змагаються за свою частку обмежених ресурсів, що призводить до проблеми «снігової кулі». Низький моральний дух військовослужбовців і недостатнє обладнання спричиняють більшу кількість втрат на полі. А це може поставити під загрозу ширші цілі національної безпеки.

Корупція в оборонному секторі довгий час може залишатися непомітною. У цьому її небезпека, адже якщо справа дійде до реальної оборони країни, наслідки помітять усі – корупція буквально коштуватиме життів, територій, влади чи репутації на світовій арені.

Яскравий приклад, який можна вважати уроком на чужих помилках, є росія. Корупція там є дуже поширеною: починаючи від побутових корупційних практик на рівні громадян і закінчуючи великою корупцією на рівні еліти (29/100 балів в Індексі сприйняття корупції). Це впливає на різні державні сфери, включно з оборонним сектором.

Непрозорість російської оборонної сфери довгий час приховувала факти корупції, а пропаганда допомагала підтримувати впевненість росіян у тому, що вони мають потужні збройні сили, буквально одні з найсильніших у світі і за кількістю озброєння, і за кількістю особового складу. Навряд чи хтось із них очікував, що «тридення спеціальна операція» виявиться не те що невдалою, а перетвориться на катастрофу для самої росії.

Окрім усіх інших факторів, великий вплив на це мала корупція. Проблема не тільки в тому, що в армії, простіше кажучи, крадуть чи то техніку, чи паливо, чи форму. Існує також брак прозорості в ключових даних – кількості переозброєнь і витрат, що відкриває можливості для хабарництва. Кумівство, крадіжки та розкрадання також впливають на процес підготовки, як у мирний час, так і під час ведення військових дій. Результатом цього стало те, що, замість «другої армії світу», ми побачили розкрадену, неефективну та невідготовлену російську армію.

Російська корупція стала неочевидною зброєю в руках України та дала нам перевагу. У березні 2022 року Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), спеціалізований антикорупційний орган в Україні, направило лист міністру оборони рф Сергію Шойгу, в якому подякувало «за неоціненний внесок у те, що російські засоби та ресурси для нападу на Україну були розкрадені ще на етапі їхнього накопичення на кордоні».

Поміж свідчень впливу корупції на «боездатність» російських військ, зокрема в листі НАЗК, вказано такі:

- захист російських танків Т-72 та Т-80, виготовлений з картонних лотків з-під яєць;
- бронезилети, виготовлені з картону, замість броньованих пластин, які були одягнуті на членів екіпажу захопленого російського бронев автомобіля Барнаул-Т;
- використання для пересування особового складу ЗИЛ-130. Окрім очевидного «комфорту», який відчувають російські військові у відкритому кузові при українських березневих морозах, швидкість пересування цього транспортного засобу, а також яскравий аквамариний колір кузова дають змогу силам місцевої територіальної оборони ефективно проходити тренувальну підготовку з експлуатації сучасного озброєння з легких мішеней.

Отже, незважаючи на те, що в цьому разі (чужа!) корупція мала позитивний вплив для України, ми маємо серйозно поставитися до кейсу, адже він є прикладом того, як пагубно впливає корупція на військову здатність країни. У цьому випадку варто подивитися на росію та зробити все навпаки, щоб ніколи не допустити того самого в нас. Для цього важливо не толерувати корупції на рівні громадськості й не давати їй поширюватися в державних структурах.

Політичні процеси та демократія

Оборонний сектор, очевидно, гарантує безпеку в країні, але не тільки він. Політичні процеси та рівень демократії також грають важливу роль. Ми звертаємо увагу на це, адже замість фізично захоплювати інші країни, деяким державам легше просто впливати на окремих осіб та політичні процеси в цих країнах, перетворюючи їх на зручні та «дружні» для себе.

Науковці виділяють спеціальне поняття – чорні лицарі (можете згадати фільм про Бетмена «Темний лицар», щоб легше запам'ятати це поняття) – на позначення держав, які впливають на сусідів із відмінним від них політичним режимом із метою дестабілізувати режим або запровадити новий. Чорні лицарі вбачають у цьому перевагу для себе, адже на країни з таким самим політичним устроєм, як у тебе, легше впливати та заручитися їхньою підтримкою. По суті, країни або окремі політичні лідери використовують свій вплив, щоб отримати переваги для себе.

Так авторитарні країни впливають на не дуже стабільні демократії, щоб дестабілізувати їх і перетворити на авторитарні або гібридні країни (тобто такі, які мають демократичні інституції, вибори, різні гілки влади, але вони не працюють належним, демократичним чином). Вони можуть робити це, надаючи підтримку авторитарним кандидатам, аби допомогти їм виграти вибори або залишатися при владі.

Ми знову повертаємося до росії, щоб показати приклад діяльності «чорних лицарів». Вибори в Україні у 2004 році дослідники називають найяскравішим прикладом втручання іншої держави у виборчий процес. Чинити вплив на українські вибори росія намагалася кількома способами. Насамперед вона підтримала фаворита росії, Віктора Януковича. Путін, який тоді ще був впливовим на пострадянському просторі, провів численні зустрічі з

Януковичем, щоразу вихваляючи його політичні здібності та зображуючи його прем'єрство як рушійну силу шалених темпів зростання України.

По-друге, росія ще більше намагалася підвищити популярність Януковича, допомагаючи організувати й фінансувати його кампанію, а також надаючи йому можливість проводити популістську політику. Матеріали Служби безпеки України (СБУ) засвідчили, що Кремль разом із деякими найбільшими російськими компаніями взяли на себе зобов'язання співфінансувати кампанію Януковича – російський фінансовий внесок у кампанію Януковича оцінюють від 50 до 600 мільйонів доларів США. Росія допомогла забезпечити йому величезні суми на рекламу, наклепницькі кампанії та підкуп чиновників (тобто профінансувала корупцію).

По-третє, росія неодноразово атакувала українську демократичну опозицію, намагаючись послабити її позиції серед виборців і за допомогою цілеспрямованих репресій змусити її лідерів відступити. Так, наприклад, росія була причетна до отруєння Віктора Ющенка.

Тоді, у 2004 році, завдяки Пома-ранчевій революції та готовності українського народу відстоювати свій вибір це не спрацювало і Янукович не прийшов до влади. Але, коли у 2010 році йому таки вдалося, це відобразилося на високому рівні корупції в Україні (23-26 балів у період правління Януковича), низькому рівні демократії (The Economist дали нам 5,8 балу з 10 і 85 місце зі 160, режим в Україні було охарактеризовано як гібридний) та високому впливу росії на політичні процеси в Україні. Попри те, що український народ зміг відсторонити Януковича від влади, його правління, забезпечене внутрішньою корупцією та фінансуванням з боку росії, мало сильний вплив на нашу національну безпеку. Наслідки можемо бачити й через 10 років після імпічменту Януковича.

Окрім того, що цей розділ демонструє негативний вплив корупції та використання її як інструменту іншими державами для підриву національної безпеки, він також має на меті звернути вашу увагу на те, як корупція в Україні грає та може грати на руку росії. Тому подумайте, чи толерування корупції українцями не допомагає російській владі?

Зв'язок інтеграції України до ЄС та антикорупції

Інтеграція України до Європейського Союзу (ЄС) тісно пов'язана з антикорупцією та доброчесністю. На цьому шляху від України вимагається здійснення суттєвих реформ, направлених на вдосконалення антикорупційного законодавства та приведення його у відповідність до стандартів ЄС. Так, перед тим, як розпочати переговори з Україною про вступ, Єврокомісія висунула 7 вимог, які треба було виконати задля того, аби не втратити статус кандидата до ЄС. Три з них стосувалися антикорупційної сфери:

- завершити призначення Голови Спеціалізованої антикорупційної прокуратури і Директора Національного антикорупційного бюро України, а також проводити ефективні розслідування топкорупції;
- завершити перевірку доброчесності Етичною радою кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір до Вищої кваліфікаційної комісії суддів;
- впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного Суду України на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії.

У грудні 2023 року Верховна Рада України прийняла декілька важливих законодавчих рішень з метою посилення антикорупційних органів. Серед них:

- збільшення штату та розширення повноважень Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК);
- відокремлення спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) від Офісу Генерального прокурора, оскільки раніше були питання щодо незалежності САП та впливу цього на ефективність переслідування високопосадовців, причетних до корупційної діяльності.
- Але, звісно, не лише прямі закони, що стосуються діяльності антикорупційної інфраструктури, спрямовані на боротьбу та запобігання корупції. А зокрема, і такі кроки:
- внесення змін до процедури відбору суддів до Конституційного Суду України та запровадження більш прозорого та конкурентного процесу відбору;
- перезавантаження таких органів управління, як Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів, із залученням міжнародних експертів.

Крім того, Україна досягла успіхів у боротьбі з корупцією в антикорупційних установах: НАБУ та Спеціалізована антикорупційна прокуратура активізували свої зусилля з притягнення корумпованих осіб до відповідальності, навіть в умовах триваючої повномасштабної війни, яку розпочала Росія.

Також варто звернути увагу на те, що у 2013–2023 роках показники України в Індексі сприйняття корупції (CPI) зросли з 25 до 36 балів (максимальна оцінка – 100). Результат 2023 року є найвищим з моменту запуску оновленої методології CPI.

8 листопада 2023 року Єврокомісія рекомендувала розпочати переговори з Україною про вступ до ЄС, а також опублікувала Звіт щодо України за 2023 рік, в якому були і пункти, які стосуються боротьби з корупцією.

Під час саміту Україна-ЄС було підтверджено акцент ЄС на антикорупційних реформах, підкреслено очікування, що Україна продовжить ці зусилля в рамках своєї кандидатури на вступ до ЄС. Це має вирішальне значення не лише для процесу вступу України до ЄС, але й для підтримання її економіки під час конфлікту, що триває, та забезпечення надійного відновлення після війни. Таким чином, процес інтеграції став для України каталізатором впровадження значних антикорупційних заходів, оскільки ефективна боротьба з корупцією є невід'ємною складовою тісніших зв'язків з ЄС та майбутнього розвитку країни

III. Перспективи боротьби з корупцією в епоху цифровізації

У дослідженні «Чи зменшує інтернет корупцію? Докази з США та інших країн» автори висувують тезу, що інтернет є корисною технологією для боротьби з корупцією. Чим це можна пояснити?

Інтернет є технологією загального призначення, тобто фундаментальною та пошире-

ною інновацією, яка (з часом) має першочерговий вплив на економічне зростання. Оскільки економічне зростання сприяє зниженню рівня корупції, інтернет, імовірно, буде діяти як антикорупційний чинник завдяки своєму позитивному впливу на економічне зростання.

Швидкі технологічні зміни зазвичай заохочують інвестиції в людський капітал, що може сприяти зниженню рівня корупції. Відповідно, накопичення людського капіталу є ще одним потенційним каналом передачі, що пов'язує поширення інтернету та зниження рівня корупції.

Інтернет – важливе джерело інформації. Поширення даних про неправомірні дії чиновників неминуче збільшує ризик викриття політиків та державних службовців, що робить корупційну поведінку менш привабливою.

Інтернет є основним засобом забезпечення електронного урядування в усьому світі. Надаючи громадянам доступ до державних послуг онлайн, електронний уряд позбавляє бюрократів ролі посередників між урядом і громадянами, обмежуючи таким чином взаємодію між потенційно корумпованими чиновниками та громадянами. Крім того, онлайн-системи вимагають стандартизованих правил і процедур. Це зменшує бюрократичну дискрецію та підвищує прозорість.

Практична вправа

Подискутуйте на тему «Чи сприяє технологічний прогрес та інтернет зменшенню корупції?» Ви можете робити це в довільній формі або спиратися на такі пункти:

1. Чи погоджуєтеся ви з тим, що інтернет є корисною технологією для боротьби з корупцією? Чому?
2. Як інтернет та технології можуть посприяти боротьбі з корупцією?
3. Які українські інтернет-ресурси та технології, що використовують для підвищення прозорості та запобігання корупції, ви знаєте?
4. Які світові інтернет-ресурси та технології, які сприяють підвищенню прозорості та запобіганню корупції, ви знаєте? Чи могли б вони бути корисними для України?
5. Як ви самостійно можете використовувати інтернет та технології, щоб боротися з корупцією?

Семінарське заняття

Варіант 1.

Семінар у форматі обговорення

Викладач/ка обговорює зі студентами та студентками матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами/ками самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

- Поняття «доброго врядування» та його принципи
- Зв'язок між корупцією й демократією в Україні та світі
- Прояви та вплив корупції в різних державних сферах

Варіант 2.

Проведення семінару у форматі «Світове кафе»

Завдання до семінару:

студенти та студентки мають у форматі світового кафе обговорити кожен із 12 принципів доброго врядування з точки зору наслідків для держави та громадян, якщо корупція знищить конкретно цей принцип.

Методологія проведення «Світового кафе»

(цей формат є корисним не лише для проведення в межах цього семінару, а й на будь-яких уроках для того, щоб залучити студентів/ок до обговорення та створити майданчик для рефлексії)

«Світове кафе» (World cafe) – всесвітньо відомий метод фасилітації, створений Девідом Айзексом та Хуанітою Браун.

Його сенс полягає у формуванні декількох комунікативних майданчиків, які працюють над певним завданням із заздалегідь визначеної теми. Роботою кожної групи керує особистий модератор із числа учасників групи. А щоб було цікавіше, відбувається ротація учасників між майданчиками окрім модератора, який лишається закріпленим за своїм столом/аркушем паперу/тощо). Процес обговорення закінчується тоді, коли всі групи відвідали всі майданчики та повернулися до свого модератора.

Процес може мати такий вигляд:

Якщо в групі 20 студентів, їх можна поділити на 4 групи по 5 учасників.

Кожна з них отримує певне питання (у цьому випадку – 1 або декілька принципів доброго врядування, розглянутих на лекції). Вона обирає одного модератора – «хранителя столу», який письмово фіксуватиме спільні напрацювання.

Протягом відведеного часу (10 хв) група напрацьовує свої відповіді щодо наслідків корупції для цих принципів. Потім групи міняються місцями та переходять до наступних столів (модератор лишається за своїм столом, презентуючи напрацювання попередньої групи наступній). Кожна наступна група має доповнювати відповіді тієї, що була за столом перед нею. Час на роботу кожної наступної групи трохи зменшується та становить 5 або 8 хвилин (відведений час можна збільшити за потреби).

Вправа завершується тоді, коли кожна група, замикаючи коло, повертається до свого першого модератора. Опісля всі презентують та обговорюють власні напрацювання.

Варіант 3. Семінар у форматі інтерактиву

Безпосередньо на семінарі студентам і студенткам пропонують виконати інтерактивні завдання для перевірки їхніх знань та закріплення матеріалу.

Завдання 1. «Я – законотворець»

Студентів і студенток розділяють на дві групи. Кожна команда є представником Ради Європи. Її завдання – розробити принципи для Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні. Кожен принцип повинен бути обґрунтований з погляду його важливості для забезпечення низького рівня корупції в державі. Також студенти мають пояснити, як корупція може негативно вплинути на ці принципи та якими будуть наслідки, якщо вона їх «вб'є».

**Не варто зосереджуватися на принципах, які були розглянуті в лекційній частині. Їх необхідно модернізувати, замінити, або ж потрібно додати нові.*

Завдання 2. «Аналітик»

Студентам пропонують провести аналіз Індексу сприйняття корупції від Transparency International та Freedom House і знайти додаткові приклади країн, які з послабленням демократичності інститутів влади отримали підвищення рівня корупції (на кшталт Туреччини та Угорщини). Варто зробити невелике дослідження та презентувати свої результати на семінарі. Можна знайти також успішні приклади країн, які завдяки зростанню демократії стрімко знизили рівень корупції в країні.

Завдання 3. «Як? Що? Чому?»

Студентів ділять на три команди та дають їм такі завдання:

Першій команді – скласти перелік тез, як саме корупція може підірвати здатність урядів забезпечувати права людини своїм громадянам.

Другій команді – скласти перелік негативних наслідків від корупції у сфері захисту прав людини.

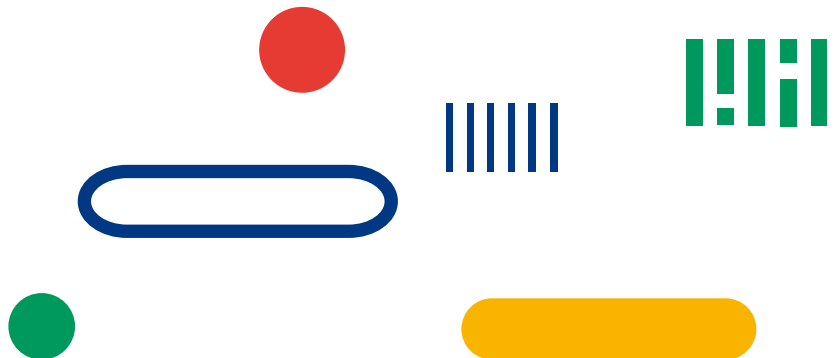
Третій команді – скласти перелік превентивних засобів для уникнення корупції у сфері прав людини.

Завдання 4. Гра «АліКор»

Антикорупційний аналог гри «Аліас». Учасники отримають електронні картки з термінами, пов'язаними з темою доброчесності. Ці поняття треба буде пояснити, не вживаючи спільнокореневих слів. Кожен, хто вгадує термін, стає на місце людини, яка пояснює. Гра продовжується, доки всі картки не будуть відгадані. Завдання допоможе засвоїти новий матеріал та повторити попередній.

Терміни для карток:

1. Корупція.
2. Добре врядування.
3. Підзвітність.
4. Демократія.
5. Офшори.
6. Державні закупівлі.
7. Тіньова оренда.
8. Кореляція.

Завдання 5. Елементи доброго врядування

Дібрати приклади відповідності принципам Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні та з'ясувати, для чого вони потрібні.

Наприклад, верховенство права – для забезпечення справедливості, неупередженості та передбачуваності.

Основна література до семінару

- United Nations Office on drugs and crime. United Nations Convention against corruption (2004). Отримано з [→ посилання](#)
- Тимошенко, В. І. (2019). Корупція як порушення прав людини. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Отримано з [→ посилання](#)

Додаткова література

- Корж В. (2011). Проблеми протидії застосуванню сучасних корупційних виборчих технологій в Україні. Інститут виборчого права Національний університет «Києво-Могилянська Академія» № 4 (30): С. 14-17. Отримано з [→ посилання](#)
- Кубарева О. В. (2019). Запобігання корупції у сфері реалізації виборчого права. Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні: матеріали круглого столу. К.: Національна академія внутрішніх справ. С.72-75. Отримано з [→ посилання](#)
- Кушнар'єв І. В. (2018). Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. Політичне життя. № 2. - С. 50-54. Отримано з [→ посилання](#)
- Сокурєнко, В. В. (2017). Електоральна корупція як чинник фальсифікації демократичного політичного режиму. Отримано з [→ посилання](#)
- Тимошенко, В. І. (2014). Вибори та корупція: сутність, причини, заходи запобігання. «Правовий вісник Української академії банківської справи», с. 7-11. Отримано з [→ посилання](#)
- Barkhouse, A., Hoyland, H., Limon, M. (2018). Corruption: a human rights impact assessment. Policy Brief. Geneva: Universal Rights Group. Отримано з [→ посилання](#)
- Carothers, C. (2022). Corruption Control in Authoritarian Regimes: Lessons from East Asia. Cambridge University Press. Отримано з [→ посилання](#)
- E. De Vries, C., Solaz, H. (2017). The Electoral Consequences of Corruption. Annu. Rev. Polit. Sci. 20: 391–408. Отримано з [→ посилання](#)
- Council of Europe. Resolution on Twenty guiding principles for the fight against corruption (1997). Отримано з [→ посилання](#).
- Кохан, G. W. (2013). Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз. НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. Отримано з [→ посилання](#)
- Kukutschka, Roberto Martinez B. (2018). Anti-corruption strategies for authoritarian states. U4 Helpdesk Answer 7. С. 1-18. Отримано з [→ посилання](#)

- Peters, A. (2015). Corruption and human rights. Basel Institute on Governance Working Paper 20. Отримано з [→ посилання](#).
- Shrabani, S., Kunal, S. (2021). The corruption–growth relationship: does the political regime matter?. Journal of Institutional Economics 17.2, с. 243-266. Отримано з [→ посилання](#)
- Stockemer, D., LaMontagne, B., Scruggs, L. (2013). Bribes and ballots: The impact of corruption on voter turnout in democracies. International political science review 34.1: 74-90. Отримано з [→ посилання](#)
- TI. (2019). 25 corruption scandals that shook the world. Отримано з [→ посилання](#)
- United Nations Office on drugs and crime. United Nations Convention against corruption (2004). Отримано з [→ посилання](#)
- UNODC Module Series on Anti-Corruption «Corruption and Human Rights» United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna.

ТЕМА 8.

Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією?

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Продемонструвати важливість залученості громадян до процесу боротьби з корупцією. Висвітлити загальну суть поняття громадянського суспільства та його основні ознаки. Ознайомити студентів з нормативною базою, що закріплює участь громадян у процесі боротьби з корупцією в Україні та світі. Продемонструвати основні функції та напрями роботи громадських організацій, навести приклади. Висвітлити уявлення українських громадян про громадську участь та умови для залучення до неї.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- мають уявлення про громадянське суспільство та його роль у боротьбі з корупцією
- знають основні функції та напрями роботи громадянського суспільства в боротьбі з корупцією
- розуміють умови, за яких громадяни будуть долучатися до боротьби з корупцією

діяльнісний компонент

- можуть пояснити роль громадянського суспільства в процесі боротьби з корупцією
- ідентифікують корупцію жадібності та вимушену корупцію

ціннісний компонент

- усвідомлюють важливість участі громадян у процесі боротьби з корупцією

Анотація

Лекція починається з демонстрації успішного кейсу впливу громадськості на політичну ситуацію на прикладі руху «Відставка зараз» у Гватемалі.

У першій частині лекції висвітлюють роль громадськості в боротьбі з корупцією. Спочатку пропонують загальне розуміння громадянського суспільства, а потім розкривають, як саме громадянське суспільство може впливати на антикорупційну політику та брати в ній участь, а також як це закріплено в міжнародних документах та українських законах.

У другій частині лекції висвітлюють погляди громадян на їх залучення до боротьби з корупцією (на прикладі уявлень громадян в Україні) і відтак пояснюють умови, за яких громадяни будуть долучатися до цього процесу.

У кінці лекції студентам і студенткам пропонують виконати практичні завдання, щоб перевірити себе та закріпити матеріал.

Структура лекції

- I. Роль громадської участі в процесі боротьби з корупцією
- II. Залучення громадян до боротьби з корупцією: уявлення та умови
Список практичних завдань

У травні 2015 році віцепрезидентка Гватемали пішла у відставку, а через чотири місяці це зробив і сам президент. Причиною стала діяльність руху «Відставка зараз» (оригінальна назва – RenunciaYa).

Цей рух – наслідок оприлюднення доказів широкомасштабного митного шахрайства, відомого як «Ла Лінеа» («Лінія»), до якого були причетні тодішній президент Отто Перес Моліна та віцепрезидентка Роксана Бальдетті, а також інші політики та високопосадовці з податкової служби. Виявлені детальні докази щодо «Ла Лінеа» вивели з тіні багаторічну корупційну практику, під час якої підприємства платили хабарі в обмін на фінансові «відкати», обманюючи платників податків на мільйони доларів щороку.

Рух був започаткований Люсією Мендісабаль, яка до цього не мала досвіду громадянської діяльності. Вона закликала людей у соціальних мережах долучитися до протестів за відставку президента. «Неважливо, якщо прийде лише чотири людини. Я буду жити спокійно, тому що знаю, що я щось зробила», – коментувала вона. Але до руху долучилися більше ніж «лише чотири людини» – щосуботи з квітня по серпень 2015 року десятки тисяч громадян використовували різноманітні ненасильницькі тактики: від протестів, скандування, розмахування прапорами та носіння національних кольорів до співу національного гімну, перекриття доріг та участі в цифровому спротиві. Гасла й гештеги у твіттері включали #YoEstoyPorGuate («Я за Гватемалу») і #YoNoTengoPresidente («У мене немає президента»). Унаслідок руху також був організований загальнонаціональний страйк, багато університетів та малих підприємств підтримали припинення роботи.

Один із учасників пояснював мотивацію людей долучитися до руху розумінням того, що погано виконана державна політика й корупція вплинуть на всіх гватемальців як громадян.

Важливо зазначити, що для Гватемали корупція не була проблемою номер один – у контексті широкомасштабного соціального та політичного насильства банальне хабарництво не викликало значного обурення серед населення. Проте викриття корупційної схеми такого масштабу змусило громадян мобілізувати зусилля задля боротьби з недоброчесними політиками.

Приклад Гватемали гарно ілюструє те, яку силу громадянське суспільство може мати в боротьбі з корупцією.

I. Роль громадської участі в процесі боротьби з корупцією

Громадянське суспільство: суть та ознаки

Державні органи покликані представляти інтереси суспільства. А саме громадянське суспільство виражає інтереси населення та взаємодіє з владою. Так, автор праці «Громадянське суспільство в Україні» під громадянським суспільством виділяє сферу добровільних організацій та неформальних зв'язків, у які вступають індивіди й групи в публічній діяльності. Цю сферу відрізняють, з одного боку, від діяльності влади, з іншого – від сфери ринкової економіки, яка, втім, є економічною основою громадянського суспільства. Саме тому громадянське суспільство іноді називають «третім сектором», який у демократичних країнах є проміжною ланкою між громадянами та державою.

Тож у країнах, де є верховенство права та демократія, громадянське суспільство покликане вирішувати проблеми громадян, представляти спільні інтереси через взаємодію із владою й брати участь у прийнятті рішень. Громадянське суспільство – необхідна складова демократії.

Ознаки громадянського суспільства:

- економічна незалежність
- розвинута демократія
- рівноправність громадян
- забезпечення прав і свобод громадян з боку держави
- вільне формування громадської думки (політична різноманітність)
- свобода створення та діяльності засобів масової інформації
- високий рівень інтелектуального та психологічного розвитку членів суспільства, їх здатність до самодіяльності у складі певного інституту громадянського суспільства.

Документи, що закріплюють участь суспільства в боротьбі з корупцією**Конвенція ООН проти корупції включає в себе статтю 13, яка має такий зміст:**

«Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею».

Участь громадян слід зміцнювати за допомогою таких заходів:

- посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;
- забезпечення населенню ефективного доступу до інформації;
- проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, зокрема навчальних програм у школах та університетах;
- повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування й поширення інформації про корупцію. Можуть бути встановлені певні обмеження цієї свободи, але тільки такі, які передбачені законом і є необхідними для поваги прав або репутації інших осіб, захисту національної безпеки, або публічного порядку, або охорони здоров'я чи моральності населення.

Друга частина статті 13 Конвенції говорить так:

«Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів для забезпечення того, щоб відповідні органи з протидії корупції, про які йдеться в цій Конвенції, були відомі населенню, і забезпечує доступ до таких органів для надання їм повідомлень, у тому числі анонімно, про будь-які випадки, які можуть розглядатись як злочин відповідно до цієї Конвенції».

Законодавство України також передбачає залученість громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики. Також передбачено чимало зручних інструментів для моніторингу за підзвітністю й прозорістю та інструментів громадської залученості.

Українська нормативно-правова база

Після Революції Гідності 2013-2014 року новий уряд почав активне впровадження антикорупційних реформ, втілення яких було необхідним, зокрема для вступу до Європейського союзу.

Безперечно, важливу роль у просуванні та створенні цих реформ відіграв громадський сектор, адже саме громадянське суспільство висловлює свою зацікавленість до змін у суспільстві та може представити уряду свої ідеї.

У 2006 році Україна ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти корупції, стаття 13 якої включає участь громадян.

Окрім цього, у пункті 7 статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» сказано, що до повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції належить залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики.

Закони України, які регулюють діяльність громадських об'єднань:

- «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 2572-VI;
- «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 № 1835-III;
- «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 № 2625-III;
- «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998

Тобто на правовому рівні громадськість має право брати активну участь у протидії корупції та повинна бути залучена до цих процесів. Гарним прикладом впливу громадянського суспільства в Україні є прийняття «диктаторських законів Януковича» 16 січня 2014 року в розпал Революції Гідності. Ці законодавчі акти обмежували права громадян на протести, вводили штраф, а також істотно розширювали повноваження органів державної

влади. Влада отримала можливість криміналізувати опозицію та дії громадянського суспільства. Зрозуміло, що такі дії цілком «розв'язують руки» та несуть за собою повну свободу корупційної діяльності. Закони були прийняті без участі експертів та суперечили правам людини. Під тиском громадськості й міжнародної спільноти 28 січня 2014 року Верховна Рада України скасувала їх.

Функції громадян в антикорупційній діяльності

Запропонуйте студентам і студенткам поміркувати, як саме громадянське суспільство може долучитися до антикорупційної діяльності?

Громадянське суспільство, а саме неурядові організації чи об'єднання, можуть забезпечувати висвітлення результатів влади та показувати наявний рівень корумпованості. Окрім цього, налагодження конструктивного партнерства органів державної влади з громадськістю в антикорупційній сфері має забезпечити формування в суспільстві негативного ставлення до будь-яких проявів корупції.

Для пошуку та реалізації рішень у сфері протидії корупції необхідно максимально використовувати можливості громадянського суспільства, а саме:

- наявність розгалуженої мережі рівноправних автономних суб'єктів (громадян та соціальних груп – асоціацій, громадських організацій, політичних партій, профспілок, незалежних засобів масової інформації тощо), відносини між якими здійснюються без посередництва держави і які сформовані для відстоювання інтересів громадян і соціальних груп у різних сферах суспільного життя;
- наявність системи соціальних норм і цінностей у суспільстві, що ґрунтується на міжособистісній довірі, толерантності, повазі та сприйнятті спільноти як самоцінності.

Важливу роль у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики відіграє інформування громадськості. Через стабільні та ефективні формати взаємовідносин між громадськістю та органами публічної влади формується співучасть і відповідальність за зміни в політичному, соціальному та економічному житті країни.

Переваги організацій громадянського суспільства перед іншими організаціями:

- Володіють навичками моніторингу уряду (наприклад, одним із проєктів ГО «Рух Чесно» з 2011 року був моніторинг кнопкодавів у Верховній Раді. Представники організації фіксували факти неперсонального голосування та збирали їх в окрему базу).
- Мають більший досвід у мобілізації людей на громадські протести.
- На відміну від міжнародних громадських організацій, локальні можуть мати глибокі знання про місцеву корупцію, необхідні для розробки ефективних антикорупційних стратегій.

- Мають стійкий зв'язок із місцевим населенням, можуть також мати перевагу у вигляді різних форм соціального капіталу та довіри, чого бракує іноземним агенціям та міжнародним акторам.

Отже, громадянське суспільство є важливою частиною прийняття рішень у демократичних країнах. Далі ми розглянемо, які існують інструменти громадського контролю та впливу.

Окрім нетолерування будь-яких проявів корупції в усіх сферах та практикування добросовісних виборів у житті, необхідною є також проактивна позиція громадськості – участь у житті громадянського суспільства та процесах прийняття рішень на локальному й національному рівнях, моніторинг та сприяння прозорості роботи влади на всіх рівнях. Можна виокремити 6 основних напрямів громадського активізму в антикорупційній сфері.

Моніторинг.

- Аналіз декларацій політиків та посадових осіб. Моніторинг публічних закупівель, діяльності осіб або установ на предмет корупційних правопорушень. Моніторинг реалізації національної антикорупційної стратегії, дотримання антикорупційного законодавства.

Підвищення обізнаності.

- Сприяння підвищенню антикорупційної освіченості й зростанню усвідомлення небезпеки та негативних наслідків корупції. Робота над формуванням нульової толерантності до корупції в суспільстві.

Адвокація.

- Участь в адвокації законодавчих змін. Організація громадських кампаній.

Акції прямої дії.

- Мирні протести. Демонстрації.

Нарощування експертних компетенцій.

- Набуття поглиблених навичок моніторингу, експертизи з антикорупційних питань. Здійснення ефективної та системної антикорупційної діяльності.

Співурядування.

- Використання інструментів прямої демократії (бюджет участі, публічні консультації, громадська експертиза, громадські ради тощо). Посилення впливу на державні процеси антикорупційного характеру.

Участь громадянського суспільства є критично важливою для успіху викорінення корупції як суспільного феномену й утвердження цінності доброчесності. Ці напрями діяльності характерні зокрема для українських антикорупційних громадських організацій.

Автори праці «Громадянське суспільство проти корупції в Україні: способи впливу» провели дослідження серед неурядових організацій. Описаний вище перелік напрямів при-
таманний саме українським антикорупційним громадським організаціям.

Для розуміння напрямів необхідно розглянути кожен із прикладами.

Моніторинг та звітування є, мабуть, одними з найпоширеніших видів діяльності антикорупційних громадських організацій. Моніторинг може включати аналіз та нагляд за належним виконанням діяльності посадових осіб чи державних установ. Сфери, у яких його проводять, різноманітні, але основними є:

- публічні закупівлі (чи різняться виділені та фактично витрачені бюджети, чи є прозорою документація організацій, які надають послуги та виграють тендер, чи були вони замішані в корупційній діяльності, чи є в них конфлікт інтересів і пов'язані особи в уряді, які були дотичними до тих чи інших закупівель)
- аналіз декларацій посадових осіб (чи відрізняються кількість та ціна задекларованих активів із фактичними активами, окрім цього можна провести паралелі між офіційною заробітною платою та фактичним доходом). Наприклад, журналісти-розслідувачі Bihus Info встановили за деклараціями, що екснардеп Ілля Кива, який був частиною «Опозиційної платформи за життя», задекларував квартиру, у якій фактично не жив, а тієї, де дійсно мешкає, не зазначив у декларації
- моніторинг належності роботи посадових осіб (Рух ЧЕСНО моніторив кнопкодавців)

Підвищення обізнаності може охоплювати:

- просвітницьку роботу з громадським сектором та інформування про корупційні ризики
- проведення своїх розслідувань та інформування ЗМІ
- видання посібників і результатів досліджень про корупцію

Адвокація – діяльність, спрямована на задоволення потреб громадськості чи певної її частини через донесення бачення того, як саме було б оптимально задовольнити ці потреби, які рішення та дії влади необхідні для цього.

Тобто громадські активісти, організації або цілі коаліції цих об'єднань можуть виступати за законодавчі зміни, заручившись підтримкою зацікавлених сторін, надаючи необхідну інформацію про цю кампанію, організацію мітингів або співпрацю з міжнародними організаціями, які можуть бути зацікавлені в цьому.

Акції прямої дії для громадських організацій можуть нести під собою подання позовів проти корумпованих суб'єктів, коли існує незалежність правової системи й активісти впевнені, що їхній позов розглянуть. До таких акцій також належать мирні зібрання, протести, демонстрації.

Нарощування експертних компетенцій та співурядування з органами державної влади означає необхідність підвищення кваліфікаційних навичок, залучення експертів, навчання співробітників державних органів, а також учасників громадських організацій. Також до цього напряму діяльності можна віднести безпосереднє співурядування та залученням громадян до процесів прийняття рішень.

II. Залучення громадян до боротьби з корупцією: уявлення та умови.

Уявлення громадян про їхню роль у процесі боротьби з корупцією

Дослідження «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення», проведене у 2021 році, демонструє цікаві дані. Шість із десяти українців вважають, що корупція є дуже поширеною в суспільстві (63% респондентів). 93,5% назвали її однією з найсерйозніших проблем в Україні.

Проте з року в рік проведення цього опитування зменшується кількість громадян, які фактично стикаються з вимаганням хабарів у своєму житті. Якщо у 2018 році їх було 36%, то у 2021-му – 19,4%.

Крім цього, ще в одному показнику простежуємо позитивну динаміку: у 2015 році 19% громадян uważали, що корупція в більшій кількості випадків може бути виправдана, у 2021 році так відповіли лише 13%.

Отже, ми бачимо, що в ситуації з протидією корупції в Україні є очевидний не стрімкий, проте сталий прогрес. Цікаво, що респонденти (67%) зазначили, що саме громадяни є найбільш зацікавленими в подоланні корупції. Проте лише 8,5% респондентів вважають, що громадяни мають активно боротись з корупцією.

Ми бачимо парадоксальну ситуацію – українці попри усвідомлення шкоди корупції не беруть активної участі в боротьбі з нею. Насправді подібна тенденція є не тільки в Україні. У різних суспільствах громадяни усвідомлюють важливість проблеми корупції, але не обов'язково готові робити рішучі кроки для її подолання, а також нести відповідальність за ситуацію. З чим це може бути пов'язано?

Дослідниця Моніка Баур пише про те, що, хоча інформаційні потоки про згубні наслідки корупції є потужними, реальні спроби знизити рівень корупції часто зазнають невдачі. Річ у тім, що вся антикорупційна система ґрунтується на одному базовому припущенні: громадяни не толеруватимуть корупцію й активно залучатимуться до боротьби проти

будь-яких її проявів. Проте, як ми бачимо, це працює не завжди. І великий відсоток тих індивідів, які відзначають корупцію як важливу проблему, не завжди готові її розпізнати та дати відсіч.

Важливо зазначити, що за відсутності суспільного тиску щодо реформ більшість спеціально впроваджених інститутів, спрямованих на підвищення прозорості та підзвітності, будуть не ефективними або й, навпаки, сприятимуть збереженню глибоко корумпованих систем.

Останні дослідження свідчать про те, що готовність громадян інвестувати час і зусилля в колективні дії, як-от мобілізацію проти корупції, практикування добродесних стратегій поведінки, є надзвичайно чутливою до того, чи роблять так само інші члени суспільства.

Умови залучення громадян до боротьби з корупцією

Для початку поговоримо про мотивацію членів суспільства як вдаватися до корупції, так і бути добродесним. Існує два основні типи корупції: громадяни можуть долучатися до корупційних практик або для того, щоб отримати справедливе ставлення до себе, – тоді це «вимушена корупція», або щоб здобути особливі незаконні переваги – «корупція жадібності». Внаслідок цього відрізняється й характер цих форм корупції. Люди долучаються до вимушеної корупції, оскільки це для них становить єдиний можливий спосіб отримати необхідні послуги або уникнути зловживань (наприклад, отримати необхідне лікування), а за корупції жадібності – щоб отримати особливі переваги (наприклад, ціну нижче від ринкової).

Залучення громадян до боротьби з корупцією можна розглядати як проблему множинної рівноваги колективної дії. Чимало благ вільного від корупції суспільства, як-от вищий рівень економічного зростання, міцніша демократія та кращий стан довкілля, часто є і невиключними, і неконкурентними, а отже, можуть розглядатися як суспільні блага. Однак долучення до боротьби з корупцією неминує поглинає скінченні особисті ресурси та в деяких контекстах може навіть бути вкрай небезпечним. Громадяни, що долучаються до антикорупційних зусиль, ризикують бути позбавленими необхідних державних послуг, втратити роботу та навіть потенційно власним життям. Теорії колективної дії вказують на важливість норм взаємності, репутації та довіри, що означає, що хоча б частково індивідуальні дії зазнають впливу очікувань щодо того, як діятимуть інші індивіди.

Люди, які очікують, що більшість їхніх співгромадян, а також моніторингові механізми та системи покарання є корумпованими, будуть більше схильними підтримувати корупцію й менше мотивованими до дій, спрямованих на боротьбу з корупцією. Водночас громадяни можуть мати значно вищий ступінь готовності до співпраці за певної умови – якщо так само чинитимуть їхні співгромадяни.

Можемо зробити висновок про те, що участь громадянського суспільства є критично важливою для успіху викорінення корупції як суспільного феномена й утвердження цінності добродесності. Проте ці дії будуть ефективними лише за умови взаємодії, співпраці та довіри до співгромадян.

Список практичних завдань

Завдання № 1

Студенти мають знайти та навести приклади успішної громадської діяльності в Україні. Коротко пояснити, як саме вона вплинула на політику в Україні та що змінила.

Завдання № 2

Студенти мають поділитися на групи та подумати над проєктом громадської організації: напрям діяльності, які проблеми вона має вирішити, у загальних рисах приклад можливого проєкту

Завдання № 3 (додаткове)

Окрема сесія, наприклад у кінці модулю 2 «Відповідальна громадськість» гра в анти-корупційну мафію, розроблена центром Ейдос.

[→ Посилання](#)

Семінарське заняття

Варіант 1. Семінар у форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

1. Громадянське суспільство: суть та ознаки
2. Функції та напрями роботи громадянського суспільства у процесі боротьби з корупцією
3. Нормативно-правова база, що регулює участь громадян: міжнародні документи та українське законодавство
4. Уявлення громадян про участь у процесі боротьби з корупцією та умови для неї
5. Виклики для громадянського суспільства

Варіант 2. Семінар у форматі інтерактиву

Безпосередньо на семінарі студентам пропонують виконати інтерактивні завдання для перевірки їхніх знань та закріплення матеріалу.

Завдання 1. «Доброчесність в асоціаціях»

Проводити цей інтерактив краще на початку заняття для розігріву студентів. Викладач називає абстрактне явище, а студентам потрібно швидко асоціювати його з доброчесністю, антикорупцією. Складність полягає в тому, що такі терміни часто можуть асоціюватися з певним видом корупції, але треба переформувати своє мислення «морозиво – літо, а не морозиво – біль у горлі».

Наприклад:

бізнес – асоціація: прозорі закупівлі;
голосування – свідомий та справедливий вибір.

Додаткові поняття:

сесія, бюрократія, змагання, політична партія, тендер, електронна документація, бізнес, голосування, конкурс, штраф, відповідальність.

Завдання 2. Інструментарій доброчесності.

Студентів розділяють на групи по 5-8 чоловік. Усі отримують одні й ті самі корупційні кейси, але різні інструменти для вирішення/запобігання. Команді необхідно розписати свої дії з використання інструменту доброчесності в кожній конкретній ситуації.

Інструментарій:

моніторинг, підвищення обізнаності з метою інформування громадськості про корупцію, адвокація законодавчих змін, акції прямої дії, співурядування.

Ситуації:

1. Працівник структурного підрозділу обласної державної адміністрації, який здійснює регулярні поїздки на засідання робочих груп Європейської Комісії в Брюсселі та інших містах Європи, отримує запрошення від туристичної фірми на відкриття нового авіарейсу до Відня. У запрошенні сказано, що на відкритті будуть присутні лояльні клієнти туристичної фірми. До програми відкриття включені квитки бізнес-класу на літак до Відня в обидва кінці, повний пансіон, проживання в п'ятизірковому готелі та прийом у концертному залі Відня. Усі витрати за програмою оплачує туристична фірма. Цей працівник користувався її послугами для польотів у відрядження та в особистих цілях.

2. Народний депутат спільно проживає з цивільною дружиною, яка володіє нерухомим майном (квартирами, будинками, нежитловими приміщеннями) на суму 90 мільйонів гривень, та їхніми спільними дітьми. В останній щорічній декларації депутат не вказав свою цивільну дружину та, відповідно, усе майно, що їй належить за документами. Попри те, що в своїх деклараціях депутат не вказує цивільну дружину, він згадує її в публічних розмовах та вони мають спільні фото в соціальних мережах.

3. Головна обласна лікарня оголосила тендер на закупівлю медичного обладнання. У підсумку переможцем була обрана компанія, яка має потрібне обладнання, але просить за нього найвищу ціну з усіх запропонованих (1,5 мільйона гривень). Окрім цього, директор компанії-переможниці перебуває в офіційному шлюбі з головною лікаркою головної обласної лікарні, що проводила закупівлю.

Завдання 3. «True or False».

Студентам пропонуються тези про корупцію, потрібно знайти правильну відповідь. Гру починає викладач, а після вичерпання всіх тез останній учень, який відповів правильно, вигадує свою тезу (правдиву або ні) і так по черзі.

- 1) 48% вважають проблему корупції однією з найсерйозніших в Україні (ні, 93,5%);
- 2) Статтею 13 Конвенції ООН проти корупції визначається необхідність активної участі суспільства у боротьбі з корупцією (так);
- 3) Законодавство України також не передбачає залученість громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики (ні, передбачає);
- 4) Громадянське суспільство є необхідною складовою частиною демократії (так);
- 5) Моніторинг може включати аналіз та нагляд за належним виконанням діяльності посадових осіб чи державних установ (так).

Основна література до семінару

- Громадянське суспільство vs. корупція в Україні. (2019). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. С. 14-73. Отримано з [→ посилання](#)

Додаткова література

- Припутень, Д. С., і М. М. Швець. (2022). Держава та громадянське суспільство у сфері запобігання та протидії корупції. Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція 10 червня 2022 року Чернігів, Україна: 349 с. Отримано з [→ посилання](#)
- Наливайко, І.О. (2022). Роль інститутів громадянського суспільства у запобіганні і протидії корупції в органах публічної влади. Аналітичне порівняльне правознавство, № 2.. Отримано з [→ посилання](#)

- Пухкал, О., & Тіньков, А. (2013). Роль громадянського суспільства у протидії політичній корупції в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування, 2, 80-86. Отримано з [→ посилання](#)
- Абдуллаєв, В. А. (2021). Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Отримано з [→ посилання](#)
- Трепак, В. М. (2020). Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: юридичні науки, 31(70), 204-211. Отримано з [→ посилання](#)
- Горник, В. Г., & Кравченко, С. О. (2018). Взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні корупції як чинник національної безпеки. Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія: Державне управління, 29(68), № 3, 123-130. Отримано з [→ посилання](#)
- Myloserdna, I. M. (2019). Участь громадянського суспільства у протидії корупції: досвід країн Центрально-Східної Європи. Політичне життя, 3, 37-43. Отримано з [→ посилання](#)
- Громадянське суспільство vs. корупція в Україні. (2019). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Новіков, О. В. (2019). Проблеми участі громадськості у запобіганні корупції в Україні. Питання боротьби зі злочинністю, 37, 58-72. Отримано з [→ посилання](#)
- Боднарчук, О. Г. (2013). Громадський контроль як механізм протидії корупції: проблеми його реалізації в пенітенціарній системі України.» Часопис Національного університету Острозька академія. Сер.: Право 1 (2013). Отримано з [→ посилання](#)
- Working Paper «Civil society against corruption in Ukraine: pathways to impact». (July 2019).. Отримано з [→ посилання](#)
- della Porta, D., & Mattoni, A. (2021). Civil Society against Corruption. In The Oxford Handbook of the Quality of Government (pp. 290). Отримано з [→ посилання](#)
- Alina Mungiu-Pippidi. (September 2010). The Experience of Civil Society as an Anticorruption Actor in East Central Europe. Romanian Journal of Political Science, 10, 5-33. Отримано з [→ посилання](#)
- UNODC. The role of non-state actors and citizens in corruption prevention in the Pacific.. Отримано з [→ посилання](#)
- Gebeyehu, N. Z. (2011). THE ROLE OF AFRICAN CIVIL SOC. Отримано з [→ посилання](#)

ТЕМА 9.

Четверта влада: як медіа долучаються до боротьби з корупцією?

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Продемонструвати студентам зв'язок між медіа та корупцією, висвітлити роль медіа в процесі боротьби з корупцією й аспекти доброчесності журналістів та показати, як корупція загрожує їм. Ознайомити студентів із поняттями «фейк», «джинса», «маніпуляція» тощо та їхнім змістом.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

знаннєвий компонент

- мають уявлення про роль медіа в процесі боротьби з корупцією
- розуміють негативний вплив корупції на незалежність медіа

діяльнісний компонент

- Ідентифікувати «фейки», «джинсу», «маніпуляцію» та інше в матеріалах

ціннісний компонент

- усвідомлюють негативні наслідки впливу на медіа
- усвідомлюють необхідність забезпечення незалежності для медіа

Анотація

Лекція починається з того, що студентам розповідають реальний приклад словацького журналіста Яна Куцяка та впливу журналістських розслідувань на боротьбу з корупцією. Далі студентам пропонують ознайомитися з визначенням медіа.

У першій частині лекції висвітлюють роль медіа в процесі боротьби з корупцією. Увага зосереджена на функціях ЗМІ (роль «сторожового пса», залучення громадськості до боротьби з корупцією та сприяння розбудові доброчесності), журналістських розслідуваннях та необхідних умовах для належного функціонування медіа.

Друга частина лекції присвячена доброчесності медіа та загрозам для неї. Продемонстровані негативні наслідки впливу влади на медіа, відмінність медіа від соціальних мереж та корупційні зони ризику медіа.

Третя частина лекції присвячена некорупційним проявам недоброчесності – маніпуляціям і фейкам. Студентам пропонують ознайомитися з визначеннями цих понять та інструментами для їх розпізнавання.

Заключною частиною лекції є інтерактив – тест на платформі «Кахут», під час проходження якого студенти зможуть перевірити та закріпити здобуті знання.

Структура лекції

- I. Роль медіа в процесі боротьби з корупцією.
- II. Доброчесність медіа та загрози для доброчесності.
- III. Некорупційні прояви недоброчесності в медіа.

У 2018 році Словаччину охопили наймасовіші протести з часів Оксамитової революції 1989 року. Тодішній прем'єр-міністр пішов у відставку, а суспільство посало вимагати більш прозорого та порядного уряду, маючи на увазі уряд без корупції. Це все стало початком великих політичних змін у Словаччині, але що було причиною?

21 лютого 2018 року у власному домі разом із нареченою був застрелений журналіст Ян Куцяк. До цього він займався журналістським розслідуванням про незаконне привласнення коштів Європейського Союзу. Куцяк викрив, як уряд Словаччини брав участь у покриванні організованої злочинності протягом понад десяти років.

Спеціальний прокурор, який здійснював нагляд за справою про вбивство Яна Куцяка, назвав її боротьбою добра зі злом. «З одного боку, це справа безмежного прагнення до влади і грошей, справа цинізму і підлості, боягузтва перед відповідальністю за протиправні дії», – сказав він у своєму заключному слові в суді в липні 2018. «З іншого боку, це справа боротьби за справедливість», – додав він, маючи на увазі боротьбу Куцяка за пошук правди.

Ця історія демонструє те, з яким ризиком стикаються журналісти, що займаються розслідуванням корупції, але також показує, наскільки вагому роль відіграють медіа в боротьбі з корупцією.

Що таке «медіа»? Закон України «Про медіа»:

аудіовізуальне **медіа** – **медіа**-сервіс, основним призначенням якого або відокремленої частини якого є надання загальній аудиторії доступу до програм, що здійснюється з інформаційною, розважальною чи навчальною метою під редакційним контролем суб'єкта у сфері **медіа** за допомогою електронних комунікаційних мереж, а саме:

- телевізійне мовлення або аудіовізуальний **медіа**-сервіс на замовлення;
- радіомовлення або аудіальний **медіа**-сервіс на замовлення;
- друковане **медіа** – **медіа**, що здійснює поширення інформації у текстовій чи візуальній формі на друкованих носіях, однотипно оформлене, виходить у світ через певні проміжки часу упродовж року – у міру настання відповідного періоду або накопичення матеріалу;

I. Роль медіа в процесі боротьби з корупцією

Функції медіа в боротьбі з корупцією

медіа мають принаймні три основні функції в боротьбі з корупцією:

1. Роль «сторожового пса»

Саме завдяки медіа корупційні кейси стають широко відомим для громадськості й отримують розголос. Журналісти відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією, висвітлюючи прояви недоброчесності, вимагаючи підзвітності та прозорості від державних і приватних секторів. Не дарма медіа називають четвертою владою, яка має служити суспільству й контролювати три інші гілки – законодавчу, виконавчу та судову.

Одним із визначальних актів у сфері боротьби із корупцією можна вважати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Стаття 13 Конвенції вимагає від держав-учасниць «забезпечення для населення ефективного доступу до інформації; проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах».

2. Залучення громадян до антикорупційних зусиль

Також медіа відіграють важливу роль у формуванні майданчика для дискусій у суспільстві, формуючи в громадян політичну ініціативу. А висвітлюючи діяльність органів державної влади, вони також беруть на себе першорядну роль у боротьбі за захист

порушених прав людей. Журналісти також долучаються до формування ставлення суспільства до антикорупційних заходів, нетерпимості до корупції. Тобто медіа можна розглядати не тільки як безпосередній засіб викриття корупційних правопорушень, але й як певний превентивний засіб проти корупції, інститут формування умов, у яких корупція має менше шансів на процвітання.

Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) у публікації «Повідомлення про корупцію: ресурсний інструмент для урядів і журналістів» (2014) пише, що журналістика (разом з законодавством, яке забезпечує свободу слова та вираження поглядів) дуже потужно підтримує антикорупційні зусилля. Особливо важливими є журналістські розслідування, у межах яких журналісти виконують функцію «очей та вух» громадян.

3. Сприяння розбудові доброчесності

Роль медіа в просуванні доброчесності зросла у відповідь на соціальне розчарування в ефективності політики урядів щодо боротьби з корупцією. Суспільство може бути цинічним щодо політичного процесу, а також мати недостатній рівень довіри до державних суб'єктів, співгромадян і медіа.

Повідомлення, які бачимо в медіа, можуть формувати наше уявлення про певні явища. Так само і з корупцією. Деякі медіа, очевидно, мають перевагу від поширення «брудних сенсацій»: аудиторія звертає більше уваги на подібне та дає реакцію. Але такий принцип є проблематичним, адже коли журналісти в сюжетах фокусуються на безкарності щодо корупції, а не успішних кейсах боротьби з нею, або якщо явище корупції розглядають абстрактно, без фокусу на конкретних кейсах, то в людей може виникати викривлене уявлення про процес подолання корупції.

Якщо люди й до цього мали недовіру до влади, антикорупційної політики та антикорупційних органів, то такі повідомлення в медіа тільки підсилюють це ставлення, знецінюють антикорупційні процеси в державі та демотивують громадян долучатися до боротьби з корупцією.

Оскільки важливо долати такі поширені настрої громадянської пасивності та розчарування перед обличчям корупції, підходи до просування доброчесності через кампанії із залученням медіа можуть відігравати важливу роль. Створюючи позитивний національний дискурс про цінність доброчесності, прозорості та підзвітності, вони інформують про наслідки корупції та показують життєздатну альтернативу.

Що таке журналістські розслідування?

Кембриджський словник говорить, що це «тип журналістики, який намагається викрити інформацію, яка становить суспільний інтерес, яку хтось намагається приховати».

Найвідоміші приклади журналістських розслідувань

- [10 Examples of Powerful Investigative Journalism](#)
- Роль медіа в протидії корупції: топ-3 журналістських розслідувань – Офіс доброчесності НАЗК

Випадок, який демонструє важливість журналістів і медіа у виявленні фактів корупції, – це справа Mossack Fonseca Papers (широко відома як справа Panama Papers). У 2015 році анонімне джерело передало документи панамської компанії Mossack Fonseca німецькій газеті Süddeutsche Zeitung. Вона дослідила документи за допомогою Міжнародного консорціуму журналістів-розслідувачів (ICIJ) і опублікувала понад 11,5 мільйонів документів, що містять інформацію про таємні трасти, фінансові операції з податковими гаванями та понад 200 тис. офшорів (онлайн-база Offshoreleaks, створена ICIJ, надає відкритий доступ до всіх документів, витоку з Mossack Fonseca). Оприлюднення цих документів призвело до судових позовів у багатьох країнах світу. Понад 1,2 мільярда доларів США було повернуто в таких країнах, як Ісландія, Уругвай, Мексика, Нова Зеландія, Бельгія та Великобританія.

У багатьох країнах медіа протистоять неетичним людям або практикам і часто можуть бути каталізатором кримінального або іншого розслідування. Так, у Болгарії у 2019 році спільне розслідування Радіо Свобода та неурядової організації «Фонд боротьби з корупцією» виявило, що багато високопоставлених політиків і державних службовців придбали розкішні квартири за цінами, значно нижчими за ринкові. Це розслідування призвело до відставки тодішнього міністра юстиції, трьох віцеміністрів, кількох депутатів, а також голови Болгарського антикорупційного агентства. Результати були описані Степенхерстом.

Коли медіа можуть мати належний вплив?

Щоб медіа та журналістика відігравали ефективну роль у виявленні корупції, вони мають бути вільними й незалежними. Дослідження, проведені Світовим Банком, показують залежність рівня свободи преси та рівня корупції в державі: чим вищий рівень свободи преси, тим нижчий рівень корупції. Державні медіа часто є нерішучими щодо журналістських розслідувань корупційних правопорушень, залишаються вірними владі, яка їх фінансує. Водночас багато приватних медіа теж уникають серйозних розслідувань чи то через нестачу засобів для їх здійснення, професіоналізму, самоцензури, чи то через політичні зв'язки їхніх власників.

Міжнародна недержавна організація «Репортери без кордонів» кожного року висвітлює показники Індексу свободи преси. Свобода преси визначається як «здатність журналістів, як окремих осіб, так і колективів, відбирати, виробляти та поширювати новини в інтересах суспільства незалежно від політичного, економічного, правового та соціального втручання та за відсутності загроз їхній фізичній та психічній безпеці». Так, у 2022 році Україна опинилася на 160 місці зі 180 між Бурудні та Габонем. Першу позицію займає Норвегія, а другу – Данія.

Медіа може нормально функціонувати за таких умов:

- безпека журналістів
- мінімальне втручання держави у справи медіа
- відсутність правового та економічного тиску

II. Доброчесність медіа та загрози для доброчесності

Медіа по інший бік корупції

Незважаючи на важливу роль журналістів у боротьбі з корупцією, власність на медіа може підірвати всі зусилля, особливо там, де політики, бізнес-лідери або корумпована еліта надмірно впливають на них. У таких випадках повідомлення журналістів можуть бути упередженими та використаними для маніпулювання громадянами. Власники приватних медіа або держава можуть серйозно втручатися у свободу слова, а незалежні журналісти-викривачі піддаватися переслідуванням та санкціям.

Загроза для медіа як антикорупційного інструменту в тому, що його, як найважливіше джерело інформації для більшості людей, можуть використовуватися з метою маніпулювання громадською думкою для корисливих інтересів. Наприклад, група бізнесменів, урядовців, інших впливових людей, які фінансують медіа, готові витратити багато коштів, аби просувати власні наративи. У такому разі діяльність журналістів обмежена лобіюванням інтересів свого патрона та боротьбою з його конкурентами.

Також різні медіа-канали можуть бути використані для приховування фактів зловживань, зокрема службовим становищем, клієнтелізму та розкрадань.

Таким чином, спроби захоплення медіа для отримання особистої вигоди є ризиком як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених державах. В екстремальних випадках це може включати прямі пожертви в натуральній формі, вимагання або готівку за висвітлення або невисвітлення журналістами та редакторами певної інформації. Захоплення також може набувати непрямих форм через адміністративні та законодавчі норми (наприклад, закони про ліцензування), які сприяють певним політичним або бізнес-інтересам. Розміщення прихованої реклами – ще один спосіб впливу на висвітлення подій у медіа, який часто є результатом поширеної змови між журналістами, агентствами зі зв'язків з громадськістю та рекламними агентствами.

Отже, важливим принципом нормального функціонування для медіа є незалежність від держави та приватних осіб. Наприклад, у Резолюції Ради Європи про Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією одним із принципів визначена свобода медіа.

Приклади

Таїланд

У Таїланді медіа дуже поляризовані. З одного боку, провідні ресурси, такі як щоденна газета «Тай Рат» (Thai Rath), дотримуються лінії уряду. З іншого боку, менш відомі намагаються надавати альтернативну точку зору й через це стикаються з переслідуваннями з боку влади. Так, наприклад, відбувається з телеканалом «Голос» (Voice TV), який був заснований опозиційним лідером і якому регулярно погрожують призупинити мовлення. Ще більшою мірою це стосується інтернет-медіа, таких як «Прачатай» (Prachathai) та «Репортери» (The Reporters), що змушені вести постійну боротьбу за надання достовірних новин та інформації.

Показовим є той факт, що кожної п'ятниці ввечері прем'єр-міністр Таїланду виходить у радіо- й телеефіри для просування своїх поглядів.

Угорщина

Правляча партія Угорщини «Фідес» отримала фактичний контроль над 80% медіа країни за допомогою політико-економічних маневрів та купівлі новинних організацій дружніми олігархами. Тож ринок медіа в Угорщині сконцентрований у руках Центральноєвропейського фонду преси та медіа (KESMA), що володіє близько 500 національними та місцевими медіа-організаціями. Фонд піддається критиці, оскільки медіа, що належать йому, засновані або придбані союзниками прем'єр-міністра Угорщини, Віктора Орбана.

Однак треба зазначити, що незалежні медіа все одно зберігають сильні позиції і в інших сегментах національного ринку. До них належать телевізійна мережа RTL Klub, щоденна газета Népszava, щотижневик HGV та сайт 24.hu.

Мальта

Правляча партія Мальти має сильний вплив на державні медіа й використовує державну рекламу для здійснення тиску на приватні медіа. Багато політиків обирають конкретних журналістів для ексклюзивних інтерв'ю та ігнорують тих, кого вважають «ворожими». Уряд вимагає від журналістів «перепустки» для висвітлення урядових заходів або відвідування пресконференцій.

Медіа як рупор пропаганди та дезінформації

Підпорядковані владі медіа можуть використовувати для нав'язування певних ідей та поглядів, виправдання дій рішень влади або відкритої реклами. Це називається пропагандою. Також журналісти можуть приховувати певні факти, подавати інформацію не так, як є насправді, або придумувати сюжети, яких насправді не було. Це дезінформація. Інструменти, які використовують для цього, ми обговоримо в кінці лекції, а зараз зосередимося на тому, яку загрозу несе пропаганда.

Однією з країн, що відома нам своєю дезінформацією та пропагандою, є росія. Ви можете поставити цілком логічне питання – хтось сприймає її серйозно? Вона ж є очевидною брехнею. Або можете запитати, чому ми взагалі це обговорюємо? Усі знають про пропаганду та дезінформацію в росії, це їхня проблема.

Насправді ми недооцінюємо їх вплив на Україну. Пропаганда та дезінформація, які транслюють безпосередньо в росії, правда є примітивними очевидними та шкідливими здебільшого для російського суспільства. Справжню небезпеку несе інформація, яку росія транслює в Україні та інших країнах.

російська дезінформація в Україні

З 2013 року росія активно вдавалася до різних інструментів інформаційного впливу на українське суспільство, щоб досягти своїх військових, політичних та економічних цілей. Уряд росії діяв за таким алгоритмом: «дезінформування населення – дестабілізація ситуації – створення образу ворога – легітимізація вторгнення на територію України». У цьому Кремль покладався як на російські медіа, так і на розгалужену мережу агентів усередині України (підконтрольні медіа, місцеві еліти, політичні партії, громадські організації, церква). Яскравим прикладом є канал «112», який довгий час просував російські, антиукраїнські наративи.

Через медіа росія поширювала серед українців наративи про ненависть до мешканців Донбасу й Криму, звинувачення в тому, що вони не чинили опору «зеленим чоловічкам»; переконання, що ніколи не були справжніми громадянами України й за них немає сенсу воювати. Російська пропаганда дедалі більше поширювала наративи про неспроможність України бути незалежною державою; про нездатність української влади керувати країною; про незворотність повернення назад до складу росії.

Через наратив про Україну як місце хаосу, де при владі неконтрольовані банди націоналістів, які стоять вище закону, росія намагалася сформувати образ України як «failed state» («Держави, що не відбулася»). Це помітно й зараз – росія досі використовує аналогічні тези. Наприклад, 24 лютого 2022 року ці ж наративи використовував президент росії, владімір путін, щоб виправдати початок «спеціальної операції» (насправді – вторгнення в Україну та повномасштабної війни). Те саме транслювали російські медіа.

Ще однією загрозою є поширення російського мовлення на окуповані території та «відрізання» їх від українського інформаційного простору, що полегшує просування дезінформації та має на меті зниження рівня спротиву місцевого населення російській окупації.

російська дезінформація у світі

Ми могли не помічати цього раніше, але воно стало очевидним у 2022 році – окрім просування своїх наративів на внутрішню аудиторію та спроб нав'язати їх українцям, росія також працює в інших країнах. Через поширення антиукраїнських тез вона намагається сформувати негативний образ України у світі. Розглянемо декілька прикладів.

Дискредитація полку «Азов»

Першим прикладом є робота над дискредитацією полку «Азов». Росія довгий час демонізує «Азов», називаючи його бійців неонацистами. У медіа й соцмережах – купа фейків про їхню символіку й роль в Україні. Навіть якщо ви вводите в пошуковик слово «Азов», найімовірніше, гугл запропонує додати «нацисти», до того ж російською мовою. Така ситуація не просто шкодить репутації спецзагону Нацгвардії, а й має цілком реальні погані наслідки для його бійців. Через упередження та стереотипи щодо «Азову» уряди західних країн могли відмовляти саме цьому підрозділу в наданні військової допомоги й навчання, а охочі приєднатися до лав захисників України часом обирали інші підрозділи.

Кілька років тому в США обговорювали ініціативу про визнання «Азову» іноземною терористичною організацією. Ініціатори, керуючись брехливим медіаобразом, створеним росією, навіть не зрозуміли, що йдеться про підрозділ державного органу, а не про неформальне воєнізоване формування. Окрім цього, російські наративи про «Азов» використовували в іноземних медіа. У 2018 році британський «The Guardian» назвав підрозділ «горезвісним українським фашистським ополченням». А у 2022 році «The Times» апелювало до «неонацицького коріння полку». Це все дискредитує «Азов» і допомагає росії підтримувати наратив про «нацистів в Україні», що впливає на підтримку нашої держави у світі.

Антиукраїнські та антизахідні наративи в Сербії

Іншим прикладом є російська дезінформація в Сербії. Проросійські медіа просувають там власну точку зору щодо міжнародної політики. Мовляв, політика Заходу щодо балканського регіону має на меті не просування демократичних цінностей, а задоволення геостратегічних інтересів. Також вони розглядали Революцію гідності в Україні як державний переворот, який організували Сполучені Штати. У цьому випадку російська пропаганда в Сербії принесла чималі успіхи, адже за даними белградської правозахисної організації Crta, 3/4 сербів віряють, що росія була змушена воювати з Україною через експансіоністські наміри НАТО.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну пропагандисти в Сербії значно активізувалися. У медіа почали з'являтися такі заголовки: «Україна розпочала війну проти росії»; «Українські війська обстріляли пологовий будинок»; «Українці готуються застосувати хімічну зброю» тощо.

Російська пропаганда в КНР

Китайські та російські державні медіа, а також соціальні мережі, що пов'язані з владою, працюють у тандемі. Вони розповсюджували наративи про «денацифікацію» як

привід для вторгнення росії. Потім китайські державні медіа, як-от Global Times або CGTN, підхопили путінську думку про нерозширення НАТО.

Пізніше, приблизно в березні 2022 року, китайські державні медіа продовжили розповідати про «денацифікацію», цитуючи промови та заяви російського уряду. Але зрештою цей наратив розвивався ще до вторгнення.

Протягом перших місяців війни китайські медіа підтримували російське вторгнення. Але пізніше вони стали більш виваженими в поширенні пропаганди. Причина цього – велика підтримка України з боку західних країн.

Просування російських наративів у Німеччині

Напевно, найнебезпечнішим для нас є вплив росії на країн-партнерок України, як, наприклад, Німеччину. Адже поширення російських наративів у таких суспільствах може вплинути на громадську думку про підтримку України й відтак на позиції уряду щодо цього.

Федеральне міністерство внутрішніх справ і громадськості Німеччини опублікувало заяву на своєму сайті, в якій йшлося про те, що росія прагне спрямувати громадську думку в Німеччині на свою користь, поширюючи дезінформацію та пропаганду, а також проводячи інші заходи для впливу на суспільство. Партнери Німеччини, наприклад у ЄС і НАТО, також страждають від незаконного впливу російського уряду, зокрема в інформаційній сфері.

З початком російської агресії проти України Федеральний уряд Німеччини зіткнувся зі зростанням дезінформації з боку підконтрольних російському уряду медіа та проросійських вебсайтів, а також з боку офіційних дипломатичних та прокремлівських акаунтів у твіттері. Російські державні органи все частіше діють як агенти дезінформації, використовуючи всі наявні в їхньому розпорядженні засоби комунікації, такі як офіційні прес-релізи Міністерства закордонних справ росії, власні канали в соціальних мережах на таких платформах, як Telegram, а також вебсайти російських посольств.

Міністерство підкреслило, що російський уряд прагне контролювати те, як сприймають його агресивну війну проти України, що ведеться з порушенням міжнародного права. Він поширює неправдиві заяви, намагаючись виправдати своє військове вторгнення, приховати жертви серед цивільного населення та зміцнити наратив про «антиросійський Захід».

Про результати роботи росії в просуванні своєї пропаганди свідчать дані опитувань німців. Німецьке медіа «Der Spiegel» з посиланням на дослідження Центру моніторингу, аналізу та стратегії CeMAS повідомило, що від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну все більше людей у Німеччині вірять російській пропаганді.

Так, результати опитування, проведеного в жовтні 2022 року, показали, що з квітня 2022-го частка людей, які вважають, що повномасштабне вторгнення росії в Україну було «безальтернативною реакцією росії на провокацію НАТО» або що Україна «історично не може мати територіальних претензій, тому що фактично була частиною Росії» збільшилася на 10-15 відсотків.

Отже, спроби росії поширювати свої наративи в Україні та світі є загрозою українській і світовій безпеці. На національному рівні Україна бореться з цим законодавчими методами. Наприклад, було прийнято низку рішень, покликаних обмежити вплив російських медіа. Ухвалено Стратегію інформаційної безпеки, в якій багато уваги приділено загрозам із боку рф. Рішеннями судів та регулятора припинено трансляцію понад 70 російських телеканалів, що поширювали кремлівську пропаганду. Заборонено прокат і трансляцію російських кінофільмів, які містять елементи пропаганди.

Ситуація на міжнародному рівні вирішується за рахунок комунікації представників України з представниками інших країн, їхніми медіа та проведенням інформаційних кампаній.

Відмінність медіа від соціальних мереж

Соціальні медіа вважаються більш доступними та більш стійкими до контролю згори в порівнянні з традиційними медіа через свою децентралізованість. Вони надають можливість швидко мобілізувати громадську думку таким чином, щоб підвищити залученість людей до конкретних питань або привернути їхню увагу до корупційних кейсів.

Незважаючи на позитивний ефект, який соціальні медіа можуть мати в залученні громадян до боротьби з корупцією, слід враховувати, що сучасні медіаплатформи вразливі до зловживань, що може призвести до постійного поширення дезінформації серед громадян. Зокрема, поширення неправдивої інформації через соціальні медіа стало серйозною загрозою для довіри суспільства як до основних, так і до незалежних ресурсів. Фейкові новини не тільки поширюють неправдиву інформацію, але також часто покликані дискредитувати політичних супротивників, поставивши під сумнів їхню чесність за допомогою необґрунтованих повідомлень про корупцію, або дискредитувати журналістів, які повідомляють про випадки корупції.

Медіа та доброчесність

Доброчесність медіа охоплює кілька якостей медіасистеми – політики, структури, практики у сфері та їхніх зв'язків, які дозволяють служити суспільним інтересам і демократичним процесам. Це:

- свобода й незалежність від конкретного приватного або державного інтересу;
- прозорість, зокрема чітке розкриття інформації про вплив конкретних приватних чи державних інтересів або залежність від них;
- повага до етичних і професійних стандартів, відповідальність перед громадянами.

Доброчесність медіа більш конкретно стосується їх здатності:

- надавати точну та достовірну інформацію громадянам, незалежну від клієнтелістських відносин, певних приватних чи державних джерел;

- забезпечувати громадянам доступ до медіа, можливість висловлювати різні погляди й думки без упереджень та пропаганди.

Чесність медіа також передбачає здатність журналістів та інших медіапрофесіоналів дотримуватися професійної автономії та стандартів, демонструючи відданість служінню суспільним інтересам на протигагу відносинам і практикам, які корумпують та інструменталізують професію для конкретного приватного чи державного інтересу.

Що загрожує доброчесності медіа?

Дослідження Обсерваторії медіа Південно-Східної Європи виділяє чотири зони ризику для доброчесності медіа:

1. розробка та реалізація медіаполітики;
2. медіаструктури (медіавласність, фінанси, суспільне мовлення);
3. журналісти;
4. журналістські/медійні практики.

Для кожної з цих сфер було визначено конкретні ризики щодо чесності медіа.

Зона	Ризики	
Медіаполітика	<ul style="list-style-type: none"> • Несистемність загальної політики у сфері медіа, корупційні ризики в законодавстві, що регулює діяльність медіа. • Політику у сфері медіа розробляють без належного аналізу ситуації, стратегії розвитку, громадських та експертних консультацій. • Інститути, органи та посадові особи, які займаються формуванням медіаполітики, можуть піддаватися контролю та впливу політичних або приватних інтересів певних груп (зокрема політичних партій), які можуть не збігатись із загальними суспільними інтересами. Наприклад, коли медіа перебувають в цілковитій власності олігархів. • Політики або публічні службовці, які відповідальні за розробку та реалізацію політики в цій сфері, можуть не володіти достатньою компетенцією або ж мати конфлікт інтересів (бути власниками медіа, впливати на конкурентів тощо). 	
Медіаструктури	Власність	<ul style="list-style-type: none"> • Непрозорість інформації про власників або джерела інвестицій медіа (дані про справжніх власників можуть бути приховувані). • Медіавласники, що домінують на національному та локальному ринках, можуть використовувати медіа для просування власної та дискваліфікації протилежної політичної програми, загалом використовувати медіа як інструмент для конкретних політичних інтересів або інтересів приватного бізнесу, які ігнорують суспільні інтереси та демократичну роль журналістики. • Державні медіа (повністю або частково) на національному та місцевому рівнях можуть бути під управлінням і фінансуванням для обслуговування конкретних політичних та бізнес інтересів правлячих політичних груп.
	Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> • Дані про фінансування та витрати медіа можуть бути непрозорими, а джерела доходів – приховуватися. • Ключові дані, що впливають на фінансування медіа на конкурентному медіаринку та прозорість медіабізнесу, можуть бути недоступними або ненадійними (дані про наклад, передплату, продані примірники, читацьку аудиторію друкованих медіа; дані про рейтинги та аудиторію радіо та ТБ, дані про унікальних відвідувачів для онлайн-медіа, дані про загальний обсяг рекламного ринку та частки тощо). • Заходи державної податкової політики щодо медіа можуть використовувати правлячі політичні групи як інструмент для покарання або винагороди окремих медіа.

	<p>Суспільне мовлення</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Розподіл фінансових ресурсів для суспільного мовлення може не базуватися на прозорих та об'єктивних критеріях і процедурах. ● Фінансові звіти та використання ресурсів суспільного мовлення не контролюються належним чином, а механізми фінансової звітності відсутні або є неефективними. ● Суспільству не вистачає прозорої та підзвітної інформації про фінансові ресурси й діяльність суспільного мовлення.
<p>Зона</p>	<p>Ризики</p>	
<p>Журналісти</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Журналістам не вистачає можливостей (зокрема освіти та навичок, а також інституційних і горизонтальних форм професійної соціалізації), щоб протистояти структурам і відносинам, які перешкоджають демократичній ролі медіа. ● Журналісти, які висвітлюють випадки корупції, клієнтелізму та злочинності, піддаються різним формам тиску, погроз, нападів і насильства. ● Редакторів призначають незалежно від їхньої професійної компетенції та доброчесності, а радше на основі політичної приналежності, лояльності та зв'язків із певними політичними та бізнесовими інтересами власників медіаресурсів. ● Журналістам-розслідувачам не вистачає підтримки, або вони стикаються з різними формами тиску та цензури. 	
<p>Журналістські практики</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Низьке дотримання медіаетики та нормативних документів у цій сфері. ● Політична упередженість у висвітленні інформації державними й приватними медіа, які піддаються впливу та контролю з боку певних політичних і бізнес-інтересів та груп. ● Політизованість медіаконтенту, його інструменталізація для боротьби за політичні чи партійні інтереси. ● Дискримінаційне представлення етнічних, релігійних, сексуальних та інших меншин, а також гендерне представлення в медіа підтримують форми соціальної організації, розподілу ролей і ресурсів у суспільстві на основі соціальної ізоляції, нерівності, домінування певних політичних та економічних інтересів. 	

Як зазначали раніше, недоброчесність у медіа – це не лише корупція. Це також можуть бути різноманітні інформаційні маніпуляції та фейки.

1. Маніпуляції.

Інформаційні маніпуляції – це найнеприємніша дезінформація, оскільки її буває важко розрізнити та необхідно ретельно перевіряти, аби усвідомити підступність. Головна мета інформаційних маніпуляцій – це вплинути на вас та спонукати розповсюджувати їх далі: робити репости, розсилати родичам, обговорювати в компанії друзів.

Маніпуляції можуть набувати різних форм, але найчастіше використовуються такі техніки:

1. Інформаційний сендвіч – це така подача інформації, що чергує правдиву та неправдиву інформацію в одній публікації. Принцип роботи: факт – фейк – факт. Наприклад, «Земля – не плоска, як доказали американські вчені в 1998 році, і обертається навколо сонця». Тож відрізнити її буде не так складно, якщо бути уважним.

2. Заголовок, що провокує на натискання, тобто «клікбейт» – вам намагаються... знати, простіше продемонструвати: «УВЕСЬ СВІТ У ЩОЦІ ВІД ТОГО, ХТО НАРОДИВСЯ НА ВІННИЧИНІ: ДИВИТИСЯ ФОТО». «СВІТЛА В УКРАЇНІ БІЛЬШЕ НЕ БУДЕ: ОКУНАЄМОСЬ У ТЕМРЯВУ НАЗАВЖДИ». Добре, що таку маніпуляцію видно здалеку – завдяки капслоку зокрема.

3. Неправильне оперування статистичними даними та дослідженнями – вам намагаються показати якісь графіки, діаграми, списки, складні схеми та одразу нав'язують власну інтерпретацію в одному абзаці з авторським переказом. Або ж у тексті йдеться про «70% когось або чогось, що виступають проти чогось» без посилань на першоджерело дослідження. Аби відрізнити такі інформаційні маніпуляції, достатньо слідувати простому правилу – бачите «циферки» та «британських учених», переходьте до першоджерела!

4. Неправильний переклад – вам намагаються нав'язати некоректний переклад іншомовної публікації або висловлювання.

5. Підміна понять – вам намагаються піднести все чорне – білим, рожеве – блакитним, перекрутити суб'єкт та об'єкт, небо та землю. Помітити таку маніпуляцію одразу буває важко, оскільки підміна понять може використовуватись лише декілька разів на весь текст, однак вона таки справлятиме ефект на читачів.

6. Конспірологія або теорії змов – їх нескладно розрізнити, якщо ви вже чули про «рептилоїдів» і «масонів», які управляють світом. Такі маніпуляції можуть носити й розважальний характер, тож, якщо вам подобається читати про теорії змов, чому б ні?

7. Джинса – це замовні матеріали. Часто медіа не дотримуються своїх журналістських стандартів та публікують не точну або маніпулятивну інформацію у вигляді новини, а не реклами, за яку отримують гроші.

8. «Інсайд» або «злив» – ця інформація так і називається в публікаціях, тому розрізнити її дуже просто. «Інсайд: джерело в Офісі Президента/МВС/СБУ повідомило...» –

до таких публікацій необхідно ставитися скептично. По-перше, унікальної або секретної інформації скоріше за все ви не побачите, оскільки вона охороняється державною таємницею, а розголошення карається законом. По-друге, така інформація намагається викликати у вас певну реакцію, яка необхідна автору. По-третє, це спосіб підвищити вартість власного інформаційного ресурсу в очах підписників. Усе-таки іноді «інсайд» бувають доречними та, як і конспірологія, можуть носити розважальний характер.

Для досягнення найбільшого ефекту всі інформаційні маніпуляції можуть поєднуватися між собою, чергуватися одна з одною або ж, навпаки, приховуватися за стрічкою з нібито цілком достовірним контентом.

2. Фейки.

Як розпізнати фейк? Фейків безліч. Вони можуть бути різних форм і видів – від аналітичних довгих текстів до сторінок у соціальних мережах або цілих сайтів. Слово «фейк» походить від англійського fake – «несправжній». Ми наведемо кілька простих правил, що допоможуть вам розпізнати підроблену інформацію майже миттєво.

1. Джерело публікації:

Перше, на що ви маєте звернути увагу, – джерело, тобто хто це запостив? Зважайте на те, що фейкову інформацію можуть поширювати також і несправжні акаунти. Бачите сторінку Ілона Маска з підписом російською мовою «ну я точно Ілон Маск, чесно-чесно», що не має поруч з назвою галочки верифікації та підписників, – це точно фейк.

Утім, не тільки фейкові акаунти є недостовірним джерелом публікації. Наприклад, помітивши новий канал інформації, обов'язково перевірте, чи не входить він до списку ворожих Telegram-каналів, що ведуть спецслужби росії, прочитайте кілька попередніх публікацій, продивіться, кого репостить цей ресурс.

Важливо! Навіть на публікації від перевірених ресурсів або ваших друзів не слід реагувати одразу, оскільки, по-перше, на фейк досить легко «повестися» й досвідченим користувачам, а по-друге, сумнівні публікації, особливо які містять посилання, можуть бути небезпечними з точки зору потенційного зламу вашого пристрою або поширення шкідливого програмного забезпечення. Про такі злами потрібно оперативно повідомляти відповідні органи.

2. Джерело інформації:

Ви дізналися про джерело публікації та починаєте розглядати зміст. Уважно подивіться, на чий цитати або дані посилаються в ній. Спойлер: «джерело у вищих колах по секрету повідомило/достовірна інфа, яку сказали знаючі люди від тещі братового кума» – таке не можна вважати достовірним. Достовірне джерело інформації – це безпосередньо

дані органу державної влади або ж представників/речників, уповноважених таких органів, компаній, організацій тощо. І все одно слід переконатися, чи справді особа, чії слова процитували, сказала саме так. Це можна зробити, відвідавши офіційну сторінку в соціальних мережах або сайт.

3. Зміст публікації

Отже, ви перевірили джерело інформації, хто її запостив (канал, який постійно читаєте), на чіїх словах засновані дані (реальний політик), та розглядаєте ілюстрацію до повідомлення. Фейковий супровід змісту, наприклад, зображення, що не відповідає тексту, не завжди вдається помітити одразу.

Які є найпопулярніші види фейкових публікацій?

- **Вигадана публікація** – найпростіший фейк, для якого майже не потрібно зусиль. Автор просто вигадує інформацію, прикріплює фотографії або зображення з вільного доступу та видає її, як йому завгодно.
- **«Фотошоп»** – під цим терміном розуміємо не назву відомої програми для обробки графічних зображень, а загальний збірний термін для всіх видів компіляцій із зображеннями та відео, що часто стають фейками й поширюються потім в Інтернеті. Для виготовлення такого фейку вже знадобляться певні навички, а саме: освоїти фото- чи відеоредактор та власне створити з одного або кількох зображень необхідне. Але зображення також доволі просто розпізнати, оскільки оригінал майже завжди зберігається в мережі, а подекуди сліди від редагування будуть помітні, наприклад, у вигляді розтягнутого фону, неприродної пози, явних ознак накладених зображень тощо.
- **Технологія дїпфейк** – від англ. deepfake, від поєднання термінів «deep learning» – «глибинне навчання» та «fake» – «підробка». Більш складний у виконанні, проте легко впізнаваний фейк: зображення людини використовують для поєднання й накладення на інші зображення або відеоролики за допомогою штучного інтелекту.

Інтерактив → Кахут

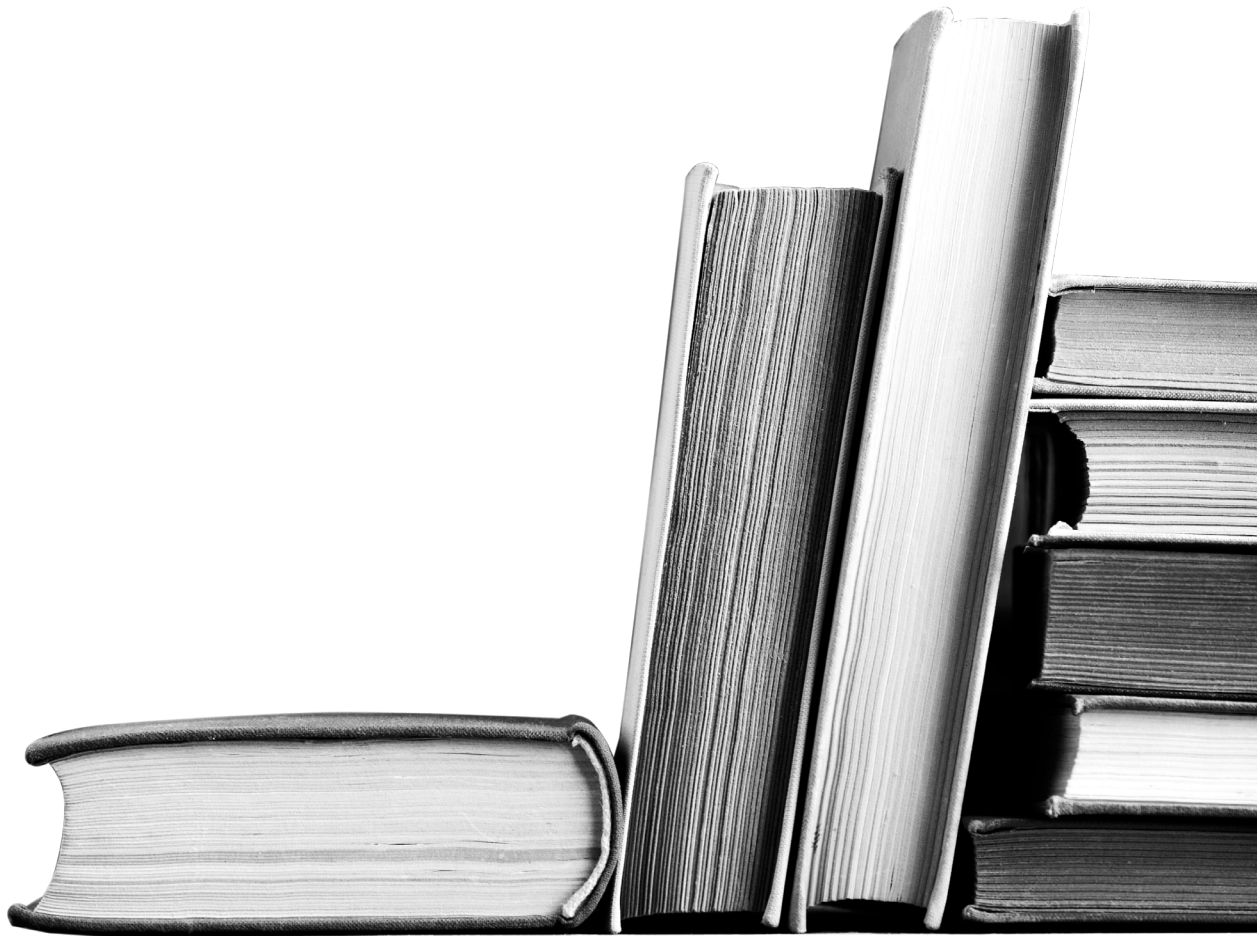
Семінарське заняття

Варіант 1.

Семінар у форматі обговорення. Перед заняттям студенти мають ознайомитися з матеріалами запропонованих журналістських розслідувань.

Під час семінару викладач та студенти повинні обговорити кожне з них, зокрема відповівши на запитання:

1. Чи мало це розслідування вплив? Якщо так, то який?
2. На вашу думку, чому розслідування мало чи не мало належного впливу? Які фактори зіграли головну роль у цьому (реакція суспільства/влади/медіа, політичний режим, рівень корупції тощо)?
3. Будь-які інші моменти, які зацікавили вас/ваші думки/тощо.

Матеріали для індивідуальної підготовки до семінару у форматі обговорення

Кейс*

Panama papers

Джерела**

- European Journalism Observatory. У різних країнах, але в одній команді: як працюють учасники проекту Panama Papers. [→ посилання](#)
- International Consortium of Investigative Journalists. Panama papers. [→ посилання](#)
- International Consortium of Investigative Journalists. Five years later, Panama papers still having a big impact. [→ посилання](#)
- The Guardian. Panama papers. [→ посилання](#)
- The Guardian. What are the Panama Papers? A guide to history's biggest data leak. [→ посилання](#)

Кейс*

Справа Гюртеля (або Корупційний ремінець)

Джерела**

- LB.ua. Прем'єр-міністра Іспанії викликали до суду свідчити у справі про корупцію. [→ посилання](#)
- The Guardian. Spain's Watergate: inside the corruption scandal that changed a nation. [→ посилання](#)
- Reuters. Spanish judge orders graft trial of senior ruling party members. [→ посилання](#)
- EL PAÍS English Edition. Popular Party awaiting judgment day. [→ посилання](#)

Кейс***Pandora papers****Джерела****

- Слідство.Інфо. Pandora Papers: українські політики та бізнесмени у новому офшорному витоку. [→ посилання](#)
- International Consortium of Investigative Journalists. Pandora papers. [→ посилання](#)
- BBC. Pandora Papers: A simple guide to the Pandora Papers leak. [→ посилання](#)
- The Guardian. Pandora papers. [→ посилання](#)

* Перелік кейсів не є вичерпним, за бажанням студенти можуть додатково опрацювати матеріали щодо інших випадків, які їм цікаві, й обговорити їх на занятті.

** Перелік джерел є рекомендованим, але не вичерпним Варіант 2. Семінар у форматі інтерактиву. Безпосередньо на занятті студентам пропонують виконати інтерактивні завдання для перевірки їхніх знань та закріплення матеріалу.

Практичне завдання «Доброчесні медіа»

Завдання 1.

Студентів ділять на групи по 5-6 учасників. Кожна команда отримує роль одного з національних медіа. Усім групам роздають корупційні ситуації, які були викриті до цього, але їх зі всіх сил намагалися приховати. Завдання кожної команди – побудувати інформаційну кампанію, яка полягатиме в оприлюдненні деталей корупційної ситуації для громадськості.

Під час виконання завдання варто продумати формат, методи та форми донесення інформації до споживачів. У процесі поділу команд варто розподілити національні медіа з урахуванням наявності різних форм: радіоканалів, телебачення, каналів у соціальних мережах тощо.

Корупційні ситуації:

Команда 1:

Відомий ресторан у столиці успішно проходив усі перевірки санітарної служби. Через деякий час відвідувачі почали скаржитися на якість приготованих страв та поставили під сумнів рівень гігієни на кухні закладу. Після численних скарг виявилось, що власник оплачував певну суму інспектору, аби уникнути перевірок та отримати задовільний відгук від санітарної служби. Ця новина сколихнула всю столицю.

Команда 2:

Підприємець Шевченко переміг у тендері в системі ProZorro. Замовником була державна установа. Через деякий час Шевченкові зателефонував чиновник із цієї установи та попросив відкат у розмірі 10% від суми тендера. Підприємець відмовився й поширив інформацію про ситуацію в маси.

Команда 3:

Відома фармацевтична компанія замовила проведення експертизи нового препарату проти туберкульозу в незалежній експертній установі, яка вивчатиме його властивості та побічні ефекти. За результатами попередніх тестувань виявлено високу ефективність препарату за основними показниками, однак є підозри, що він спричиняє значне підвищення артеріального тиску в 10% пацієнтів. Від думки та офіційної позиції експерта установи багато що залежить. Якщо його висновок підтвердить безпечність використання препарату, фармацевтична компанія заробить мільйони гривень. Тривалість процедури

тестувань становить 10 місяців, проте експерт неофіційно звернувся до представника компанії, запропонувавши свої послуги за окрему плату. Він упевнений, що препарат дуже ефективний, і, щоб не гаяти часу, готовий пропустити ліки з позитивним висновком набагато раніше, адже висновки щодо побічних ефектів лише попередні та, найімовірніше, не підтвердяться. До того ж підвищення тиску було виявлено лише в 10% пацієнтів. Це всім буде вигідно, а компанія отримає прибутки значно раніше. Фармацевтична компанія відмовилася й надала розголосу цій ситуації.

Команда 4:

Відома автошкола проводить набір у групи. Курс триває два місяці та коштує 9000 гривень. Стало відомо, що через місяць навчання викладач групи повідомив студентам, що потрібно заплатити додатково 2500 гривень для успішного складання іспиту в автошколі та МРЕВ. Ті, хто не вніс додаткової плати, не склали іспиту. Студенти не залишили справи й почали бастувати перед автошколою. Ось-ось – і все місто дізнається про хабарі.

Завдання 2.

Студентів розділяють на групи по 5-6 людей. Потрібно уявити, що кожна команда є експертом з викриття та поширення інформації щодо корупційних схем. Завдання кожної з команди: на основі опрацьованої лекційної частини скласти перелік порад/важливих моментів щодо інформування про корупційні махінації, які необхідно знати репортерам та впроваджувати в усіх медіа.

Завдання 3.

Студенти об'єднуються у дві команди, кожна з яких готує обґрунтовану позицію у форматі презентації на теми: «Усі медіа мають бути державними» та «Усі медіа мають бути у приватній власності». Студенти разом із викладачем обирають команду, чия презентація була переконливішою.

Основна література до семінару

- Корупція в медіа (2022). Anti-corruption Walks Kyiv. Отримано з [→ посилання](#)
- Schauseil, W. (2019). Media and anti-corruption. U4 Helpdesk Answer. Отримано з [→ посилання](#)
- Походєєва, В. (2021). Запобігання корупції в Україні крізь призму медіа: формування антикорупційного дискурсу як превентивний захід. Актуальні проблеми політики, №67. Отримано з [→ посилання](#).

Додаткова

- Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011). Отримано з [→ посилання](#).
- Калайда, Ю. (2021). Засоби масової інформації як складова системи запобігання корупції в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2(94). Отримано з [→ посилання](#).
- Кікалішвілі, М. (2019). Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск, том 2. Отримано з [→ посилання](#)
- Корупція в медіа (2022). Anti-corruption Walks Kyiv. Отримано з [→ посилання](#)
- Корупція через фільтри ЗМІ. (2018). Дослідження. Отримано з [→ посилання](#)
- Однолько, І. (2020). Роль ЗМІ у виявленні та запобіганні коурпції. Питання боротьби зі злочинністю, №39.
- Ортинський, О. (2020). Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. Європейські перспективи, № 3. Отримано з [→ посилання](#)
- Походєєва, В. (2021). Запобігання корупції в Україні крізь призму медіа: формування антикорупційного дискурсу як превентивний захід. Актуальні проблеми політики, №67. Отримано з [→ посилання](#).
- Burnham, D. (1977). The role of the Media in Controlling Corruption. Criminal Justice Center Monograph Number 3. Отримано з [→ посилання](#)
- Dustin, R. D. (2011). Freedom of the Media as Freedom from Corruption. The Florida State University College of Social Sciences and Public Policy. Отримано з [→ посилання](#).
- Md. Abdul Jalil. (2022). Role of Media in Implementing National Integrity Strategy. Daily Sun. Отримано з [→ посилання](#).

- Palau, A. M. (2021). The Role of the News Media in Fighting Corruption Practices: A Case Study of Spain. Отримано з [→ посилання](#)
- Rajak, J. S. (2014). The role of Media to Fight against Corruption. International Journal Of Current Research, Vol 6. Отримано з [→ посилання](#).
- Schauseil, W. (2019). Media and anti-corruption. U4 Helpdesk Answer. Отримано з [→ посилання](#).
- Steien, S. (2017). The Relationship between Press Freedom and Corruption. The Perception of Journalism Students. Отримано з [→ посилання](#).
- The Anti-Corruption Role of Free Media and Investigative Journalism. (2021). Отримано з [→ посилання](#).
- The role of media and investigative journalism in combating corruption. (2018). OECD. Отримано з [→ посилання](#)
- The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption. (2018). Отримано з [→ посилання](#)
- The United Nations Convention against Corruption. Reporting on Corruption: A Resource Tool for Governments and Journalists. Отримано з [→ посилання](#).
- Three ways to fight corruption in the media. (2016). Transparency International. Отримано з [→ посилання](#).
- United Nations Office on Drugs and Crime. The role of the media in fighting corruption. Отримано з [→ посилання](#).

ТЕМА 10.

Доброчесний бізнес: міф чи реальність

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Показати студентам, що, хоча корупцію традиційно розглядають як щось властиве лише публічному сектору (державній системі чи політикам), насправді вона отруює життя кожного індивіда ще більше, коли з'являється в приватній сфері – бізнесі, з яким так чи інакше стикається кожен громадянин.

Результати лекції:

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- мають уявлення про різні види корупції в бізнесі
- знають про основні причини поширення корупції в бізнесі, а також законодавче регулювання в цій сфері
- мають знання щодо методів запобігання корупції в бізнес-середовищі
- діяльнісний компонент
- уміють ідентифікувати корупційні ситуації у взаємодії з бізнесом
- мають навички складання «комплаєнс-плану» для бізнесу

Ціннісний компонент

- усвідомлюють важливість доброчесності та чесної конкуренції в бізнес-процесах

Структура лекції

- Поширеність корупції в приватному секторі.
- Види корупції в бізнесі.
- Чому компанії вдаються до корупційних махінацій?
- Наслідки корупції.
- Які прийоми використовувати, аби запобігти корупції в бізнесі?

Корупція може зробити біднішими не тільки громадян чи країни, але й бізнес, причому йдеться як про маленькі підприємства, так і про великі, всесвітньо відомі корпорації. Так, компанія Майкрософт збідніла на 25 мільярдів доларів США – саме таку суму вона сплатила у вигляді кримінальних і цивільних санкцій через позов Міністерства юстиції США, що стосувався підкупу та хабарництва.

Скандал розгорнувся навколо дочірньої компанії Майкрософт в Угорщині через продаж ліцензій на програмне забезпечення державним установам країни. Було виявлено, що співробітники дочірньої компанії, включно з керівниками, неправдиво представляли високі «знижки», аби укласти угоди з торговими посередниками, що порушувало Закон США «Про корупцію за кордоном» (FCPA).

Наскільки корупція поширена в бізнес-середовищі?

Дослідження «Corrupt behaviour inside business environment» каже, що 1 з 3 директорів правління та старших менеджерів виправдовують надання грошових виплат, щоб перемогти в конкурентній боротьбі або зберегти бізнес (1 з 5 інших працівників). 1 з 5 керівників готовий вказати у звітах доходи раніше, ніж вони отримані, аби досягти своїх цілей (1 з 10 всіх інших працівників). 12% директорів та керівників готові надати неправдиву інформацію, щоб покращити свою кар'єру чи оплату праці (вдвічі більший відсоток порівняно з іншими працівниками).

Бізнес-індустрія не залишилася поза межами корупційної пандемії. Ба більше, недоброчесність є одним із найсерйозніших викликів, які заважають стрімко розвиватися суб'єктам приватного сектора. Застосування корупційних схем у бізнесі підриває довіру до організації, унеможлиблює справедливую конкуренцію та згубно впливає на економічний розвиток країни в цілому.

Таким чином, ми бачимо, що, з одного боку, бізнес може бути суб'єктом корупції, тобто реалізуватися завдяки корупційним практикам, але також і об'єктом, який першим страждає від її згубних наслідків. Дослідження «Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність» свідчить, що за даними опитування населення корупція посідає 3-є місце серед основних проблем. Представники бізнесу називають корупцію 2 за серйозністю проблемою. Отже, представники бізнес-спільноти вище оцінюють важливість проблеми корупції, ніж середньостатистичні громадяни, можливо, тому, що гостріше відчують її наслідки.

Може здатися, що корупція в одному окремо взятому бізнесі не є чимось критичним. Проте студенти теж можуть стати жертвами недобросесних дій у приватному секторі, навіть не працюючи в бізнес-організації. Уявімо, що ви замовили нову шафу, яку плануєте поставити вдома (у гуртожитку). Для її виготовлення обрали компанію з умовною назвою «Меблі+», яка має напрацьовану корупційну схему: директор замовляє деталі для меблів нижчої якості в друга начальника місцевої податкової служби, який взаємін списує податки з компанії лише «на папері». У результаті вам привозять шафу, у якій через тиждень відпала ручка, через місяць злізла фарба, через рік розсохлися дошки. Так, не будучи учасником корупційної схеми, ви стаєте її жертвою. Люди постійно покладаються на приватні компанії у вирішенні важливих питань, тому добросесність бізнесу є важливою для всіх.

Чому компанії вдаються до корупційних махінацій?

Обґрунтування корупції в приватному секторі в основному економічне. Типовими причинами є такі: максимізація прибутку, подолання економічних труднощів, подолання конкуренції або отримання конкурентної переваги, вихід на нові ринки та забезпечення зростання, вирішення операційних проблем.

Якщо в державному секторі особиста вигода часто є головною причиною корупційних дій, то в бізнесі це може бути лише одна з них. Коли компанії використовують корупційні методи, щоб отримати конкурентну перевагу, вони створюють ефект «снігової кулі» в усіх галузях, спонукаючи інші компанії до подібних дій, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Які фактори можуть сприяти вкоріненню корупції в корпоративних середовищах?

- **Специфіка бізнес-управління.** Рішення часто є складними, а приймати їх потрібно швидко. У бізнесі завжди є значний тиск, щоб досягти максимальної прибутковості в найкоротші терміни.
- **Корпоративна культура.** Часто в бізнесі в центрі уваги перебувають результати, а все інше вважається другорядним з економічних міркувань.
- **Рационалізація недобросесної поведінки.** Міркування на кшталт «так завжди робилося» або «так чинять наші конкуренти» виправдовують будь-яку поведінку.

- **Цінності.** Бізнес-середовище може керуватися принципами індивідуалізму, утилітаризму, релятивізму.

Окрім того, причинами можуть бути прогалини в законодавстві, порівняно нетривала історія застосування антикорупційного законодавства в Україні, мало компаній із довготривалою історією ведення бізнесу в Україні тощо.

Теорія «снігової кулі» в бізнесі

У попередніх лекціях ми вже розглядали теорію «снігової кулі» і, можливо, ви пам'ятаєте, що велике хабарництво починається з маленького хабаря, який далі росте, як снігова куля. Подібно до інших суспільних сфер, у бізнесі надзвичайно важливо змінити систему знизу доверху. Це означає, що ми ніколи не впораємося з великою корупцією, поки процвітає маленьке хабарництво.

Підприємства не повинні чекати, поки новостворені антикорупційні органи ліквідують корупцію серед українських вищих посадовців, а повинні почати запобігати навіть найменшим хабарям, створивши культуру підтримки доброчесності та прозорості, яка є надзвичайно важливою для боротьби з корупцією. Так, це може бути болючим у короткостроковій перспективі, але переваги з точки зору сталого розвитку та капіталізації в довгостроковій перспективі точно компенсують втрати на старті.

Види корупції в бізнесі

Корупційна типологія в бізнесі є доволі широкою. Розуміння основних форм дає змогу розробити заходи щодо запобігання корупції та мінімізації її ризиків. Найбільш поширеними формами корупції в бізнесі є шахрайство, підкуп та конфлікт інтересів. Кожен із цих видів має свою класифікацію:

1. Шахрайство в широкому сенсі може охоплювати будь-який злочин задля вигоди, який використовує обман як основний засіб його здійснення.

Приклад

Паризька компанія Alstom потрапила під увагу Управління з питань серйозних шахрайств Великої Британії (SFO), що призвело до вироку в розмірі 16,4 мільйонів фунтів стерлінгів у вигляді штрафів і витрат за корупційну схему. Alstom Network UK Ltd була зобов'язана здійснити платіж після того, як розслідування SFO виявило шахрайський контракт із посередником, який був «просто каналом отримання хабарів». Щоб приховати корупцію, Alstom пішла так далеко, що надала підроблені документи. У цій справі заарештовано трьох колишніх співробітників компанії.

1.1. Незаконне привласнення майна – використання майна чи грошей іншої особи нечесно для власної вигоди.

Приклад

Скандал з Enron вперше потрапив у заголовки національних газет у жовтні 2011 року. Було виявлено, що 7-а за величиною компанія у світі була залучена до серйозної корпоративної корупції та бухгалтерського шахрайства. Скандал з розтратою коштів навколо Enron мав серйозні політичні наслідки, оскільки лідери були пов'язані з Білим домом. Деретуляція компанії дозволила їй працювати в основному без державного контролю. Були значні спотворення у звітах про прибутки, а також підроблені енергетичні кризи та серйозне розкрадання пенсійних фондів керівниками компанії. Корпорація збанкрутувала, а акціонери втратили 74 мільярди доларів. Генеральний директор Enron Джефф Скіллінг отримав 24 роки ув'язнення у федеральній в'язниці.

1.2. Присвоєння необлікованих активів (скімінг) – це вилучення грошових коштів об'єкта-жертви до їх входження (запису) в систему обліку. До них відносяться невраховані продажі, занижені продажі, дебіторська заборгованість, крадіжка чеків. Ті, хто безпосередньо працює з клієнтами або обробляє їхні платежі, є особами, які з найбільшою ймовірністю вчиняють такі порушення.

Приклад

Madoff Investment Securities LLC (2008) була інвестиційною фірмою на Волл-стріт. Шляхом обману вона виманила в інвесторів

64,8 млрд дол. – інвесторам виплачували відсотки з їхніх власних коштів або коштів інших інвесторів, а не з прибутку. Пан Медофф, який був бухгалтером у компанії, розповів своїм синам про власну схему, і вони відразу передали інформацію про махінації уряду. Наступного дня Федеральне бюро розслідувань заарештувало шахрая, а через 5 днів його рахунки були заморожені. Це шахрайство було розкрито через кілька місяців після фінансового краху в США 2008 року.

1.3. Розкрадання можна визначити як умисне вилучення грошових коштів, обладнання та інших активів без відома чи згоди керівництва. Отже, це загалом крадіжка, прямий грабіж, який відбувається зазвичай там, де система управління має слабкі місця або її зовсім немає.

Приклад

У межах корупційного скандалу колишнього прем'єрміністра Малайзії Наджиба Разака було засуджено за сімома пунктами обвинувачення, включно з відмиванням грошей, зловживанням владою та злочинним зловживанням довірою. Слідчі заявили, що він перевів близько 10 мільйонів доларів від філії 1MDB на власні банківські рахунки, і Верховний суд Малайзії погодився. Разак був змушений піти з посади у 2018 році під час скандалу.

«У 2015 році Wall Street Journal повідомила, що Наджиб поклав близько 700 мільйонів доларів з 1MDB на свої особисті рахунки. Він завжди заперечував звинувачення. У Малайзії йому загрожує ще щонайменше 35 звинувачень у корупції. У вівторок суддя засудив 67-річного Наджиба до 12 років ув'язнення, але призупинив його на час апеляції».

2. Підкуп може бути визначено як пропозицію, надання, одержання або вимагання будь-яких цінностей, що впливають на прийняття рішень.

Приклад

Walmart у Мексиці. Відповідно до звіту, опублікованого Мексиканською асоціацією роботодавців у 2011 році, компанії, що працюють у Мексиці, витрачають понад 10 відсотків свого доходу на корупцію. Одним із найвідоміших випадків є скандал у Walmart, який став відомим у вересні 2005 року і в результаті якого вартість акцій компанії впала на 4,5 мільярда доларів. Докази, виявлені під час внутрішніх і зовнішніх розслідувань, показали широке використання хабарів на загальну суму понад 24 мільйони доларів. Хабарі платили за сприяння будівництву магазинів Walmart по всій Мексиці. Ця країна є величезним ринком для Walmart – кожен п'ятий магазин Walmart розташований у Мексиці. Станом на жовтень 2014 року розслідування продовжувалося, оскільки керівництво Walmart було причетне чи обізнане на найвищому рівні.

Четверо бізнесменів з Unaoil визнали себе винними у 2019 році, підтвердивши свою причетність до мільйонних хабарів. За даними слідства, незаконні виплати здійснювали чиновники з дев'яти різних країн протягом 17 років. У межах схеми учасники, як стверджується, брали участь у широкомасштабному відмиванні грошей і намагалися знищити докази. Стверджується, що двоє ключових фігурантів скандалу дали мільйони доларів у вигляді хабарів урядовцям Алжиру, Анголи, Азербайджану, Демократичної Республіки Конго, Ірану, Іраку, Казахстану, Лівії та Сирії. Наслідки тривають у масштабній справі Unaoil, яку деякі називають найбільшим хабарницьким скандалом в історії. Стверджується, що сімейний бізнес із Монако систематично корумпував світову нафтову промисловість, сплачуючи мільйони доларів у вигляді хабарів відомим компаніям, зокрема Samsung, Rolls-Royce і Halliburton.

2.1. Відкат – це приховані платежі, мета яких зазвичай полягає у втягненні корумпованого працівника компанії в схему переplat. Прикладом таких схем є ситуація, коли працівник шахрайським чином допомагає продавцеві виграти контракт через процедуру конкурсних торгів.

Приклад

У лютому французька компанія Airbus погодилася виплатити рекордні

4 мільярди доларів штрафу за звинувачення в хабарництві та корупції протягом щонайменше 15 років. Компанія уклала угоду про визнання провини з прокурорами Великобританії, Франції та Сполучених Штатів. Згідно з документами прокуратури Airbus використовувала глобальну мережу агентів або посередників для корупційних операцій, зокрема й виплати, замасковані під комісійні, щоб підштовхнути продажі літаків.

«Наслідки скандалу з хабарництвом Airbus пролунали по всьому світу в понеділок, коли керівник одного з його головних покупців тимчасово пішов у відставку, а розслідування було розпочато в країнах, які постраждали від того, що їх втягнули в дедалі більшу політичну суперечку».

2.2. Некоректні подарунки та гостинність,

зокрема подарунки, знижки, відпустки та інші послуги, а також гостинність, які заборонені кодексом поведінки та можуть бути спрямовані як на вплив, так і на нагородження певного ділового рішення.

Приклад

У 2016 році колишнього заступника, який керував нерухомістю в Королівському домі й отримав понад 100 000 фунтів стерлінгів як хабарі за укладання контрактів на роботу в королівських резиденціях, засудили до п'яти років ув'язнення. Він відповідав за утримання Букінгемського палацу, головного будинку королеви в Лондоні, та інших історичних будівель. Чоловік приймав гроші або подарунки від директорів компаній, які потім отримували великі контракти на обслуговування будинків.

2.3. Торгівля інсайдерською інформацією

є формою корупції, яка збільшує ризик витоку даних, дестабілізує чесну конкуренцію, порушує етику ведення бізнесу. Через корупцію ділові секрети можуть легко стати відкритими для конкурентів та інших зацікавлених сторін. Це може завдати шкоди майбутній діяльності компанії та її інформаційній безпеці.

Приклад

Р. Фостер Вінанс був колумністом Wall Street Journal і писав колонку під назвою «Почуте на вулиці». У кожному матеріалі він описував певну акцію. Акції, представлені в колонках, часто зростали або знижувалися відповідно до думки Вінанса. Журналіст уклав угоду, за якою передав вміст своєї колонки – зокрема акції, про які збирався детально описати, – групі біржових брокерів. Потім вони купували позиції в акціях до публікації чергового матеріалу. Після того, як брокери змогли отримати власні прибутки, вони нібито віддали частину своїх прибутків Вінансу в обмін на його розум. Зрештою чоловіка спіймала SEC. Його справа складна, оскільки колонка була особистою думкою Вінанса, а не суттєвою інсайдерською інформацією. Однак SEC зрештою засудила журналіста на підставі заяви про те, що інформація про акції з матеріалів належить The Wall Street Journal, а не самому Вінансу.

3. Конфлікт інтересів

виникає тоді, коли працівник, менеджер або директор має прихований економічний чи особистий інтерес до операції, який негативно впливає на організацію. З усіх форм корупції цю можна розглядати як найменш незаконну, але все-таки конфлікт інтерес включає зловживання владою та виникає в ситуації, коли менеджер чи працівник підприємства ставить приватний інтерес, який може вплинути на належне виконання своїх обов'язків, вище за інтереси компанії.

Приклад

Бухгалтерська фірма «Великої четвірки» KPMG зіткнулася з ганебними (і дорогими) проблемами через звинувачення в тому, що деякі з її колишніх співробітників використовували викрадену інформацію, щоб змінити попередні аудиторські роботи, і обманювали під час навчальних іспитів. Фірма визнала звинувачення та погодилася виплатити SEC 50 мільйонів доларів для врегулювання. Справа є важливою, оскільки на сьогодні це найбільший штраф, накладений на аудитора SEC. «Масштаби та серйозність неправомірної поведінки, про яку йдеться тут, відверто кажучи, вражають, – сказав Стівен Пейкін,

один із директорів SEC із забезпечення виконання. – Це врегулювання відображає необхідність суворого покарання такого роду протиправних дій, одночасно вживаючи заходів, спрямованих на запобігання його повторенню».

За оцінками правоохоронців, у приватному секторі найпоширеніші такі форми корупції, як хабарі за працевлаштування (33%), купівля інсайдерської інформації (37%), змови щодо утримання цін на певному рівні (38%), купівля інформації щодо тендерних пропозицій (34%); «відкати» (46%).

Чому компанії вдаються до корупційних махінацій?

Причини здійснення корупції в приватному секторі є різними за своєю природою та сенсом. Першою групою є причини, пов'язані з галуззю. Хоча корупція в бізнес-контексті впливає на компанії будь-якого розміру, деякі сектори чи галузі є більш вразливими до неї, ніж інші. Наприклад, військові закупівлі є дуже вразливим сектором до корупційних ризиків через свою секретність і масштабність. Загалом сектори, що залежать від контрактів, більш вразливі до корупції; вони також мають нижчу якість управління та нижчий рівень продуктивності. Наприклад, високотехнологічні галузі, які купують компоненти своєї продукції через велику кількість контрактів з постачальниками, є більш уразливими до корупції та інституційної неефективності порівняно з харчовою промисловістю, де потрібно менше контрактів, а компоненти доступні на роздрібному ринку.

Економічні причини.

Особиста вигода є найчастішою причиною корупції в державному секторі, проте не в приватному секторі. Коли компанії використовують корупційні методи, щоб отримати конкурентну перевагу, вони створюють ефект «снігової кулі» в усіх галузях, спонукаючи інші компанії до подібних дій, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку. Як зазначалося раніше, корупція підриває конкуренцію, оскільки компанії, які відмовляються давати хабарі, можуть бути виключені з ринку.

Індивідуальні причини та раціоналізації.

У приватному секторі, як і в будь-якому іншому, люди вдаються до стратегій раціоналізації, щоб виправдати свою неетичну поведінку. Згідно з поведінковою наукою, деякі люди будуть шахраювати, щоб отримати перевагу, якщо зможуть раціоналізувати свою поведінку й водночас відчувати себе добре, мовляв, ви не розумієте, як тут ведеться бізнес; якщо ми цього не зробимо, зробить хтось інший. Коли люди бачать, що їхні конкуренти беруть участь у корупційних діях, вони можуть виправдовувати вчинення подібних дій з метою забезпечення добробуту компанії, а також особистого, водночас відчуваючи себе «хорошою» людиною.

Нормативно-правове регулювання корупції в бізнесі

Насправді не словами єдиними приватний сектор відповідальний за порядність своїх дій. Існує ціла низка нормативно-правових актів, які фіксують вимоги щодо добросесної поведінки бізнесу на юридичному рівні. Одним із перших міжнародних актів, який визначив поняття корупції в приватному секторі, була Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, у статтях 7, 8 якої вказано на необхідність встановлення в національному законодавстві для країн-учасниць кримінальної відповідальності за активне та пасивне хабарництво. Схожі положення увібрала в себе і Конвенція ООН про боротьбу з корупцією. Стаття 12 визначає загальні питання боротьби з корупцією в приватному секторі. Там наведені заходи щодо подолання латентності корупції (співробітництво між правоохоронними органами та приватними підприємствами); заходи щодо подолання конфлікту інтересів; заходи щодо розробки етичних правил поведінки; заходи щодо встановлення внутрішнього аудиту; заходи щодо запобігання зловживанням з боку органів влади тощо. Надалі статті 21, 22 закріплюють такі форми корупційної злочинності, як хабарництво та розкрадання майна в приватному секторі.

Що ж до України, то положення про запобігання корупції в приватному секторі закріплено в законах України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII та «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 № 2341-III. В Антикорупційній стратегії запобігання корупції в приватній сфері є окремо виділеною проблемою, визначені мета та заходи для її подолання. Розділ X Закону України «Про запобігання корупції» має назву «Запобігання корупції у діяльності юридичних осіб» і також передбачає основні заходи протидії корупції. Кримінальний кодекс України своєю чергою закріпив, що й активне, і пасивне хабарництво в приватному секторі є кримінально караними діями.

Які прийоми використовувати, щоб запобігти корупції в бізнесі?

Сутність корупції в діяльності приватних підприємств полягає в тому, що фінансові ресурси, які циркулюють поза державним і громадським контролем, мають дуже небезпечний корупційний потенціал. Основним інструментом подолання цього виду корупції прийнято вважати комплаєнс-систему – систему заходів, що застосовується на підприємстві, в установі чи організації з метою запобігання вчиненню їх працівниками чи керівництвом корупційних та пов'язаних з ними правопорушень, а також з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства, установи, організації вимогам антикорупційного законодавства та вимогам запобігання конфлікту інтересів.

Це поняття прийшло до національного мовного та правового простору через досвід зарубіжних країн. Комплаєнс – від англ. compliance («згода, відповідність») походить від дієслова to comply – «виконувати» – і буквально означає дотримання певних правил, вимог або умов. Це система заходів управління та контролю в компанії, спрямована на попередження та подолання ризиків недотримання вимог законодавства, правил, стандартів та рекомендацій (зокрема, органів контролю).

Важливо заздалегідь передбачити ці ризики, щоб потім не «гасити пожежі» та не мати справи з наслідками. Потрібно ідентифікувати можливі ризики, щоб побудувати бізнес-процеси так, аби зменшити їх негативний вплив.

Законодавство не закріплює вичерпного переліку складників комплаєнс-системи. Експерти, які є авторами Методичних рекомендацій щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції, вказують, що комплаєнс є складною системою, елементи якої зумовлені особливостями кожної конкретної організації, однак наведені нижче є обов'язковими:

- антикорупційна програма компанії та особа, відповідальна за її реалізацію, комплаєнс-спеціаліст;
- система внутрішнього аудиту;
- оцінка корупційних ризиків;
- заходи запобігання порушенням третіх осіб, які діють в інтересах чи від імені підприємства;
- засоби інформування про готування чи вчинення корупційних і пов'язаних з ними порушень;
- захист осіб, які повідомляють про вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень (викривачів);
- правила врегулювання конфлікту інтересів.

Компанія повинна розробити комплексну антикорупційну систему.

Складовими такої системи повинні бути:

1. Політика – актуальна, оновлена й адаптована для компанії та галузі, в якій вона працює.

2. Процедури – добре документовані, перевірені на дотримання та фактично дотримані керівництвом і персоналом із санкціями за невиконання.

3. Культура – зверху вниз і знизу вверх, сприяє прозорості та винагороджує тих, хто розслідує шахрайство й корупцію, захищає тих, хто викриває нелояльні дії.

4. План боротьби з шахрайством та корупцією, який визначає рамки для ефективної системи управління та внутрішнього контролю шахрайства й корупції, визначає відповідальність та окреслює обов'язки ключових зацікавлених сторін, зокрема керівництво, персонал, внутрішній аудит, зовнішній аудит, сторонні органи.

5. Гаряча лінія – служба, яка діє 24/7 для повідомлення про випадки неетичної поведінки, загально відома та підтримана політикою захисту викривачів.

6. Моніторинг зайнятості – надійний і ризикорієнтований, відповідає принципам, викладеним у документі AS4811: 2006 – Screening Employment.

7. Програми Due Diligence – охоплюють продавців, постачальників, агентів та підрядників і є ризик-орієнтованими.

8. Тренінги – адаптовані та відповідні, проведені не тільки під час впровадження нововведень, але й на постійній основі.

У межах цієї системи повинна бути уніфікована термінологія з питань корупції для посилення консолідованого розуміння корупційних проявів, і всі документи всередині компанії мають бути побудовані відповідно до цієї системи.

Отже, комплаєнс будується на:

- етиці ведення бізнесу;
- правових засадах;
- колективних домовленостях;
- індивідуальних домовленостях;
- практиці застосування.

Враховуючи прихований та складний характер проявів корупції в бізнесі, з метою мінімізації корупційних ризиків компанія повинна розробити комплексну антикорупційну систему, яка охоплюватиме її політику та всі процедури, а також гарантуватиме безпеку співробітникам та активам. Тільки поєднуючи принципи відповідності та етичної стратегії, компанії можуть досягти успіху в боротьбі з корупційною поведінкою в бізнесі й ділових відносинах.

Громадськість може стати потужним джерелом ініціатив із подолання корупції в приватному секторі. Правила ведення бізнесу мають поступово ставати прозорими й відкритими задля подолання основної прикмети корупції в цій сфері – латентності. Головними завданнями громадськості в приватній сфері є виявлення корупції та формування антикорупційної культури в працівників приватних підприємств. Заходи громадськості у сфері запобігання корупції можуть реалізовуватися шляхом використання новітніх інформаційних баз даних, активної роботи громадських розслідувачів, розроблення та впровадження антикорупційного комплаєнсу, проведення тренінгів, семінарів, лекцій із запобігання корупції тощо. Громадськість має на своєму прикладі показувати бізнесу, що корупційна практика – морально неприйнятне явище й від неї слід відмовитися. Враховуючи сьогоднішню роль громадських організацій у заходах щодо запобігання корупції, вони зможуть допомогти підприємцям подолати основні перешкоди в запровадженні антикорупційної

діяльності, а саме: епізодичність, формальність, показовість боротьби. Громадськість може співпрацювати з бізнесом за такими напрямками: формування та реалізація антикорупційної політики на підприємстві, формування антикорупційної культури, моніторинг та виявлення інформації здійснення контролю, посередницька діяльність між бізнесом і владою.

Якими є наслідки корупції для бізнесу?

Коли ми говоримо про корупцію, важко відкинути власну моральну оцінку цього феномена й розглянути його комплексно. Ще у 1950-1960х роках економісти та політичні аналітики, як-от Рейт та Сімкінз (Wraith, Simpkins 1964), щиро засуджували корупцію як головну перешкоду політичному та економічному розвитку. Проте моральна оцінка часто заважала відсторонено аналізувати причини та наслідки корупції. У 1960-1970х роках виникла «ревізійністська школа», яка намагалася поглянути на корупцію з точки зору її функцій для політичних та економічних сфер.

На думку представників ревізійністського підходу, корупція може сприяти економічному зростанню (адже здатна допомогти скоротити бюрократичну тяганину, обійти громіздкі норми та закони). Також корупція певною мірою може усунути різні прояви дискримінації, наприклад, через хабарі певні групи, які були вилучені з ринку через етнічну, політичну чи інші форми дискримінації, долають формальні бар'єри та займаються економічною діяльністю. Ба більше, підкуп посадових осіб, відповідальних за реалізацію політики та регуляторних актів, дає змогу підприємцям встановлювати захист від часто непередбачуваних та свавільних рішень, що приймаються урядами. Таким чином, хоча б завдяки корупції підприємці отримують своєрідний контроль над своїм діловим середовищем.

У політичному вимірі корупція сприяє своєрідній «демократизації», оскільки навіть ті групи інтересів, які перебувають поза формальною політичною системою, отримують важелі для впливу. Корупція дає змогу громадянам висловлювати свої інтереси на етапі реалізації, а це ефективно для їх просування під час прийняття рішень. Джеймс Скотт пише, що часто те, що ми називаємо корупцією, є просто неінституціоналізованим впливом багатства в політичній системі.

З одного боку, викладені вище міркування можна вважати логічними та справедливими. Проте що з ними не так з точки зору сьогодення? Вони не враховують системного характеру корупції та не зважають на її наслідки в довгостроковій перспективі. Річ у тім, що корупція не є епізодичним та статичним феноменом, а має властивість динамічно поширюватись та розвиватися (далі детальніше розглянемо проблему «снігової кулі»). Тож корупція може привести до чистої вигоди «тут і зараз», проте вона ніколи не закінчується «тут і зараз», а має наслідки в майбутньому. Якщо дати хабар за отримання ліцензії один раз, є висока ймовірність, що надалі отримати ліцензію без хабаря буде складно. Окрім того, як показує дослідження, корупція зазвичай розділяє суспільство на дві частини: на тих, хто має ресурси для підкупу (гроші, родинні зв'язки тощо), і на тих, хто цих ресурсів не має. Непривілейовані класи рідко можуть брати участь у корупційних діях. Якщо це трапляються, то зазвичай вони самі є жертвами здриницьких дій.

Які ще наслідки для бізнесу в довгостроковій перспективі може принести корупція?

1. Зниження конкурентоздатності.

Через корупційні практики втрачаються навички конкурентної боротьби на прозорих засадах. Зниження конкуренції заважає розвиватися бізнесу загалом.

2. Деградація персоналу.

Звичка вирішувати питання за допомогою корупції декваліфікує, нівелює важливість професійних знань, навичок та досвіду, вирощуючи фактично професійних «відкатодавців».

3. Шкода для репутації.

Якщо компанію (або її співробітника/цю) спіймають на гарячому й інформація стане відомою конкурентам та партнерам, «відбілитися» буде дуже складно.

4. Увага правоохоронних органів.

У разі викриття фактів корупції компанія може опинитися під тиском правоохоронних органів, поширення інформації про судове переслідування також призведе до неминучих репутаційних втрат.

5. Ризик для партнерів.

Виплачуючи «відкати», компанія підриває бізнес власних партнерів, збільшуючи собівартість продукції та ставлячи партнера під удар.

6. Порушення прав споживачів.

Споживачі одержують продукцію за завищеними цінами або невідповідної якості.

Практичне завдання до семінару

Студенти діляться на групи та отримують завдання розробити комплаєнс-систему для компанії.

Загальна концепція компанії

- Сфера бізнесу
- Чим конкретно займається
- Хто клієнти

План комплаєнс-системи та механізми реалізації

- антикорупційна програма компанії та особа, відповідальна за її реалізацію, комплаєнс-спеціаліст;
- система внутрішнього аудиту;
- оцінка корупційних ризиків;
- заходи запобігання порушенням третіх осіб, які діють в інтересах чи від імені підприємства;
- засоби інформування про готування чи вчинення корупційних і пов'язаних з ними порушень;
- захист осіб, які повідомляють про вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень (викривачів);
- правила врегулювання конфлікту інтересів.

Презентація компанії

- Презентація у форматі ppt/pdf/тощо

Семінарське заняття

(Ч. 1 семінарського заняття)

Запитання для обговорення на семінарі (підготовка студентами/ками доповідей із наведених тем. За основу варто взяти запропоновану додаткову літературу):

1. Механізми запобігання корупції в бізнес-середовищі.
2. Що таке система комплаєнс, чому вона необхідна для ведення успішного бізнесу.
3. До яких наслідків призводять корупційні дії в бізнесі, чому вони руйнують компанію?
4. Співпраця громадськості з бізнесом у сфері запобігання корупції.
5. Складові комплексної антикорупційної системи.

(Ч. 2 семінарського заняття)

Ця частина семінару може бути проведена у двох можливих форматах:

1. Наприкінці лекції, присвяченій цій темі, викладач/ка надає студентам/кам завдання для групової роботи. Вони мають щонайменше 1 тиждень, аби сформувавши цілісний документ та презентувати його на семінарі.
2. Уже під час семінару студенти/ки отримують завдання та мають підготувати первинний «драфт» комплексної антикорупційної системи.

Завдання: Уявити, що ви створюєте бізнес: засновуєте компанію, даєте їй назву та визначаєте напрям роботи. Головною частиною є детальна розробка плану реалізації однієї зі складових комплексної антикорупційної системи для цієї компанії.

Студенти обирають, що вони хочуть розвинути: антикорупційну культуру, практику антикорупційних тренінгів, антикорупційні політики, план боротьби із шахрайством, гарячі лінії тощо). Водночас необхідно оцінити та проаналізувати корупційні ризики для бізнесу в цілому й компанії з конкретним напрямом зокрема. Після розробки кожній команді треба буде презентувати свою складову комплексної антикорупційної системи та пояснити, чому вона є ефективною й чому її необхідно включити в систему.

Викладачі повинні наголосити, що кожна команда обирає різні складові системи, аби в результаті отримати більш-менш комплексну антикорупційну систему.

Додаткові матеріали:

- чек-лист (надає узагальнені складові системи, які можна обрати для своєї компанії), корисні посилання для викладача.
- Вступ та пояснення плану заняття – 10 хвилин.
- Тривалість командної роботи – 50 хвилин.
- Представлення результатів роботи – 20 хв (по 5 хв для кожної команди).

Примітка: це завдання має на меті сформувати в студентів/ок базові навички розробки складових комплексної антикорупційної системи. Під час виконання завдання вони шукатимуть варіанти впровадження доброчесності у своїй уявній бізнес-компанії. Після цього необхідно пояснити, чому їхня схема боротьби з корупцією є робочою, аби студенти/ки переконалися, що доброчесні (альтернативні корупційним) дії є ефективними та приведуть до успіху в довгостроковій перспективі.

Корисні посилання для викладача:

1. Методичні рекомендації щодо підготовки та реалізації антикорупційних програм юридичних осіб від НАЗК [→ посилання](#)
2. Типова антикорупційна програма юридичної особи [→ посилання](#)
3. Gonzalo F. Forgues-Puccio «Corruption and the Private Sector: A review of issues», Oxford Policy Management, February 2013. [→ посилання](#)
4. Eduard Ivanov «Overview of Anti- Corruption Compliance Standards and Guidelines»/ International Anti-Corruption Academy (IACA) 2022. [→ посилання](#)
4. Дослідження Stanford Graduate School of Business про те, як корупція впливає на бізнес [→ посилання](#)

Чек-лист складових комплексної антикорупційної системи

- **Культура доброчесності.** Повинна працювати зверху вниз і знизу вверх, сприяти прозорості. Містити процедури захисту та нагороди тих, хто виявляє шахрайство й корупцію, та покарання для тих, хто її здійснює.
- **План боротьби з різними видами корупції** (шахрайство, конфлікт інтересів, підкуп). Потрібно визначити рамки для ефективної системи управління та внутрішнього контролю різних видів корупційної діяльності, визначити відповідальність та окреслити обов'язки ключових зацікавлених сторін, включно з керівництвом, персоналом, внутрішнім аудитом (перевіркою) та зовнішнім аудитом.

- **Тренінги.** Освітні події для всіх працівників компанії з теми добросесності, які необхідно проводити не тільки під час впровадження нововведень, а на постійній основі.
- **Процедури перевірки ділових партнерів.** Практичні кейси, які допоможуть уникнути співпраці з контрагентами, які не виконують договірних зобов'язань чи стосуються корупційних скандалів.
- **Ефективна система повідомлення про корупцію.** Служба, яка забезпечує анонімний прийом скарг на корупційну діяльність та підтримана політикою захисту викривачів.

Тобто студентам потрібно вигадати власний бізнес (це може бути юридична фірма, кав'ярня, приватний заклад вищої освіти, будівельна фірма, зоомагазин тощо) та передбачити, як саме там здійснюватимуть контроль над корупційними ризиками (визначені головні корупційні ризики), як культивуватимуть культуру добросесності серед керівництва та співробітників.

Наприклад:

1. → [Комплаєнс для малого та середнього бізнесу. Як ефективно боротися з корупцією](#)
2. → [Навіщо бізнесу антикорупційна програма](#)
3. → [Комплаєнс «на пальцях»: з чого почати його впровадження у своїй компанії](#)
4. → [Комплаєнс як конкурентна перевага вашого бізнесу](#)

Перед виконання завдання важливо переконатися, що всі студенти однаково добре засвоїли базові важливі поняття:

- Антикорупційна програма – це документ, виконання якого сприяє формуванню негативного ставлення працівників державних органів та юридичних осіб до корупції. Він визначає правила, стандарти і процедури щодо виявлення, протидії та запобігання корупції.
- Корупційний ризик – ймовірність виникнення та наслідки від корупційного вчинку, тобто корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією (ці поняття визначені Законом України «Про запобігання корупції»). Тобто корупційний вчинок – це ризик, що вже настав і має наслідки, за які той, хто вчинив корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, має понести відповідальність.

Основна література до семінару

- Комплаєнс: основні принципи виявлення ризиків та їх мінімізації. Отримано з [→ посилання](#)
- Білецький, А. В. (2016). Корупція у приватному секторі та роль громадськості у її запобіганні. Кримінальне право та криминологія. Кримінально-виконавче право. Отримано з [→ посилання](#)

Додаткова література

- Витицький, Б. (2009). Корупція у публічному секторі: методи попередження та протидії. Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування, № 1. Отримано з [→ посилання](#)
- Комплаєнс: основні принципи виявлення ризиків та їх мінімізації. Отримано з [→ посилання](#)
- Методичні рекомендації «Відповідальність бізнесу за корупцію». (2014). Transparency International Україна. Отримано з [→ посилання](#)
- Чех, Н., Ващенко, О. (2018). Корупція в бізнесі: корупційна поведінка у внутрішньо бізнесовому середовищі. Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості, № 2 (4). Отримано з [→ посилання](#)
- Gonzalo, F. (2013). Corruption and the Private Sector: A review of issues, Oxford Policy Management. Отримано з [→ посилання](#)
- Ivanov, E. (2022). Overview of Anti-Corruption Compliance Standards and Guidelines. International Anti-Corruption Academy (IACA) 2022. Отримано з [→ посилання](#)
- Knowledge tools for academics and professionals, «Module 5 private sector corruption» United Nations Office On Drugs and Crime. Отримано з [→ посилання](#)
- LaMarco, N. (2018). The Effects of Corruption on Business. Отримано з [→ посилання](#)
- OECD (2020), Corporate Anti-Corruption Compliance Drivers, Mechanisms, and Ideas for Change. Отримано з [→ посилання](#)
- Rigoglioso, M. (2007). Research: Corruption Causes Business Inefficiency. Отримано з [→ посилання](#)
- Sotola, D. O., Pillay, P. (2020). «Private Sector and Public Sector Corruption Nexus A Synthesis and Typology» Administratio Publica | Vol 28 No1. Отримано з [→ посилання](#)

МОДУЛЬ 3.

Третій та фінальний модуль передбачає занурення в проблеми, які стосуються звичайного університетського життя. У цьому модулі пропонуємо розглянути теми щодо доброчесності в освіті; плагіату та академічної культури; корупційних ризиків в освітньому середовищі, а також ролі студентів у покращенні якості освіти.

ТЕМА 11.

Доброчесність в освіті

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Розкрити поняття доброчесності у вищій освіті та пояснити роль ЗВО в її розбудові. Окреслити шляхи розбудови в ЗВО: з'ясувати, як перетворити заклад освіти на доброчесне місце та просувати цінності доброчесності через вищу освіту. Ознайомити студентів з тим, як законодавча база України регулює питання доброчесності в ЗВО. Пояснити поняття корупційного ризику, його форми, джерела та інструменти мінімізації. Розглянути роль антикорупційного уповноваженого в ЗВО та його взаємодію зі студентами.

Результати лекції

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- розуміють суть доброчесності у вищій освіті
- розуміють, як заклади вищої освіти виховують цінності доброчесності в студентах
- розуміють, як просувати цінності доброчесності в освітньому середовищі
- розуміють суть поняття корупційного ризику та його форми

- розуміють джерела виникнення корупційних ризиків, їхні наслідки та знають, як їх уникнути
- розуміють роль та функції антикорупційного уповноваженого в ЗВО

діяльнісний компонент

- можуть пояснити роль вищої освіти в розвитку доброчесності
- виділяють цінності, які роблять навчальне середовище безпечним та доброчесним
- можуть ідентифікувати корупційні ризики
- вдаються до дій, якщо виникають корупційні ризики

ціннісний компонент

- усвідомлюють важливість доброчесності в навчальному процесі
- усвідомлюють необхідність участі ЗВО у вихованні цінностей доброчесності в студентах
- усвідомлюють важливість повідомлень про корупційні ризики в ЗВО
- усвідомлюють негативний вплив корупції на освітній процес та її загрозу для доброчесності

Анотація

Лекція починається з того, що студентам демонструють важливість доброчесності на прикладі промови засновника Амазону, Джеффа Безоса.

У першій частині лекції розкривають поняття доброчесності у вищій освіті та пояснюють, як ЗВО впливають на виховання цінностей доброчесності в студентах.

Друга частина лекції присвячена шляхам розбудови доброчесності у вищій освіті. Пояснюють, як перетворити середовище вищої освіти на доброчесне й безпечне місце для її учасників та як просувати цінності доброчесності через освіту. Також увагу приділяють тому, як українське законодавство регулює питання доброчесності в освіті.

Третя частина лекції висвітлює корупційні ризики в ЗВО як загрозу доброчесності. Студенти знайомляться з поняттям корупційного ризику, його формами, джерелами та інструментами мінімізації. Також у цій частині розглядають роль антикорупційного уповноваженого в ЗВО та пояснюють, як із ним можуть взаємодіяти студенти, якщо виник корупційний ризик.

У кінці лекції студентам пропонують виконати практичні завдання для перевірки себе та закріплення здобутої інформації.

Структура лекції

- I. Добродесність у вищій освіті: її суть та роль ЗВО в її розвитку
- II. Шляхи розбудови добродесності в ЗВО
- III. Корупція як загроза добродесності в ЗВО

Список практичних завдань

Джефф Безос, засновник Амазону та один із найбагатших людей у світі, 2010-го року мав нагоду виголосити промову перед випускниками Принстонського університету. Він почав виступ історією з власного дитинства та процитувавши свого дідуся: «Джефф, одного разу ти зрозумієш, що бути добрим важче, ніж розумним».

Це було підводкою до наступної думки Безоса. Він сказав випускникам:

«Сьогодні я хочу поговорити з вами про різницю між даром та вибором. Кмітливість – це дар. Доброта – це вибір. Дари – це легко. Зрештою, вони вам даються. Вибір може бути важким. Ви можете спокусити себе своїми дарами, якщо не будете обережні. І якщо ви так зробите, це, ймовірно, зашкодить вашому вибору. Люди тут – обдаровані. Я впевнений, що один із ваших дарів – це розум та здібності. Я впевнений, що це так, тому що вступ конкурсний. І якби не було ознак того, що ви розумні, приймальна комісія не прийняла б вас».

Промова закінчувалася такими словами: «Завтра в дуже реальному сенсі починається ваше життя, життя, яке ви пишете з чистого аркуша самостійно. Як ви будете використовувати свої дари? Який вибір ви зробите? Чи буде вашим провідником інерція, чи коритиметеся своїм пристрастям? Будете слідувати догмам чи будете оригінальними? Виберете легке життя чи життя служіння та пригод? Зі'янете під критикою чи підете за своїми переконаннями? Будете блефувати, коли робити помилки, чи попросите вибачення? Будете обережні своє серце від відторгнення чи будете діяти, коли закохаєтесь? Ви будете приймати безпечні рішення або будете трохи відчайдушними? Коли буде важко, ви вирішите здатися чи будете невблаганними? Будете циніками чи будівельниками? Чи будете ви розумними за рахунок інших, чи будете добрими?»

У цій промові Джефф Безос торкнувся важливої теми – вибору кожної людини діяти розсудливо та відповідно до моралі. Виступаючи перед студентством, він наголосив:

наше рішення щодо того, як саме чинити, має велике значення. Доброта – це, як уже було сказано, наше рішення, а не щось дане нам природою.

Доброта – складова доброчесності. Діяти доброчесно – рішення, яке студенти можуть приймати щодня під час відвідування занять, виконання завдань або в інших ситуаціях поза освітою. Говорити про це й спонукати молодих людей вчиняти правильно – одне з головних завдань, яке повинен ставити перед собою заклад вищої освіти, адже він має великий вплив на формування переконань та цінностей студентства.

I. Доброчесність у вищій освіті: її суть та роль ЗВО в її розвитку розуміти доброчесність у вищій освіті?

Дуже часто тема доброчесності у вищій освіті звужується до корупції або суто академічної доброчесності. Насправді доброчесність у вищій освіті можна розглядати в ширшому розумінні – як цілісний розвиток студентів та виховання цінностей, що виходять за межі університетської аудиторії й проявляються у формі особистої та соціальної відповідальності впродовж життя.

Отже, доброчесність у вищій освіті слід розглядати як частину загальної доброчесності.. Закладені в ній цінності є невичерпними та різноманітними. Серед них – діяти правильно та чесно, мати свободу для вираження думки та поважати думки інших, бути відповідальним за власні дії стосовно себе й інших учасників академічного процесу, бути компетентним, покращувати свої знання.

Аби заклад вищої освіти став місцем, у якому доброчесність існує та розвивається, у ньому першочергово мають бути забезпечені академічна свобода, інституційна автономія, соціальна відповідальність, рівний доступ до освіти та підзвітність. Тож потрібно активно просувати такі цінності. Студенти є важливими учасниками цього процесу: вони можуть ініціювати його, бути залученими до створення кодексу цінностей і комунікації про них, брати на себе відповідальність за ці цінності, прозорість та моніторинг.

У звіті Національного комітету з розслідування у сфері вищої освіти (1997) Великої Британії викладено фундаментальні цінності, які мають відобразитися у вищій освіті. Ці цінності описані як такі, «які поділяються у вищій освіті й без яких вища освіта, як ми її розуміємо, не могла б існувати».

До них належать:

- прагнення до пошуку істини
- відповідальність за обмін знаннями
- свобода думки і вираження поглядів

- ретельний аналіз доказів та аргументації для досягнення висновку
- готовність вислуховувати альтернативні точки зору та оцінювати їх по суті
- врахування того, як ваші аргументи будуть сприйняті іншими
- зобов'язання розглядати етичні наслідки різних висновків або практик

Асоціація американських коледжів та університетів виділяє такі виміри добродесності:

- **Прагнення до досконалості:** розвивати сильну трудову етику та свідомо робити все можливе в усіх аспектах діяльності закладу освіти.
- **Виховання особистої та академічної добродесності:** діяти відповідно до честі, починаючи від чесності у стосунках до принципового слідування академічному кодексу честі.
- **Сприяння розвитку більш широкій спільноті:** визнавати та діяти відповідно до своєї відповідальності перед освітньою спільнотою та суспільством в цілому на місцевому, національному та глобальному рівнях.
- **Серйозне ставлення до поглядів інших:** визнавати та виконувати обов'язок щодо обґрунтування власних суджень; залучати різноманітні та конкурентні погляди як ресурс для навчання й життя.
- **Розвиток компетентності в етичному та моральному мисленні:**
 - розвивати етичне та моральне мислення у спосіб, що включає інші перераховані обов'язки;
 - використовувати таке мислення в навчанні й житті.

Отже, можна зробити два попередні висновки: по-перше, у чомусь ці цінності схожі, у чомусь відмінні, але важливо пам'ятати, що не існує єдиного вичерпного списку цінностей, які сприяють добродесності в ЗВО. Вони завжди можуть доповнювати одна одну. По-друге, добродесність у вищій освіті слід розглядати як частину цілого, а саме добродесність у житті.

Роль вищої освіти в розбудові добродесності

Вища освіта відіграє важливу роль у формуванні особистості, даючи не тільки академічні знання, а й життєві навички та якості. У межах нашої теми вищу освіту можна розглядати як ще один етап у розвитку цінностей, пов'язаних із добродесністю: відповідальності, справедливості, чесності тощо. Тому різні організації, які займаються освітою та проводять дослідження в цій сфері, доходять висновку, що розвиток особистої та соціальної відповідальності має бути одним із ключових результатів вищої освіти. Саме вона створює сприятливий ґрунт для просування етичних і моральних цінностей, які зрештою студентство застосовуватиме й у професійному житті. Наприклад, якщо люди звикли діяти чесно та

відповідально в процесі навчання, то очікується, що вони чинитимуть так само на роботі та в інших сферах свого життя в подальшому.

II. Шляхи розбудови доброчесності в закладах вищої освіти

Як перетворити вищу освіту на доброчесне та безпечне середовище для її учасників?

Організація «Scholars at Risk» визначає п'ять основних цінностей, які першочергово мають бути забезпечені у вищій освіті. Сукупно вони створюють ґрунт для подальшого розвитку студентів як відповідальних, чесних, вільних громадян.

Академічна свобода.

Свобода у викладанні, веденні дискусій, проведенні досліджень, їх поширенні та публікації результатів. Свобода вільно висловлювати свою думку про заклад освіти або систему загалом.

Інституційна автономія.

Ступінь самоврядування, необхідний для ефективного прийняття рішень закладами вищої освіти та їхніми керівниками щодо академічної роботи, стандартів управління та пов'язаної з ними діяльності відповідно до принципів рівного доступу, академічної свободи, публічної підзвітності та соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність.

Повага до академічної свободи та інституційної автономії у спосіб, що відповідає зобов'язанням шукати й поширювати істину відповідно до етичних і професійних стандартів, а також реагувати на сучасні проблеми та потреби всіх членів суспільства. У сфері вищої освіти це обов'язок використовувати свободи й можливості, надані державою та суспільством.

Рівний доступ.

Вступ, навчання та робота у закладах вищої освіти ґрунтуються на заслугах і без дискримінації за ознаками раси, статі, мови чи релігії або економічних, культурних, соціальних відмінностей чи фізичних вад. Цей пункт також передбачає активне сприяння доступу для членів традиційно недопредставлених груп, зокрема корінних народів, культурних і мовних меншин, економічно або іншим чином неблагополучних груп.

Підзвітність.

Інституціоналізація чітких і прозорих систем, структур або механізмів, за допомогою яких держава, фахівці у сфері вищої освіти, персонал, студенти та суспільство в цілому можуть оцінювати – з належною повагою до академічної свободи й інституційної автономії – кість та ефективність діяльності спільнот вищої освіти.

Як просувати ці цінності?

Для розбудови добродесності люди мають не тільки сповідувати певні цінності, а й поширювати їх. Важливо пам'ятати, що студенти є повноцінною складовою академічною процесу, тож саме ви можете розпочати процес перетворення. Як – зараз розглянемо.

Наведені практики допоможуть створити академічне середовище, в якому є повага та взаєморозуміння, а також уникнути деяких інцидентів, пов'язаних із цінностями.

1. Кодекс цінностей.

Тобто формалізований набір головних цінностей, які університетська спільнота виділяє для себе і відповідати яким вона прагне. Процес написання або перегляду заяви про цінності надає можливість різним групам (адміністрації, працівникам, викладачам та студентам) долучитися до створення стійкого набору принципів, за допомогою яких спільнота оцінює себе.

2. Традиція та культура комунікації про цінності.

Створення заяви, її первинне розповсюдження та регулярне повторне ознайомлення з нею спільноти може допомогти побудувати традиції й культуру підтримки цінностей вищої освіти серед широкого кола зацікавлених сторін. Пасивне поширення, наприклад розміщення на вебсайтах та в соціальних мережах, надсилання електронних бюлетенів та написання листів, сприяє підвищенню прозорості, але цього недостатньо. Необхідне активне поширення інформації, яке може охоплювати включення в освітній процес окремого курсу або щорічних лекцій, семінарів та звітів про виконану роботу, відкритих дискусій тощо.

3. Розподіл відповідальності.

Аби перетворити заяву на папері в культуру цінностей, установи повинні призначити відповідальних осіб, підрозділи та групи для проактивного впровадження ціннісних принципів, а також для реагування на інциденти, коли вони виникають.

4. Готові прозорі процеси.

Важливо створити процеси для сприяння комунікації, пов'язаної з цінностями, заздалегідь – до того, як виникне будь-який інцидент, – щоб вони діяли вже у випадку конкретного інциденту. Такі процеси повинні бути максимально прозорими, узгодженими з іншими процедурами та зобов'язаннями, що вимагають розсудливості або конфіденційності (наприклад, процедура оцінювання викладачів та курсів студентами). Процеси формування цінностей, як правило, також повинні охоплювати широке коло зацікавлених сторін і бути спрямовані на зміцнення позитивної культури цінностей, а не бути секретними, дисциплінарними або змагальними за своєю природою.

5. Прозорий моніторинг та коригування.

Нарешті, у будь-який процес повинен бути вбудований регулярний, інклюзивний і прозорий огляд. Це дозволяє отримувати пропозиції та враховувати уроки з наявних

можливостей і викликів. Зрештою, те, як заклади ритуалізують основні цінності вищої освіти, буде залежати від місця розташування, культури, керівництва, а також національних і місцевих прерогатив. Але всі успішні ритуальні рамки повинні забезпечувати постійний діалог між зацікавленими сторонами. Це найкращий шлях до творчих, відповідних контексту стратегій захисту та просування основних цінностей вищої освіти з плином часу.

Як українське законодавство регулює доброчесність у ЗВО?

Основним законом, що регулює сферу вищої освіти в нашій державі, є Закон України «Про вищу освіту». Викладене в ньому визначення вищої освіти вже містить пункти, що стосуються доброчесності. Так, згідно зі статтею 1, вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, **способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей**, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Окрім цього, Закон охоплює інші аспекти, про які йшла мова раніше в цій лекції. Так, у статті 26 прописані основні завдання для ЗВО, серед яких:

- участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;
- формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;
- збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.

Також стаття 32 містить пункт, який регулює інструменти для забезпечення академічної доброчесності. Так, ЗВО зобов'язані:

- вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

- мати внутрішню систему забезпечення якості вищої освіти, у тому числі затверджену політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної добросесності (кодекс академічної добросесності).

Стаття 3 містить пункти, згідно з якими формування й реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;
- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;
- створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;
- розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність таких самоорганізацій та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно.

III. Корупція як загроза добросесності у ЗВО

Корупційні ризики у сфері вищої освіти

Запропонуйте студентам/кам пригадати одну з попередніх тем, що стосувалася наслідків корупції, та поміркувати, до яких наслідків призводить корупція та яким є її вплив на сферу освіти.

Однією із загроз добросесності в ЗВО є корупційні ризики в освітньому процесі. З деякими з них студенти можуть стикатися безпосередньо.

Що таке корупційний ризик та якими вони бувають в університетському середовищі? Важливо, що сам собою корупційний ризик ще зовсім не дорівнює корупції. Це лише ймовірність її виникнення та настання наслідків від корупційного вчинку, тобто корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією (ці поняття визначені Законом України «Про запобігання корупції»).

Варто знати та розуміти корупційні ризики, а також способи їх мінімізації. Це своєрідна профілактика корупції й основа для формування культури антикорупції та добросесності в закладі освіти.

У 2021 році НАЗК спільно з Асоціацією юридичних клінік України провели дослідження Топ-25 корупційних ризиків у системі вищої освіти.

Запитайте студентів, які корупційні ризики, на їхню думку, є найбільш поширеними та небезпечними?

Дослідження показало, що найчастіше в закладі вищої освіти корупційні ризики проявляються в таких формах:

- корупція під час вступу на навчання;
- «подяка» за поселення в гуртожитки чи отримання кращих кімнат;
- примушування студентів до політичної/передвиборчої діяльності;
- купівля підручників та методичок викладачів;
- примушування студентів оплачувати благодійні внески;
- «подяка» науковому керівникові за написання дипломної роботи;
- оренда «своїм» – схеми для приватизації майна університету фізичними особам;
- маніпуляції під час проведення закупівель.

Знання основних правил та принципів роботи свого університету убезпечує від настання ризику. Проте чому вони взагалі мають місце, чому виникають?

Приклад

У 2021 році один із найбільших закладів вищої освіти Японії, Університет Ніхона, звинуватили у відкатах, ухиленні від сплати податків і фінансових збитках на мільйони доларів. Справа закінчилася трьома арештами й стала загрозою для престижної репутації університету.

У центрі скандалу опинився голова Університету Ніхона – Танаку Хідетосі. За результатами обшуку в його будинку японська поліція знайшла еквівалент близько 880 000 доларів США готівкою. Прокуратура зробила висновок, що гроші пов'язані з відкатами підрядників для проєкту реконструкції університету.

На жаль, іноді університети стають не тільки закладами освіти, а й бізнесами. Однак корупція на рівні адміністрації – не єдиний корупційний ризик, що може загрожувати всім учасникам освітнього процесу та побудові добросовісного освітнього середовища.

Запропонуйте студентам самостійно поміркувати та скласти перелік причин і джерел корупції у сфері освіти (з використанням засвоєних знань з однієї з тем I модуля).

Серед джерел корупцій можуть бути:

1. Низький рівень або відсутність антикорупційної культури в закладі вищої освіти.
2. Відсутність електронної системи навчання, наприклад, електронного журналу або автоматизованого складання іспиту.
3. Незнання студентами змісту навчальних програм, критеріїв оцінювання дисципліни через їх відсутність у відкритому доступі або незнання, де їх знайти (наприклад, на вебсайті чи інших навчальних платформах закладу вищої освіти).
4. Індивідуальна недобросочесність науково-педагогічних працівників та/чи самих здобувачів освіти (студентів).
5. Страх розголосу про корупційні прояви та брак відповідного реагування на корупційні чи пов'язані із корупцією дії співробітників та студентів закладу освіти.
6. Толерування корупції в освітньому процесі з боку різних груп учасників освітнього процесу (викладачів, адміністрації, здобувачів освіти).

Якими можуть бути наслідки таких корупційних ризиків? Насамперед це порушення вашого права на якісну освіту, а також низький рівень професійних знань та, відповідно, несприйняття вас після завершення навчання на ринку праці як професіонала.

Проте наслідки можуть бути не лише стратегічними, але і юридичними, про що важливо пам'ятати.

Наприклад:

- Шахрайство (ст. 190 ККУ).
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 ККУ).
- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ).
- Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ).

- Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 ККУ).
- Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ).
- Порухення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).
- Дисциплінарна відповідальність, зокрема звільнення особи із займаної посади.

За вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення відомості про таку особу вносяться до Реєстру корупціонерів (ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»).

Групова інтерактивна робота

Студенти поділяються на три групи («викладачі», «адміністрація ЗВО» та «студенти»). Кожна з груп, спираючись на знання з уже пройдених тем, має шляхом брейншторму скласти перелік рекомендацій до запобігання корупції. У результаті потрібно напрацювати та презентувати:

1. Що має зробити адміністрація ЗВО, щоб мінімізувати корупцію в університеті?
2. Що мають зробити викладачі, щоб мінімізувати корупцію в університеті?
3. Що мають зробити студенти, щоб мінімізувати корупцію в університеті?

Як ці ризики можна мінімізувати? Потрібна координація та співпраця всіх учасників освітнього процесу. Наприклад, сам заклад вищої освіти має вжити таких заходів:

- запровадити електронний журнал;
- автоматизувати процес складання іспиту;
- проводити анонімні опитування студентів до та після вивчення дисципліни.

А що може зробити студент, аби мінімізувати корупційні ризики для себе?

- чітко виконувати графік освітнього процесу (ходити на пари, вчасно здавати індивідуальні та інші види робіт);
- з'ясувати у викладача критерії оцінювання вашої роботи протягом семестру на початку вивчення дисципліни;

- повідомляти про порушення викладачем регламенту роботи протягом семестру органам студентського самоврядування (викладач не проводить заняття, необ'єктивно оцінює або не виставляє поточних оцінок).

Коли всі елементи ризику зрозумілі, то запобігати корупційному вчинку значно простіше, ніж вживати заходів, коли він уже настав. І головне – пам'ятати, що ризик – це ще не корупція, а лише ймовірність реалізації корупційного вчинку. Однак знання механізмів його мінімізації знижує ймовірність настання.

Інтерактивна вправа

Студенти розподіляються на три групи. Завдання – виявити корупційний ризик у кейсі та розробити план дій у ситуації:

1. Першокурсник потребує поселення в гуртожиток і прийшов у деканат. Йому сказали, що треба написати заяву, яку має розглянути декан протягом 3-х днів.
2. Під час переведення в інший університет студенту в деканаті видали перелік академічної різниці. Кількість – 10 дисциплін, які треба скласти протягом 1 місяця. Студент розуміє, що за цей термін він не встигне закрити таку кількість предметів, і думає, як пришвидшити питання.
3. Студент періодично пропускає навчальні заняття та не виконує індивідуальних робіт. Електронного журналу в університеті немає, тому він упевнений, що зможе все швидко зробити та здати в останні два тижні семестру.

Антикорупційний уповноважений у ЗВО та його взаємодія зі студентами

Мало вміти розпізнавати корупційні ризики – потрібно також знати, до кого можна звернутися по допомогу чи консультацію. Щоб запобігати корупції та виявляти її, у закладі вищої освіти запроваджено посаду антикорупційного уповноваженого. Діяльність антикорупційних уповноважених є важливим елементом запобігання корупції як у публічному, так і приватному секторі. Саме вони інтегрують та впроваджують інструменти запобігання корупції в усі процеси організації, як це визначають національні та міжнародні антикорупційні стандарти.

Роботу антикорупційного уповноваженого можна порівняти з провідником струму, адже він забезпечує доведення до всієї системи організації принципів добросочесності.

Основні повноваження та завдання антикорупційного уповноваженого в закладі вищої освіти:

1. Оцінка корупційних ризиків та розробка заходів їх мінімізації
2. Проведення внутрішніх перевірок повідомлень викривачів та захист викривачів корупції

3. Консультаційно-методична допомога щодо дотримання антикорупційного законодавства (навчання/роз'яснення)
4. Виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів
5. Візування/антикорупційна експертиза проєктів актів (наказів/розпоряджень)
6. Здійснення контролю та координації підвідомчих юридичних осіб
7. Інформування керівника університету, НАЗК або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про корупційне порушення.

**Дуже ефективною є синергія студентства з уповноваженням.
У чому ж полягає роль студента/ки?**

- Студенти/ки можуть виявляти корупцію та запобігати їй у своєму ЗВО.
- У співпраці зі студентами/ками можна розробляти антикорупційні політики ЗВО.
- Студенти/ки можуть повідомляти про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією у ЗВО.
- Студенти/ки можуть поширювати принципи доброчесності серед інших студентів/ок.

«Історії успіху» з усього світу

Великобританія.

У 2011 році очільнику Лондонської школи економіки та політичної науки Говардові Девісу довелося піти у відставку після оприлюднення інформації про благодійну допомогу, яка протягом кількох років надходила до університету від фонду родини Каддафі. Завдяки подібним пожертвам тодішня влада Лівії будувала собі позитивний імідж у світі. Університет був змушений відмовитися від подальших пожертв. Звіт комісії на чолі з головним суддею Англії та Уельса Гаррі Вульфом виявив, що Школа не має жодних механізмів оцінки ризиків для прийняття рішення щодо благодійної допомоги. Наступного року університет після широкого обговорення затвердив свій етичний кодекс, який окреслює процедури перевірки потенційних жертв та грантів, аби надалі уникнути спроб відбілити реноме за рахунок імені Школи.

США.

Американські університети мають одну з найбільш розгалужених систем кредитування, яка вимагає від студентів певного рівня фінансової грамотності та здатності зробити розважливий вибір. Складність системи часто призводить до зловживань з боку університетів. У 2007 році розслідування прокуратури штату Нью-Йорк показало, що низка університетських менеджерів рекомендувала брати позики не в тих кредиторів, які пропонують

найвигідніші умови, а у тих, з ким менеджери мали бізнес-зв'язки як члени їхніх наглядових рад чи акціонери. Часом деякі американські університети діють на межі фолу, проте цілком легально. Прагнучи залучити якомога більше федерального фінансування, їхні рекрутери рекомендують вступникам брати федеральні позики, незважаючи на недостатній рівень підготовки до навчання в університеті. Найбільше зловживань під час вступної кампанії стається в університетах, які поширюють недостовірні дані про свої програми. Одним із найпопулярніших критеріїв, за яким молоді американці обирають університети, є показник працевлаштування випускників. Водночас через низку обставин цей параметр дуже часто піддають критиці. Ані на федеральному рівні, ані на рівні штатів не існує стандартизованої вимоги для розрахунку та оприлюднення таких показників. Саме тому університети часто можуть подавати до акредитаційних організацій різних рівнів та галузей дані, які між собою дуже відрізняються. Більшість закладів не зазначає, чи робота була знайдена відповідно до наданих кваліфікацій, а також скільки випускників охопив моніторинг. Адміністрація Президента Барака Обама декілька разів анонсувала розробку єдиних федеральних стандартів для певних програм підготовки. Проте вони так і не набули чинності. Натомість більш ефективними виявилися громадські ініціативи. У 2009 році два студенти Університету Вандербільта запустили сайт «Прозорість правничих шкіл», який акумулює детальні дані про працевлаштування випускників та результати вступної кампанії. Він допомагає зробити більш зважений вибір людям, які бажають вчитися на юристів. Сайт використовує дані зі звітів правничих шкіл до American Bar Association, які університети надають добровільно. До речі, АВА – одна з небагатьох акредитаційних організацій, що вимагає досить детальну звітність щодо показника працевлаштування задля акредитації.

Австралія.

У 2015 році в ефірі національного телебачення Австралії показали сюжет про зловживання на ринку міжнародних студентів. Йшлося про діяльність рекрутингових компаній, які університети наймають для пошуку іноземних абітурієнтів. Рекрутери пропонували послуги з підробки документів та способи оминати перевірку знання англійської. В епіцентрі скандалу опинився один із найбільших австралійських ЗВО – Університет Західного Сіднею. Його колишня викладачка повідомила про те, як міжнародні студенти медичних програм безперешкодно складали екзамени, не володіючи достатніми знаннями. Після виходу передачі в ефір Університет надав інформацію про проведену раніше внутрішню розслідування та нові правила відбору міжнародних студентів.

Румунія.

У 2007 році за результатами опитування в Румунії 31% студентів вважав комендантів гуртожитків найбільш корумпованими чиновниками в університетах. Система поселення до гуртожитків та поліпшення умов проживання створювала сприятливий ґрунт для хабарництва, як і в українських університетах, фактично все залежало від адміністрації гуртожитків. Невдовзі після опитування у м. Тімішоара, другому за кількістю населення у країні, група активістів розпочала кампанію проти корупції під час поселення в гуртожитки. Вони запустили спеціальний сайт та гарячу лінію для збору повідомлень про випадки хабарництва в університетах. Інформацію передавали до адміністрації університетів, а паралельно забезпечували належне висвітлення кампанії в медіа. Реакція місцевих університетів не забарилася. Найбільш прогресивні почали публікувати на сайті списки мешканців

гуртожитків та тих, хто чекає в черзі на поселення, з відповідними балами за успішність, а також соціальні пільги, які були визначальними під час отримання місця в гуртожитку. У 2009 році 15 студентських організацій почали поширювати цей досвід по всій країні.

Польща.

Довгий час інформація про проведення конкурсів на заміщення вакантних посад у польських університетах залишалася закритою, що ускладнювало забезпечення якісного відбору викладацького складу та відкривало шлях для зловживань. З 2013 року після внесення змін до законодавства університети зобов'язані публікувати інформацію про вакансії менеджерів та викладачів на своїх сайтах, сайті міністра вищої освіти та науки, а також на порталі Єврокомісії Euraxess, який присвячений мобільності науковців. Нововведення допомогли збільшити доступ до інформації про вакансії та покращити умови для мобільності викладачів. Водночас виникли інші зловживання: умови конкурсу дуже звужують, аби відбір за ними пройшли лише певні особи.

Німеччина.

У Німеччині докторський ступінь додає суттєвих переваг під час працевлаштування та кар'єрного зростання, дуже часто він виступає чинником престижу та реноме. Ба більше, Німеччина – одна з небагатьох країн, де офіційне звернення *Doktor* можна використовувати в документах, які підтверджують особу. Унаслідок цього зростає попит на недобросовісні практики отримання наукового ступеня. Факти плагіату та залучення платних консультантів, які насправді виконують левову частку роботи, регулярно викривають медіа або ж науковці. У 2011 році в Бундестазі зареєстрували законопроект про виключення докторського ступеня з посвідчень особи, однак він був відхилений. Водночас після того, як у дисертації німецького міністра оборони Карла-Теодора Гуттенберга виявили плагіат, активісти запустили проєкт VroniPlag, який протягом кількох років виявив факти неналежного цитування в дисертаціях понад 140 відомих політиків, акторів та громадських діячів. Переважно плагіаторів позбавили ступеня через суд, у деяких випадках університети не погодились із висновками VroniPlag.

Список практичних завдань

Можна запропонувати до спільного перегляду відео
[→ посилання](#)

Практичне завдання

Студенти можуть переглянути короткі мультиплікаційні відео про найбільш поширені корупційні ризики в ЗВО, а також пройти інтерактивний квест на перевірку засвоєних знань [→ посилання](#) (частина онлайн-курсу «УОУніверситет», розробленого Національним агентством з питань запобігання корупції та Українською асоціацією студентів).

Завдання № 1

Студенти мають поділитися на групи та за 5-10 хв скласти список цінностей, якими важливо керуватися та/або які важливо засвоїти в університеті.

Завдання № 2

Студенти мають поділитися на групи та, спираючись на 5 кроків, що виділені в лекції, розробити свій план щодо впровадження цінностей добросочесності в їхньому ЗВО.

Завдання №3

Один студент отримує роль антикорупційного уповноваженого в ЗВО, інші студенти мають поділитися на дві групи. Уявіть, що хтось з деканату запропонував вам всім «скинутись» і закрити сесію за гроші. Одна група студентів займає недобросочесну позицію і підтримує це, інша група студентів проти. Аргументуйте свою позицію та складіть план дій в такій ситуації, також подумайте куди ви можете звернутись в цьому випадку.

ТЕМА 12.

Чужого не цурайтесь, але цитуйте: плагіат та академічна культура

МЕТА ЛЕКЦІЇ

Розкрити суть поняття плагіату та академічного плагіату. Ознайомити студентів з видами плагіату та його джерелами. Висвітлити причини, чому люди вдаються до плагіату, та негативні наслідки цього. Надати студентам поради для уникнення плагіату, правильного парафразу та цитування джерел.

Результати лекції

студенти

знаннєвий компонент

- розуміють поняття плагіату та академічного плагіату
- розрізняють види плагіату
- розуміють причини вдавання до плагіату
- знають, які наслідки плагіату можуть бути
- знають, як уникати плагіату, коли треба цитувати джерела та як перефразувати текст правильно

діяльнісний компонент

- дотримуються правил академічної доброчесності
- дотримуються правил цитування
- роблять правильний парафраз

ціннісний компонент

- обирають доброчесну поведінку
- усвідомлюють проблему плагіату та його негативні наслідки

Анотація

Лекція починається з опису кейсу Міністра оборони Німеччини, у чий роботі знайшли плагіат, як прикладу негативних наслідків плагіату.

Перша частина лекції зосереджена на поняттях плагіату та академічного плагіату. Зокрема на їх визначеннях, видах та джерелах.

У другій частині висвітлено причини вдавання до плагіату та негативні наслідки цього рішення.

Третя частина складається зпораддля студентів щодо того, як уникати плагіату, як правильно робити парафраз та як використовувати цитати у своїх роботах.

Наприкінці лекції студентам запропоновано виконати тестові завдання, щоб перевірити себе та закріпити здобуту інформацію.

Структура лекції

- I. Поняття плагіату та академічного плагіату
 - II. Академічний плагіат: причини та наслідки
 - III. Поради для студентів для уникнення плагіату
- Перелік контрольних завдань

Уявіть, що вам треба написати академічну роботу (есе, курсову, диплом тощо), але замість того, щоб відповідально підійти до відбору джерел для роботи та їх цитування, відкриєте перше гугл-посилання, переписите інформацію звідти, а потім ніде не вкажете першоджерела. На жаль, звучить як досить поширена практика, проте вона має шкідливий вплив. Настільки шкідливий, що факт вашого списування в університеті може потім вплинути на уряд цілої країни.

Саме так сталося в Німеччині у 2011 році, коли Міністра оборони ФРН звинуватили в копіюванні з інших джерел (плагіаті) під час написання докторської дисертації. Карл-Теодор цу Гуттенберг, Міністр оборони Німеччини, був справжньою політичною зіркою, якому пророчили посаду канцлера в майбутньому. Але через викритий плагіат Гуттенберга спочатку позбавили докторського ступеня, а потім він пішов з посади в уряді.

Це стало важким ударом для тодішньої канцлерки, Ангели Меркель, її партії та правлячої коаліції в Німеччині, що залишилася без харизматичного, професійного та популярного в народі політика.

I. Поняття плагіату та академічного плагіату Визначення плагіату

Plagiātus «пограбування», plagiāre «грабувати» – з латини.

Кожен/на студент/ка і загалом кожна людина певною мірою знайома з цим словом. Плагіат може бути різним і в різних сферах, коли хтось краде чужу ідею та видає її за свою. Плагіат може траплятись у науці, мистецтві, музиці, літературі, журналістиці, він може набувати різних форм, але завжди є однаково недоброчесним.

Закон України визначає плагіат так:

Плагіат – «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» (стаття 42 Закону України «Про освіту»).

Плагіатом вважається:

- повністю або часткове копіювання чужої праці;
- перестановка слів у скопійованому з чужої роботи реченні без посилання на автора;
- перефразування ідеї своїми словами без посилання на автора;
- некоректне цитування;
- згадування джерела без вказівки на нього;
- рерайт (створення унікального тексту, використовуючи повністю чужу ідею);
- інтелектуальне шахрайство, «крадіжка» чужої праці та опублікування її під своїм ім'ям;
- самоплагіат (оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів);
- помилки при оформленні роботи;
- іншомовний переклад без вказівки автора та інше.

Що таке академічний плагіат?

Тереза Фішман пропонує таке визначення:

«Академічним плагіатом є академічна поведінка особи, коли вона:

- (1) використовує слова, ідеї чи результати праці,
- (2) що належать іншому визначеному джерелу чи людині,
- (3) без посилання на джерело, з якого вона була запозичена,
- (4) у ситуації, в якій правомірно очікується вказування авторства оригіналу,
- (5) з метою отримати певну користь, пошану, вигоду, які не обов'язково мають бути грошового характеру».

Ось ще можливі визначення академічного плагіату:

- У Стенфордському університеті академічним плагіатом називають «використання без надання обґрунтованого та належного цитування або визнання автором чи джерелом оригінальної роботи іншої людини незалежно від того, чи є ця робота кодом, формулою, ідеєю, мовою, дослідженням, стратегією, текстом тощо».

- Єльський університет розглядає академічний плагіат як «використання чужої роботи, слів або ідей без посилань».
- Кембриджський університет називає академічним плагіатом «подання як власної праці незалежно від наявності наміру обманювати, роботи, яка частково чи цілком запозичена з чужої праці без належного посилання».
- Національний науковий фонд США називає академічним плагіатом «привласнення чужих ідей, методів, результатів або слів без оформлення належного цитування».

Основні види академічного плагіату:

- Копіпаст або буквально «копіювання-вставлення» (Copy & paste plagiarism): використання тексту іншого автора без змін і без цитування та привласнення роботи.
- «Змішати та вставити» (Shake & paste plagiarism): поєднання фрагментів різних текстів або речень для формування нового тексту без цитування, таким чином подаючи його як власні думки.
- Плагіат ідеї (Idea plagiarism): подання ідей іншого автора своїми словами, без посилання на джерело.
- Перекладений плагіат (Translation plagiarism): переклад оригінального тексту з іншої мови без посилання на джерело.

Академічний плагіат може стосуватися всіх типів джерел, зокрема:

- текстів,
- рисунків,
- фрагментів музичних творів,
- математичних виразів та перетворень,
- програмних кодів тощо.

Джерелами академічного плагіату можуть бути:

- опубліковані та неопубліковані книжки,
- статті,
- брошури,
- патенти,

- тези,
- рукописи,
- вебсайти та інші інтернет-ресурси,
- роздаткові матеріали для студентів,
- роботи інших студентів тощо.

Важливо! Дуже часто плагіат плутають з помилками цитування. Помилки цитування зазвичай вважають менш суттєвим порушенням академічної доброчесності або ж розглядають як різновид академічного плагіату.

Найбільш типовими помилками цитування є:

- відсутність лапок під час використання текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- відсутність посилання на інше джерело;
- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

Іноді ці «помилки» можуть бути зумовлені намаганням приховати справжні джерела інформації. Незалежно від того, вважати їх академічним плагіатом чи ні, помилки цитування є порушенням академічної етики, оскільки в сучасних умовах щонайменше призводять до викривлення наукометричних показників інших науковців та наукових видань, тим самим порушують права справжніх авторів. Тому до належного оформлення цитування потрібно бути максимально уважним.

Окрім плагіату, виокремлюють ще такі види академічної недоброчесності:

- **фабрикація** – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- **фальсифікація** – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- **списування** – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;
- **несанкціонована допомога** – співпраця студента з кимось іншим (одногрупниками, старшокурсниками, штучним інтелектом тощо) для виконання завдання без дозволу викладача.

II. Академічний плагіат: поширеність та наслідки

Причини, чому люди вдаються до плагіату:

- нейтральне ставлення викладачів до плагіату в роботах студентів/ок;
- студенти/ки можуть не знати або не вважати, що те, що вони роблять, є плагіатом;
- неоднозначне тлумачення Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- невеликий розмір штрафу за порушення закону або не обов'язковість відповідальності за академічний плагіат;
- відсутність чітких норм щодо оцінки оригінальності тексту;
- відсутність мотивації студентів до отримання професійних знань.

На думку Е. Робертса (E. Roberts), серед причин, які провокують студентів до обману, шахрайства, плагіату, є:

- невміння правильно організувати час;
- байдужість викладачів;
- лінощі;
- тиск із боку однолітків;
- практики, що панують у студентських кампусах;
- страх перед невдачами та технологіями.

М. Редді та В. Джоунз, науковці Університету Південного Уельса, наголошують, що плагіат може бути зумовлений такими чинниками:

- викладачеві байдуже;
- оцінювання не є об'єктивним;
- крайній термін здачі роботи занадто близько;
- робоче навантаження занадто велике;
- або ж студенти відчувають тиск особистого (з боку батьків) та фінансового характеру.

Відомі приклади плагіату:

1. Міністра освіти Німеччини Аннетте Шаван позбавили наукового ступеня за плагіат у докторській роботі. Репутація німецької науки зазнала удару. Дюссельдорфський університет імені Генріха Гейне вирішив відкликати докторський ступінь німецького міністра освіти. Підстава – наявність у тексті її дисертації цитат без відповідних посилань. Сама Аннетте Шаван, хоча й визнала наявність у своїй праці помилок із неухважності, звинувачення в плагіаті заперечує. Позбавлення ступеня – нищівний удар не лише для міністра науки та освіти, а й для всієї німецької науки.
2. Головний рабин Франції Жиль Бернхейм подав у відставку на тлі звинувачень у плагіаті. Як повідомляють, рабин зізнався в плагіаті кількох авторів та неправдивості вченого ступеня, який він вказав у своєму резюме. «Він визнав свої помилки, вибачився і надав пояснення», – повідомив агенції AFP віцепрезидент Центральної єврейської консисторії Франції Семмі Гослан після її екстреного засідання в Парижі. Скандал навколо рабина спалахнув після того, як у медіа з'явилися повідомлення про знайдений у його книзі текст іншого автора без відповідної згадки.
3. Відомий англійський письменник Редьярд Кіплінг в одному зі своїх листів зізнався, що частина історій в його збірнику «Книга джунглів» є плагіатом. «Ймовірно, (працюючи над «Книгою джунглів») я вдався до запозичень, проте тепер не пам'ятаю, чиї саме історії я вкрав», – наголошено в посланні, датованому 1895 роком і адресованому якійсь жінці. Представники Andrusier Autographs повідомляють, що послання було виявлено серед нерозібраних книг і документів, що зберігалися в одному з британських антикварних магазинів. «Книга Джунглів», що оповідає про життя хлопчика Мауглі, була написана в 1894 році. Вона є одним з найвідоміших творів письменника. У 1907 році творчість Кіплінга відзначили Нобелівською премією з літератури.
4. У Нью-Йорку на площі біля Рокфеллер-центру встановили величезну надувну фігуру «Балерина, що сидить» відомого американського скульптора Джеффа Кунса. Скульптура нагадала багатьом порцелянову статуетку «Балерина Леночка» української художниці Оксани Жникруп. В українських соцмережах і медіа почали лунати звинувачення в плагіаті. Згодом скульптор заявив, що він справді надихнувся роботою українки. А його речниця уточнила, що Кунс мав ліцензію на використання скульптури Жникруп. Утім, і до того Джеффа Кунса кілька разів звинувачували в плагіаті. Одного разу йому навіть присудили виплатити штраф за скульптуру «Оголені», яку визнали плагіатом французької фотографії. Перед тим його тричі звинувачували в копіюванні чужих робіт і двічі визнавали винним.

Наслідки плагіату

Причини вдавання до плагіату може бути різними. Проте безвідносно до того, чому студенти чи науковці обирають шлях академічної недоброчесності, це все одно є великою проблемою.

Чому? Дотримання принципів академічної доброчесності – це чесність до своїх колег, до себе та майбутнього працедавця. Адже в такому випадку отримані результати роботи відповідають рівню ваших зусиль, знань, умінь та навичок, а не відобразатимуть ваше вміння списувати.

Ви ж не хотіли б, аби вас оперував хірург, який купив диплом, а не здобув його працюю та знаннями?

Дотримання принципів академічної доброчесності впливає на репутацію закладу освіти або установи, де ви навчаєтеся. Адже статус та місце закладу освіти в рейтингу залежить зокрема й від того, чи отримані студентами оцінки відповідають реальним знанням та навичкам. І тут закономірність проста: де більше доброчесності, там більше знань.

Загалом наслідком плагіату може бути:

- **Зниження оцінки за роботу**

Випадковий плагіат є поширеним явищем в академічному письмі, і основним наслідком, якщо вас спіймають, є зниження оцінки або незадовільна оцінка за роботу чи проєкт. Якщо вас помітять у копіюванні роботи без належного цитування, викладач може поставити незадовільну оцінку. Це стосується навіть ненавмисного плагіату, саме тому важливо використовувати програму перевірки на плагіат.

- **Шкода для репутації студента**

Так, викладачі будуть уважніше ставитися до майбутніх робіт, які студент подає після того, як його зловили на плагіаті.

Академічна нечесність може бути підставою для відрахування або інших дисциплінарних стягнень, наприклад позбавлення стипендії.

- **Зруйнована професійна репутація**

Плагіат загрожує не лише студентам, але й професіоналам певних сфер. Той, хто перебуває в центрі уваги громадськості, може втратити роботу або репутацію лідера думок, якщо опублікує роботу, написану кимось іншим, як власну.

Звинувачення в плагіаті переслідують людей протягом усього їхнього професійного життя. Це може створити труднощі в побудові кар'єри.

- **Грошові витрати**

Якщо на вас подали позов, то можуть попросити виплатити грошову компенсацію. Якщо ви професійно працюєте у сфері, де подібні юридичні проблеми є серйозними, то можете втратити роботу. І це ще не враховуючи шкоду репутації, яку здатні виявити майбутні роботодавці.

- **Шкода для академічного середовища**

Плагіат впливає на якість освіти та науки в окремому освітньому закладі чи в країні загалом. Якщо новини про плагіат з'являються часто або якісь окремі кейси стають дуже відомими, це загалом погіршує репутацію університету чи дослідницького ком'юніті, а також ставлення до них та їхніх робіт, від чого страждають чесні студенти та науковці.

- **Правові наслідки**

Звинувачення в плагіаті можуть мати досить серйозні юридичні наслідки. Закони про авторське право чітко визначають, що автори не можуть використовувати чужі матеріали без посилання на джерело, навіть якщо вони просто перефразовують твір. Якщо автор оригіналу помітить вашу помилку, може виникнути судовий позов.

Українським законодавством передбачена:

- адміністративна відповідальність у вигляді штрафу (стаття 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- кримінальна відповідальність, що карається штрафом, виправними роботами або позбавленням волі на строк до двох років (стаття 176 Кримінального кодексу України);
- цивільна відповідальність (ст. 432 Цивільного кодексу України)

III. Поради для студентів для уникнення плагіату

Поради для подолання плагіату:

1. Організуйте свій час

Написання дослідницької роботи вимагає набагато більше часу, ніж реферату. Заплануйте заздалегідь етапи та терміни написання роботи, адже прокрастинація й написання роботи «в останній момент» призводить до банальної неухважності та несвідомих помилок.

2. Упорядкуйте свої джерела

Будь-яке дослідження починається з пошуку, організації та документування інформації. Упорядкуйте й опишіть свої джерела так, щоб вам було зрозуміло, де і як їх плануєте використати.

Сьогодні існує велика кількість інструментів для організації дослідницького проєкту, наприклад Notion, Google Drive, One Drive.

І не забувайте про правило резервного копіювання на декількох носіях.

3. Помічайте цитати одразу

Вирізання та вставка тексту з різних джерел можуть створити умови для виникнення ненавмисного плагіату. Привчіть себе від початку написання роботи нотатки, звідки взята та чи інша цитата.

Використовуйте для цього вкладку «Посилання» у MS Word або спеціальні бібліографічні інструменти цитування ВАР, Mendeley, EndNote, Zotero.

4. Дотримуйтеся правил цитування та оформлення посилань на роботи інших авторів

Критеріями правильно оформленої роботи без ознак академічного плагіату є:

- наявність посилань на прямі цитати, перефразовані або узагальнені ідеї та думки інших авторів, набори даних, інфографіки, частини програмних кодів тощо;
- оформлення списку використаних джерел, який містить перелік усіх джерел, на які посилається автор у своїй роботі.

5. Уникайте надмірного цитування

Найкращою практикою запобігання надмірному цитуванню в роботі є виклад своїми словами тексту оригіналу з побудовою власної структури речення.

Важливо:

- творчо опрацьовувати текст;
- переосмислювати інформацію;
- використовувати власні фрази та змінювати структуру тексту;
- зберігати баланс між цитованими джерелами і власними думками та ідеями;
- додавати власну інформацію та робити порівняння.

Подекуди перефразування зводиться до заміни слів на слова синоніми або до зміни порядку слів у реченні. Пам'ятайте, такі випадки науковий керівник може розглядати як навмисні маніпуляції.

5. Не дозволяйте нікому робити свою роботу.

Плагіатом вважається дозволяти комусь іншому виконувати роботу й підписувати її як свою. Це стосується тих, хто платить, хто просить когось іншого писати текст на основі ідей і навіть того, хто дозволяє цій особі створювати частини твору. Напишіть весь текст самостійно або цитуйте друга чи колегу, який допомагав як співавтор.

В академічних колах нормально, щоб кожен студент писав власну роботу самостійно.

6. Цитуйте матеріали, які ви написали та опублікували в інших дисциплінах або журналах.

Якщо хочете процитувати те, що ви писали раніше, запитайте викладача або наставника, чи робоча така стратегія. Крім того, це можливо лише у випадку, якщо попередня робота вже була опублікована, а не очікує публікації.

7. Не копіюйте цитат із публікації іншого автора як власні.

Якщо ви читаєте текст, де цитують інших авторів, не варто цитувати цих третіх авторів, ніби ви безпосередньо посилаєтеся на їхні роботи. У списку літератури вкажіть лише ті матеріали, які насправді використовували.

Наприклад, якщо ви цитуєте письменника, який говорив про фрейдистську концепцію, посилайтеся саме на цього письменника, а не на Фрейда, якщо не читали оригіналу його роботи.

8. Завжди намагайтеся формулювати власні аргументи та думки для написання творів, а не шукайте натхнення в тому, що сказали інші люди.

Це зменшує ризик плагіату та робить ваш остаточний текст цікавішим.

Поради для правильного перефразування роботи

Перефразування – переказ цитати невеликого фрагмента своїми словами з обов'язковим посиланням на джерело.

Аби зробити правильне перефразування, потрібно описати зміст тексту новими словами, звертаючи увагу на ідею автора. Для цього:

- використовуйте власні слова для пояснення чужих ідей та додавайте посилання;
- вибирайте тільки головні, істотні моменти, які передають зміст ідеї того, хто говорить, а не його емоції та почуття щодо цієї ідеї.

- використовуйте різні типи лексики одного і того самого значення, змінійте порядок слів, об'єднуйте речення, використовуйте різні типи граматики.

Коли використовувати парафраз?

- оригінальні цитати надто об'ємні для прямого цитування, тож необхідно узагальнювати інформацію, якщо одночасно посилаєтеся на декілька джерел;
- потрібно коротко викласти зміст теоретичної концепції або процедури й результати досліджень, на які є посилання в роботі;
- парафраз рекомендовано вживати, коли цитуєте роботи іноземною мовою.

Поради для цитування джерел

Коли ви пишете роботу, то зазвичай використовуєте думки інших людей та інформацію, взяту зі статей, книжок, лекцій викладачів, відео, фільмів, можливо, навіть музичних творів тощо. Роблячи це, маєте не забувати про два простих правила в оформленні роботи:

- робота має містити список використаних джерел та літератури. По суті, це загальний список усіх джерел інформації, звідки ви брали матеріали для своєї роботи. Подавайте його в кінці (але перед додатками) в алфавітному порядку;
- робота має містити посилання (посторінкові або кожного разу, коли використовуєте думку іншої людини або будь-яку іншу інформацію, взяту звідкись, треба посилатися на джерело). Згадайте якусь нонфікшн книгу або статтю – зазвичай вони мають зноски майже на кожній сторінці або нотатки в тексті, де автор посилається на іншу роботу або людину (чи навіть на власну роботу).

Є декілька загальних порад щодо цитування та оформлення списку джерел:

- Кожна цитована робота має бути в списку літератури, а кожна робота в списку літератури має бути цитована в тексті (або в таблиці, малюнку, виносці чи додатку).
- Переконайтеся, що написання імен авторів і дат публікації в списку посилань збігається з тим, що міститься у відповідних цитатах у тексті.
- Оформлюйте посилання на джерела та літературу, зважаючи на вимоги викладача/кафедри/університету до роботи. Якщо стиль оформлення не вказано у вимогах, ви можете скористатися найвідомішим – [APA style](#) або оформити джерела згідно з рекомендаціями [Вищої атестаційної комісії \(ВАК\)](#).

Тепер розберімося, коли нам треба цитувати джерело, а коли цього можна не робити. Отже, цитуємо джерело, коли це:

- **Пряма цитата.** Тобто ви пишете роботу, у тексті називаєте автора та наводите його конкретну цитату. Наприклад, «Письменник Рой Беннетт написав: «Доброчесність – це робити те, що правильно і правдиво, і чинити так, як ви говорите, що ви б вчинили»» або «Професор та науковець Тімоті Снайдер виклав у твіттері фото українського військового з його книгою та написав: “Найвища честь для автора – читач”».
- **Парафраз.** Іноді чиясь думка гарно вписується в роботу, але не потребує дослівного цитування, тоді ми використовуємо парафраз. Наприклад: «Рой Беннетт писав, що чинити доброчесно – це чинити правильно і чесно та притримуватися своїх принципів» або «Альбус Дамблдор в книгах про Гаррі Поттера казав, що всім доводиться робити вибір між тим, що правильно, та тим, що легко». І те, і те є парафразом чужої думки/цитати/ідеї/тощо, тож потребує посилання на джерело.
- **Пряме згадування.** Іноді немає потреби наводити пряму цитату, але ви хочете показати, що хтось інший (зазвичай авторитетний для вас чи читачів) підтримує якусь думку, ідею тощо, або вам треба вказати тільки головне. Тоді можете написати: «Доброчесність стосується того, як ми діємо – правильно, чесно та принципово. Письменник Рой Беннетт поділяє цю думку в своїй книзі «Світло у серці» або «Про негативний вплив тоталітарної системи на особистість та її індивідуальний розвиток писав зокрема Джордж Орвелл».
- **Непряме згадування.** Наприклад, якась думка добре вписується у вашу роботу, але згадування її автора або конкретного джерела безпосередньо в тексті не так важливо. Тоді можете написати, наприклад, «Деякі автори вважають, що доброчесність – це чинити правильно та правдиво і дотримуватися своїх принципів» або «У 2022 році Україна отримала 33 бали в Індексі сприйняття корупції».

Важливо наголосити, що в роботі ви можете використовувати інформацію, взяту з приватних повідомлень в месенджері, особистої живої розмови, електронного листа тощо. Тоді майже ні в кого, окрім вас, немає доступу до джерела інформації, проте ви все одно маєте його зазначати, якщо захочете використати. Наприклад, викладач написав якусь цікаву думку в електронному листі та ви хочете згадати її у своїй роботі (і знаєте, що викладач не проти), тоді маєте вказати джерело – електронний лист.

Але не до всієї інформації, використаної в роботі, треба давати джерело, звідки ви її взяли. Отже, запам'ятайте, що загальновідомі факти не потребують посилання на джерело. Так, наприклад, якщо ви пишете «Крим – це український півострів», не треба давати посилання на карту України, бо всі й так це знають.

Також запам'ятайте, що ваші думки й ідеї не потребують посилання на вас самих, окрім тих випадків, коли їх уже десь згадували. Наприклад, ви будете писати курсову роботу (або вже писали), а потім – дипломну. Так-от, під час написання дипломної роботи можете брати свої ж думки та ідеї, які раніше виклали в курсовій або будь-якій іншій письмовій роботі. У такому випадку вам треба посилатися на джерело, у якому згадували цю ідею вперше.

Поради щодо цитування від Умберто Еко

- Уривки, призначені для інтерпретації, повинні бути не надто короткі й не надто довгі.
- Уривки з критичної літератури цитують лише тоді, коли вони авторитетно підтверджують або авторитетно доповнюють висловлену думку.
- Ви солідарні з тим, що цитуєте, окрім випадків, коли перед цитатою або після неї вміщено ваше полемічне застереження.
- Під час будь-якого цитування повинно бути зрозуміло, хто автор фрази й на яке джерело посилається текст.
- Цитати з першоджерел роблять за академічними збірниками або ж найавторитетнішими, бажано не кишеньковими, виданнями.
- Якщо ви вивчаєте іноземний текст, цитати з першоджерел робіть мовою оригіналу.
- Посилання на автора і твір повинні бути зрозумілими.
- Коли цитата не більша за два чи три рядки, її можна вставити в середину абзацу.
- Цитати повинні бути абсолютно точні.
- Цитата – майже свідчення очевидців. Піклуйтеся, щоб у вас були свідки захисту, щоб ви знали, де їх знайти, і щоб вони вселяли довіру.

Перелік контрольних завдань

Завдання 1. Оберіть один правильний варіант

1. Що таке плагіат за визначенням Закону України «Про освіту»?

А) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства, без належного оформлення посилань;

Б) оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

В) вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

Г) свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

2. Українське законодавство передбачає такі типи відповідальності за плагіат

А) адміністративна, цивільна, конституційна;

Б) адміністративна, дисциплінарна, конституційна;

В) адміністративна, цивільна, кримінальна;

Г) цивільна, конституційна, кримінальна.

3. Яке з діянь є порушенням академічної доброчесності, але не вважається плагіатом?

А) штучне створення наборів даних чи результатів та їх публікацію чи надання інформації про них, як про результати справжніх досліджень;

Б) використання тексту іншого автора без змін та привласнення роботи;

В) поєднання фрагментів різних речень для формування нового тексту без цитування, таким чином подаючи його як власні думки;

Г) переклад оригінального тексту з іншої мови без посилання на джерело.

4. Які з тверджень можна віднести до причин поширення плагіату?

А) негативне ставлення викладачів до плагіату;

Б) достатній розмір штрафу за порушення вимог закону;

В) високий рівень вмотивованості серед студентів до отримання професійних знань;

Г) невміння правильно організувати час.

5, Що таке «shake & paste plagiarism»?

А) використання тексту іншого автора без змін, без цитування та привласнення роботи;

Б) поєднання фрагментів різних текстів або речень для формування нового тексту без цитування, таким чином подаючи його як власні думки;

В) подання ідей іншого автора своїми словами без посилання на джерело;

Г) переклад оригінального тексту з іншої мови без посилання на джерело.

Завдання 2. Визначте вид плагіату

1. Степан вирішив взяти участь у конкурсі на стипендію. Однак, будучи заклопотаним та згадавши про це в останній момент, вирішив поєднати фрагменти декількох робіт інших авторів без цитування та подати компіляцію як власні думки. Який вид плагіату в цьому випадку використав Степан?

А) Copy & paste plagiarism;

Б) Shake & paste plagiarism;

В) Idea plagiarism;

Г) Translation plagiarism.

2. Рита повинна була виступити на конференції з доповіддю, яка присвячена проблемам доброчесності. Однак, не бажаючи проводити дослідження, вона скачала статтю іноземного науковця Роберта та переклала з англійської на українську. Після цього виступила з цією доповіддю без посилання на Роберта. Який вид плагіату в цьому випадку використала Рита?

А) Copy & paste plagiarism;

Б) Shake & paste plagiarism;

В) Idea plagiarism;

Г) Translation plagiarism.

3. Соня повинна була розробити ідею проєкту на один із університетських предметів. Знаючи, що в інтернеті точно є необхідна інформація, вона вирішила не працювати самостійно, а знайти ідею іншої особи, описати її іншими словами та без посилання на автора презентувати ідею. Який вид плагіату в цьому випадку використала Соня?

A) Copy & paste plagiarism;

Б) Shake & paste plagiarism;

В) Idea plagiarism;

Г) Translation plagiarism.

4. Не бажаючи писати курсову роботу, Станіслав, який знав, що старшокурсник Дмитро минулого року досліджував аналогічну роботу та отримав відмінну оцінку, вирішив її використати без будь-яких змін та цитування. Який вид плагіату в цьому випадку використав Станіслав?

A) Copy & paste plagiarism;

Б) Shake & paste plagiarism;

В) Idea plagiarism;

Г) Translation plagiarism.

Завдання 3. Тест із кількома варіантами відповідей

1. Основні причини плагіату в роботах студентів.

1) негативне ставлення до плагіату викладачів;

2) лінощі студентів;

3) наявність чітких норм щодо оцінки оригінальності тексту;

4) студенти не вважають те, що вони роблять, плагіатом;

5) невеликий розмір штрафу за порушення закону.

2. Що варто брати до уваги під час прийняття рішення щодо віднесення певних відомостей до загальновідомих?

- 1) для кого призначена публікація (текст);
- 2) чи є принципово доступною інформація про першоджерела;
- 3) чи є можливість альтернативної атрибуції автора;
- 4) соціологічні дослідження на цю тематику;
- 5) кількість статей у гуглі щодо цього.

3. Які поради є ефективними для протидії плагіату?

- 1) складіть графік виконання завдань, правильно організуйте свій час;
- 2) звертайтеся «по допомогу» до сторонніх осіб;
- 3) не зважайте на баланс між цитованими джерелами та власними думками й ідеями;
- 4) аналізуйте, перевіряйте інформацію, орієнтуйтеся на першоджерела;
- 5) перевіряйте текст на запозичення за допомогою спеціальних програм.

Завдання 4. З'єднати термін із визначенням.

1. Copy & paste plagiarism	переклад оригінального тексту з іншої мови без посилання на джерело (4).
2. Shake & paste plagiarism	подання ідей іншого автора своїми словами, без посилання на джерело (3).
3. Idea plagiarism	поєднання фрагментів різних текстів або речень для формування нового тексту без цитування, таким чином подаючи його як власні думки (2).
4. Translation plagiarism	використання тексту іншого автора без змін, без цитування та привласнення роботи (1).

Завдання 5. Визначте, який це тип недоброчесної поведінки

Варіанти відповідей:

- фабрикація
- доброчесна практика
- плагіат
- списування
- самоплагіат
- несанкціонована допомога

Ситуація 1.

Першокурсники попросили студентів 2 курсу розповісти, як вони зазвичай пишуть есе, і дати пару порад. Одна зі студенток сказала: «Зазвичай я знаходжу декілька робіт на потрібну мені тему та читаю їх. Потім пишу своє есе, перефразовуючи думки з прочитаних робіт своїми словами. Посилання на прочитані джерела я не даю, адже думки, описані в есе, схожі на мої»

Відповідь: такий підхід до написання письмових робіт – це плагіат

Ситуація 2. Студенти отримали завдання для письмової роботи із соціології – опитати викладачів та студентів про їх ставлення до онлайн-форми навчання, а потім описати отримані результати. Один зі студентів не хотів витратити багато часу на цю

роботу, тож вирішив не проводити опитування, а просто описати в роботі придумані ним самим результати.

Відповідь: така практика називається фальсифікацією

Ситуація 3. Викладач дав групі десять питань для підготовки до іспиту з психології та попросив, щоб кожен студент самостійно підготував відповіді на них на основі прочитаного матеріалу. Студентка А та студентка Б поділили питання між собою порівну? і кожна підготувала відповіді на п'ять із них.

Відповідь: така кооперація між студентами – це несанкціонована допомога

Ситуація 4. Студент А не підготувався до тесту з математики, тож під час виконання завдання обережно попросив свою однокласницю, студентку С, що сиділа попереду, скинути йому фото її рішення. Студентка С погодилася, щоб студент А використав її відповіді своїй роботі.

Відповідь: це списування

Ситуація 5.

Студент В для виконання письмової роботи про ставлення студентів до недоброчесної поведінки опитав своїх однокласників, щоб використати інтерв'ю з ними у своїй роботі. Студент В інтерпретував отримані відповіді в контексті вже наявних досліджень на цю тему. Він дав повне цитування використаних у роботі досліджень, але повний текст власних інтерв'ю помістив у додатки й послався на них там.

Відповідь: написання роботи таким чином – це доброчесна практика

Ситуація 6. Студенти третього курсу отримали завдання написати есе з предмета «Філософія Стародавньої Греції». Одна зі студенток згадала, що вже писала есе на схожу тему з іншого предмета («Основи філософії»). Тож вона вирішила взяти свою стару роботу, поміняти титульну сторінку з назвою курсу, трохи змінити текст у самому есе та здати роботу так, не посилаючись на оригінальну – з основ філософії.

Відповідь: відсутність цитування своєї ж роботи – це самоплагіат

Семінарське заняття

Варіант 1. Семінар у форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами/ками матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами/ками самостійно

Питання для індивідуальної підготовки

1. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування.
2. Академічна доброчесність як елемент системи забезпечення якості освіти.
3. Академічна доброчесність – обов’язкова складова сучасної освіти.
4. Проблеми академічної доброчесності у закладах вищої освіти.
5. Академічна доброчесність у контексті міжнародних практик.
6. Академічна відповідальність за порушення академічної доброчесності здобувачів освіти

Варіант 2. Семінар у форматі воркшопу

Воркшоп «6 кроків для написання курсової роботи»

Мета воркшопу – ознайомитися з поняттям курсової роботи, її структурою, правилами формулювання її теми, оформленням вступу та написанням основної частини.

Під час воркшопу студенти здобудуть базові знання та навички для написання курсової роботи, а також виконають практичні завдання.

Здобуті знання допоможуть зробити процес написання курсової роботи більш простим та зрозумілим і спонукають студентів обирати доброчесний шлях, тобто писати роботу самостійно, а не купувати її.

Окрім цього, знання про те, як писати курсову роботу, мають запобігти появі проблем з написанням менших поточних робіт, наприклад есе або рефератів. Також це може стати базою для студентів/ок, якщо надалі вони вирішать писати більш серйозні дослідницькі роботи.

Крок 1. Ознайомлення з поняттям курсової роботи

На 2-3 курсах студенти/ки зазвичай стикаються з новим видом письмової роботи – курсовою.

Курсова робота, по суті, є рефератом з елементами дослідження та аналізу. Її мета – закріпити та продемонструвати здобуті знання й навчитися оформлювати роботу згідно зі стандартами. Написання курсової роботи є підготовкою до написання дипломної.

Корисна порада

Ваша курсова робота в майбутньому може стати частиною дипломної, що значно полегшить процес її написання та збереже час. Тому під час формулювання теми курсової роботи подумайте, як ви її зможете розширити в процесі написання дипломної.

Крок 2. Формулювання теми вашого дослідження

Від того, як ви сформулюєте тему свого дослідження, буде залежати зміст і сам процес написання роботи. Тема дослідження пов'язана з метою, проблемою та предметом дослідження, які потім розкриваються у вступі роботи, тож поставтеся до цього максимально серйозно. Правильно сформульована тема – це вже половина правильно оформленого вступу роботи; а правильно оформлений вступ роботи – це вже половина успіху вашої курсової.

Отже, щоб визначити тему роботи, подумайте, яка проблема є актуальною для вивчення та вирішення, і на основі цього формулюйте її.

Тема роботи має бути короткою (від 5 до 15 слів), влучною (тобто така, що чітко передає, про що ваше дослідження) та вказувати на проблему, яку має розв'язати ваш матеріал.

Наприклад, уявімо, що ви хочете дослідити те, як жінки в законодавчій владі України впливають на ефективність антикорупційної політики (наприклад, враховують гендернозумовлені форми корупції під час затвердження антикорупційної політики).

Варіанти неправильно сформульованої теми:

«Жінки у Верховній Раді України» – ця тема є занадто короткою та взагалі не вказує на те, що ви хочете дослідити. Може, досліджуєте гендерну рівність у політичних партіях або пропонуєте, як покращити виборчий кодекс.

«Вплив жінок на ефективність антикорупційної політики в Україні» – це вже краще, ніж попередній варіант, але все ще занадто широко, адже включає всіх жінок, а не тільки депутаток.

«Вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики» – це приклад вдало сформульованої теми, вона не є занадто широкою та чітко вказує на предмет нашого дослідження.

У темі ви також можете вказати хронологічні межі, щоб звужити її ще більше. Наприклад, «Вплив представництва жінок в українському парламенті IX скликання на ефективність антикорупційної політики». Але будьте обережні та не звужуйте тему занадто сильно, бо вам ще треба про щось писати.

Практичне завдання

Спробуйте визначити свій науковий інтерес, тобто те, що вам було б цікаво досліджувати, та сформулювати тему дослідження. Обґрунтуйте обрану тему з точки зору того, наскільки вона є влучною, актуальною та вказує на проблему.

Крок 3. Ознайомлення зі структурою курсової роботи

Структура курсової роботи

Назва структурної частини	Опис
Титульна сторінка	Титульна сторінка є «обкладинкою» вашої роботи. Вона містить тему роботи, інформацію про студента/ку та наукового/у керівника/цю. Зазвичай приклад оформлення титульної сторінки є в методичних порадах від кафедри. Якщо кафедра вам не надала такого документа, то обов'язково напишіть її представникам/цям.
Зміст	Перелік структурних частин вашої курсової роботи, окрім титульної сторінки та самого змісту.
Вступ	У вступі студенти/ки обґрунтовують обрану тему роботи, її актуальність, описують проблематику, методологію, джерельну базу тощо. Детальніше про написання вступу ми поговоримо в наступному кроці.
Основна частина	Це сам текст курсової роботи. Зазвичай основна частина складається з 2 чи 3 розділів, кожен з яких має підрозділи. Детальніше про неї ми поговоримо далі.
Висновки	<p>Висновки роботи не є підсумками. Ви маєте зробити висновки, спираючись на те, що писали в роботі, а не просто переказати виконану роботу.</p> <p>У висновках ви маєте пройтися по кожному завданню своєї роботи та описати отриманий результат. Тобто потрібно надати висновок щодо кожного завдання.</p> <p>Можливе оформлення висновків:</p> <p>Отже, у результаті дослідження виконані такі завдання:</p> <p>По-перше, ...</p> <p>По-друге, ...</p> <p>По-третє,</p>
Список використаних джерел та літератури	<p>Список усієї літератури та джерел, що були використані в дослідженні. Джерельну базу кваліфікаційної роботи можуть складати нормативні документи, наукові положення класиків соціальної думки, новітні дослідження в цій галузі.</p> <p>Важливо розрізняти джерела та літературу. Джерелом дослідження є те, що аналізуєте безпосередньо ви, а літературою – роботи авторів, які аналізували це до вас.</p> <p>Уявимо, що ви археолог, який досліджує знайдений на розкопках глек. Глек – це джерело дослідження. Але щоб правильно дослідити його, треба спиратися на дослідження глеків, що провели до вас. Отакі дослідження є літературою.</p> <p>Оформлюйте посилання на джерела та літературу з урахуванням вимог кафедри.</p> <p>Якщо стиль оформлення не вказано у вимогах, ви можете скористатися найвідомішим – APA style або оформити джерела згідно з рекомендаціями Вищої атестаційної комісії (ВАК).</p> <p>Детальніше про те, як оформлювати та цитувати джерела, ми говорили на лекції.</p>

Додатки	<p>Схеми, діаграми, таблиці, транскрипти інтерв'ю тощо, які згадані та описані в роботі, але не наявні безпосередньо в тексті.</p> <p>Якщо наочні засоби безпосередньо пояснюють текст, то краще їх подавати в самому тексті. Коли ж вони дійсно несуть у собі додаткову інформацію, що виходить за межі основного змісту роботи, або просто ілюструють його, то краще їх оформлювати як додатки. Це пояснюється тим, що в першому випадку читачу, аби зрозуміти текст, не треба його постійно гортати, а в другому випадку – другорядна або ілюстративна інформація не заважає цілісному сприйняттю тексту.</p>
Анотація	<p>Анотація займає одну сторінку та складається з таких частин:</p> <p>Тема:</p> <p>Студент(ка): ПІБ</p> <p>Рік навчання, факультет:</p> <p>Науковий керівник: ПІБ, науковий ступінь та посада в університеті</p> <p>Рецензент: (за наявності, бо зазвичай рецензент є, коли ви вже пишете дипломну роботу)</p> <p>Захищена: «__» _____ 20__р.</p> <p>Короткий зміст роботи: (зазвичай тут ви пишете, з яких частин складається ваша робота, її мету та короткий опис кожного розділу)</p>

Крок 4. Ознайомлення з правилами написання вступу курсової роботи

Вступ курсової роботи зазвичай займає 1,5-2 сторінки, але він є важливою складовою. На захисті курсових комісія часто дивиться насамперед на оформлення вступу роботи, тому до його написання треба поставитися відповідально. Проте не лякайтеся: це не складно, треба тільки запам'ятати декілька правил.

Перше правило дуже просте: завжди пишіть вступ останнім. Тобто спочатку ви маєте створити основну частину роботи, а потім, спираючись на неї, – вступ.

1. Актуальність обраної теми

У цій частині потрібно обґрунтувати, чому обрали саме таку тему. Ваша тема має бути актуальною. Наприклад, актуальність дослідження впливу представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики обґрунтована декількома факторами: розвитком антикорупційної системи в Україні; включенням гендерної квоти у виборчий кодекс та отриманням Україною статусу кандидата в ЄС.

2. Проблема дослідження

У цій частині описуєте наявну проблему, яку має на меті вирішити ваше дослідження. Це може бути практична проблема або теоретична.

Наприклад, проблемою дослідження може бути відсутність (або недостатня кількість) досліджень, які б з'ясували вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики.

3. Мета

У цій частині коротко описана мета вашої роботи. Мета вашого дослідження пов'язана з проблемою – мета повинна вирішувати проблему. Наприклад, якщо проблемою дослідження є відсутність (або недостатня кількість) досліджень, які б з'ясували вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики, то метою може бути – з'ясувати вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики.

**Запам'ятайте просте правило під час формулювання мети:
Мета = дієслово + тема роботи**

Приклад формулювання мети

Тема роботи

Вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики

Мета роботи

З'ясувати вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики

Також запам'ятайте, що мета роботи – не про процес, а про результат, тому занотуйте дієслова, які в меті не можна використовувати, які не бажано, а які дозволено.

Не використовуйте	Бажано не використовуйте	Використовуйте
<ul style="list-style-type: none"> • Дослідити • Вивчити • Проаналізувати 	<ul style="list-style-type: none"> • Окреслити 	<ul style="list-style-type: none"> • Виявити • Встановити • Обґрунтувати • З'ясувати

4. Завдання дослідження

У цій частині зазначаєте завдання свого дослідження. Головне, що ви маєте запам'ятати, – завдання відповідають розділам та підрозділам основної частини роботи.

По-перше, це означає, що кількість завдань має дорівнювати кількості підрозділів. Наприклад, ваша робота має три розділи, кожен з яких – по два підрозділи, отже, у сукупності у вас повинно бути щонайменше 6 завдань.

По-друге, завдання співзвучні з назвами підрозділів і формулюються за схожим принципом, який ми використовуємо при формулюванні мети. Наприклад, ваш підрозділ називається «Основні положення класичних підходів до дослідження взаємозв'язку статі та залученості до корупції», значить завдання може звучати як «Викласти основні положення класичних підходів до дослідження взаємозв'язку статі та залученості до корупції».

5. Об'єкт дослідження та предмет дослідження

Запам'ятайте, що об'єкт дослідження ширший за предмет, тобто предмет є частиною об'єкта. Дуже проста аналогія – об'єкт дослідження – це приватний будинок, а предмет дослідження – одна кімната в цьому будинку.

Починайте з визначення предмета, а потім узагальніть його до об'єкта.

Визначити предмет просто – це, по суті, тема вашої роботи. Тобто якщо тема роботи – «Вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики», то і предметом буде вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики.

Об'єкт у цьому випадку може звучати як «вплив представництва жінок в парламенті на ефективність антикорупційної політики» (тобто взагалі, а не саме в українському парламенті), «Представництво жінок в українському парламенті» або «Фактори, що впливають на ефективність антикорупційної політики в Україні».

6. Новизна роботи

Тут описуєте, що нового ваша робота принесе в досліджувану тему. Можливо, новим буде те, що раніше ніхто не досліджував ефективності антикорупційної політики з точки зору гендеру.

7. Методологія та методи дослідження

Методологія – це теоретична база вашого дослідження. По суті, ви маєте перерахувати теорії, на основі яких писали роботу. Наприклад, теорія фемінізму Сімони де Бовуар.

Методами дослідження є теоретичні способи досягнення мети дослідження, добування фактичного матеріалу, шляхи пізнання предмета. Ви маєте вказати, які методи використовуєте, і пояснити, де та для чого саме. Наприклад, в одному з розділів описано конкретний кейс участі жінок-депутаток у затвердженні антикорупційної політики. Такий метод називається кейс-стаді.

Зауважте, якщо для написання курсової роботи використовуєте метод інтерв'ю, то в цій частині вступу маєте обґрунтувати кожне ваше питання (тобто навіщо його ставите та що вам дасть відповідь респондента на нього).

8. Джерельна база дослідження

Тут ви перераховуєте всі джерела дослідження. Джерельну базу можуть складати нормативні документи, наукові положення класиків соціальної думки, новітні дослідження в цій галузі.

Згадуємо, що джерела не є літературою, тож у джерельній базі ви зазначаєте те, що аналізуєте безпосередньо самі. Повертаючись до жінок у парламенті, джерельною базою може бути Виборчий кодекс України, результати соціологічного опитування жінок про їхнє ставлення до корупції тощо.

9. Хронологічні межі

Хронологічні межі – це конкретні роки, історичний період, який досліджуєте. Наприклад, ви вивчаєте представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики саме у Верховній Раді IX скликання. Отже, хронологічними межами роботи будуть 2019-2023 роки. Також ви можете порівнювати два різних хронологічних періоди, тоді зазначайте обидва.

Зауважте, що хронологічні межі дослідження не мають бути занадто широкими, тобто навряд ви зможете детально дослідити представництво жінок у Верховній Раді за всю історію незалежності України.

10. Структура та обсяг роботи

Тут ви коротко описуєте структуру та обсяг вашої курсової. Наприклад: «Робота складається зі вступу, трьох розділів, які у свою чергу поділяються на підрозділи, висновку, списку використаних джерел та літератури. Обсяг роботи – 35 сторінок».

Крок 5. Поради для написання основної частини роботи

Як сказали раніше, курсова робота зазвичай складається з трьох розділів. Здебільшого перший розділ теоретичний, а два інших більш практичні. Тобто, повертаючись до жінок в парламенті, у першому розділі ви можете описати теоретичні засади дослідження, спираючись на роботи більш відомих та авторитетних дослідників з обраної теми. У другому розділі можете викласти ситуацію, яка є безпосередньо в Україні. А в третьому накласти теорію на наявну ситуацію.

Запам'ятайте такі правила:

- Назва розділів або підрозділів не мають бути співзвучними з темою роботи, тобто якщо тема це «вплив представництва жінок в українському парламенті на ефективність антикорупційної політики», то ні один із розділів або підрозділів не має називатися так само.
- Розділи мають бути співмірні. Це, по-перше, означає, що вони повинні мати схожий обсяг, тобто не може бути такого, щоб один розділ займав 15 сторінок, а інший – 5. А по-друге, розділи мають бути поділені на однакову кількість підрозділів. Тобто якщо в першому розділі у вас три підрозділи, значить, у наступних має бути так само.

Поради для написання розділів:

- У першому розділі роботи зазвичай описана теоретична база. Стандартна назва для першого підрозділу – «Теоретико-методологічні засади дослідження *теми роботи*». Тут ви можете розглянути, як цю тему вже досліджували раніше, дати визначення основних понять та висвітлити історію дослідження.
- В останньому розділі останнього підрозділу ви можете порівняти отримані результати з результатами інших дослідників із цієї теми.

Завдання

Спробуйте уявити, що ви вже написали дослідження. А тепер треба написати вступ до нього. Користуючись наданими вам порадами та правилами, оформте вступ роботи.

Крок 6. Базові поради для написання цікавого та зрозумілого тексту з книги Катерини Зарембо «Писати аналітику може кожен»

Принцип Bottom Line Up Front (BLUF), або Підсумок наперед

Головна думка абзацу має йти в першому реченні, а решта повинна аргументувати її. Цей принцип є зворотнім тому, коли головна думка міститься в останньому реченні абзацу, звідси і назва принципу, яка дослівно перекладається як «останнє речення – наперед».

Жодного зайвого слова

Якщо у вас немає чітко визначеного обсягу слів, то можете дозволити собі «лити зайву воду», ускладнювати текст непотрібними словами та канцеляризмами. Проте краще обійтись без цього, а тому бачите у своєму тексті щось таке – без вагань викреслюйте. Ось що може давати тексту зайвий обсяг:

Оцінні прислівники та прикметники

Уникайте оцінних прикметників (наприклад, «ганебне рішення») чи прислівників («дуже» або «напрочуд»). Ваше завдання – написати аналітичний документ, у якому викладені аргументи та аналіз. Давати йому оцінку – це вже завдання читача. Також емоційні оцінки можуть вказувати на суб'єктивність автора або авторки та не викликати довіри.

Розлогий вступ

Не треба використовувати перші речення для того, щоб розписатися. Початок тексту має одразу ознайомлювати із суттю, проблемою.

Зайвий підсумок

У висновках має звучати тільки те, що ви ще не писали раніше. Це вже згадувалося раніше – не перетворюйте висновки на підсумки й не пишть чогось на кшталт: «Отже, у цій аналітичній записці було розглянуто спочатку те, а потім те і те».

Паралелі та порівняння

Якщо оперує числами, то вставляйте їх у контекст. Наприклад, якщо ви хочете написати просто «В Україну кожного року приїжджає 5000 іноземних студентів», це поставить читача перед фактом, але не дасть змоги оцінити масштаб. Тож порівнюйте цифри із загальною динамікою.

Активні дієслова

Активні слова рухають речення вперед, пасивні – сповільнюють його та перевантажують. Наприклад, замість того, щоб написати «Адміністрацією університету та студентським самоврядуванням було затверджено кодекс доброчесності», краще написати «Адміністрація університету та студентське самоврядування затвердили кодекс доброчесності».

Прості слова

Якщо ви можете замінити якийсь складний, вузькопрофільний термін його простішим аналогом, зробіть це. Якщо ні й певне складне поняття є центральним для вашого тексту, то роз'ясніть читачам, що воно означає.

Короткі речення та абзаци

Старайтеся не писати речення понад три рядки та занадто великі абзаци: так інформація сприймається краще. Якщо абзац виходить завеликим, то передивіться уважно, можливо, він розкриває більше однієї тези, тому його краще розділити.

Сторітелінг

Сторітелінг (тобто розповідання історії) допоможе зробити ваш текст цікавішим. Якщо він стоїть на початку, то може привернути увагу й змусити читача прочитати його.

Додатковий матеріал до четвертого кроку

Правила письма Джорджа Орвелла

- Ніколи не вживайте метафори, звороту чи іншої фігури мовлення, які ви звикли бачити в друці.
- Не вживайте довгого слова, якщо можете вжити коротке.
- Якщо можливо видалити слово, завжди таке робіть.
- Ніколи не вживайте пасивного стану там, де можна вжити активний.
- Ніколи не вживайте іноземного звороту, наукового слова чи жаргонізму, якщо його можна замінити відповідником з мови, якою ви пишете.
- Краще поруште ці правила, ніж бовкніть щось таке, що геть на голову не налазить.

Поради від Катерини Зарембо

Дві головні поради, щоб навчитися писати, – читайте і пишіть. Читайте тих авторів, чий стиль письма вам подобається. Також постарайтеся читати як художню літературу, так і нефікшн.

Ну і пишіть. Якщо ви вже провели дослідження, але не можете почати писати, то знайте – що скоріше почнете писати, то краще. По-перше, готовий текст покаже вам, де логічна хиба, а де варто підшукати ще інформацію. По-друге, як висловилася письменниця Джоді Піколт, погану сторінку можна відредагувати, а порожню – ні. Тому поставте собі таймер на 40 хвилин, вимкніть сповіщення на телефоні та напишіть перші 200-300 слів. Можливо, вони навіть не ввійдуть до фінальної версії тексту, але завершити його після цього буде значно легше.

Варіант 3. Семінар у форматі інтерактиву

Завдання 1.

Ситуативні завдання

Студентів/ок розділяють на групи по 5 чоловік. Кожна команда отримує ситуативне завдання (додаток 1), розв'язання якого необхідно знайти добросовісним шляхом. Після роботи в групах кожна команда представляє варіант вирішення ситуації. У кінці заняття студенти/ки спільно з викладачем/кою формують список «порад добросовісності» на основі набутого досвіду під час інтерактивного завдання.

Завдання 2.

Гра «АліКор»

Антикорупційний аналог гри «Аліас». Учасники/ці отримують електронні картки з термінами, пов'язаними з темою добросовісності. Ці поняття треба буде пояснити, не вживаючи спільнокореневих слів. Кожен, хто вгадує термін, стає на місце людини, яка пояснює. Гра продовжується, доки всі картки не будуть відгадані. Завдання допоможе засвоїти новий матеріал та повторити попередній.

Завдання 3.

Створення листа до антикорупційної скриньки

Студенти/ки мають самостійно створити лист до умовної антикорупційної скриньки. У ньому потрібно описати корупційну ситуацію, свідком якої вони стали (можна уявної). Головне завдання полягає в розумінні структури листа, автором якого є викривач корупції. Лист повинен обов'язково містити конкретні пункти опису (додаток 3). Така робота допоможе студентам навчитися писати документи з викриття корупційних схем.

Корисні посилання для викладачів:

1. Посібник «Світлофор доброчесності». [Режим доступу](#).
2. Освітній курс для студентів «YOUніверситет» від НАЗК. [Режим доступу](#).
3. Збірка планів та методичних матеріалів «Антикорупційні уроки». [Режим доступу](#).
4. Антикорупційний квест. [Режим доступу](#).
5. «(Не)підкупність» (онлайн-гра). [Режим доступу](#).
6. Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів. [Режим доступу](#).
7. Онлайн-курс «Академічна доброчесність в університеті» [Режим доступу](#).

Додаток 1

(ситуативні завдання, взяті зі збірки «Антикорупційні сценарії»)

1 ситуативне завдання:

Іспит в університеті. Ви студент (студентка) і навчаєтеся на факультеті соціології одного із ЗВО. Настав час екзаменаційної сесії. Ви склали два іспити з профільних предметів і не склали іспиту з логіки. Таких, як ви, ще двоє. Протягом року ви вивчали цей предмет погано й трохи побоюєтеся знову отримати низьку оцінку або взагалі не скласти екзамена. Утім від своїх одногрупників ви дізналися, що викладач запропонував вирішити питання так: якщо він отримає

300 доларів (по 100 з кожного), усі матимуть нормальні оцінки. Один із колег категорично відмовився платити викладачеві й сказав, що складатиме іспит самостійно. Які ваші дії?

2 ситуативне завдання:

Ганна, студентка медичного університету, успішно навчається та складає всі іспити на «відмінно». Одного дня мати Ганни потрапляє в лікарню, де їй роблять термінову операцію. Одна з викладачок Ганни – анестезіологиня з багаторічним стажем роботи – працює в бригаді лікарів, які проводять цю операцію. Після хірургічного втручання анестезіологиня каже Ганні, що вона доклала неабияких зусиль, щоб усе минуло добре, і додає, що Ганна буде їй винна. За три місяці лікарка-викладачка звертається до Ганни з проханням. Її син має скласти іспит з англійської мови в іншому університеті, де працює батько Ганни. Лікарка-викладачка просить Ганну поговорити з батьком, аби той переконав свого колегу-викладача поставити гарну оцінку цьому студентові, незважаючи на його посередній рівень знань. Вона обіцяє, що ніхто ні про що не дізнається. Що робити Ганні?

3 ситуативне завдання:

Петро Тимофійович, викладач кафедри міжнародних відносин університету, повідомив студентам, що підручник за його редакцією – це найкращий матеріал для підготовки до іспиту. І хоча він продається в магазині «Літера», усі, хто його купить у самого Петра Тимофійовича за трохи вищою ціною, гарантовано не складатимуть іспит повторно. Чи є в діях Петра Тимофійовича порушення? Якщо є, то які саме?

4 ситуативне завдання:

Ви дізналися, що в закладі вищої освіти склалася така традиція. Професор кафедри бухгалтерського обліку й аудиту та водночас голова екзаменаційної комісії систематично, з року в рік, отримує від студентської ради подарунки як подяку за роботу. Подарунки різні, але приблизно однакової вартості: подарунковий сертифікат, квитки на концерт, пляшка лікеру тощо. Перед вами вибір: продовжити традицію дарування або ж піти проти системи й розраховувати на власні сили. Які будуть ваші дії?

5 ситуативне завдання:

Ви студент (студентка) закладу вищої освіти. Протягом навчального семестру помічаєте, що викладач несправедливо оцінює ваші досягнення. За такі самі старання, що докладаєте до вивчення інших дисциплін, ви отримуєте значно нижчі бали саме з цього предмета, а одногрупники, які навчаються не надто сумлінно, мають вищі бали. Ви спостерігаєте за такою ситуацією упродовж двох місяців, працюєте ще старанніше, підходите після занять до викладача, щоб запитати, як краще готуватися, але не отримуєте відповіді. Бали залишаються низькими. Від друзів дізнаєтеся, що двієчники дали гроші викладачеві, тому він ставить їм хороші бали, а колегам пропонував вирішити питання так само. Вони вже готують відповідну заяву до деканату. За місяць – іспит, який вам потрібно скласти на «відмінно», проте бачите, що таку оцінку вам не поставлять. Як діятимете?

6 ситуативне завдання:

Наприкінці першого семестру навчання у вас іспити. На зборах групи староста запропонував здати по 300 гривень на подарунки викладачам, адже всі хочуть отримати високі бали й продовжити навчання. Частина студентів погодилася, а частина – ні, мотивуючи відмову тим, що вони й так складуть іспити. Ваші дії?

7 ситуативне завдання:

Сергій закінчив школу та склав ЗНО. Бали набрав непогані (вище середнього рівня), однак батьки все одно хвилювалися, бо хотіли, щоб хлопець вступив на бюджет. У батька був знайомий, який працював заступником декана факультету. Через нього відбулося знайомство з деканом факультету, який, подивившись на бали, сказав, що потрібно заплатити 500 доларів, і тоді шанси отримати бюджетне місце зростуть. Що робити батькам, адже син мріяв вступити саме в цей заклад?

Основна література до семінару

- Колесніков, А. (2019). Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, №24. Отримано з [→ посилання](#)
- Академічна доброчесність залежить від усіх учасників освітнього процесу. (2021). Отримано з [→ посилання](#)

Додаткова література

- Durdas, A. (2019). Academic Integrity in the context of European Practices: the Experience of France. Continuing Professional Education: Theory and Practice, (3). Отримано з [→ посилання](#)
- Недогібченко, Є. (2017). Академічна доброчесність: складові елементи. Теорія і практика інтелектуальної власності, №6. Отримано з [→ посилання](#)
- What is academic integrity? (2022). Отримано з [→ посилання](#)
- Integrity at University. Отримано з [→ посилання](#)
- Еко, У. (1977). Як написати дипломну роботу.
- Зарембо, К. (2021). Писати аналітику може кожен.
- Лист Міністерства освіти і науки України щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. (2018). Отримано з [→ посилання](#)
- Батан, Ю. (2017). Запобігання академічному плагіату та неоригінальності як складова превентивного механізму сучасного права інтелектуальної власності. Часопис цивілістики. Отримано з [→ посилання](#)

ТЕМА 13.

Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище

Мета лекції

Продемонструвати студентам, що університетське життя – це не лише лекції, семінари та сесії, але й активна участь в житті закладу, вплив на трансформацію освітнього середовища та можливості для реалізації інноваційних проєктів.

Результати лекції

СТУДЕНТИ

ЗНАННЄВИЙ КОМПОНЕНТ

- знатимуть свої права та обов'язки;
- знатимуть, як впливати на якість вищої освіти в ЗВО;
- знатимуть про можливості, які надають студентам ОСС.

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- вмітимуть захищати свої права та виконувати свої обов'язки.

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- розумітимуть цінність проактивної участі в студентському житті.

Анотація

Лекція складається з трьох тематичних блоків. Студенти детальніше ознайомляться зі своїми правами та обов'язками; дізнаються про історію, функції та можливості студентського самоврядування; отримують інформацію про інструменти фактичного впливу на якість вищої освіти.

У рамках практичної інтерактивної частини заняття студенти засвоять алгоритми захисту власних прав у найбільш типових та поширених випадках їх порушення.

Структура лекції

- I. Права та обов'язки студентства
- II. Студентське самоврядування
- III. Участь студентів у процесі забезпечення якості освіти

Опенінг:

Студентство завжди було рушійною силою суспільства, творцем інновацій та агентом розвитку не лише освітньої сфери, але й держави загалом. Історія знає чимало поворотних епізодів, осердям яких були саме студенти. Визначними історичними подіями в Україні, де брали непересічну участь студенти, є: Бій під Крутами (1918), Революція на граніті (1990), Помаранчева Революція (2004), Революція Гідності (2013-2014). Не лише в Україні студенти завжди брали активну участь у суспільно-політичному житті, ось деякі приклади:

- День відзначення Міжнародного дня студента є не випадковим: усе почалося в 1939 році в окупованій німцями Чехословаччині. 28 жовтня празькі студенти вийшли на демонстрацію з нагоди річниці проголошення Чехословацької держави. Німці мітинг розігнали, при цьому смертельно поранивши студента-медика Яна Оплетала. Його похорон перетворився на нову акцію протесту, на яку окупанти відповіли черговими репресіями. 17 листопада нацисти видали наказ про закриття всіх чеських університетів, відправили до концтаборів 1,2 тис. студентів, а вісьмох із них та одного викладача – розстріляли. У пам'ять про ці події в 1941 році Міжнародна рада студентів запропонувала 17 листопада відзначати День студента.
- Також у 1989 році саме студенти зробили крок до падіння комуністичного режиму, який перебував при владі в Чехії останні 43 роки. 17 листопада в Празі зібрався 15-тисячний мітинг для вшанування пам'яті Яна Оплетала. Після завершення дозволеного владою зібрання студенти рушили до центру міста, щоб висловити протест проти комуністичного правління. Проте міліція перекрила шлях мирній ході та жорстоко розігнала мітингарів. Постраждали близько 600 осіб. Після цього країну охопили масштабні акції протесту. 20 листопада на вулиці Праги вийшли 100 тис. осіб, наступного дня – 200 тис. і з кожним наступним днем їхня кількість зростала.

- 27 листопада до загальнонаціонального страйку долучилося 75% населення країни. Комуністична влада на застосування сили більше не наважилась, а коли зрозуміла, що остаточно втратила підтримку, пішла на перемовини. У результаті президент-комуніст Густав Гусак доручив сформувати перший некомуністичний уряд і невдовзі сам пішов у відставку. Революція перемогла без жертв і за свій безкровний характер отримала назву «оксамитової». А на честь подій 17 листопада 1989 року в Чехії та Словаччині щороку відзначається День боротьби за свободу та демократію.
- У травні 1968 року Францію охопили одні з наймасовіших протестів в її новітній історії, а Латинський квартал Парижа, населений переважно студентами, перетворився на справжнє поле бою. Каталізатором цих подій стала реформа вищої освіти, яка передбачала заборону на спільне проживання в гуртожитках хлопців та дівчат. Хоча це був лише формальний привід. Серед студентів давно зростало незадоволення консервативними порядками в університетах, на яке наклалося поширення серед молоді лівацьких ідей, втома від десятилітнього перебування при владі Шарля де Голля та зростання соціальної напруги в країні. Протести розпочалися в кампусі Паризького університету в Нантері, згодом поширилися на Сорбонну та інші французькі виші. Ректорат на поступки йти не хотів та покликав на допомогу поліцію. Студенти відповіли масовими акціями непокори, які раз у раз переходили в сутички із силовиками. Свого піку вони досягли в ніч з 10 на 11 травня, коли близько 40 тис. протестувальників вступили в бій з поліцією в Латинському кварталі. Студенти будували двометрові барикади, палили машини, жбурляли у правоохоронців бруківку. Постраждали сотні осіб, 500 активістів заарештували.

Після цього протест остаточно вийшов за межі студентського середовища. Францію охопив загальнонаціональний страйк, в якому взяли участь 10 млн осіб. 30 травня президент де Голь виступив з промовою по телебаченню. Він звинуватив в усьому комуністів, відмовився йти у відставку, однак вирішив провести дострокові парламентські вибори. І на них переважна більшість французів, переляканих можливістю комуністичної революції та зануренням країни в хаос, проголосували за прибічників президента. Проте вже наступного року французи на референдумі відмовилися підтримати ініційовану президентом конституційну реформу, після чого він пішов у відставку і невдовзі помер.

- Наприкінці 1960-х років масові студентські протести прокотилися багатьма країнами Заходу, зокрема США. По той бік океану молодь опинилася в епіцентрі руху проти расової сегрегації та війни у В'єтнамі. Студентські страйки часто закінчувалися сутичками з поліцією та Нацгвардією, інколи з трагічними наслідками. Найвідоміший такий випадок стався 4 травня 1970 року в Кентському університеті у штаті Огайо. У цей день студенти виступили проти рішення президента Річарда Ніксона розпочати вторгнення до Камбоджі для боротьби з комуністичними партизанами. Влада штату натомість направила проти молоді Нацгвардію. Військові спочатку намагалися розігнати мітингарів сльозогінним газом, а потім за так і не з'ясованих обставин відкрили вогонь. 28 нацгвардійців протягом 13 секунд зробили 67 пострілів, учотирьох та поранивши ще дев'ятьох. Після цього Штати охопив масштабний студентський страйк. Усього в акціях протесту взяли участь близько 4 млн осіб, а у Вашингтоні 9 травня пройшов 100-тисячний антивоєнний марш. Унаслідок цього Ніксон у червні 1970 року

погодився вивести війська з Камбоджі та створив комісію для розслідувань заворушень у студмістечках. Вона дійшла висновку, що стрілянина в Кенті була необґрунтована, та рекомендувала заборонити видавати бойові набої нацгвардійцям, яких направляли проти студентів-демонстрантів. Проте врешті жоден із солдатів, які відкрили вогонь, так і не був покараний.

Як бачимо, в Україні та світі студенти завжди мали неабиякий вплив і були в центрі не лише освітніх, а й суспільно-політичних процесів. У цій лекції ми розглянемо ситуацію в сучасній Україні – якими є права та обов'язки студентства, а також законодавчо передбачені самоврядні можливості та роль у процесі підвищення якості освіти.

Як бачимо, в Україні та світі студенти завжди мали неабиякий вплив і були в центрі не лише освітніх, а й суспільно-політичних процесів. У цій лекції ми розглянемо ситуацію в сучасній Україні – якими є права та обов'язки студентства, а також законодавчо передбачені самоврядні можливості та роль у процесі підвищення якості освіти.

I. Права та обов'язки студентів

Студент – це лише одна з багатьох можливих соціальних ролей для людини. Насамперед особистість володіє спектром природних прав людини, з якими вона народжується: право на повагу до людської гідності та право на недискримінацію, право на життя та безпеку, на свободу від катувань та від рабства, свободу пересування та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на приватність, свободу совісті, вираження думок, поглядів, свободу слова та мирних зібрань. Ці основоположні права є великою цінністю для кожного. Вони закріплені в таких міжнародних актах: Загальна Декларація прав людини 1948 року, Міжнародні пакти 1966 року (про громадянські та політичні права та про економічні, соціальні і культурні права), Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та ін.; а також у національному законодавстві: Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі тощо.

Які ж інші права має студент, окрім уже зазначених вище базових прав людини? Більшість прав та обов'язків студентів діють в межах базових прав людини на освіту та вільний розвиток власної особистості. Це право на доступність освіти та на якісні освітні послуги, на розумне врахування індивідуальних потреб студента під час організації навчального процесу, на достатні матеріально-технічні умови навчання, належне та справедливе оцінювання тощо.

Наступний рівень соціально-економічних прав передбачає право на належні умови проживання, створення умов, коли студент зможе поєднувати роботу та навчання, якщо це не перешкоджатиме навчальному процесу, право на належне медичне обслуговування та ін. Наявність цих прав гарантує лише мінімальні стандарти для студентів. Це не означає, що заклад освіти або держава повинні забезпечити преміум-умови проживання чи раціон харчування.

Обов'язок держави, конкретніше закладу освіти, обмежується забезпеченням умов, за яких людина може задовольнити базові фізіологічні потреби і в яких не буде загрози її здоров'ю та життю: оптимальна температура повітря в приміщенні, доступ свіжого повітря, належні санітарні умови, пожежна та технологічна безпека, забезпечення мінімальної приватності, зокрема у вбиральнях (окремі кабінки), повага до житла студента, навіть якщо воно є тимчасовим, наприклад, кімната в гуртожитку.

Отже, права студентів – це центральне поняття у правовому статусі студента сьогодні, які сукупно з обов'язками покликані забезпечувати ті умови, за яких результати навчання є оптимально високими. Під правами студента ми розумітимемо забезпечувальні державою можливості особи, яка зарахована до закладу з метою здобуття вищої освіти. Детальний перелік прав здобувачів освіти визначений у Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту».

Ми розглянули права студента. Проте завжди там, де є права, передбачені й обов'язки. Під обов'язками студента розуміємо міру необхідної поведінки особи, яка зарахована до закладу з метою здобуття вищої освіти. Вищезгадані закони передбачають зокрема такі обов'язки студента:

- виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану за його наявності), дотримуючись принципу академічної доброчесності, та досягти результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти;
- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
- відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я людей поруч, довкілля;
- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Інтерактивна вправа:

Порушення прав. Як захиститися?

Студенти поділяються на групи та спільно напрацьовують план дій у конкретному випадку порушення прав. Вони мають зрозуміти, яке саме право порушене та що потрібно робити в цій ситуації.

Кейс № 1

«Студенту, який проживає в гуртожитку, повідомили, що невдовзі йому потрібно звільнити кімнату. А все через те, що комендант отримав завдання розмістити в гуртожитку племінника когось із адміністрації закладу освіти. Через відсутність вільних місць комендант вирішив розв'язати ситуацію саме таким чином».

Пояснення та відповіді:

Виселення – вилучення житлової площі в особи у примусовому порядку. Це крайній захід, що застосовується лише у випадках та порядку, передбачених законом. Студенти з інших міст, відповідно до статті 127 Житлового кодексу України, під час вступу до закладів вищої освіти мають право на отримання місця в гуртожитку та проживання в ньому.

Правомірні підстави виселення:

Варіант 1.

Виселення можуть проводити, якщо надають інше житлове приміщення. У цьому випадку переважно проблемних моментів не виникає, оскільки таке виселення супроводжується певними об'єктивними обставинами, за наявності яких студенти не можуть продовжувати жити в гуртожитку (наприклад, такою обставиною є переселення в інше житлове приміщення у зв'язку з небезпекою обвалу або закінчення навчання).

Варіант 2.

Випадками виселення є обставини, які безпосередньо залежать від дій (бездіяльності) студента:

- руйнування чи псування житла;
- використання житла не за призначенням, систематичне порушення прав інших осіб (сусідів);
- самоправне зайняття житлової площі.

Правила, які затверджує керівництво закладів освіти, можуть деталізувати випадки правомірності виселення з гуртожитку, а саме: у випадку несвоєчасного внесення плати

за проживання, систематичне порушення правил внутрішнього розпорядку (перебування сторонніх осіб у студентських кімнатах після 23 години, використання заборонених та небезпечних електроприладів), утримання в кімнатах домашніх тварин, постійне повернення до гуртожитку після 24 години.

Варіант 3.

Виселення здійснюють під час відрахування студента із закладу вищої освіти. У такому разі студент має залишити надане йому місце у двотижневий термін з дня винесення відповідного наказу. У певних випадках, коли з поважних причин студент не має можливості залишити гуртожиток у відповідний термін, рішенням ректора академії за погодженням з органами студентського самоврядування та первинною профспілковою організацією студентів цей термін може бути продовжений.

Що можна зробити в такій ситуації? Варіантів також є декілька:

Звернутися в деканат закладу вищої освіти.

Необхідно в такому випадку перерахувати причини, відповідно до яких студент вважає незаконними дії особи, яка подала клопотання про виселення. Наприклад, студента можуть звинуватити в постійному порушенні спокою громадян, що проживають у гуртожитку, оскільки студент-порушник систематично приходив о 01:00 чи пізніше. У такому випадку необхідно навести докази, які б підтвердили несистематичність таких випадків.

Звернутися на гарячу лінію уповноваженого з прав людини в Україні.

Отримати документ, який підтверджує виселення з гуртожитку чи інше порушення прав через нездійснення вакцинації, щоб надалі звернутися до суду та стягнути завдану шкоду.

Згідно з положеннями статті 310 ЦК України фізична особа має право на місце проживання. Вона має право на вільний вибір місця проживання та його зміну, крім випадків, встановлених законом. Водночас пунктом 4 статті 31 ЦК України гарантовано, що фізична особа не може бути виселена або іншим чином примусово позбавлена житла, крім випадків, встановлених законом. Окрім цього, згідно з пунктом 1 першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Рішенням ЄСПЛ у справі «Прокопович проти Росії» № 58255/00 встановлено, що тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати відповідне житло належним такій особі в розумінні статті 8 Конвенції, а тому наступне виселення її звідти є невинуватим втручанням у приватну сферу особи, порушенням прав на повагу до житла.

Кейс № 2

«Уявіть ситуацію: ви приходите на останню лекцію перед іспитом. І замість обговорення тем, які будуть винесені на екзамен, викладач повідомляє, що потрібно заплатити кругленьку суму для успішного складання іспиту. Ті, хто цього не зробить, отримає свою незаслужену двійку».

Пояснення та відповіді:

Хабар – це різновид матеріальної вигоди. До цього поняття відносять також документи, які надають право на отримання майна, користування ним або право вимагати виконання зобов'язань, будь-які дії майнового характеру, наприклад, передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг майнового характеру, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт та інші, які можуть коштувати грошей. Слід зазначити, що послуги, пільги й переваги, які не мають матеріального змісту, наприклад похвальна характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи, інтимний зв'язок, не можуть визнаватися предметом хабара. Одержання такого характеру послуг, пільг чи переваг може розцінюватися як некорислива зацікавленість при зловживанні владою чи службовим становищем. Головне, що треба знати й усвідомлювати особі, яка потрапила у ситуацію з неправомірною вигодою: відповідальність за хабар несуть дві сторони – і та, що дає, і та, яка його отримує. Отже, студент, який платить за іспит чи навчання викладачу (не службовій особі), несе кримінальну відповідальність.

Що робити?

1. Звернутися до органу студентського самоврядування або профспілки закладу вищої освіти.
2. Повідомити про проблему керівництво закладу.
3. Підготувати докази. Йдеться про аудіо- чи відеозапис або ж свідчення друзів.
4. Звернутися до поліції.

Кейс № 3

«Уявіть ситуацію: викладач у межах проведення підсумкового контролю надає студентам, які більше йому до вподоби, письмові тести, а всі інші мають скласти іспит усно».

Пояснення та відповіді:

Необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти. Порушення охоплює будь-які випадки свідомого завищення або заниження оцінок викладачами. Зокрема, це може бути використання різних підходів і критеріїв при оцінюванні однотипних робіт різних здобувачів освіти; навмисне створення нерівних умов для різних здобувачів тощо. Надання та/або отримання будь-яких необґрунтованих переваг в освітній, дослідницькій чи трудовій діяльності здобувачам освіти та співробітникам закладу вищої освіти, зокрема через родинні та інші неформальні зв'язки, застосування тиску на осіб, що приймають відповідні рішення. До необ'єктивного

оцінювання також може бути зараховано використання незрозумілої здобувачам освіти системи оцінювання; невчасне повідомлення про систему оцінювання результатів навчання; створення системи оцінювання, що не відповідає декларованим цілям та завданням теми, дисципліни, практики, освітньої програми тощо.

Що робити?

Варіант 1.

Уточнити у викладача критерії оцінювання та причини виставлення необ'єктивної оцінки.

Варіант 2.

Звернутися до деканату. У такому випадку створять комісію, але досить часто її члени, щоб не заплямувати честі викладача, який напередодні приймав іспит, можуть виставити оцінку, яка теж не задовольнить студента. Вихід із ситуації – запросити представника органу студентського самоврядування.

Варіант 3.

Написати скаргу до Міністерства освіти та науки.

Процедура розгляду скарг урегульована Порядком розгляду скарг спільною комісією Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та представників студентського самоврядування з розгляду звернень студентів. Завданнями комісії є розгляд звернень, скарг та повідомлень, зокрема на «гарячі» телефонні лінії при центральних органах виконавчої влади, у випадку виявлення фактів необ'єктивного оцінювання знань та вжиття заходів щодо їх усунення відповідно до чинного законодавства. Скарга може доповнюватися документальними доказами. Упродовж трьох робочих днів від моменту отримання скарги, але не пізніше п'яти робочих днів членам комісії повідомляють дату засідання, де скарга буде розглянута, та ознайомлюють їх із матеріалами скарги. На засідання комісії з розгляду скарги обов'язково запрошують студента, також там можуть бути присутні інші особи. Розглянувши скаргу, комісія ухвалює мотивоване рішення, де зазначено необхідні дії для виправлення ситуації, що виникла, відповідно до вимог законодавства. Після засідання копію протоколу направляють до закладу вищої освіти, Державної інспекції навчальних закладів України та інших заінтересованих органів виконавчої влади, а також органів студентського самоврядування, студентських громадських організацій.

Кейс № 4

«Наталка, яка була студенткою 5-го курсу, дізналася, що її відрахували з університету без зазначення причини. Крім того, довідалася, що на засідання щодо її відрахування не запросили органів студентського самоврядування».

Пояснення та відповіді:

Відповідно до частини першої статті 46 Закону України «Про вищу освіту» підставами для відрахування здобувача вищої освіти є:

1. завершення навчання за відповідною освітньою (науковою) програмою;
2. власне бажання;
3. переведення до іншого навчального закладу;
4. невиконання індивідуального навчального плану;
5. порушення умов договору (контракту), укладеного між закладом вищої освіти та особою, яка навчається, або фізичною (юридичною) особою, яка оплачує таке навчання;
6. інші випадки, передбачені законом.

Вище зазначені причини є єдиною законною підставою для відрахування, тобто якщо студента відраховують із закладу, не керуючись законодавством, то таке рішення є протиправним.

Якщо студента відраховали на підставі положень, передбачених Законом України «Про вищу освіту», є такі варіанти вирішення ситуації.

Варіант 1.

Можливість поновитися на навчання (крім студентів першого курсу). У такому разі подають заяву на ім'я ректора, де зазначають причини, чому студент має право претендувати на відновлення на навчання (наприклад, у випадках невідвідування занять студент подає відповідні докази причини вимушеного прогулу). Заява має бути розглянутою протягом двох тижнів. Після цього студенту повідомляються умови поновлення або ж причину відмови. У випадку позитивного вирішення питання студент має здати академрізницю.

Варіант 2.

Можна подати заяву на повторне навчання за відповідний семестр, якщо студент не виконав у повному обсязі навчального плану за наявності поважних причин (тривале захворювання, тяжкі сімейні обставини та інше).

Якщо мова йде про неправомірне відрахування студента, то є такі варіанти:

Варіант 1.

Існує можливість звернутися до органів студентського самоврядування, адже вони виступають механізмом захисту прав та інтересів студентів, які навчаються у ЗВО. Але органи студентського самоврядування потребують організації відповідного механізму забезпечення їхньої діяльності. У ЗВО України діють студентські профспілки, які також беруть участь у захисті студентських прав та свобод. Такий орган наділений більшими повноваженнями, на відміну від органів студентського самоврядування.

Варіант 2.

Оскаржити рішення ректора в суді загальної юрисдикції та, спираючись на обґрунтування, просити визнати рішення про відрахування незаконним і скасувати наказ.

Варіант 3.

Вичерпавши всі національні засоби правового захисту, особа має право звертатися по захист своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Захист прав студентів. До кого можна звернутися?

- Студентське самоврядування. Органи студентського самоврядування є найпершою підтримкою студентів перед адміністрацією та захистом їх прав. Наприклад, без погодження ОСС студента не можуть виселити з гуртожитка.
- Ще один шлях – звернення особисто до керівництва (це може бути подання заяви із зафіксованими фактами порушень). Зазвичай порушення прав усувають і конфлікт вичерпується, не виходячи за межі ЗВО.
- Ще одним методом може бути звернення до Освітнього омбудсмена. До нього зі скаргами про порушення прав у сфері освіти мають право звернутися здобувачі освіти, їхні батьки, законні представники, педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники. Омбудсмен розглядає скарги протягом місяця та може вживати різних заходів, зокрема:
 1. надає рекомендації закладам освіти, органам управління освітою;
 2. відвідує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти всіх рівнів незалежно від форми власності та підпорядкування, а також бере участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до його компетенції;
 3. звертається до органів державної влади, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти;
 4. надає консультації заявнику;
 5. представляє інтереси заявника в суді.
- Розголос у медіа та соціальних мережах. Зазвичай адміністрація ЗВО дуже чутлива до інформаційних кампаній: щороку кожен ЗВО намагається набрати якнайбільше студентів. Негативний імідж погано впливає на кількість абітурієнтів. Якщо конфлікт не вдається вирішити й порушення прав не усунуто, потрібно висвітлити його – фіксувати кожен етап конфлікту: передумови, момент конфлікту, обґрунтування, кожен етап переговорів. Також можна спробувати залучити ЗМІ.
- Якщо разом із зовнішніми організаціями дипломатичним шляхом питання конфлікту не буде вирішено, необхідно звернутися до правоохоронних органів та до суду.

II. Студентське самоврядування

Органи студентського самоврядування відіграють важливу роль і є своєрідним посередником у стосунках між студентством та адміністрацією ЗВО. До їх повноважень входить захист прав студентів, представництво їх інтересів, звітування про свою діяльність, проведення організаційних, наукових, культурно-масових, спортивних, оздоровчих й інших заходів, розпорядження коштами й іншим майном, що знаходяться на їхньому балансі та банківських рахунках; інші функції. По суті, це форма самоорганізації студентів, механізм представництва й відстоювання своїх прав, можливість самореалізації, яка може проявлятися по-різному в різних закладах. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

У чому полягає різниця між органами студентського самоврядування та первинними профспілковими організаціями студентів?

Критерії розмежування		Органи студентського самоврядування	Первинні профспілкові організації студентів
1	Нормативно-правове регулювання	Закон України «Про вищу освіту»	Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»
2	Статутні документи	Положення про студентське самоврядування ЗВО, яке ухвалює конференція студентів саме певного ЗВО	Статут профспілки, який приймають на з'їзді/конференції профспілки (не первинної профспілкової організації ЗВО)
3	Членство	Представляє інтереси всієї студентської громади, членом якої Ви автоматично стаєте з моменту зарахування до ЗВО. Усі студенти можуть брати участь у виборах представників до ОСС (вони мають право обирати, хоча можуть вирішити ним не скористатися). Робити заяви від імені студентів ЗВО, представляти інтереси всіх студентів можуть тільки ОСС	Профспілки представляють інтереси своїх членів і не можуть претендувати на офіційне представництво всіх студентів ЗВО у відносинах з адміністрацією та будь-яких зовнішніх відносинах. Органи профспілок обирають лише особи, які є їхніми членами
4	Юридичний статус	Набуття статусу юридичної особи для ОСС у законодавстві не прописано	Громадська організація може набувати статусу юридичної особи, мати печатку, рахунок у банку, штатний розпис, наймати працівників, укладати договори
5	Термін повноважень	1 рік	5 років
6	Договір із закладами вищої освіти	З ОСС адміністрація не зобов'язана нічого підписувати, хоча й може	Закон України «Про колективні договори і угоди» зобов'язує адміністрацію підписувати колективні договори з профспілками
7	Надання приміщення	Надання приміщення для ОСС залишається на розсуд адміністрації	Адміністрація зобов'язана надати приміщення для профспілки

Як у світі?

Студентське самоврядування у Великій Британії

Самоврядування студентів у Великій Британії представлено студентськими організаціями, що виступають у формі студентських спілок, студентського уряду або студентської ради. Студентські ради представляють інтереси студентів в університеті, відповідають за надання різноманітних послуг студентам. Зазначені ради керують комерційними установами, що розміщені на території університету (магазини, нічні клуби, друкують студентські газети, надають консультації щодо успішного навчання в університеті, керують спортивними клубами тощо). Голову студентської ради, так званого «sabbatical officer», обирають члени студентської ради. Він є керівником, який працює повний робочий день і отримує заробітну плату. Більшість студрад також мають керівників, які працюють повний та неповний робочий день і не отримують зарплати («non-sabbatical officers»).

Студентські спілки дуже часто відіграють роль навчальних центрів, проводять різноманітні кампанії, дебати тощо. Студентські медіа намагаються залучити ширше коло студентів та громадськості, респондентів до обговорення цих подій, хоча такі студентські ЗМІ не несуть відповідальності за прийняті рішення. Доречно наголосити, що всі студентські ради закладів вищої освіти мають потужне фінансування. Вони отримують матеріальну підтримку від університетів, державних установ, спонсорів, а також мають прибутки від комерційної діяльності. Одна з найбільших студентських організацій у Великій Британії – це Національна Спілка Студентів Об'єднаного Королівства, яка представляє інтереси понад 5 млн студентів. Вона щороку проводить навчання близько 300 студентських керівників. Студентські керівники контролюють стан справ у студентських спілках, а також визначають їхню політику. Кожен студент має змогу брати участь у процесі прийняття рішення щодо перспективних планів роботи спілок на загальних зборах.

Латвія

Структура ОСС у закладах вищої освіти Латвії різна. Це пов'язано з різним розміром ЗВО. Наприклад, у Латвійському університеті вибори відбуваються прямим голосуванням всіх студентів за партійною системою. Голосуючи за партію (тобто її список), студенти можуть додатково голосувати за людей, що внесені в список партії (ставлячи кожному кандидату зі списку «+» або «-»). Тим самим виборці визначають порядок людей у списку.

ОСС формується відповідно до результатів виборів за пропорційною системою. Уже обраний склад ОСС обирає серед своїх членів президента. Бути президентом можна не більше двох разів. ОСС формує комісії.

Студентське самоврядування є юридичною особою та заключає угоду з адміністрацією. ОСС можуть займатися господарською діяльністю.

Адміністрація ЗВО перераховує на діяльність ОСС кошти. Наприклад, для Латвійського університету ця сума становить 80 000 дол. на рік. А бюджет ОСС факультету становить 3000-7000 доларів.

Студентське самоврядування саме приймає своє положення, а затверджує його Сенат закладу вищої освіти. Але він має право відмовити в затвердженні тільки з правових підстав (невідповідність законодавству).

Серед повноважень ОСС є такі:

- ОСС узгоджує розмір оплати за навчання;
- рішення про відрахування студента з питань, не пов'язаних з успішністю та оплатою навчання, в обов'язковому порядку погоджується з ОСС;
- ОСС розпоряджаються соціальним фондом.

Важливе повноваження ОСС – право вето на рішення Сенату ЗВО, що стосуються студентів. За накладання вето мають проголосувати 2/3 членів ОСС, які представлені в Сенаті. Якщо не Сенат, а ректор приймає рішення, яке не задовольняє ОСС, то вони виносять проблемне питання на розгляд Сенату університету. І вже далі за потреби може накладати вето.

Німеччина

У Німеччині у всіх вищих закладах вищої освіти існує орган студентського самоврядування, який називається «AStA» – «всезагальний студентський комітет». У ньому, окрім декількох штатних адміністраторів, працюють на безоплатній основі студенти, які щороку обираються на загальних університетських виборах. Спектр питань, якими займається комітет, вельми широкий – від надання допомоги з пошуком житла та організації спортивних секцій до проведення політичних дискусій.

Головний критерій – це наявність інтересів у студентів. Водночас під «політикою» мають на увазі тільки питання, що стосуються безпосередньо вищої освіти.

Оскільки існування органів студентського самоврядування в більшості округів передбачене законом, їм дозволено отримувати фінансування від студентів, яких вони представляють. Це фінансування чимось нагадує податок, який сплачує кожен студент за те, що студентська рада відстоює його права перед адміністрацією.

Окрім цього, студентські спілки заробляють гроші, надаючи студентам соціальні послуги, такі як проїзні квитки, гранти для незаможних, різні види суспільної та культурної діяльності.

Студентські органи не мають жодних можливостей впливати на рішення політиків і закони, що приймаються. Вони мають лише якийсь ефемерний статус в очах преси як представники студентства. Але, що важливо, у самоврядування є гроші, які університет виділяє з фонду, в який зобов'язані платити всі студенти (раніше всі платили 50 марок за семестр, 10 з них ішли «студентському уряду», але зараз платежі зросли), і теоретично воно може розпорядитися цими грошима правильно.

Ліві студентські уряди зазвичай багато грошей вкладають у соціальну сферу: на допомогу студентам-іноземцям, студентам, які мають дітей, юридичну допомогу. Гроші також вкладають ув студентську культуру – є театральні групи, проводяться музичні заходи, а також і політичні.

Польща

У Польщі існують невеликі відмінності в структурах студентського самоврядування різних закладів освіти. Вони переважно виникають через різну кількість студентів, які навчаються в університетах. Спільним у всіх є поділ на законодавчу, виконавчу та судову владу. Законодавчу утворюють студентські парламенти. Структура виконавчих органів є дуже різноманітною. Вона визначається як порядком обрання до складу студентського парламенту, так і Положеннями про студентське самоврядування. Судова влада виражається дисциплінарними комісіями або коледженським судом. У Польщі студентське самоврядування на рівні академічної групи переважно відсутнє. Це зумовлено тим, що академічних груп із постійним особовим складом майже немає, бо студенти значну частину предметів обирають за власним бажанням і тому постійно опиняються в нових групах. Для польських студентів для виборів у студентські ради властива повна відкритість і прозорість виборчого процесу, хоча не в усіх університетах цих принципів дотримуються самі функціонери органів студентського самоврядування.

Суттєвою відмінністю органів студентського самоврядування в Польщі від українських аналогів є серйозна матеріальна база, на яку спирається діяльність польського самоврядування та їх фінансово-правова незалежність від адміністрацій. Річний бюджет органів студентського самоврядування Варшавського університету становить близько 200 000 тис. дол. на рік. Ці кошти обов'язково, згідно із Законом «Про вищу освіту», щороку виділяють із бюджету університету на діяльність самоврядування. До цієї суми додаються добровільні пожертви та внески спонсорів. ОСС також займаються розподілом матеріальної допомоги, нагород та додаткових стипендій. Студенти самі розпоряджаються грошима, призначеними на студентські потреби.

Фінляндія

Студентському самоврядуванню Фінляндії вже понад 100 років. Яскравим прикладом студентського самоврядування можна вважати Студентський союз Університету Гельсінкі (НУУ), який має давню історію.

Він існує з 1868 року і за такий час знайшов рішення багатьох проблем. Насамперед Союз зміг забезпечити собі повну фінансову незалежність від університету. У нього є свій бюджет, більша частина якого формується з доходів так званої бізнес-групи при Союзі та лише мала частина – зі студентських внесків. На кошти свого бюджету Студсоюз створив мережу практично всебічної соціальної підтримки студентів. Студенти, які приїжджають сюди вчитися з різних кінців країни, мають можливість винаймати недороге житло, харчуватися в дешевих кафе, користуватися медичними послугами в спеціальних центрах, отримувати правові консультації.

Представники Студсоюз складають одну третину на всіх рівнях управління університетом, тобто можуть здійснювати реальний вплив на прийняття рішень. І треба сказати, така ситуація на рівні всієї країни: у фінському законодавстві є спеціальний закон про студентське самоврядування, який дає йому досить багато прав, аж до можливості впливати на політику всередині країни. Мережа органів студентського самоврядування Фінляндії пов'язана зі студентським об'єднанням на рівні Європейського Союзу.

III. Участь студентів у забезпеченні якості освіти

Згідно з українським законодавством «якість вищої освіти – це відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості».

Насправді це одна з центральних категорій у системі освіти, адже забезпечення якості освіти є однією з головних умов, мобільності та привабливості системи вищої освіти будь-якої країни, головною складовою престижу закладу вищої освіти, а також фактичної відповідності освіти вимогам ринку праці та очікуванням здобувачів освіти.

Завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим і включає наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо), організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям, контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях.

Система управління якістю освіти в університеті повинна забезпечувати моніторинг основних показників якості та на їх основі підготовку рекомендацій для покращення всіх складових підготовки фахівців. Ключові ланки такої системи:

- якість освітніх програм;
- рівень підготовки абітурієнтів;
- інформаційно-методичне забезпечення навчального процесу;
- кваліфікація професорсько-викладацького складу;
- якість навчального процесу;
- рівень наукових досліджень, що проводяться в університеті;
- рівень оснащення навчального процесу;
- рівень підготовки випускників (включно з практичною підготовкою й готовністю виконувати професійні функції), їх затребуваність на ринку праці та інше.

Для цього Закон України «Про вищу освіту» передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;
- здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному вебсайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;
- забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
- забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників закладів вищої освіти і здобувачів вищої освіти;
- інших процедур і заходів.

Роль студентів у системі забезпечення якості вищої освіти

Чому студенти повинні бути долучені до систем забезпечення якості вищої освіти? Річ у тім, що сучасна вища освіта має бути побудована на засадах студентоцентризму. Студентоцентризм (студентоорієнтоване навчання) – це принцип організації освітнього процесу, основа якого – наближення освіти до індивідуальних особливостей студента. Студентоцентризм передбачає:

- заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;
- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії (студент формує навчальний план, самостійно формує перелік вибіркового дисциплін, який повинен складати щонайменше 25%);

- увагу до індивідуальних особливостей студента;
- вплив здобувачів вищої освіти на внутрішні процеси закладу вищої освіти;
- партнерство між усіма учасниками освітнього процесу.

Принцип студентоцентризму передбачає інтегрованість студента як суб'єкта до внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості вищої освіти. Залучення має відбуватися на всіх етапах.

Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти

Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти (ВСЗЯО) покликана створити алгоритм постійної інституційної уваги до якості освіти, включно з переглядом і покращенням освітніх програм. Якою може бути роль студентства в цих процесах?

1. Розробка та затвердження освітніх програм

Першою ланкою в системі забезпечення якості вищої освіти є етап розробки та затвердження освітньої програми. Враховуючи те, що студентоцентризм передбачає забезпечення публічності інформації про освітні програми, на цьому етапі мають бути реалізовані такі засоби досягнення зазначеного принципу:

- оприлюднення проєкту освітньої програми під час її розробки на офіційних ресурсах випускової кафедри та вебсайті закладу вищої освіти;
- опитування та форми щодо змісту освітньої програми (для представників студентства);
- моніторинг ринку праці в розрізі регіонального розміщення закладу вищої освіти;
- експертиза роботодавцями актуальності змісту освітньої програми.

Наступним способом більш глибокої інтеграції студентів до ВСЗЯВО є включення її до складу розробників освітніх програм. Відвідування засідань робочих груп є дієвим інструментом у руках студентів. Саме це в процесі дискусій на рівні з викладачами дозволить висловлювати своє бачення та правки до ОП. Забезпечення відповідного відсотка (щонайменше 10%) представництва студентів у Вченій раді на етапі затвердження освітньої програми.

На першому етапі мають бути реалізовані такі засоби досягнення студентоцентричного підходу:

- оприлюднення проєкту освітньої програми під час її розробки на офіційних ресурсах випускової кафедри та вебсайті закладу вищої освіти;
- опитування та форми щодо змісту освітньої програми (для представників студентства);

- моніторинг ринку праці в розрізі регіонального розміщення закладу вищої освіти;
- експертиза роботодавцями актуальності змісту освітньої програми;
- забезпечення відповідного відсотку (щонайменше 10%) представництва студентів у Вченій раді на етапі затвердження освітньої програми;
- подальше включення студентів до складу розробників освітніх програм.

2. Поточний моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм

Здобувачі вищої освіти безпосередньо та через орган студентського самоврядування свого університету залучені до процесу періодичного перегляду освітніх програм та інших процедур забезпечення її якості освіти як партнери. Долученість студентства до цього етапу забезпечується шляхом опитувань, що проводять щонайменше перед кожною сесією. Потім їх обговорюють на засіданнях кафедри, Вченої ради, на інших університетських майданчиках із залученням працедавців, представників студентського самоврядування й просто зацікавлених активних здобувачів вищої освіти. Для організації регулярних онлайн-опитувань здобувачів вищої освіти важливо, щоб вони відчували, що їхня думка взята до уваги та впливає на розвиток університету. Метою таких опитувань є поширення позитивних й усунення негативних практик викладання, вивчення динаміки якості навчальних курсів та якості викладання. Не менш результативними є фокус-групи та неформальні зустрічі зі студентами, де можна вільно висловити власну думку.

Регулярний моніторинг, перегляд та оновлення освітніх програм повинні гарантувати, що надання освітніх послуг залишається на відповідному рівні та покращується, а, крім цього, забезпечує сприятливі умови для навчального середовища.

Заклади вищої освіти повинні проводити постійний моніторинг і перегляд ОП відповідно до визначених норм, гарантувати досягнення встановлених цілей та задоволення потреб усіх стейкхолдерів.

3. Систематичне залучення органів студентського самоврядування до забезпечення якості вищої освіти

Оскільки закладами вищої освіти зберігається автономія, методи залучення студентів можуть бути різні. За умови рівної залученості ця співпраця є корисною для всіх стейкхолдерів освітнього процесу. Зокрема, залучення може проходити у різних формах:

- Розробка опитувань та опрацювання їхніх результатів.
- Створення пулу експертів з якості освіти для консультування й долучення до розробки ОП та інше.

Інтерактивна вправа на закріплення

Провести фокус-групу зі студентами або опитування щодо якості освітньої програми. Подати свої пропозиції щодо її вдосконалення, обговорити їх на кафедрі.

Матеріали для оцінювання роботи студентів

Оцінювання роботи студентів під час вивчення дисципліни передбачає три різні формати:

1. Тематичне оцінювання	У межах кожної теми	Участь у роботі на заняттях (індивідуальні та групові вправи), участь у семінарських заняттях.
2. Модульне оцінювання	За підсумками кожного з модулів	Комбіновано або на розсуд викладача та студентів: - тести - есеї
3. Підсумкове оцінювання	Завершальне	Комбіновано або на розсуд викладача та студентів: - усний формат - тестування - проєктна симуляційна гра - есей

Матеріали для тематичного оцінювання знаходяться всередині матеріалів для кожної теми

Модульне тестування

Модуль 1

1. Зловживання якою владою є елементом корупції?

- A. Довіреною
- B. Абсолютною
- C. Делегованою
- D. Депутатською

2. Як перекладається слово «Corruptio» з латини?

- A. розпад, руйнування або роз'їдання
- B. влада, могутність, вплив
- C. збереження, відкладення, скарб
- D. сором, осуд, безчестя

3. Поєднайте між собою приклади різних типів корупції

Високопосадовець розкрадає великі суми коштів із державного бюджету через корупційну схему	Велика корупція
Батько дарує коштовний подарунок директору школи в обмін на високі бали для своєї дитини	Побутова корупція
Депутату пропонуть хабар в обмін на голосування за певне рішення	Політична корупція
Власник бізнесу пропонує хабар, щоб пришвидшити час отримання ліцензії на свою діяльність	Адміністративна корупція

4. За гілками влади корупцію поділяють на:

- A. Ситуативну, на постійній основі
- B. Законодавчу, виконавчу, судову**
- C. Політичну, економічну, побутову

5. За частотою вчинення корупцію поділяють на:

- A. Політичну, економічну, побутову
- B. Законодавчу, виконавчу, судову
- C. Ситуативну, на постійній основі**

6. Індекс сприйняття корупції розраховується міжнародною неурядовою організацією Трансперенсі Інтернешнл з:

- A. 2003 року
- B. 1980 року
- C. 1995 року**
- D. 2010 року

7. Який міжнародний документ є єдиним універсальним юридично обов'язковим інструментом для боротьби з корупцією?

- A. Конвенція ООН проти корупції**
- B. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією
- C. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією

8. Якими є основні функціональні напрями діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції?

- A. Представництво інтересів громадянина або держави в суді, розроблення політики, освітня і просвітницька функція
- B. Розроблення політики, запобігання корупції, освітня і просвітницька функція**
- C. Здійснення оперативно-розшукових заходів, розгляд справ про корупційні правопорушення

9. Які з наведених функцій можуть виконувати антикорупційні органи в усьому світі?

- A. Розроблення політики, запобігання корупції, розслідування корупції, освіта та просвіта**
- B. Проведення аналітичних досліджень, знищення корупції, навчальні програми, притягнення до відповідальності
- C. Притягнення до відповідальності, зниження рівня корупції в країні, освіта та просвіта, моніторинг виконання політик

10. Хто проводить розслідування корупційних злочинів, вчинених топпосадовцями?

- A. Державне бюро розслідувань
- B. Спеціалізована антикорупційна прокуратура
- C. Національне антикорупційне бюро України**
- D. Вищий антикорупційний суд України

11. У суспільстві з високою толерантністю до корупції...

- A. люди заохочені до корупційних дій відчуттям безпеки й безкарності**
- B. люди мають низьку мотивацію до участі в корупційних діях
- C. люди свідомі потенційних негативних наслідків і високої загрози бути спійманими та покараними

12. З якого року запрацював Єдиний державний реєстр декларацій?

- A. 2000
- B. 2016**
- C. 1995
- D. 2020

13. Хто розслідує злочини, зокрема корупційні, які не належать до компетенції НАБУ та ДБР?

- A. Служба безпеки України
- B. Офіс Президента України
- C. Національна поліція**
- D. Служба економічної безпеки

14. Суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання повноважень – це:

- A. Непотизм
- B. Конфлікт інтересів**
- C. Побутова корупція
- D. Політична корупція

15. Який документ із 2016 року судді зобов'язані подавати щорічно?

- A. Декларацію доброчесності**
- B. Податкову декларацію
- C. Декларацію конституційності
- D. Декларацію верховенства права

16. «Ректор зараховує свого племінника до закладу вищої освіти без конкурсу» – це приклад:

- A. Хабарництва
- B. Непотизму**
- C. Побутової корупції

17. «Антон купує довідку для відвідування басейну, замість проходження належного медичного огляду» – це приклад:

- A. Конфлікту інтересів
- B. Побутової корупції**
- C. Непотизму

18. Відкрите питання: опишіть, як на вашу думку поширеність корупції в суспільстві впливає на поглиблення нерівності?

19. Відкрите питання: опишіть, чим на вашу думку відрізняються побутова корупція від великої?

20. Відкрите питання: опишіть головні, на вашу думку, методи боротьби з побутовою корупцією.

МОДУЛЬ 2

1. Який із принципів верховенства права забезпечує публічний доступ до інформації та сприяє розумінню, як реалізується публічна діяльність?

- A. Верховенство права
- B. Раціональне управління фінансами
- C. Відкритість і прозорість**
- D. Компетентність і спроможність

2. Як називається система заходів управління та контролю в компанії, спрямована на попередження та подолання ризиків недотримання вимог законодавства, правил та стандартів?

- A. Інституційна система
- B. Комплаєнс-система**
- C. Кодекс доброчесності
- D. Нормативно-правові акти

3. Зіставте види громадського активізму в антикорупційній сфері з формами їх реалізації:

Моніторинг	Аналіз декларацій посадових осіб
Підвищення обізнаності	Поширення інформації про шкідливі наслідки корупції
Співурядування	Використання інструментів прямої демократії
Адвокація	Лобіювання законодавчих змін з питань протидії корупції
Нарощування експертних компетенцій	Поглиблення навичок здійснення антикорупційної експертизи
Акції прямої дії	Мирні демонстрації

4. Подача інформації, що чергує правдиву та неправдиву інформацію в одній публікації – це...

- A. Клікбейт
- B. Інформаційний сендвіч**
- C. Джинса
- D. Підміна понять

5. Які функції виконують ЗМІ у боротьбі з корупцією?

- A. Роль «сторожового пса»
- B. Залучення громадян**
- C. Сприяння розбудові доброчесності**

6. Тип журналістики, який намагається викрити інформацію, яка становить суспільний інтерес, яку хтось намагається приховати – це

- A. Детектив
- B. Антикорупційна розвідка
- C. Журналістське розслідування**
- D. Досудове розслідування

7. Дослідження, проведені Світовим банком, показують, що чим вищий рівень свободи преси в країні, тим...

- A. менше судових позовів
- B. нижчий рівень корупції**
- C. вищий рівень довіри
- D. більша кількість журналістів

8. Що не є характеристикою доброчесності ЗМІ?

- A. свобода і незалежність від конкретного приватного або державного інтересу;
- B. відсутність державного фінансування;**
- C. прозорість, у тому числі чітке розкриття інформації про вплив або залежність від конкретних приватних чи державних інтересів;
- D. повага до етичних і професійних стандартів, відповідальність перед громадянами;

9. Зіставте право та його порушення через корупцію.

Право на життя	Корупція у сферах ліцензій та закупівель може призвести до несправної інфраструктури, загрозової для життя громадян.
Право на їжу	Корупція в розподілі гуманітарної допомоги може позбавляти доступу до задоволення основних потреб, таких як вода чи їжа.
Право на власність	Процеси реєстрації власності чи реституції можуть бути дискримінаційними чи свавільними через непотизм чи хабарництво.
Право на освіту	Корупція в закупівельних процедурах може позбавляти дітей належного освітнього середовища. Або коли доступ до освіти або оцінки є предметами хабарів, усім аспектам права на доступну та якісну освіту перешкоджають.
Право на працю	Непотизм, кумівство або хабарі можуть перешкоджати найму на роботу або просуванню по службі.
Право на здоров'я	Корупція може позбавити цього права, коли ліки перенаправляють або підробляють, вимагають хабарі в обмін на медичні послуги, закупівля ліків та медичного обладнання є шахрайською або персонал розкрадає ресурси системи охорони здоров'я.

10. Ймовірність виникнення та наслідки від корупційного вчинку, тобто корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією – це:

- A. Корупційна ймовірність
- B. Корупційний ризик**
- C. Дискреція
- D. Юридична невизначеність

11. Відкрите питання: поясніть, як саме, на вашу думку, корупція впливає на право людини на працю?

12. Відкрите питання: поясніть, які саме короткострокові та довгострокові наслідки має корупція для бізнесу?

13. Відкрите питання: поясніть, які ризики для доброчесності ЗМІ існують?

МОДУЛЬ 3

1. Що заважає розвитку доброчесності у вищій освіті?

- А) Академічна свобода, адже вона робить студентів недисциплінованими.
- Б) Зобов'язання розглядати етичні наслідки дій або власних висловів, адже це заважає вільно висловлювати свої погляди
- В) Культура подяки викладачам за складений курс у формі подарунка або грошей, адже це є корупційною практикою та робить навчальний процес несправедливим і непрозорим**

2. Що мається на увазі під рівним доступом до освіти?

- А) Вступ, навчання та робота у закладах вищої освіти ґрунтується на заслугах, без дискримінації за ознаками раси, статі, релігії тощо.**
- Б) Вступ, навчання та робота у закладах вищої освіти ґрунтується на прийнятті всіх охочих, незалежно від балів або компетенції
- В) Забезпечення безкоштовної освіти в закладах вищої освіти для всіх бажаючих, в незалежності від балів або компетенції

3. Чи регламентоване поняття доброчесності, зокрема у вищій освіті, українським законодавством?

- А) Так, Законом України «Про захист суспільної моралі» та Законом України «Про вищу освіту»**
- Б) Так, Законом України «Про вищу освіту»
- В) Ні, доброчесність регламентована тільки статутом закладу освіти та за наявності кодексом цінностей

4. Що з переліченого не є плагіатом?

- А) Переклад оригінального тексту з іншої мови без посилання на джерело
- Б) Свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень**
- В) оприлюднення (частково або повністю) власних, раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів

5. Що з цього потребує посилання на джерело?

- А) Отже, я думаю, в університетах та школах недостатньо говорять про цінність доброчесності в школах.
- Б) Студенти охоче беруть участь в інтерактивних заняттях. Наприклад, моя одногрупниця написала мені, що під час інтерактивних занять нова інформація засвоюється краще.**
- В) Григорія Сковороду через його спосіб життя прийнято називати «мандрівним філософом».

6. Що є помилкою під час перефразування іншої роботи?

- А) Викладення лише головних моментів з думки автора, а не його почуттів та ставлення до самої ідеї
- Б) Відсутність посилання на оригінальне джерело**
- В) Використання власних слів для висловлювання чужих ідей, проте з додаванням посилання на оригінальне джерело

7. Чим регламентуються права студентів?

- А) Здебільшого законодавством України, Конституцією України та статутом навчального закладу**
- Б) Тільки Конституцією України та міжнародними конвенціями
- В) Оскільки університети є автономними, права студентів у кожному конкретному закладі регламентовані лише його статутом

8. Чим студентська рада відрізняється від органу студентського самоврядування?

- А) Нічим, органи студентського самоврядування є складовими студентської ради
- Б) Студентська рада більше за обсягом та має більше можливостей для захисту прав студентів
- В) Нічим, студентська рада є однією з форм органів студентського самоврядування**

9. Оберіть усі можливі шляхи для просування доброчесності у ЗВО

- 1) Створення Кодексу цінностей і відповідальне ставлення кожного учасника освітнього процесу до викладених в ньому цінностей**
- 2) Регулярне проведення заходів для студентів і працівників про важливість доброчесності в житті та навчанні та поширенні її цінностей в ЗВО**
- 3) Створення секретних, дисциплінарних та змагальних процесів формування цінностей доброчесності
- 4) Проведення кожного семестру анонімного анкетування студентів щодо прослуханих ними курсів
- 5) Пасивне поширення цінностей, наприклад, публікації в соцмережах

10. Оберіть усі складові доброчесності у вищій освіті:

- 1) Свобода думки та вираження поглядів
- 2) Відстоювання своєї думки як єдиної правильної
- 3) **Усвідомлення своєї відповідальності перед спільнотою університету**
- 4) Ігнорування конкуруючих поглядів, які не співпадають з вашими
- 5) **Компетентність та прагнення до покращення знань**
- 6) Недовіра до інших учасників освітнього процесу

11. Оберіть те, що допоможе вам уникнути плагіату

- 1) **Робити собі нотатки, звідки взята та чи інша цитата, коли ми використовуємо її в роботі**
- 2) Попросити когось іншого зробити роботу за вас
- 3) Перефразувати ідеї інших людей своїми словами та не давати на них посилання
- 4) **Запланувати заздалегідь етапи та терміни написання роботи й дотримуватися їх**
- 5) Скласти упорядкований список джерел, які плануєте використати в роботі

12. Оберіть усі можливі результати комунікації студентів з антикорупційними уповноваженими в закладі вищої освіти (ЗВО)

- 1) Популяризація корупційних практик у ЗВО
- 2) **Обізнаність студентів про інструменти запобігання корупції в освітньому процесі**
- 3) Неякісні освітні послуги
- 4) **Викриття корупційних правопорушень в ЗВО**
- 5) **Наявність антикорупційної політики в ЗВО**
- 6) Індивідуальна недоброчесність студентів

13. Оберіть усі можливі джерела корупційних ризиків в освітньому середовищі

- 1) Індивідуальна недоброчесність учасників академічного процесу
- 2) **Незнання студентами змісту навчальних програм та критеріїв оцінювання дисципліни.**
- 3) Наявність електронної системи навчання, наприклад, електронного журналу
- 4) **Страх розголосу про корупційні прояви та брак відповідного реагування на корупційні чи пов'язані з корупцією дії співробітників та студентів закладу освіти.**
- 5) Наявність антикорупційної структури та нетолерування корупційних практик

14. Яку роль вища освіта та університет грають у розвитку доброчесності?

15. Поясніть, які ризики має плагіат та які його негативні наслідки.

16. Уявіть, що ваші права як студента порушують. Напишіть, до кого саме можете звернутися, щоб захистити їх, і коротко поясніть, що кожен обраний вами суб'єкт може зробити.

Також модульне оцінювання можна проводити або в комбінації тестування та письмової роботи-есею, або в одному форматі на вибір.

Пропоновані теми для есеїв:

I модуль

- Чи зможуть діджиталізація та інформаційно-комунікаційні технології перемогти корупцію?
- Чи можливо повністю подолати корупцію в глобальному вимірі?
- Як залучати громадян до боротьби з корупцією та добросовісної поведінки з точки зору теорії колективної дії?
- Антикорупційні органи: кращі українські практики.
- Побутова корупція як проблема колективної дії.
- Корупція як проблема теорії «принципала-агента».

II модуль

- Взаємозв'язок між рівнем корупції та добробутом громадян.
- Добросовісний бізнес: міф і реальність, витрати і переваги.
- ЗМІ як суб'єкт і об'єкт корупції.
- Місце громадянського суспільства в боротьбі з корупцією.
- Взаємозв'язок між антикорупцією та добросовістю.

III модуль

- Академічна добросовісність vs дистанційний формат навчання.
- Відповідальність студента за порушення академічної добросовісності: доцільність та справедливість.
- Добросовісність у вищій освіті: як забезпечити, як дотримуватися та який її вплив.
- Недобросовісність у закладах вищої освіти як проблема «принципала-агента».
- Недобросовісність у закладах вищої освіти як проблема теорії колективної дії.
- Місце студентства в забезпеченні добросовісного навчального середовища та якісної вищої освіти.

Фінальне підсумкове оцінювання

- **Боротьба з корупцією:** кращі світові практики для адаптації в Україні. (знайти хороші робочі інструменти боротьби з корупцією в інших країнах та описати ті, які б могли підійти, на вашу думку, Україні; пояснити чому)
- **Антикорупційні органи:** Україна та світ (обрати країну та порівняти її антикорупційну систему з українською або обрати один антикорупційний орган в одній країні та порівняти його зі схожим українським. Наприклад: Франція – Вищий орган з питань прозорості суспільного життя (The High Authority for Transparency in Public Life), Україна – Національне агентство з питань запобігання корупції)
- **Доброчесність у вищій освіті:** кращі світові практики для адаптації в Україні.

Підсумкове тестування

Фінальне оцінювання можна провести в усному форматі, як тестування, проєктну симуляційну гру, есей або жу комбінації декількох форматів.

Фінальне тестування (2 варіанти)

Варіант I

Питання з одним варіантом відповіді

1. За сферою діяльності корупцію поділяють на:

А. Політичну, економічну, побутову

Б. Законодавчу, виконавчу, судову

В. Політичну, законодавчу та приватну

2. Як називається теорія виникнення корупції, яка передбачає, що іноді державні службовці, які мають захищати інтереси громадськості, використовують наявні ресурси не за призначенням, а для власної вигоди, користуючись відсутністю контролю та поінформованості громадян?

А. Теорія «Брудних рук»

Б. Теорія «Принципала та агента»

В. Теорія колективної дії

Г. Інституційна теорія

3. «Значне поширення корупції призводить до ситуації, коли громадяни повинні платити хабарі за послуги, на які вони мають законне право» – як називається проблема виходу корупції з-під контролю, коли кількість залучених осіб стрімко зростає?

- А. Дилема в'язня
- Б. Проблема снігової кулі**
- В. Проблема корупції жадібності
- Г. Проблема колективної дії

4. Оберіть правильне визначення студентоцентризму

- А. Це принцип організації освітнього процесу, основа якого – наближення освіти до індивідуальних особливостей студента.**
- Б. Це принцип проведення лекційних занять, коли студенти самі розповідають матеріал, який вони підготували заздалегідь, а викладач виконує роль модератора
- В. Це принцип організації освітнього процесу, основа якого – наближення індивідуальних якостей студента до загальних стандартів освіти

5. Складові доброчесності у вищій освіті

- А. Свобода думки та вираження поглядів, відстоювання своєї думки як єдиної правильної, відповідальність перед університетською спільнотою
- Б. Відстоювання своєї думки як єдиної правильної, ігнорування конкуруючих поглядів, які не співпадають з вашими, відповідальність перед університетською спільнотою
- В. Відповідальність перед університетською спільнотою, прагнення до покращення знань, свобода вираження різних поглядів.**

6. Які наслідки для бізнесу в довгостроковій перспективі може понести корупція?

- А. Порушення прав споживачів, байдужість правоохоронних органів та зниження конкурентоздатності
- Б. Розвиток персоналу, підвищення конкурентоздатності та забезпечення прав споживачів
- В. Зниження конкурентоздатності, шкода репутації та ризик для партнерів**

Питання з декількома варіантами відповіді

7. Що не є характеристикою доброчесності ЗМІ?

- А. свобода й незалежність від конкретного приватного або державного інтересу;
- Б. відсутність державного фінансування;**
- В. прозорість, зокрема чітке розкриття інформації про вплив або залежність від конкретних приватних чи державних інтересів;
- Г. повага до етичних і професійних стандартів, відповідальність перед громадянами;
- Д. Суб'єктивні критерії при розподілі фінансових ресурсів для ЗМІ**

8. Які з цих органів займаються превенцією корупції

- А. Національне агентство з питань запобігання корупції**
- Б. Кабінет міністрів**
- В. Служба безпеки України
- Г. Національна рада з питань антикорупційної політики**
- Д. Верховний Суд

9. Зіставте види цитування з прикладами

- А. Тіріон Ланністер, персонаж «Гри престолів», сказав: «Наш розум потребує книг, як меч – точильного каменю»
- Б. Поняття доброчесності згадується в деяких українських законах
- В. Помаранчева революція почалася у 2004 році
- Г. Не даремно Тарас Шевченко писав, що від москалів треба чекати лиха
- Д. Виступаючи перед випускниками Гарвардського університету, Джоан Роулінг висловила думку про те, що невдачі штовхають нас до дій, а далі – до успіху

Вид цитування	Відповіді
1. Пряма цитата	А
2. Парафраз	Д
3. Пряме згадування	Г
4. Непряме згадування	Б

Вписати термін до визначення

10. Зловживання публічною посадою для особистої вигоди — це (корупція)
11. Вид корупції, який виникає у взаємовідносинах між пересічними громадянами та службовцями, називається (побутовою корупцією)
12. Центральний орган виконавчої влади, серед повноважень якого є розробка антикорупційної політики, просвітницька діяльність та моніторинг способу життя державних службовців, — це (Національне агентство з питань запобігання корупції, НАЗК)
13. Корупція жадібності — (можлива відповідь: корупція, у результаті якої можна отримати незаконні переваги)
14. Доброчесність — (можлива відповідь: чинити правильно, навіть коли ніхто не бачить).
Питання з одним варіантом відповіді

Варіант II

Питання з одним варіантом відповіді

Класифікація корупції як політичної, економічної та побутової це

- A. Класифікація корупції за гілками влади
- B. Класифікація корупції за державними сферами
- B. Класифікація корупції за сферами діяльності**

2. Як називається теорія виникнення корупції, яка передбачає, що поки корупція є очікуваною поведінкою, слід чекати, що абсолютно всі будуть брати участь у корупції за наявності такої можливості:

- A. Теорія індивідуальних очікувань
- B. Теорія «Принципала та агента»
- B. Теорія колективної дії**
- Г. Мережева теорія

3. Як звучить Місія Національного агентства з питань запобігання корупції?

- A. «Викорінюємо корупцію з владних структур»
- B. «Будуємо доброчесну владу та справедливе суспільство»**
- B. «Розслідуємо корупцію у всіх її проявах»

4. Ситуація, коли людина долучається до корупції через те, що це єдиний спосіб отримати необхідні послуги та справедливе ставлення до себе, називається

- A. Великою корупцією
- Б. Корупцією жадібності
- В. Проблемою колективної дії
- Г. Вимушеною корупцією**

5. Оберіть правильне визначення студентоцентризму

- A. Це принцип проведення лекційних занять, коли студенти самі розповідають матеріал, який вони підготували заздалегідь, а викладач виконує роль модератора
- Б. Це принцип організації освітнього процесу, основа якого – наближення індивідуальних якостей студента до загальних стандартів освіти
- В. Це принцип організації освітнього процесу, основа якого – наближення освіти до індивідуальних особливостей студента.**

6. Складові доброчесності у вищій освіті

- A) Свобода думки та вираження поглядів, відстоювання своєї думки як єдиної правильної, відповідальність перед університетською спільнотою
- Б) Відповідальність перед університетською спільнотою, прагнення до покращення знань, свобода вираження різних поглядів.**
- В) Відстоювання своєї думки як єдиної правильної, ігнорування конкуруючих поглядів, які не співпадають з вашими, відповідальність перед університетською спільнотою

7. Які наслідки для держави в довгостроковій перспективі може понести корупція?

- A) Порушення прав людини, розвинута оборонна система, розвинута економіка
- Б) Перехід від демократії до авторитаризму, порушення прав людини, слабка національна безпека**
- В) забезпечення прав людини, перехід від демократії до авторитаризму, розвинута економіка

Питання з декількома варіантами відповіді

8. Що входить до принципів доброго врядування?

А. Відкритість та прозорість

Б. Верховенство закону

В. Права людини

Г. Верховенство права

9. Які з цих органів займаються розслідуванням корупції

А. Національне агентство з питань запобігання корупції

Б. Національне антикорупційне бюро України

В. Служба безпеки України

Г. Спеціалізована антикорупційна прокуратура

Д. Верховний Суд

10. Зіставте види цитування з прикладами

А. Деякі нормативно-правові акти закріплюють поняття корупції

Б. Майкл Джордан говорив про те, що невдачі змушують нас пробувати знову і через це вдосконалюватися

В. Сергій Жадан написав: «Мова зникає, коли нею не говорять про любов»

Г. Про важливість того, щоб займатися тим, чим насправді хочеш і що любиш, говорили багато видатних особистостей, зокрема Стів Джобс.

Д. День Незалежності України відзначається 24 серпня

Вид цитування	Відповіді
1. Пряма цитата	В
2. Парафраз	Б
3. Пряме згадування	Г
4. Непряме згадування	А

Вписати термін до визначення

11. Надання грошей/подарунків/тощо особі, щоб спонукати її зробити якісь дії з використанням наданої їй влади (хабарництво)
12. Держави, які впливають на сусідів із відмінним від них політичним режимом, щоб дестабілізувати та змінити його (Чорні лицарі)
13. Спеціалізований антикорупційний орган, який розслідує корупційні злочини, вчинені топ посадовцями (Національне антикорупційне бюро України, НАБУ)

Вписати визначення до терміну

14. **Корупція** — (можлива відповідь: зловживання довіреною владою для отримання особистої вигоди)
15. **Доброчесність** — (можлива відповідь: чинити правильно, навіть коли ніхто не бачить)

Залік в усній формі.

Перелік питань:

1. Корупція: яке її визначення та основні складові?
2. Види корупції: перерахуйте основні, поясніть та наведіть приклади
3. Форми корупції: перерахуйте основні, поясніть та наведіть приклади
4. Поясніть походження корупції з точки зору двох теорій на ваш вибір
5. Опишіть причини долучення до корупції
6. Яка мета створення антикорупційних органів? Які принципи їхньої діяльності?
7. Опишіть систему спеціалізованих антикорупційних органів в Україні
8. Що таке корупція потреби та корупція жадібності?
9. Що таке побутова корупція? У чому її відмінність від великої?
10. Поясніть проблему «снігової кулі»
11. Які є наслідки корупції?
12. Що таке доброчесність та як вона впливає на боротьбу з корупцією?

13. Зв'язок між соціально-політичними умовами та доброчесністю в суспільстві
14. Що таке добре врядування, розкажіть про його принципи
15. Опишіть вплив корупції на права людини
16. Як корупція загрожує національній безпеці?
17. Як громадянське суспільство може залучатися до антикорупційної діяльності?
18. Уявлення громадян про їхню участь в боротьбі з корупцією та умови долучення до неї
19. Як ЗМІ можуть бути залученими до боротьби з корупцією? Що впливає на їхню ефективну роботу?
20. Як проявляється недоброчесність ЗМІ? Наведіть приклади
21. Опишіть наслідки корупції для бізнесу
22. Розкажіть про інструменти запобігання корупції в бізнесі
23. Що таке доброчесність у вищій освіті? Яка роль університету в її розвитку?
24. Інструменти для розвитку доброчесності в освітньому середовищі
25. Що таке плагіат? Які його наслідки?
26. Які інші види недоброчесної академічної поведінки, окрім плагіату, ви знаєте?
27. Студентство як активний учасник освітнього процесу – як ви це розумієте? Як це забезпечується?

Залік у форматі групової роботи

Студенти формують малі робочі групи (до 5 учасників). Кожна випадковим чином отримує одну зі сфер (медицина, освіта, державне управління, екологія тощо) та такі завдання:

1. Сформулювати вигаданий (або ж пригадати реальний) корупційний кейс у цій сфері або корупційний ризик чи проблему, пов'язану з корупцією.
2. Уявити, що група створює громадську організацію, яка має на меті цю проблему вирішити.

Для виконання цього завдання студенти мають пригадати інформацію з лекції на тему «Активне громадянське суспільство для забезпечення доброчесності в державі» та продумати завдання ГО, напрям активізму (моніторинг, підвищення обізнаності, адвокація,

акція прямої дії, нарощування експертних компетенцій, спи урядування) та максимально детально описати й презентувати проблему, загрози, методи її вирішення та свій деталізований план дій.

(Наприклад, проблемою може бути те, що місцева будівельна компанія корупційним чином отримала дозвіл на знищення лісу та будівництво там елітної багатопверхівки. Студенти мають створити власну громадську організацію (наприклад, «За ліси України!»), описати свої цілі й план дій для захисту лісу (публічний широкий розголос, звернення з публічними запитамми, звернення до поліції, депутатів, тощо).

Деталізований план презентують викладачу та аудиторії.

Залік у форматі індивідуальної роботи

Студентам пропонують написати аналітичну записку на основі власного дослідження [Індексу сприйняття корупції від Transparency International](#), де розглянути питання (усі або одне з них, на вибір викладача чи студента):

1. Як змінилася позиція України в Індексі за останні 10 років? З чим можуть бути пов'язані такі результати та тенденція їх зміни?
2. Чи існує кореляція між рівнем корупції в державі та її демократичністю? (Проаналізуйте тенденції за останні роки декількох держав із різними політичними режимами, наприклад, Україну, Туреччину, Угорщину, Данію або інші).
3. Чи можливо винайти ліки від корупції, які мають швидкий ефект? (Проаналізуйте, які країни мали різке зростання або спад показника в Індексі сприйняття корупції, та розгляньте чинники, що впливають на швидку зміну ситуації. Наскільки швидко держави покращують свої показники та що вони для цього роблять?).

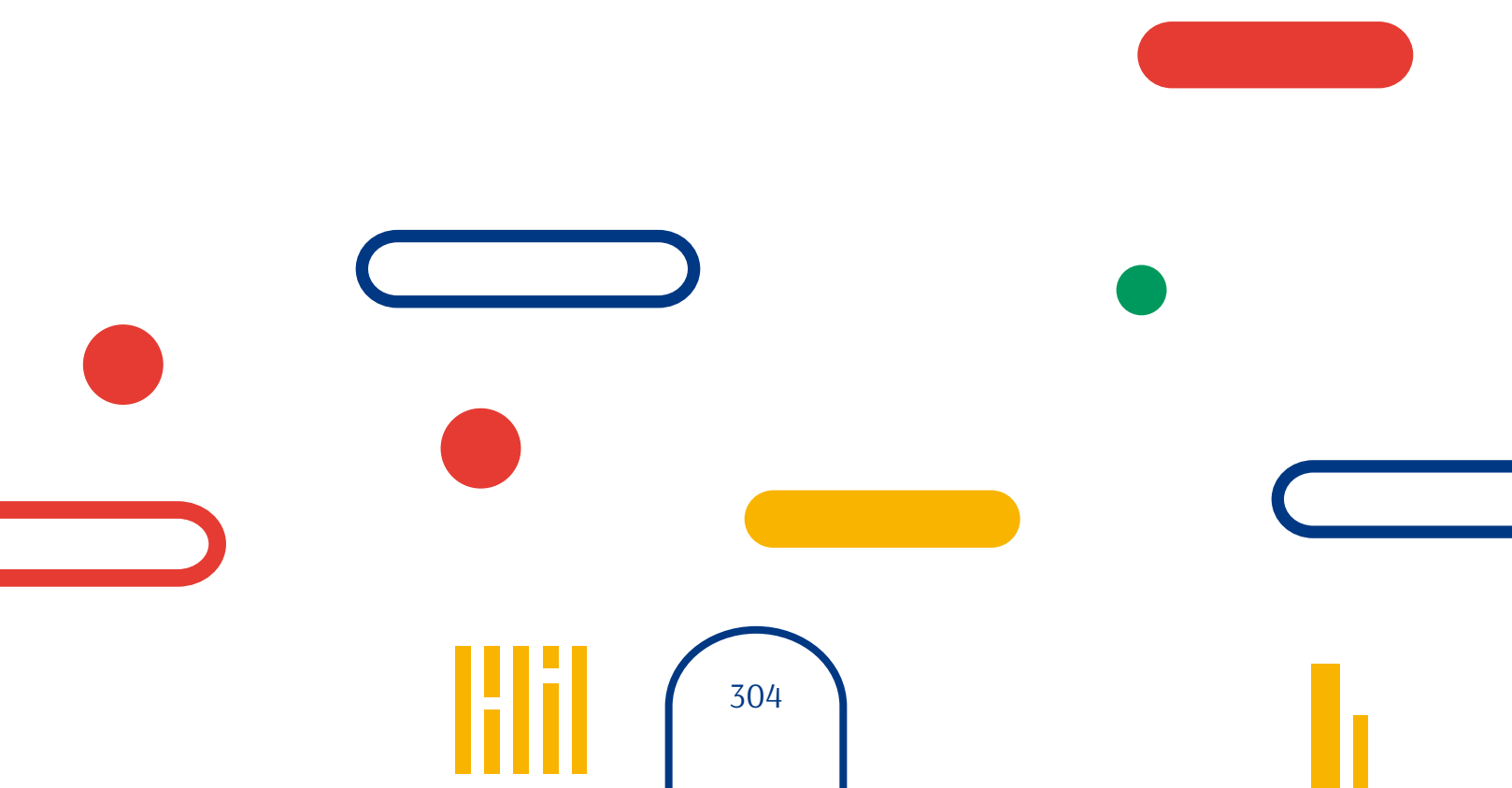
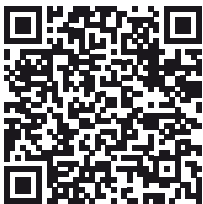

Додаткові матеріали

→ [папка з презентаціями](#) для використання на лекціях та самостійного опрацювання студентами

→ [папка з інфографіками та роздатковими матеріалами до тем](#)

СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ (9 на 9)

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Разом годин/кредитів	З них			Форма контролю знань
			Лекції	Практ. заняття	Самост. робота	
1.	Корупція на атоми: феномен корупції від історії до сьогодення		2	2	0	РЗ
2.	(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини. Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею.		2	2	4	РЗ
3.	Побутова корупція: рукою подати		2	2	2	РЗ
4. М (т/е)	Сучасний вимір доброчесності		2	2	3	РЗ М (т/е)
5.	Корупція та держава		2	2	3	РЗ
6.	Спільними зусиллями: як активні громадяни борються з корупцією?		2	2	3	РЗ
7.	Четверта влада: як ЗМІ долучаються до боротьби з корупцією?		2	2	3	РЗ
8. М (т/е)	Доброчесний бізнес: міф чи реальність		2	2	3	РЗ М (т/е)
9.	Доброчесність в освіті. Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище		2	2	3	РЗ
	РАЗОМ	60/2	18	18	24	
Підсумковий контроль – т/е/у/п						

Скорочення годин, відведених на викладання дисципліни, може відбуватися за рахунок скорочення чи ущільнення окремих тем, зокрема є варіант скомпонувати тему «(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини» з темою «Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею» та темою «Антикорупційні месники: хто бореться з корупцією в Україні»; тему «Доброчесність в освіті» з темою «Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище». При умові, якщо у студентів є окремий курс про академічну доброчесність, тему «Чужого не цурайтесь, але цитуйте: плагіат та академічна культура» можна прибрати.

Додаткові семінарські заняття для цього формату дисципліни додаються в кінці Рекомендацій.

Додаткові семінарські заняття

*Ці семінарські заняття розраховані на формат дисципліни «9 на 9» (9 лекцій та 9 семінарів)

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ ДО ТЕМИ

«(Не)виправдання: чому виникає корупція? Причини» +
«Наслідки корупції та підходи до боротьби з нею»

Варіанти проведення семінару (можна обрати один з них або декілька)

Варіант 1.

Семінар в форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

1. Походження корупції з точки зору різних теорій.
2. Причини існування корупції в Україні і в світі
3. Різноманітні наслідки корупції
4. Боротьба з корупцією в Україні і світі: чому і як?

Варіант 2.

Семінар в форматі інтерактиву

Безпосередньо на семінарі студентам пропонується виконати інтерактивні завдання для перевірки їхніх знань та закріплення матеріалу. Можна вибрати один чи декілька із запропонованих варіантів

Завдання № 1 Імпровізовані дебати.

Кількість студентів ділиться на 3-5 груп, кожна з груп випадковим чином отримує певну теорію природи корупції та з позиції цієї теорії дебатують на питання:

- Чи можливо викоринити корупцію як феномен повністю?
- Які запобіжники від корупції потрібно передбачити?

Завдання № 2

Студенти діляться на групи по 3-5 учасників. Кожна група випадковим чином отримує одну з перерахованих вище Цілей Сталого Розвитку. Завдання: сформулювати в групі та презентувати основні корупційні ризики в сфері та основні методи запобігання.

Завдання № 3

Студенти поділяються на групи по 3-5 учасників, кожна група випадковим чином отримує по 1 з перерахованих вище заходів. Завдання: скласти перелік необхідних кроків для України (Наприклад, які саме інструменти участі суспільства потрібно забезпечити або навіщо та яка державна звітність є потрібною).

Завдання № 4

Уявимо, що відбувається Всесвітня конференція, приурочена до Дня боротьби з корупцією. Студентів ділять на 5 команд. Кожен отримує країну, яка має успішні практики боротьби з корупцією. Представників цих країн запросили виступити з промовою на конференції. Кожна команда складає інформаційний спіч з практичними кейсами, мотивацією та історією успіху впровадження доброчесності в своїй країні.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ ДО ТЕМИ

«Побутова корупція: рукою подати»

Варіанти проведення семінару (можна обрати один з них або декілька)

Варіант 1. Семінар в форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

1. Побутова корупція та її прояви в повсякденному житті
2. Великі наслідки дрібної корупції
3. Інструменти боротьби з побутовою корупцією

Варіант 2. Семінар в форматі інтерактиву

Завдання

Студенти діляться на групи, кожна група обирає одну із сфер, де може проявлятися побутова корупція (наприклад, охорона здоров'я, освіта тощо) і готує коротку презентацію на 3-5 слайдів за наступною структурою:

- приклади корупції в обраній сфері
- негативні наслідки корупції для обраної сфери
- за бажанням – законні альтернативи або інструменти запобігання (це можуть бути інструменти, що вже існують в Україні або в інших державах, або якісь ідеї студентів, які ще не реалізовані)

Під час виконання завдання студенти мають продемонструвати обізнаність в тому, що таке побутова корупція, та розуміння того, що це – негативне явище

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ ДО ТЕМИ

«Сучасний вимір доброчесності»

Варіанти проведення семінару (можна обрати один з них або декілька)

Варіант 1. Семінар в форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

1. Розуміння доброчесності та різні погляди на неї
2. Важливість доброчесності
3. Як розвивати доброчесність в суспільстві?

Варіант 2. Семінар в форматі презентацій

Завдання

До заняття студенти діляться на групи і кожна група готує коротку презентацію (5-10 хвилин) на одну з тем:

- Доброчесність – необхідна складова боротьби з корупцією

- Культура доброчесності в Україні
- Приклади доброчесності в масовій культурі
- Роль доброчесності в суспільстві
- Недоброчесні практики в житті та їхні доброчесні альтернативи

Варіант 3. Семінар в форматі інтерактиву

Завдання

Студенти діляться на групи, кожна група розробляє та презентує свій власний чек-ліст доброчесності з 5-10 пунктів. Студенти мають обґрунтувати чому вони включили кожен з пунктів (пояснити, чому цей пункт важливий для них)

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ ДО ТЕМИ

«доброчесність в освіті» + «Тут і зараз: як студентство змінює освітнє середовище»

Варіанти проведення семінару (можна обрати один з них або декілька)

Варіанти проведення семінару (можна обрати один з них або декілька)

Варіант 1. Семінар в форматі обговорення

Викладач обговорює зі студентами матеріал, викладений під час лекції або додатково опрацьований студентами самостійно.

Питання для індивідуальної підготовки

1. Місце освіти у вихованні доброчесності
2. Розбудова доброчесного та прозорого освітнього середовища
3. Корупційні ризики в освіті
4. Взаємодія студентства з антикорупційним уповноваженням
5. Як студенти можуть впливати на доброчесність і прозорість освітнього середовища

Варіант 2. Семінар в форматі інтерактиву

Завдання

Студентів розділяють на групи по 5 осіб. Кожна команда отримує ситуативне завдання (ДОДАТОК 1), розв'язання якого необхідно знайти доброчесним шляхом. Після роботи в групах кожна команда представляє варіант вирішення ситуації. У кінці заняття студенти спільно з викладачем формують список «порад доброчесності» на основі набутого досвіду під час інтерактивного завдання.

Завдання

Студенти мають самостійно написати листа до «антикорупційної скриньки». У листі вони мають описати корупційну ситуацію, свідком якої вони стали (можна уявної). Головне завдання полягає в розумінні структури листа, автором якого є викривач корупції. Лист повинен обов'язково містити конкретні пункти опису (додаток 3). Така робота допоможе студентам навчитися писати документи з викриття корупційних схем.

ДОДАТОК 1

(ситуативні завдання взяті зі збірки «Антикорупційні сценарії»)

1 Ситуативне завдання:

Іспит в університеті Ви – студент (студентка) і навчаєтеся на факультеті соціології одного із ЗВО. Настав час екзаменаційної сесії. Ви склали два іспити з профільних предметів і не склали іспит з логіки. Таких, як ви, ще двоє. Протягом року ви вивчали цей предмет погано і трохи побоюєтеся знову отримати низьку оцінку або взагалі не скласти екзамен. Утім від своїх одногрупників ви дізналися, що викладач запропонував вирішити питання так: якщо він отримає 300 доларів (по 100 з кожного), усі матимуть нормальні оцінки. Один із ваших колег категорично відмовився платити викладачеві і сказав, що складатиме іспит самостійно. Які ваші дії?

2 Ситуативне завдання:

Ганна, студентка медичного університету, успішно навчається і складає всі іспити на «відмінно». Одного дня мати Ганни потрапляє у лікарню, де їй роблять термінову операцію. Одна з викладачок Ганни – анестезіологиня з багаторічним стажем роботи – працює у бригаді лікарів, які проводять цю операцію. Після хірургічного втручання анестезіологиня каже Ганні, що вона доклала неабияких зусиль, щоб усе минуло добре, і додає, що Ганна буде їй винна. За три місяці лікарка-викладачка звертається до Ганни з проханням. Її син має скласти іспит з англійської мови в іншому університеті, де працює батько Ганни. Лікарка-викладачка просить Ганну поговорити з батьком, аби той переконав свого колегу-викладача поставити гарну оцінку цьому студентові, незважаючи на його посередній рівень знань.

Вона обіцяє, що ніхто ні про що не дізнається. Що робити Ганні?

3 Ситуативне завдання:

Петро Тимофійович, викладач кафедри міжнародних відносин університету, повідомив студентам, що підручник за його редакцією – це найкращий матеріал для підготовки до іспиту. І хоча цей підручник продається у магазині «Літера», усі, хто його купить у самого Петра Тимофійовича за трохи вищою ціною, гарантовано не складатимуть іспит повторно. Чи є в діях Петра Тимофійовича порушення? Якщо є, то які саме?

4 Ситуативне завдання:

Ви дізналися, що у закладі вищої освіти склалася така традиція. Професор кафедри бухгалтерського обліку й аудиту і водночас голова екзаменаційної комісії систематично, з року в рік, отримує від студентської ради подарунки як подяку за роботу. Подарунки різні, але приблизно однакової вартості. У різні роки це були подарунковий сертифікат, квитки на концерт, пляшка лікеру тощо. Перед вами вибір: продовжити традицію дарування або ж піти проти системи і розраховувати на власні сили. Які будуть ваші дії?

5 Ситуативне завдання:

Ви – студент (студентка) закладу вищої освіти. Протягом навчального семестру ви помічаєте, що викладач несправедливо оцінює ваші досягнення. За такі самі старання, що ви докладаєте до вивчення інших дисциплін, ви отримуєте значно нижчі бали саме з цього предмета, а ваші одногрупники, які навчаються не надто сумлінно, мають вищі бали. Ви спостерігаєте за такою ситуацією упродовж двох місяців, працюєте ще старанніше, підходите після занять до викладача, щоб запитати, як краще готуватися, але не отримуєте відповіді. Бали залишаються низькими. Від друзів дізнаєтеся, що двієчники дали гроші викладачеві, тому він ставить їм хороші бали, а вашим колегам викладач пропонував вирішити питання так само. Вони вже готують відповідну заяву до деканату. За місяць – іспит, який вам потрібно скласти на «відмінно», проте ви бачите, що таку оцінку вам не поставлять. Які ваші дії?

5 Ситуативне завдання:

Наприкінці першого семестру навчання у вас іспити. На зборах групи староста запропонував усім здати по 300 гривень на подарунки викладачам, адже всі хочуть отримати високі бали і продовжити навчання. Частина студентів погодилася, а частина – ні, мотивуючи відмову тим, що вони й так складуть іспити. ваші дії?

6 Ситуативне завдання:

Сергій закінчив школу та склав ЗНО. Бали набрав непогані (вище середнього рівня), однак батьки все одно хвилювалися, бо хотіли, щоб хлопець вступив на бюджет. У батька був знайомий, який працював заступником декана факультету. Через нього відбулося знайомство з деканом факультету, який, подивившись на бали, сказав, що потрібно заплатити 500 доларів, і тоді шанси отримати бюджетне місце зростуть. Що робити батькам, адже син мріяв вступити саме в цей заклад?

Тема 1

- Гришук, М. (2020). Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правові аспекти. Актуальні проблеми правознавства, 2(22). Отримано з [→ посилання](#).
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Провадження №3/512/391/23. Отримано з [→ посилання](#).
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 227/572/23. Отримано з [→ посилання](#).
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 757/26906/20-п. Отримано з [→ посилання](#).
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 757/29545/20-п. Отримано з [→ посилання](#).
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 757/50993/23-п. Отримано з [→ посилання](#).
- Офіс доброчесності НАЗК. Поняття корупції. Отримано з [→ посилання](#).
- Каленіченко, Л., & Слинько, Д. (2022). Поняття, ознаки і види корупції. Право і безпека – Law and Safety, № 1(84). Отримано з [→ посилання](#).
- Михайленко, Д. Г. (2009). Тенденції щодо визначення поняття корупції та її співвідношення з хабарництвом. Отримано з [→ посилання](#).
- Encyclopaedia Britannica. Corruption. Отримано з [→ посилання](#).
- Investopedia. Corruption: Its Meaning, Type, and Real-World Example. Отримано з [→ посилання](#).
- The Conversation. . From our ancestors to modern leaders, all do it: the story of corruption. Отримано з [→ посилання](#).
- Transparency International. What is Corruption. Отримано з [→ посилання](#).
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). What Is Corruption and Why Should We Care? Module of the UNODC Module Series on Anti-Corruption. Отримано з [→ посилання](#).

Тема 2 та Тема 3

- Ведель Д. Р. (2021). Переосмислення корупції в добу невизначеності. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 285-359). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Гус О. (2021). Суміжні поняття та форми корупції на пост-радянському просторі. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 60-76). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Клітгард Р. (2021). До питання про патронів, агентів і клієнтів. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 112-129). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Маркетт Г., Пайффер К. (2021). Боротьба з «реальною політикою» системної корупції: теоретичні дискусії і функціонування в «реальному світі». У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 158-182). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Мунджу-Піппіді А. (2021). Корупція: діагноз і лікування. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 503-522). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Соловйов В. (2011). Теорія «раціонального злочину» як підґрунтя для антикорупційної політики. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, № 4, с. 39-48. Отримано з [→ посилання](#)
- Філл М. (2021). Концептуалізація політичної корупції. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 38-60). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Штефес К. Х. (2021). Теоритичні засади розуміння ролі корупції у пострадянських трансформаціях. У Дослідження корупції: теоретичні та концептуальні засади. Антологія (с. 588-623). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. Journal of Political Economy, 76, 169-217. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 4

- Арістотель. Нікомахова етика.
- Порайко А. (2014). Бюрократизм і корупція в системі державного управління: питання взаємозв'язку. Отримано з [→ посилання](#)
- Гбур З. (2018). Бюрократична корупція як загроза національній безпеці. Інвестиції:

практика та досвід, № 4. Отримано з [→ посилання](#)

- Кант І. (1788). Критика практичного розуму.
- Сухарина М. (2017). Побутова корупція: що про неї думають українці. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Отримано з [→ посилання](#)
- Стратегія формування нульової толерантності до корупції (2021). Офіс доброчесності НАЗК. Отримано з [→ посилання](#)
- Bentham J. (1789). An Introduction to the Principles of Morals and Legislation.
- Proctor A. (2017). Petty corruption in developing countries: Here for the long term. Отримано з [→ посилання](#)
- Riley S. P. (1999). Petty Corruption and Development. Development in Practice, 9(1/2). Отримано з [→ посилання](#)
- Nozick R. (1974). Anarchy, State, and Utopia.
- Transparency International. (2019). Successful approaches to tackle petty corruption. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 5

- Даль А. (2021). Система антикорупційних органів України. Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Отримано з [→ посилання](#)
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 991/3401/21. Отримано з [→ посилання](#)
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 991/4898/23. Отримано з [→ посилання](#)
- Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 991/3346/23. Отримано з [→ посилання](#)
- Єдиний державний реєстр судових рішень. справа № 991/3346/23. Отримано з [→ посилання](#)
- Закон України «Про Вищий антикорупційний суд». Отримано з [→ посилання](#)
- Закон України «Про запобігання корупції». Отримано з [→ посилання](#)
- Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та

управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів». Отримано з [→ посилання](#)

- Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». Отримано з [→ посилання](#)
- Наказ «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора». Отримано з [→ посилання](#)
- Слово і діло. (2023). Вакс конфіскував квартиру начальниці львівської митниці. Отримано з [→ посилання](#)
- Слово і діло. (2023). САП просить конфіскувати гроші депутата з Дніпропетровщини. Отримано з [→ посилання](#)
- ОЕСР. (2007). Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей. Отримано з [→ посилання](#)
- Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики». Отримано з [→ посилання](#)
- УВІНУS Info. (2020.07.27). Наші Гроші №326. Отримано з [→ посилання](#)
- Transparency International. (2014). Corruption perceptions Index (Ukraine). Отримано з [→ посилання](#)

Тема 6

- Добročесність: поняття, складові та історія. Матеріали Офісу добročесності НАЗК. Отримано з [→ посилання](#)
- Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності. (2021). Модуль 1. Добročесність та етика: вступ і концептуальна основа. Отримано з [→ посилання](#)
- OECD. (2018). A nudge in the right direction: applying behavioural insights to public integrity. Отримано з [→ посилання](#)
- OECD Public Integrity Handbook. Отримано з [→ посилання](#)
- Integrity Stanford Encyclopedia of Philosophy. Отримано з [→ посилання](#)
- Huberts L. W. G. C.. (2018). Integrity: What it is and Why it is Important. Отримано з [→ посилання](#)
- Amster R. (2017). 9 Tips to Help You Strengthen Your Integrity. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 7

- Корж В. (2011). Проблеми протидії застосуванню сучасних корупційних виборчих технологій в Україні. Інститут виборчого права Національний університет «Києво-Могилянська Академія» № 4 (30): С. 14-17. Отримано з [→ посилання](#)
- Кубарева О. В. (2019). Запобігання корупції у сфері реалізації виборчого права. Імплементація європейських стандартів запобігання корупції в Україні: матеріали круглого столу. К.: Національна академія внутрішніх справ. С.72-75. Отримано з [→ посилання](#)
- Кушнар'юв І. В. (2018). Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. Політичне життя. № 2. - С. 50-54. Отримано з [→ посилання](#)
- Сокурєнко, В. В. (2017). Електоральна корупція як чинник фальсифікації демократичного політичного режиму. Отримано з [→ посилання](#)
- Тимошенко, В. І. (2019). Корупція як порушення прав людини. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Отримано з [→ посилання](#)
- Тимошенко, В. І. (2014). Вибори та корупція: сутність, причини, заходи запобігання. «Правовий вісник Української академії банківської справи», с. 7-11. Отримано з [→ посилання](#)
- Barkhouse, A., Hoyland, H., Limon, M. (2018). Corruption: a human rights impact assessment. Policy Brief. Geneva: Universal Rights Group. Отримано з [→ посилання](#)
- Becker T., Lehne J., Mylovanov T. (2023). Anti-corruption policies in the reconstructing of Ukraine. Отримано з [→ посилання](#)
- Carothers, C. (2022). Corruption Control in Authoritarian Regimes: Lessons from East Asia. Cambridge University Press. Отримано з [→ посилання](#)
- E. De Vries, C., Solaz, H. (2017). The Electoral Consequences of Corruption. Annu. Rev. Polit. Sci. 20: 391–408. Отримано з [→ посилання](#)
- European Commission. (2023). Комісія ухвалює пакет розширення на 2023 рік, рекомендує відкрити переговори з Україною та Молдовою, надати Грузії статус кандидата і відкрити переговори про вступ до БіГ після досягнення необхідного рівня відповідності. Отримано з [→ посилання](#)
- European Commission. (8.11.2023). Ukraine 2023 Report. Отримано з [→ посилання](#)
- Council of Europe. Resolution on Twenty guiding principles for the fight against corruption (1997). Отримано з [→ посилання](#)
- Navrylets S. (2023). Ukraine passes anti-corruption laws to advance EU integration. Отримано з [→ посилання](#)

- Kohan, G. W. (2013). Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз. НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. Отримано з [→ посилання](#)
- Kukutschka, Roberto Martinez B. (2018). Anti-corruption strategies for authoritarian states. U4 Helpdesk Answer 7. С. 1-18. Отримано з [→ посилання](#)
- Peters, A. (2015). Corruption and human rights. Basel Institute on Governance Working Paper 20. Отримано з [→ посилання](#)
- Shrabani, S., Kunal, S. (2021). The corruption–growth relationship: does the political regime matter?. Journal of Institutional Economics 17.2, с. 243-266. Отримано з [→ посилання](#)
- Stefanishyna O. (2023). Half-year candidate: An updated look at EU-Ukraine negotiations. Отримано з [→ посилання](#)
- Stockemer, D., LaMontagne, B., Scruggs, L. (2013). Bribes and ballots: The impact of corruption on voter turnout in democracies. International political science review 34.1: 74-90. Отримано з [→ посилання](#)
- Transparency International. (2019). 25 corruption scandals that shook the world. Отримано з [→ посилання](#)
- Transparency International Ukraine. (2022). Україна – кандидат до ЄС. Що це означає для антикорупції? Отримано з [→ посилання](#)
- United Nations Office on drugs and crime. United Nations Convention against corruption (2004). Отримано з [→ посилання](#)
- UNODC Module Series on Anti-Corruption «Corruption and Human Rights» United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna.
- Young K. (2014). Ferry Tragedy: A Righteous and Overdue Rage Over Corruption. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 8

- Припутень, Д. С., і М. М. Швець. (2022). Держава та громадянське суспільство у сфері запобігання та протидії корупції. Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція 10 червня 2022 року Чернігів, Україна: 349 с. Отримано з [→ посилання](#)
- Наливайко, І.О. (2022). Роль інститутів громадянського суспільства у запобіганні і протидії корупції в органах публічної влади. Аналітичне порівняльне правознавство, № 2. Отримано з [→ посилання](#)
- Пухкал, О., & Тіньков, А. (2013). Роль громадянського суспільства у протидії політичній корупції в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування, 2, 80-86. Отримано з [→ посилання](#)

- Абдуллаєв, В. А. (2021). Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Отримано з [→ посилання](#)
- Трепак, В. М. (2020). Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: юридичні науки, 31(70), 204-211. Отримано з [→ посилання](#)
- Горник, В. Г., & Кравченко, С. О. (2018). Взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні корупції як чинник національної безпеки. Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія: Державне управління, 29(68), № 3, 123-130. Отримано з [→ посилання](#)
- Myloserdna, I. M. (2019). Участь громадянського суспільства у протидії корупції: досвід країн Центрально-Східної Європи. Політичне життя, 3, 37-43. Отримано з [→ посилання](#)
- Громадянське суспільство vs. корупція в Україні. (2019). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Отримано з [→ посилання](#)
- Новіков, О. В. (2019). Проблеми участі громадськості у запобіганні корупції в Україні. Питання боротьби зі злочинністю, 37, 58-72. Отримано з [→ посилання](#)
- Боднарчук, О. Г. (2013). Громадський контроль як механізм протидії корупції: проблеми його реалізації в пенітенціарній системі України.» Часопис Національного університету Острозька академія. Сер.: Право 1 (2013). [→ посилання](#)
- Working Paper «Civil society against corruption in Ukraine: pathways to impact». (July 2019). Отримано з [→ посилання](#)
- della Porta, D., & Mattoni, A. (2021). Civil Society against Corruption. In The Oxford Handbook of the Quality of Government (pp. 290). Отримано з [→ посилання](#)
- Alina Mungiu-Pippidi. (September 2010). The Experience of Civil Society as an Anticorruption Actor in East Central Europe. Romanian Journal of Political Science, 10, 5-33. Отримано з [→ посилання](#)
- UNODC. The role of non-state actors and citizens in corruption prevention in the Pacific. Отримано з [→ посилання](#)
- Gebeyehu, N. Z. (2011). THE ROLE OF AFRICAN CIVIL SOC. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 9

- Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011). Отримано з [→ посилання](#)
- Калайда, Ю. (2021). Засоби масової інформації як складова системи запобігання корупції в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені

- Е.О. Дідоренка, 2(94). Отримано з [→ посилання](#)
- Кікалішвілі, М. (2019). Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск, том 2. Отримано з [→ посилання](#)
 - Корупція в медіа (2022). Anti-corruption Walks Kyiv. Отримано з [→ посилання](#)
 - Корупція через фільтри ЗМІ. (2018). Дослідження. Отримано з [→ посилання](#)
 - Однолько, І. (2020). Роль ЗМІ у виявленні та запобіганні коорпції. Питання боротьби зі злочинністю, №39.
 - Ортинський, О. (2020). Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. Європейські перспективи, № 3. Отримано з [→ посилання](#)
 - Походєєва, В. (2021). Запобігання корупції в Україні крізь призму медіа: формування антикорупційного дискурсу як превентивний захід. Актуальні проблеми політики, №67. Отримано з [→ посилання](#)
 - Burnham, D. (1977). The role of the Media in Controlling Corruption. Criminal Justice Center Monograph Number 3. Отримано з [→ посилання](#)
 - Dustin, R. D. (2011). Freedom of the Media as Freedom from Corruption. The Florida State University College of Social Sciences and Public Policy. Отримано з [→ посилання](#)
 - Md. Abdul Jalil. (2022). Role of Media in Implementing National Integrity Strategy. Daily Sun. Отримано з [→ посилання](#)
 - Palau, A. M. (2021). The Role of the News Media in Fighting Corruption Practices: A Case Study of Spain. Отримано з [→ посилання](#)
 - Rajak, J. S. (2014). The role of Media to Fight against Corruption. International Journal Of Current Research, Vol 6. Отримано з [→ посилання](#)
 - Schauseil, W. (2019). Media and anti-corruption. U4 Helpdesk Answer. Отримано з [→ посилання](#)
 - Steien, S. (2017). The Relationship between Press Freedom and Corruption. The Perception of Journalism Students. Отримано з [→ посилання](#)
 - The Anti-Corruption Role of Free Media and Investigative Journalism. (2021). Отримано з [→ посилання](#)
 - The role of media and investigative journalism in combating corruption. (2018). OECD. Отримано з [→ посилання](#)
 - The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption. (2018).

Отримано з [→ посилання](#)

- The United Nations Convention against Corruption. Reporting on Corruption: A Resource Tool for Governments and Journalists. Отримано з [→ посилання](#)
- Three ways to fight corruption in the media. (2016). Transparency International. Отримано з [→ посилання](#)
- United Nations Office on Drugs and Crime. The role of the media in fighting corruption. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 10

- Білецький, А. В. (2016). Корупція у приватному секторі та роль громадськості у її запобіганні. Кримінальне право та криминологія. Кримінально-виконавче право. Отримано з [→ посилання](#)
- Витицький, Б. (2009). Корупція у публічному секторі: методи попередження та протидії. Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування, № 1. Отримано з [→ посилання](#)
- Комплаєнс: основні принципи виявлення ризиків та їх мінімізації. Отримано з [→ посилання](#)
- Методичні рекомендації «Відповідальність бізнесу за корупцію». (2014). Transparency International Україна. Отримано з [→ посилання](#)
- Чех, Н., Ващенко, О. (2018). Корупція в бізнесі: корупційна поведінка у внутрішньо бізнесовому середовищі. Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості, № 2 (4). Отримано з [→ посилання](#)
- Gonzalo, F. (2013). Corruption and the Private Sector: A review of issues, Oxford Policy Management. Отримано з [→ посилання](#)
- Ivanov, E. (2022). Overview of Anti-Corruption Compliance Standards and Guidelines. International Anti-Corruption Academy (IACA) 2022. Отримано з [→ посилання](#)
- Knowledge tools for academics and professionals, «Module 5 private sector corruption» United Nations Office On Drugs and Crime. Отримано з [→ посилання](#)
- LaMarco, N. (2018). The Effects of Corruption on Business. Отримано з [→ посилання](#)
- OECD (2020), Corporate Anti-Corruption Compliance Drivers, Mechanisms, and Ideas for Change. Отримано з [→ посилання](#)
- Rigoglioso, M. (2007). Research: Corruption Causes Business Inefficiency. Отримано з [→ посилання](#)

- Sotola, D. O., Pillay, P. (2020). «Private Sector and Public Sector Corruption Nexus A Synthesis and Typology» *Administratio Publica* | Vol 28 No1. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 11

- Аналітичне дослідження «Антикорупційний уповноважений закладу вищої освіти» [PDF]. (2022). Отримано з [→ посилання](#)
- Закон України «Про вищу освіту». Редакція від 27.10.22. Отримано з [→ посилання](#)
- Корупційні ризики вступної кампанії 2022 [PDF]. Отримано з [→ посилання](#)
- Прозорість у вищій освіті: виховання доброчесності майбутніх правоохоронців. Приклад антикорупційної уповноваженої Харківського національного університету внутрішніх справ. Отримано з [→ посилання](#)
- Прозорість у вищій освіті: співпраця керівника та антикорупційного уповноваженого. Приклад Державного податкового університету. Отримано з [→ посилання](#)
- Прозорість у вищій освіті: сучасні технології та довіра – важливі умови формування доброчесності в студентів. Приклад Львівського державного університету внутрішніх справ. Отримано з [→ посилання](#)
- Прозорість у вищій освіті: як змінилися українські університети за останні роки? Приклад Острозької академії. Отримано з [→ посилання](#)
- Реєстр корупційних ризиків у вищій освіті України [PDF]. (2022). Отримано з [→ посилання](#)
- Топ 25 корупційних ризиків у вищій освіті [PDF]. (2022). Отримано з [→ посилання](#)
- Heyneman, S. P. (2014). How Corruption Puts Higher Education at Risk. *International Higher Education*. Отримано з [→ посилання](#)
- Kirya, M. (2019). Corruption in universities: Paths to integrity in the higher education subsector. Отримано з [→ посилання](#)
- McNay, I. (2007). Values, Principles and Integrity: Academic and Professional Standards in UK Higher Education. OECD.
- Nillsen, R. (2005). The Concept of Integrity in Teaching and Learning. *Learning Practice*, 2(3). Отримано з [→ посилання](#)
- Orkodashvili, M. (2009). Corruption in Higher Education: causes, consequences, reforms. The case of Georgia. Отримано з [→ посилання](#)
- Scholars at Risk. (2017). Promoting higher education values. A Guide for Discussion.

Отримано з [→ посилання](#)

- Shi Hui Wong, S., Stephen Wee Hun Lim, & Kathleen M. Quinlan. (2016). Integrity in and Beyond Contemporary Higher Education: What Does it Mean to University Students? *Frontiers in Psychology*, 7, 1094. Отримано з [→ посилання](#)
- University risks as identified by the Corruption and Crime Commission and hypothetical examples of fraudulent and corrupt conduct. Отримано з [→ посилання](#)
- What happens when corruption affects education? Отримано з [→ посилання](#)

Тема 12

- Колесніков, А. (2019). Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, №24. Отримано з [→ посилання](#)
- Durdas, A. (2019). Academic Integrity in the context of European Practices: the Experience of France. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, (3). Отримано з [→ посилання](#)
- Академічна доброчесність залежить від усіх учасників освітнього процесу. (2021). Отримано з [→ посилання](#)
- Недогібченко, Є. (2017). Академічна доброчесність: складові елементи. Теорія і практика інтелектуальної власності, №6. Отримано з [→ посилання](#)
- What is academic integrity? (2022). Отримано з [→ посилання](#)
- Integrity at University. Отримано з [→ посилання](#)
- Еко, У. (1977). Як написати дипломну роботу.
- Зарембо, К. (2021). Писати аналітику може кожен.
- Лист Міністерства освіти і науки України щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. (2018). Отримано з [→ посилання](#)
- Батан, Ю. (2017). Запобігання академічному плагіату та неоригінальності як складова превентивного механізму сучасного права інтелектуальної власності. *Часопис цивілістики*. Отримано з [→ посилання](#)

Тема 13

- Курбатов, С. (2017). Роль студентства в системах забезпечення якості вищої освіти єв-

ропейських країн. Вища освіта України, №4. Отримано з [→ посилання](#)

- Ступак, О. (2014). Роль студентського самоврядування в управлінні вищим навчальним закладом. Витоки педагогічної майстерності, 14. Отримано з [→ посилання](#)
- Роль і місце студентського самоврядування у підвищенні якості освіти. (2021). Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених. Отримано з [→ посилання](#)
- Bishop, D. C. (2015). Engaging students in quality processes. Отримано з [→ посилання](#)
- Kondur, O. (2021). The Role of Student Self-Government in ensuring the Quality of Higher Education. Отримано з [→ посилання](#)
- Bishop, D. C. (2012). Student as Producer Engaging students in quality processes. Отримано з [→ посилання](#)
- Engaging students in quality assurance processes. (2021). A project of the COED Curriculum Working Group. Отримано з [→ посилання](#)
- Дворецька, О. (2019). Як студентам захистити свої права у вишах і чому це важливо для всіх. Отримано з [→ посилання](#)
- Посібник «Твої права: те, що ти маєш знати». Отримано з [→ посилання](#)
- Лист Міністерства освіти та науки України «Щодо діяльності органів студентського самоврядування» (2015). Отримано з [→ посилання](#)

